

FOLYÓIRAT A SAJTÓSZABADSÁGRÓL ÉS A MÉDIASZABÁLYOZÁSRÓL

In Medias Res

JACK M. BALKIN

Szólásszabadság
az algoritmusos társadalomban

KÖHIDI ÁKOS

Az elektronikus sport (e-sport) jogi megítélése

LÁNCOS PETRA LEA

Az elfeledtetéshez való jog
mint identitásmenedzsment előkérdései

TAKÁCS RÓBERT

Újságírók a parlamentben, 1949–1990

NÁDORI PÉTER

Azonosítás és szabadságjogok

2018/2

In Medias Res

FOLYÓIRAT A SAJTÓSZABADSÁGRÓL ÉS A MÉDIASZABÁLYOZÁSRÓL

VII. évfolyam, 2. szám

2018

Felelős szerkesztő

KOLTAY ANDRÁS (Pázmány Péter Katolikus Egyetem)

Főszerkesztő

NYAKAS LEVENTE (Nemzeti Közszerkesztési Bizottság)

A szerkesztőbizottság tagjai

GELLÉN KLÁRA (Szegedi Tudományegyetem)

LAPSÁNSZKY ANDRÁS (Széchenyi István Egyetem)

PÁZMÁNDI KINGA (Neumann János Egyetem)

SZÉKELY LÁSZLÓ (Eötvös Loránd Tudományegyetem)

TÓTH ANDRÁS (Károli Gáspár Református Egyetem)

Tanácsadó testület

BAKA ANDRÁS (Kúria)

BARNA ATTILA (Széchenyi István Egyetem)

BIHARI MIHÁLY (Széchenyi István Egyetem)

CSEHI ZOLTÁN (Pázmány Péter Katolikus Egyetem)

HORVÁTH ATTILA

(Nemzeti Közszerkesztési Bizottság)

KARÁCSONY ANDRÁS (ELTE)

KECSKÉS LÁSZLÓ (Pécsi Tudományegyetem)

KUKORELLI ISTVÁN (ELTE)

LÁBADY TAMÁS

(Pázmány Péter Katolikus Egyetem)

LENKOVICS BARNABÁS

(Széchenyi István Egyetem)

POKOL BÉLA

(Szegedi Tudományegyetem)

RÉVÉSZ T. MIHÁLY (ELTE)

SCHANDA BALÁZS

(Pázmány Péter Katolikus Egyetem)

SZALAY PÉTER (Alkotmánybíróság)

TAKÁCS PÉTER (Széchenyi István Egyetem)

TRÓCSÁNYI LÁSZLÓ

(Szegedi Tudományegyetem)

VARGA ZS. ANDRÁS

(Pázmány Péter Katolikus Egyetem)

ZLINSZKY JÁNOS

(Pázmány Péter Katolikus Egyetem)

Wolters Kluwer

Kiadja a
Wolters Kluwer Hungary Kft.
Budapest, 2018
1117 Budapest, Budafoki út 187–189., A épület, III. emelet
Telefon: +36 (1) 464-5656
Fax: +36 (1) 464-5657
e-mail: info-hu@wolterskluwer.com
www.wolterskluwer.hu
www.media-tudomany.hu

A folyóirat tartalma anonim módon lektorált.

Szakmai partner: Az NMHH Médiatechnológiai Intézetének
Médiatudományi Intézete

Felelős vezető: Kézdi Katalin, a Wolters Kluwer Hungary Kft. ügyvezetője

Kiadásért felelős: Varga Katalin

A kiadványok szerkesztéséért felelős: Varga Katalin

Felelős szerkesztők: Dúll Kata, Horváth Krisztina

Műszaki szerkesztő: Wolters Kluwer Hungary Kft.

Grafikai előkészítés: Wolters Kluwer Hungary Kft.

Tördelés: Korinfo Hungary Kft.

Nyomdai munkálatok: Prime Rate Kft.

Felelős vezető: Dr. Tomcsányi Péter ügyvezető

ISSN 2063-6253

Termékkód: YOV1748

Kiadványaink megtekinthetők és megvásárolhatóak a shop.wolterskluwer.hu portálon.

Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás és a mű bővített, illetve rövidített változatának kiadási jogát is.

A Kiadó írásbeli hozzájárulása nélkül sem a teljes mű, sem annak bármely része semmiféle formában (fotokópia, mikrofilm vagy más hordozó) nem sokszorosítható.

TARTALOM

Tanulmányok

JACK M. BALKIN	
Szólásszabadság az algoritmusos társadalomban	197
KÓHIDI ÁKOS	
Az elektronikus sport (e-sport) jogi megítélése	248
LÁNCOS PETRA LEA	
Az elfeledtetéshez való jog mint identitásmenedzsment előkérdései	259
TAKÁCS RÓBERT	
Újságírók a parlamentben, 1949–1990	270

Fórum

TAKÓ SÁNDOR	
A filmforgalmazás magánjogi kérdései. A filmforgalmazási szerződés	309
NÁDORI PÉTER	
Azonosítás és szabadságjogok	326
SCHULTZ MÁRTON	
Azonosnevűség és domainnevek	356
SORBÁN KINGA	
Vírusok és zombik a büntetőjogban	369

Könyvismertetések

Smuk Péter: Magyar és európai pártjog (<i>Varga Árpád</i>)	387
Zódi Zsolt: Platformok, robotok és a jog (<i>Bartóki-Gönczy Balázs</i>)	392
Török Bernát: Szabadon szólni, demokráciában. A szólásszabadság magyar doktrínája az amerikai jogirodalom tükrében (<i>Koltay András</i>)	396

TANULMÁNYOK

Szólásszabadság az algoritmusos társadalomban

A big data, a magánszabályozás és a véleménynyilvánítás szabályozásának új iskolája

JACK M. BALKIN*

1. Bevezetés

A szólásszabadság problémáit minden korban az emberek rendelkezésére álló kommunikációs technikák és azok tényleges használatának módja alakítja. 1997-ben, húsz évvel ezelőtt, amikor a Yale-en elindítottam az Information Society Project (ISP) nevű kutatóközpontot, épp csak beléptünk az internet korába. A legtöbben még betárcsázós modemet használtak, nem volt még Facebook, Google vagy YouTube, Instagram, Snapchat, és nem voltak iPhone-ok sem. Alig húsz évvel később új korszakba léptünk: az algoritmusos társadalom (*algorithmic society*) korába, amelyet a nagy, multinacionális, az országok és az átlagemberek között elhelyezkedő közösségi-média-platformok és az algoritmusok, valamint a mesterséges intelligencia tömegek irányítására való használata jellemez.¹ Korábbi munkáimban amellet érveltem, hogy a digitális korszak még hangsúlyosabbá teszi a szólásszabadság legfontosabb céljainak egyikét. Azt állítom, hogy a szólásszabadság célja a demokratikus kultúra védelme és támogatása. A demokratikus kultúra olyan kultúra, amelyben az egyes emberek megfelelő lehetőséget kapnak azon jelentéstartalmak és kölcsönhatások kialakításában való részvételre, amelyek egyénekké formálják őket.²

A kezdeti internet úgy tűnt, hogy az ilyen demokratikus kultúra lehetőségeinek szimbóluma.³ Az emberek saját műsorszolgáltatójukká válhattak, végtelen számú emberhez szólhattak,

* Knight Professor of Constitutional Law and the First Amendment, Yale Law School. A jelen esszé alapját a Law in the Information Age című, 2017. március 15-én, a UC Davis School of Law-ban elhangzott gondolatok adják. Eredeti címe és megjelenési helye: Free Speech in the Algorithmic Society: Big Data, Private Governance, and New School Speech Regulation. 51(3) *UC Davis Law Review* (2018) 1149. A szerző köszönetét fejezi ki Kate Klonicknak és Robert Postnak a szöveg korábbi változataihoz fűzött észrevételeikért. A magyar fordítást a szerző engedélyével közöljük.

¹ Jack M. BALKIN: The Three Laws of Robotics in the Age of Big Data. 78 *Ohio State Law Journal* (2017) 1217., 1219. Az algoritmusos társadalom definíciója: „az algoritmusok, robotok és mesterségesintelligencia-ágensek által hozott társadalmi és gazdasági döntések köre szerveződött társadalom.”

² Jack M. BALKIN: Cultural Democracy and the First Amendment. 110 *Northwestern University Law Review* (2016) 1053., 1061.; Jack M. BALKIN: The Future of Free Expression in a Digital Age. 36 *Pepperdine Law Review* (2009) 427., 438.; Jack M. BALKIN: Commentary. Digital Speech and Democratic Culture: A Theory of Freedom of Expression for the Information Society. 79 *NYU Law Review* (2004) 1., 3–4.

³ L. pl. *Reno v. ACLU* 521 US 844., 850. (1997), arról, hogy az internet képes „lehetővé tenni tízmilliók számára, hogy egymással kommunikáljanak, és a világon bárhol hatalmas mennyiségű információhoz jussanak hozzá”.

nemcsak a saját országokban, de az egész világon. A digitális technológiákkal felfegyverkezve az átlagember is képessé vált a média hagyományos kapuőreinek kikerülésére. Egyre újabb módokon válhattak a kultúra részeseivé a kulturális termékek előállításának és megszerzésének új, digitális formái segítségével. Azt mondtam, hogy a digitális szolás jellemzője az „útkeresés és rákattanás” (*glomming on*), ami nemcsak a digitális szólásra igaz, hanem általában véve a szólásszabadságra.⁴ Mindazonáltal arra is figyelmeztettem, hogy a digitális korszak megváltoztatja az Első Alkotmánykiegészítés viszonylagos jelentőségét a szólásszabadság biztosításában, ideértve a demokratikus kultúra védelmének és előmozdításának célját is. Az Első Alkotmánykiegészítés, mint leírtam, egyre kevésbé felel meg e feladatnak,⁵ továbbá ha a bíróságok az Alkotmányt rövidlátóan értelmezik, az Első Alkotmánykiegészítéssel kapcsolatos bírói doktrínák valójában akadályozzák egy valóban demokratikus kultúra védelmét és fejlődését.⁶

Először is kifejtettem, hogy az internet fejlődésével az Első Alkotmánykiegészítéssel kapcsolatos bírói doktrínák egyre kevésbé lesznek elégségesek, bár a demokratikus kultúra védelme szempontjából szükségesek. A demokratikus kultúra biztosításával kapcsolatos felelősség így nagyrészt magánszereplőkre, szakemberekre, törvényhozókra és közigazgatási hivatalokra hárul.⁷ Másodszor: kifejtettem, hogy az üzleti modellek fejlődésével a gazdasági társaságok az Első Alkotmánykiegészítéssel kapcsolatos újszerű elméleteket nemcsak a szólásszabadság általános védelmére használják fel, hanem arra is, hogy a digitális infrastruktúrához való hozzáférést korlátozzák, és a szabályozást saját üzleti modelljeik sikerének és a profit védelmének szolgálatába állítsák.⁸ Mindenesetre a digitális cégek gyakran találják magukat a demokratikus kultúra értékeinek pártján – de ugyanilyen gyakran követelik az alkotmányos védelmet az egyének és csoportok megfigyelése és ellenőrzése érdekében bevetett módszerek számára is.⁹

A 21. században sem az Első Alkotmánykiegészítéssel kapcsolatos bírói doktrínák, sem a magánszektor szereplői nem lesznek képesek a szólásszabadság értékeit megbízhatóan megvédeni. Ez azt jelenti, hogy át kell gondolnunk az Első Alkotmánykiegészítés szerepét a digitális korban. Egyrészt az Első Alkotmánykiegészítés legfontosabb célja továbbra is az, hogy védelmet biztosítson az ellenőrzés és megfigyelés új eszközei segítségével megvalósuló állami cenzúrával szemben. Másrészt a bíróságoknak nem volna szabad oly módon értelmezniük az Első Alkotmánykiegészítést, hogy akadályozzák az államot az infrastruktúrát biztosító vállalatokra vonatkozó szabályozás megalkotásában azért, hogy védjék a demokratikus kultúra értékeit, valamint az egyének közéletben való részvételének lehetőségét. Így az állam, amely továbbra is fenyegetést jelent a szabad véleménynyilvánításra, szükségszerűen ellensúlyt is kell képezzen a magánszféra alkalmazta ellenőrzés és megfigyelés fejlődő technológiáival szemben.

Az internet korai korszakából a napjaink algoritmusos társadalmába való átmenet csak erősítette ezeket az aggályokat. Az algoritmusos társadalomra jellemző az egyének adatainak széles körű gyűjtése, ezzel elősegítve a kormányzatok és a magáncégek általi megfigyelés, ellen-

⁴ L. BALKIN (2004) i. m. (2. lj.) 9–12.

⁵ Uo., 48–51.

⁶ Uo., 19–20.

⁷ Uo., 2.; I. BALKIN (2009) i. m. (2. lj.) 432–433.

⁸ BALKIN (2004) i. m. (2. lj.) 20–22., 46–47.; BALKIN (2009) i. m. (2. lj.) 443–444.

⁹ BALKIN (2004) i. m. (2. lj.) 53.; BALKIN (2009) i. m. (2. lj.) 437–439.

örzés, hátrányos megkülönböztetés és manipuláció új formáit. Nevezük ezt a big data problémájának.¹⁰ Az algoritmusos társadalom a szólás gyakorlati feltételeit, valamint a megnyilvánulásokat (*speech*) ellenőrző, korlátozó és cenzúrázó entitásokat is megváltoztatja. Először is, a digitális véleménynyilvánítás (*speech*) magánkézben lévő, kifinomult kommunikációs infrastruktúrán keresztül folyik. Napjainkban a magánkézben lévő infrastruktúrák tulajdonosainak döntései határozzák meg a tényleges lehetőségeinket a megnyilvánulásra, ők irányítják azokat a digitális tereket, amelyekben az emberek egymással kommunikálnak. Ez a véleménynyilvánítás magánszabályozásának (*private governance*) problémája.¹¹ Ezt megértve, az országok kidolgozták a véleménynyilvánítás szabályozásának új technikáit. Nemcsak közvetlenül a megszólalókat célozzák, hanem a magánkézben lévő infrastruktúra tulajdonosait is, azt remélve, hogy rákényszeríthetik vagy felkérhetik őket arra, hogy az állam helyett ők szabályozzák a szólásszabadságot. Ez a szólásszabályozás „új iskolájának” problémája.¹²

A digitális korban az egyének már nem a véleménynyilvánítás szabályozásának jól ismert kételemű modelljével állnak szemben. A kételemű modellben két központi szereplő található: az állam hatalma fenyegeti az egyén szólásszabadsághoz való jogát. A digitális kor helyett a megszólalás szabályozásának plurális modelljét hozta magával. A plurális modellben az egyéneket nemcsak az állam ellenőrizheti, cenzúrázhatja és felügyelheti, hanem a különböző joghatóságokon átnyúló, nemzeti határokon átívelő, különféle magáninfrastruktúrák tulajdonosai is. Valójában a magáninfrastruktúrák legnagyobb tulajdonosai már akkora hatalommal rendelkeznek, hogy akár egyfajta uralkodóknak is tekinthetjük őket. Folyamatos küzdelmet vívnak az országokkal a digitális hálózatok irányításáért, amelyek viszont ezeket a befolyásos szereplőket kívánják ellenőrizni és maguk mellé állítani. Az ilyen, ellenőrzésért és együttműködésért vívott küzdelmeknek az eredményei határozzák meg a digitális korban a beszéd tényleges feltételeit.¹³

Röviden, az algoritmusos korban a véleménynyilvánítás szabadságához fűződő jogok egyszerre több irányból is fenyegetésnek vannak kitéve. Az egyéneket a big data általi ellenőrzés és megfigyelés fenyegeti, a vállalatok pedig esetleg az Első Alkotmánykiegészítéssel kapcsolatos érveket próbálják arra használni – nem megfelelő módon –, hogy megvédjék a polgárok megfigyelésére és ellenőrzésére való képességüket. Az egyének véleménynyilvánítási szabadságát a magánszabályozás és a szólás szabályozásának új iskolája is fenyegeti. Bár ebben a világban is szükségesek az Első Alkotmánykiegészítés bírói doktrínái, már nem elégségesek ahhoz, hogy a véleménynyilvánítás szabadságához kellő biztosítékot nyújtsanak. E fenyegetések mindegyike a maga módján veszélyezteti az Első Alkotmánykiegészítés alapját képező értéket: a részvételen és véleménycserén alapuló, életteli demokratikus kultúra ígéretét. A problémák első csoportja rossz irányba terjeszti ki az Első Alkotmánykiegészítést, a második szerint pedig az Első Alkotmánykiegészítés alkalmatlan az online véleménynyilvánítási szabadság védelmére.

Az algoritmusos társadalomban a szólásszabadság elméletének kulcsfontosságú kérdései ezekből a problémákból fakadnak. A big data, az emberek életének és lehetőségeinek befolyásolására használt algoritmusok és a mesterséges intelligencia áll ezek középpontjában. Érintik

¹⁰ L. a 14–17. jegyzetet kísérő szöveget.

¹¹ L. a 90–95. jegyzetet kísérő szöveget.

¹² L. a 63–67. jegyzetet kísérő szöveget.

¹³ L. a 103–118. jegyzetet kísérő szöveget.

továbbá azokat az új technikákat is, amelyeket az államok alkalmaznak az internetes véleménynyilvánítás szabályozására, valamint azoknak a nagy, magánkézben lévő szervezeteknek a felemelkedését, amelyek manapság ténylegesen irányítják az emberek nagy részének online megnyilvánulását.

Ebben az esszében bemutatok néhány, a szólásszabadság gyorsan változó környezetének megértése szempontjából kulcsfontosságú elképzelést. Az 1. rész a *bizalmi adatkezelők és az algoritmus révén okozott sérelem* fogalmait mutatja be. E fogalmak segítenek megérteni, hogy az Első Alkotmánykiegészítés alapján milyen esetekben kellene engedni az állam számára, hogy szabályozza azon társaságok működését, amelyek az adatok gyűjtését, elemzését és terjesztését végzik. A 2. rész a *szólás szabályozásának új iskolája, a köz- és magánszektor együttműködése (és kooptálás)*, illetve a *véleménynyilvánítás magán szabályozásának* fogalmát járja körül. E fogalmak segítenek megérteni a véleménynyilvánítás szabályozását napjainkban, és azt, hogyan kell kiegészítenünk az Első Alkotmánykiegészítés garanciáit a véleménynyilvánítás szabadságának védelme érdekében.

2. A big data a Zöld Szója

Egy szilícium-völgyi mondás szerint „a big data az új olaj”.¹⁴ Mire gondolnak, akik ezt mondják? A big data elengedhetetlenül fontos az algoritmusok és a mesterséges intelligencia (MI) használata és fejlődése szempontjából. Az algoritmusok és az MI a gépek, a big data pedig az üzemanyag, amellyel működnek. Ahogyan az ipari termelés korában az olaj működtette a gépeket és gyárakat, úgy működteti a big data a gépeket az algoritmos társadalomban. Az algoritmos társadalom a korai internet korábbi előnyeire épít. Az algoritmos társadalom gigantikus adatbázisoktól függ, amelyek olcsón és könnyen összegyűjthetők, összekapcsolhatók és elemezhetők. Ehhez azonban a kormánynak és a vállalkozásoknak olcsó számítógépekre, olcsó telekommunikációs eszközökre, olcsó tárolásra és az adatok leírásának számítógépekkel könnyen feldolgozható, egymással kompatibilis módozataira van szüksége. Azonban a kormánynak és a vállalatoknak mindenekfelett arra van szükségük, hogy a világról és az emberi tevékenységekről óriási mennyiségű adatot gyűjtsenek. A digitális kor mindezt lehetővé teszi, mivel a digitális kommunikációnak része az adatok létrehozása, másolása, tárolása és a másolatoknak egyik helyről a másikra való továbbítása. A digitális korban egyre több dolog, amit az emberek mondanak vagy tesznek, digitális nyomot hagy, amely gyűjthető, másolható, szerkeszthető és elemezhető. Röviden, a digitális társadalom az algoritmos társadalom szülőanyja. Létrehozta azt a technológiai platformot, amelyen az algoritmusok és az MI működik.

¹⁴ Jonathan VANIAN: Why Data Is the New Oil. *Fortune*, 2016. július 12., <http://fortune.com/2016/07/11/data-oil-brainstorm-tech>; I. Michael PALMER: Data Is the New Oil. *Ana Marketing Maestros*, 2006. november 3., http://ana.blogs.com/maestros/2006/11/data_is_the_new.html; The World's Most Valuable Resource Is No Longer Oil, but Data. *Economist*, 2017. május 6., <https://www.economist.com/news/leaders/21721656-data-economy-demands-new-approach-antitrust-rules-worlds-most-valuable-resource>. Az általános vélekedés szerint ezt a kifejezést Clive Humby alkotta meg 2006-ban. L. PALMER i. m.

Van egy második magyarázat is arra, hogy miért a big data az új olaj. Mert az olaj az ipari termelés korában kulcsfontosságú volt, a vagyon egyik forrása – így a hatalomé is. A digitális korszakban ugyanúgy alakulnak ki a vagyon új formái, ahogyan az ipari forradalom korában történt. Az információ korában a vagyon négy különösen fontos formája a szellemi tulajdon, a hírnév, az információbiztonság és a big data. A big data a mindenhol megtalálható szenzorok és programok által összegyűjtött személyes adatokat és a világról szóló egyéb adatokat jelenti. Metaadatokat, azaz az összegyűjtött adatokra vonatkozó adatokat is tartalmaz.

Az algoritmusos társadalom célja a praktikus mindentudás: az a képesség, hogy a lehető legtöbbet tudjunk arról, hogy ki mit csinál, mikor és hol, és előre jelezzük, ki mit fog csinálni, mikor és hol. A praktikus mindentudás lehetősége azonban felvet egy fontos politikai kérdést: ki lesz ennek a mindentudásnak a birtokosa és ellenőre? A gépek mögött emberek vannak: kormányok, vállalatok és szervezetek. Az információgyűjtés, -használat, -elemzés és -ellenőrzés technológiáin keresztül az algoritmusos társadalom új hatalmi háztartást hoz létre. A korai internet a reménnyel kecsegtette az embereket, hogy az új technológia kiegyenlíti a politikai és társadalmi hierarchiákat azáltal, hogy a politikai, szervezeti és kommunikációs hatalmat széles körben elérhetővé teszi a világon. Az emberek azt remélték, hogy az internet és a kapcsolódó technológiák demokratizáló erőként működnek majd. Bizonyos mértékben ez így is van. A dolgok azonban nem egészen így alakultak.

Alapvetően különbséget kell tennünk a *kiterjedt (distributed)* és a *demokratikus* hatalom között. Egy hatalmi forma akkor *demokratikus*, ha sok ember részesül benne, és részt vesznek az alkalmazásáról szóló döntés meghozatalában is. Egy hatalmi forma akkor *kiterjedt*, ha számos különböző helyen működik, és nagyon sok különböző embert és helyzetet érint. Bizonyos tekintetben az internet és a vele összefüggő digitális technológiák demokratikusabbá tették a hatalmat, viszont más vonatkozásban az internet lehetővé tette, hogy a hatalom széles körben legyen kiterjedt, de ne legyen demokratikus. Például az Apple az App Store-on keresztül a világon bárhol képes ellenőrizni az iPhone-okat és iPadeket. Ezt az ellenőrzést az internet tette lehetővé. Az internet minden egyes ember iPhone-ját vagy iPadjét az Apple szervereihez kapcsolja. A hatalomnak e formája kiterjedt, de nem demokratikus.¹⁵

Az algoritmusos társadalomban a felügyelet és az adatgyűjtés már igen kiterjedt, de nincs garancia ezek demokratikus ellenőrzésére. Adatot sok emberről, sok helyen lehet gyűjteni, de viszonylag kevés ember rendelkezik erőforrással és tényleges képességgel ezen adatok gyűjtésére, elemzésére és feldolgozására. Ez az aszimmetria kulcsfontosságú az algoritmusos társadalom politikai kihívásainak megértéséhez. A big data információkat gyűjt az emberekről: hollétükről, tevékenységükről, jellemzőikről és viselkedésükről, és elemzi őket. De azok az emberek, akikkel az összegyűjtött információk kapcsolatosak, nem szükségszerűen azok, akik az információkat felügyelik. Éppen ellenkezőleg: a világ lakosságával kapcsolatos információk a kormányzatok és nagyvállalatok adatfeldolgozási, elemzési és döntéshozatali eljárásainak malmára hajtják a vizet.

¹⁵ L. pl. Jonathan L. ZITTRAIN: *The Future of the Internet – And How to Stop It*. New Haven, Yale University Press, 2008. 106–111., az igazságtalanság és a hatalmi egyenlőtlenségek a korlátozott eszközök és a tökéletes végrehajtás távolból létrehozott problémái; Julie E. COHEN: Pervasively Distributed Copyright Enforcement. 95 *The Georgetown Law Journal* (2006) 1., 3., „[a] szerzői jog általános alkalmazása elfoglalja, megzavarja és rendszerint átrendezi a személyes terek és az e tereken folyó intellektuális és kulturális tevékenységek határait.”

A big data az emberek kategorizálásának, a velük kapcsolatos döntéshozatal és a felettük történő hatalomgyakorlás új módjait teszi lehetővé. Ebben az értelemben a big data nemcsak az új olaj, hanem egyben a Zöld Szója is.

Azok kedvéért, akik nem emlékeznek: a *Zöld Szója* egy 1973-ban, Charlton Heston főszereplésével készült tudományos-fantasztikus film címe.¹⁶ 2022-ben játszódik, amely évtől már csak néhány esztendő választ el bennünket. A világ élelmiszerhiányban szenved, a Soyilent Corporation pedig előáll egy tápláló nápolyival, a Zöld Szójával, amely az egész világot képes ellátni. A vállalat azt állítja, hogy energiadús planktonokból készül, de kiderül, hogy ez hazugság. A film leghíresebb mondata a legvégén hangzik el, amikor Charlton Heston – miközben elviszik a hatóságok – azt kiabálja: „Emberekből! A Zöld Szója emberekből készül!”¹⁷ Ezzel el is jutottam a jelen esszé első lényeges gondolatához. A big data nem egyszerűen a gazdagság egyik óriási új forrása, és nemcsak az algoritmusos társadalmat működtető üzemanyag. A big data a Zöld Szója. A big data emberekből készül.

2.1. A technológia közvetíti (és létrehozza) az emberek közötti hatalmi viszonyokat

Ebben az esetben senki nem készít élelmiszert az emberekből. De az emberekkel kapcsolatos adatokból lesz üzemanyag. Az emberekkel kapcsolatos adatok – a tevékenységeik, ügyleteik, hollétük és preferenciáik – hajtják az algoritmusos társadalom motorját. Az adatok teszik lehetővé az algoritmusos kombinációk új, érdekes és egyre hathatósabb formáit, amelyek új nézőpontból engednek betekintést az emberi viselkedésbe, és növelik az előrejelzés, kockázatkezelés és ellenőrzés lehetőségeinek számát. Ugyanilyen fontos az is, hogy az emberekkel kapcsolatos adatok az emberek nagy tömegei fölötti irányítás és ellenőrzés központi eszközét jelentik, meghatározva lehetőségeiket és sorsukat. Amikor azt mondom, hogy a big data a Zöld Szója, nem egyszerűen arra gondolok, hogy az adattal foglalkozó szakemberek a big datát csupán az emberek és a közöttük lévő kapcsolatok tanulmányozásához használják, hanem arra, hogy a big data gyűjtése, elemzése és felhasználása irányítás és ellenőrzés céljából emberek közötti hatalmi viszonyokat is magában foglal. Ez akkor is így van, ha az adatkezelést és döntéshozatalt teljes egészében algoritmusok, MI-ágensek és robotok végzik. Tulajdonképpen ezekben a helyzetekben igaz ez csak igazán.

Amikor az emberek az algoritmusos társadalomról és a robotika, a mesterséges intelligencia felemelkedéséről elmélkednek, általában az aggasztja őket, hogy milyen a saját viszonyuk ezekhez a *technológiákhoz*. Amiatt aggódnak, hogy ezek a technológiák átveszik fölöttük a hatalmat, vagy nélkülözhetővé teszik őket.¹⁸ Az algoritmus, a mesterségesintelligencia-ágens és a

¹⁶ *Zöld Szója* (*Soylent Green*. Rendezte: Richard Fleischer, 1973).

¹⁷ BradZ1: It's People! *Youtube*, 2007. november 19., <https://www.youtube.com/watch?v=8Sp-VFBbjpE>

¹⁸ L. pl. Sarah GRIFFITHS: Do You Fear AI Taking Over? A Third of People Believe Computers Will Pose a Threat to Humanity and More Fear They'll Steal Jobs. *Daily Mail*, 2016. március 11., <http://www.dailymail.co.uk/sciencetech/article-3487851/Do-fear-AI-taking-people-believe-computers-pose-threat-humanity-fear-ll-steal-jobs.html#ixzz4rkBbKHVo>; Patrick THIBODEAU: One in Three Developers Fear A.I. Will Replace Them. *Computerworld*, 2016. március 8., <https://www.computerworld.com/article/3041430/it-careers/one-in-three-developers-fear-ai-will-replace-them.html>

robot mögött azonban ott áll egy kormány, egy vállalat vagy emberek valamilyen csoportja, amelyek arra használják a technológiát, hogy az emberek életét befolyásolják. A technológia – a big data gyűjtése, elemzése, plusz felhasználása a döntéshozatalban – összekötő kapocsként szolgál abban a hatalmi viszonyban, amely azon emberek között jön létre, akiknek az adatait gyűjtik és akikkel kapcsolatban döntéseket hoznak, illetve a kormány, a vállalat vagy a technológiát működtető emberek között.¹⁹

Ez egy technológiával kapcsolatos általános megállapítás. Hajlamosak vagyunk arra, hogy a hatalmat magának a technológiának a hatásaival kapcsoljuk össze. A technológia azonban valójában az emberek egyik, illetve másik csoportja közötti hatalmi viszonyokat szemlélteti és hozza létre. Ez még az írás technológiájára is igaz volt, amely, ahogyan azt Claude Lévi-Strauss oly remekül megfogalmazta, azért jött létre, hogy a rabszolgák munkáját megszervezzék.²⁰ Ez ma is igaz az algoritmusok és az MI-ágensek általi döntéshozatal fejlesztésére. A robotokról és a mesterséges intelligenciáról folyó viták általában a körül forognak, hogy vajon veszélyesek-e a robotok és az MI-ágensek, kicsúsznak-e az emberi ellenőrzés alól, jogokat követelnek-e, átveszik-e az uralmat a világ fölött, és kiszorítják-e az emberi fajt.²¹ Ez Frankenstein szörnyének vagy a *Terminátor*-filmek Skynet-programjának képe. Ez a fajta gondolkodás eltereli figyelmünket a legfontosabb kérdésről. Nem a robotoktól, hanem a robotok mögött álló emberektől és vállalatoktól kellene tartanunk.²²

A technológia közvetíti az emberi lények közötti hatalmi viszonyokat. A robotok, az MI-ágensek és az algoritmusok mögött emberek és vállalatok állnak. Ők használják ezeket a technológiákat arra, hogy emberek csoportjairól döntsenek, és irányítsák őket. Emberek alkotják meg azokat a technológiákat, amelyeket ugyancsak emberek arra használnak, hogy hatalmat szerezzenek más emberek felett, és irányítsák őket. Ebből a szempontból a robotok és az MI-ágensek semmiben sem különböznek számos korábbi technológiai vívmánytól. Ami azonban érdekessé teszi az algoritmusos társadalmat, az az a folyamat, amelynek során az adatgyűjtésből, -továbbításból és -elemzésből létrejönnek az irányítás és az ellenőrzés új rendszerei. Az ipari forradalom korában a szerződés-kötés szabadsága és a tulajdonhoz való jog állt a küzdelem középpontjában, az algoritmusos korban az adatok gyűjtése, továbbítása, felhasználása és elemzése körül folyik a harc. Ezért a legfontosabb alkotmányos kérdések nem a szerződés-kötés szabadságára vonatkoznak, hanem a véleménynyilvánítás szabadságára.

Tételezzük fel, hogy a kormány megpróbálja szabályozni az olyan vállalatok adatgyűjtését, -elemzését és -felhasználását, amelyek MI-t és algoritmusokat alkalmaznak. Azok magától értetődő válasza az lesz, hogy az ilyen szabályozás sérti az Első Alkotmánykiegészítésben foglaltakat.²³ A vállalatok ugyanis semmi mást nem tesznek, csak információt gyűjtenek, elemeznek,

¹⁹ Jack M. BALKIN: The Path of Robotics Law. 6 *California Law Review* (2015) 45., 52–54.; BALKIN i. m. (1. lj.) 1219–1220.

²⁰ Claude LÉVI-STRAUSS: *Szomorú trópusok*. Budapest, Európa, 1973, „az írásbeli kommunikáció elsődleges funkciója a rabszolgaság előmozdítása.”

²¹ L. pl. RORY CELLAN-JONES: Stephen Hawking Warns Artificial Intelligence could End Mankind. *BBC*, 2014. december 2., <http://www.bbc.com/news/technology-30290540>

²² BALKIN i. m. (1. lj.) 1223., „a problémát nem a robotok, hanem az emberek jelentik.”

²³ Az átgondolt kísérleteket annak magyarázatára, hogy ez miért következik az Első Alkotmánykiegészítésben foglalt alapelvekből, l. Jane BAMBAUER: Is Data Speech? 66 *Stanford Law Review* (2014) 57., 84–86., annak magyará-

használnak fel és terjesztenek. Az információ véleménynyilvánítás, a véleménynyilvánítást pedig védi az Első Alkotmánykiegészítés. Ezen túlmenően az információ kezelése, elemzése és terjesztése csak a véleménynyilvánítás más formái. Ezért, szól az érv, az Első Alkotmánykiegészítés az algoritmusos társadalomban védi az adatok gyűjtését, összekapcsolását, felhasználását és terjesztését.

Amikor az emberek a robotokra, az MI-re és az Első Alkotmánykiegészítésre gondolnak, természetesen azt képzelik, hogy a legfontosabb kérdés az, vajon a robotok és MI-ágensek véleménynyilvánítása az Első Alkotmánykiegészítésben biztosított védelem hatálya alá tartozik-e. Ez nyilvánvalóan érdekes kérdés – és egyre terjedelmesebb a szakirodalma is –,²⁴ csak hogy elfed egy mélyebben lévő problémát. A robot mögött mindig van valaki, aki a robotot tervezi, programozza, gyártja és működteti, aki a robot számára és a robotból adatokat gyűjt, és aki a robotot megfigyelésre, döntéshozatalra, irányításra és ellenőrzésre használja. A legfontosabb kérdés nem az, hogy a robotokat megilletik-e az Első Alkotmánykiegészítésben foglalt jogok, hanem az, hogy a vállalatok képesek-e elhárítani a rájuk vonatkozó szabályozást arra hivatkozva, hogy az MI-ágensek, a robotok és az algoritmusok használata az Első Alkotmánykiegészítés által biztosított védelem hatálya alá tartozik.

E technológiák mögött emberek és szervezetek állnak, akik az Első Alkotmánykiegészítést deregulációs eszközként kívánják majd felhasználni olyan üzleti gyakorlatok védelmében, amelyek számos más ember életét érintik. Az Egyesült Államokban végső soron az az alkotmányos kérdés, hogy a vállalatok a második aranykorban képesek lesznek-e a szólás- és sajtószabadság Első Alkotmánykiegészítés által nyújtott garanciáit ugyanúgy használni, mint ahogy az ipari szervezetek éltek a szerződési szabadság alkotmányos jogával az első aranykorban.²⁵ Védi-e az amerikai alkotmány és az Első Alkotmánykiegészítés az algoritmusos kor hatalmi viszonyait? Mely üzleti gyakorlatokat óvja és kell hogy óvja az Első Alkotmánykiegészítés a kormányzati szabályozással szemben – ez az algoritmusos társadalom igazán fontos kérdése.

---

zata, hogy az információ összegyűjtéséhez és létrehozásához való jog miért sugallja a rögzítéshez való széles körű jog meglétét. L. még Eugene VOLOKH: Freedom of Speech and Information Privacy: The Troubling Implications of a Right to Stop People from Speaking About You. 52 *Stanford Law Review* (2000) 1049., 1050–1051., az „adatok védelméhez való jog – az én jogom ahhoz, hogy ellenőrizzem, te hogyan kommunikálsz a rólam szóló, azonosítható személyes információkat – az a jog, amire hivatkozva rá lehet venni a kormányt, hogy megakadályozzon téged abban, hogy rólam beszélj”; vö. Jane R. BAMBAUER – Derek E. BAMBAUER: Information Libertarianism. 105 *California Law Review* (2017) 335., 357., ami az információ szabályozását ellenző általános elméletet kínál. Bambauerék azonban óvatosan megjegyzik, hogy az államok továbbra is szabályozhatják a magatartást azért, hogy a kormányok az adatok bizonyos felhasználását esetleg később is szabályozhassák. Uo., 340.

²⁴ L. általában Eugene VOLOKH – Donald M. FALK: Google: *First Amendment Protection for Search Engine Search Results* (2012), <http://volokh.com/wp-content/uploads/2012/05/SearchEngineFirstAmendment.pdf>; Stuart M. BENJAMIN: Algorithms and Speech. 161 *University of Pennsylvania Law Review* (2013) 1445.; James GRIMMELMANN: Speech Engines. 98 *Minnesota Law Review* (2014) 868.; Toni M. MASSARO – Helen NORTON: Siri-ously? Free Speech Rights and Artificial Intelligence. 110 *Northwestern University Law Review* (2016) 1169.; Toni M. MASSARO – Helen NORTON – Margot E. KAMINSKI: Siri-ously 2.0: What Artificial Intelligence Reveals About the First Amendment. 101 *Minnesota Law Review* (2017) 2481.; Tim WU: Machine Speech. 161 *University of Pennsylvania Law Review* (2013) 1495.

²⁵ Jack M. BALKIN: Information Fiduciaries and the First Amendment. 49 *UC Davis Law Review* (2016) 1183., 1185–1186.; I. BALKIN (2004) i. m. (2. lj.) 25–28.

Két kulcsfontosságú gondolat segít megértenünk, hogy az Első Alkotmánykiegészítés mikor engedélyezi a big datát, algoritmusokat és mesterséges intelligenciát használó személyekkel és szervezetekkel szembeni jogi szabályozást: az első a bizalmi adatkezelők (*information fiduciaries*), a második az algoritmus révén okozott sérelem fogalma (*algorithmic nuisance*).

2.2. Bizalmi adatkezelők

Egyes vállalkozások a felhasználóik *bizalmi adatkezelőjeként* működnek. A kormányok észszerű szabályozás alá vonhatják, hogy a bizalmi adatkezelők hogyan gyűjthetik, használhatják fel, terjeszthetik és értékesíthetik a felhasználókkal létrejött bizalmi kapcsolatukból származó információkat. Általánosságban a bizalmi adatkezelői kapcsolatban gyűjtött adat nem a közbeszéd része, ezért a kormány az ilyen információ felhasználását az Első Alkotmánykiegészítéssel összhangban szabályozza.²⁶

A bizalmi adatkezelői kapcsolatokat a hatalom, az információ és az átláthatóság aszimmetriája jellemzi.²⁷ A bizalmi adatkezelő olyan érzékeny információt gyűjthet az ügyfélről, amely annak kárára is felhasználható. Az ügyfél viszonylag átlátható a bizalmi adatkezelő számára, de a bizalmi adatkezelő nem átlátható az ügyfél számára. Ez alatt azt értem, hogy az ügyfél nem rendelkezik megfelelő eszközökkel ahhoz, hogy megértse és ellenőrizze a bizalmi adatkezelő által végzett műveleteket. Mi több, az ügyfél a bizalmi adatkezelőtől várja olyan értékes szolgáltatások megtételét, amelyeket ő nem tud egykönnyen a saját maga számára megtenni. Ezen aszimmetriák miatt az ügyfeleknek meg kell bízniuk a bizalmas adataikat kezelőkben, és csak remélhetik, hogy ez utóbbiak nem élnek ezzel vissza. A bizalmi adatkezelőknek viszont jóhiszeműen kell eljárniuk ügyfeleikkel szemben, különös tekintettel azokra az információkra, amelyek az ügyféllel való kapcsolatuk során jutnak a tudomásukra. Ahol a bizalmi adatkezelői kapcsolat az ügyfélre vonatkozó fontos információk gyűjtését és felhasználását is magában foglalja, ott bizalmi adatkezelőkről beszélhetünk.²⁸

A bizalmi adatkezelők klasszikus példái az orvosok és az ügyvédek.²⁹ Mindkét szakma képviselői rengeteg személyes információt gyűjtenek ügyfeleikről, azonban a kevésbé képzett ügyfelek számára a tevékenységük nem átlátható, az ügyfelek képzettségének hiánya pedig korlátozza az ilyen szakemberek ellenőrzését. Az ügyfelek azért adnak át érzékeny információt, mert sajátos szolgáltatásokra van szükségük, ennek eredményeképp kénytelenek megbízni az orvosokban és az ügyvédekben. Az orvosok és az ügyvédek cserébe kötelesek betegeik és ügyfeleik érdekeit megvédeni, az érdekellentétek kialakulását elkerülni, megtartani, és nem továbbadni róluk olyan információkat, amelyek alkalmasak az ügyfeleik sérelmére történő felhasználásra.

²⁶ BALKIN i. m. (25. lj.) 1217–18.

²⁷ Tamar FRANKEL: *Fiduciary Law*. New York, Oxford University Press, 2011. xvi., 4., 6., 18., 29., a hatalom és a tudás aszimmetriáinak szerepéről a bizalmi kapcsolatokban; BALKIN i. m. (25. lj.) 1216–1217.

²⁸ Neil RICHARDS: *Intellectual Privacy: Rethinking Civil Liberties in the Digital Age*. Oxford, Oxford University Press, 2015. 168.; BALKIN i. m. (25. lj.) 1209–1210.

²⁹ Uo., 1207–1209.

A hivatásos bizalmi adatkezelők mindenekelőtt jóhiszeműen kötelesek eljárni betegeikkel és ügyfeleikkel szemben.³⁰

Az Első Alkotmánykiegészítés nem akadályozza meg az államot abban, hogy szabályozza a szakmák képviselői és az ügyfelek közötti kapcsolatot és az ügyfelekkel kapcsolatos információk felhasználását. Ennek oka az, hogy a szakmák képviselői bizalmi kapcsolatban vannak ügyfeleikkel.³¹ Az adott hivatás gyakorlója bizalmi kapcsolat keretében adnak tájékoztatást ügyfelek részére, és fordítva: az ügyfelek is bizalmasan adnak információkat önekik. Egyik információ-fajta sem a közbeszéd része, ezért az államok a bizalmi adatkezelők és ügyfelek közötti információcserét oly módon szabályozhatják, ami rendszerint nincs megengedve az általános közéleti viták szabályozásával kapcsolatban.³² Ezért a bizalmi adatkezelők fogalma kulcsfontosságú abból a szempontból, hogy megértsük, hol húzódnak a szabályozásnak az Első Alkotmánykiegészítéssel összhangban lévő, elfogadható határai.

Kik a digitális korszak új bizalmi adatkezelői? Olyan szervezetek és vállalkozások, amelyek a felhasználókkal kapcsolatban hatalmas mennyiségű információt gyűjtenek.³³ A felhasználók átláthatók e szervezetek számára, de utóbbiak tevékenysége nem transzparens a felhasználók számára, és nehéz, ha nem lehetetlen a tevékenységüket ellenőrizni. Ennek eredményeként e szervezetek a tudás és a hatalom szempontjából jelentős túlerőben vannak a felhasználókkal szemben. E vállalkozások arra biztatják felhasználóikat, hogy bízzanak meg bennük, és adjanak át nekik információkat, a felhasználók pedig – amennyiben szeretnék igénybe venni az e szervezetek által nyújtott szolgáltatásokat – kénytelenek megbízni bennük. Ez azt jelenti, hogy számos olyan digitális szervezetet, amellyel az emberek nap mint nap kapcsolatban vannak – ideértve az internetszolgáltatókat (ISP-k), keresőmotorokat és közösségimédia-platformokat is –, ügyfelek és a felhasználók tekintetében bizalmi adatkezelőként kellene kezelni. Ezért, az Első Alkotmánykiegészítéssel összhangban, a kormányok észszerű korlátok közé szoríthatják a bizalmi adatkezelőket a személyes információk gyűjtésével, szerkesztésével, elemzésével, felhasználásával, értékesítésével és terjesztésével összefüggésben.

Gyorsan hozzáteszem azért, hogy az alkotmányosan megengedhető szabályozás hatálya szűkebb, és szűkebbnek is kell lennie a digitális vállalkozások esetében, mint az orvosokéban és az ügyvédekéban. Egy közösségimédia-platform vagy internetszolgáltató üzleti tevékenysége meglehetősen különbözik egy orvos vagy ügyvéd praxisától, és a felhasználóknak a digitális

³⁰ L. Restatement (Third) of the Law Governing Lawyers § 16, 49, 60 (2000), az ügyvédek bizalmi adatkezelői feladatairól, az ügyfelek bizalmas adatainak tiszteltben tartásáról és az ügyfelek érdekeinek képviseléséről; Mark A. HALL – Mary A. BOBINSKI – David ORENTLICHER: *Medical Liability and Treatment Relationships*. New York, Aspen, 2013. 171., az orvosok bizalmi adatkezelői feladatairól.

³¹ BALKIN i. m. (25. lj.) 1210–1211; vö. Robert C. POST: *Democracy, Expertise, and Academic Freedom: A First Amendment Jurisprudence for the Modern State*. New Haven, Yale University Press, 2012. 23. „Míg a közbeszédben a demokrácia politikai alkotóelemei azt kívánják meg, hogy az embereket egyenlőnek és autonómnak tekintsük, a közbeszéd keretein kívül a jog általában nem önálló, kiszolgáltatott, ennélfogva nem egyenlőként kezeli az egyéneket.”

³² BALKIN i. m. (25. lj.) 1210–1211.

³³ Uo., 1221–1226., azzal érvel, hogy a bizalmi adatkezelői kötelezettségeknek a régebbi cégek és szakmák számára való előírásának általános indokolása bizonyos digitális vállalkozásokra is érvényes.

vállalkozásokba vetett bizalmi szintje szintén más.³⁴ Először is, az orvosok és az ügyvédek tevékenységének nem központi eleme, hogy ügyfeleik személyes adataiból anyagi hasznot húzzanak, de központi eleme számos online szolgáltatóénak, ami lehetővé teszi számukra, hogy finanszírozzák a felhasználóiknak nyújtott szolgáltatásaikat. Másodsorban, eltérően az orvosoktól és az ügyvédektől, a keresőmotorok és a közösségimédia-oldalak érdeke, hogy az emberek minél nagyobb nyilvánosság előtt fejtsek ki gondolataikat azért, hogy olyan tartalom és adathalmaz jöjjön létre, amely mérhető és elemezhető, még akkor is, ha később az emberek megbánják döntéseiket. Harmadsorban, az emberek nem pusztán azt várják az orvosoktól, hogy ne okozzának nekik kárt, hanem azt is elvárják, hogy gondoskodjanak róluk, és figyelmeztessék őket az egészségüket, az étkezésüket stb. érintő esetleges kockázatokkal kapcsolatban. Az emberek az ISP-ktől, keresőmotoroktól és közösségimédia-oldalaktól nem várnak ilyen mindenre kiterjedő gondoskodást.³⁵

E különbségek miatt a digitális bizalmi adatkezelőkre kevesebb kötelezettséget kellene róni, mint az olyan hagyományos hivatásos adatkezelőkre, mint az orvosok, az ügyvédek és a könyvelők. Ezek speciális célú bizalmi adatkezelők, a rájuk észszerűen róható kötelezettségeknek pedig attól kell függnie, hogy milyen természetű szolgáltatásokat nyújtanak.³⁶ Legfontosabb kötelezettségük, hogy nem járhatnak el csalárd módon – bizalmat keltve felhasználóikban személyes információik megszerzéséhez, majd visszaélve velük, vagy érdekeik ellen dolgozva.³⁷

2.3. Algoritmus révén okozott sérelem

A bizalmi adatkezelők felelősségének elve feltételezi az ügyfél és valamely személy vagy vállalkozás közötti szerződéses (vagy kváziszerződéses) kapcsolat meglétét, akár a Facebookról, akár egy háziorvosról legyen szó. A szerződéses kapcsolat egy olyan bizalmi kapcsolat része, amely bizalmi adatkezelői kötelezettségeket keletkeztet. A felhasználók rendszerint szerződéses kapcsolatban vannak a digitális bizalmi adatkezelőkkel. Ennek az az oka, hogy a digitális vállalatok általában megkívánják felhasználóiktól, hogy fogadják el a felhasználói licencmegállapodást, a tagsági megállapodást vagy a felhasználási feltételeket, amikor felhasználói fiókot hoznak létre, és jelentkeznek egy digitális szolgáltatásért, vagy csatlakoznak a vállalat által biztosított digitális közösséghez.³⁸ Másfelől, számos olyan helyzet adódik, amelyben az emberek nem állnak

³⁴ Uo., 1226–1231., leírja a digitális bizalmi adatkezelők kötelezettségeinek korlátozott természetét.

³⁵ Uo., a digitális bizalmi és a hagyományos adatkezelők közötti három különbség leírása.

³⁶ Uo., 1229–1230. „Az, hogy mi számít előre nem láthatónak vagy mi tűnik a bizalommal való visszaélésnek, attól függ, hogy milyen szolgáltatást nyújt az adott szervezet, és mit tekintünk indokolhatóan váratlannak vagy törvénytörőnek.”

³⁷ Uo., 1225–1226. „A digitális bizalmi adatkezelőkön vállalkozásuk természete és típusa miatt számonekérhetők a bizalom és a titoktartás észszerűen elvárható erkölcsi szabályai, még akkor is, ha tevékenységük nem kiveseleti jellegű.”

³⁸ L. pl. Google Terms of Service. *Google*, 2014. április 14., <https://www.google.com/policies/terms>; Statement of Rights and Responsibilities. *Facebook*, 2015. január 30., <https://www.facebook.com/legal/terms>; Terms of Use. *Instagram*, 2013. január 19., <https://help.instagram.com/478745558852511>; Terms of Service. *Twitter*, 2017. október 2., <https://twitter.com/en/tos>; US Terms of Use. *Uber*, 2017. március 23., <https://www.uber.com/legal/terms/us>

szerződéses kapcsolatban digitális vállalkozással vagy olyan gazdasági társasággal, amely személyes információkat gyűjt és algoritmusokat használ döntéshozatal céljából. Gondoljunk csak például az álláshirdetésre jelentkezőkre, a hitel- vagy jelzálogkérelmet benyújtókra. A kérelmezők szeretnének élni egy lehetőséggel, és az a vállalkozás, amely arról dönt, hogy biztosítja-e számukra ezt a lehetőséget, egy big datával foglalkozó vállalatra vagy egy big datát felhasználó algoritmusra támaszkodik a döntéshozatalban.

Ilyen esetben nincsen előzetes szerződéses kapcsolat: ekkor kváziidegenek közötti ügylet jön létre. A kérelmező nem iratkozik fel digitális szolgáltatásra, és nem csatlakozik a Facebookhoz vagy a Twitterhez hasonló közösséghez. Az ilyen esetekben nem alkalmazható a bizalmi adatkezelők fogalma a szabályozás indoklására, mivel nincsen bizalmi kapcsolat, legalábbis a kapcsolat létrejöttét megelőzően. Egy bizalmi adatkezelő nem árulhatja el felhasználóit, és nem élhet vissza a bizalmukkal. Az algoritmosus társadalomban azonban nem minden kapcsolat bizalmi adatkezelői kapcsolat, mert nem minden kapcsolat a felhasználókkal létrejött szerződéses bizalmi kapcsolat.³⁹ Ehelyett egy másik elképzelést kell segítségül hívnunk. Ez pedig az algoritmus révén okozott sérelem gondolata. Az algoritmus révén okozott sérelem elve akkor alkalmazható, amikor a vállalatok a big datát és az algoritmusokat arra használják, hogy az emberek identitásáról, jellemzőiről és a velük kapcsolatos asszociációkról alkossanak képet, amivel az adott személyek lehetőségeit és gyenge pontjait térképezik fel. A lehetőségek közé olyan dolgok tartoznak, mint a foglalkoztatás, a hitel, a pénzügyi ajánlatok és a munkalehetőségek. Az emberek gyenge pontjain a fokozott nyilvános vagy magánjellegű felügyeletet, a hátrányos megkülönböztetést, a manipulációt és a kirekesztést értem.

Az algoritmus révén okozott sérelem elve abból ered, hogy a vállalatok számos különböző forrásból gyűjtenek adatokat a személyekről, és algoritmusok segítségével hoznak velük kapcsolatos döntéseket. E folyamatokban a vállalatok nem egyszerűen döntéseket hoznak: megalkotják az emberek digitális identitását, jellemrajzát, és a velük kapcsolatos asszociációkat, amelyek viszont alakítják (és korlátozzák) e személyek jövőbeli lehetőségeit. Az adatok e gyűjteményét, valamint a jellemzők, asszociációk és identitás ebből származó digitális felépítését más vállalatok arra használhatják fel, hogy újabb és újabb kontextusban ítéljék meg az adott személyeket. A vállalatok például a hitelértékelés eredményét különböző viselkedésmódok előrejelzésére szolgáló modellekben használhatják fel. Az emberek élete így algoritmosus ítéletek sorozatának tárgyává válik, amelyek mindegyike egymás után megkonstruálja az emberek identitását és lehetőségeit. Digitális identitásunk olyan információfolyamként képzelhető el, amelybe folyamatosan új ítéletek, pontszámok és kockázatértékelési eredmények sokasága áramlik bele.

Az ítéletek e sora egyre nagyobb mértékben alakítja az emberek életét, ahogy egyre növekszik a digitális identitás megalkotásának kollektív folyamatában részt vevő vállalatok száma. Ez a folyamat a korlátozott lehetőségek és fokozódó sebezhetőség formájában előre megjósolhatóan indokolatlanul nagy árat követel azoktól, akik a digitális identitás e rendszerének tárgyai. Az algoritmus révén okozott sérelem fogalma azt a jelenséget próbálja megragadni, amelyben a vállalatok azokkal a személyekkel fizettetik meg az algoritmosus döntéshozatal társadalmilag

³⁹ BALKIN i. m. (25. lj.) 1232–1234.; BALKIN i. m. (1. lj.) 1226–1227.

indokolatlan költségét, akiknek az algoritmusos ítéletek befolyásolják az életét (és szűkítik a lehetőségeit).⁴⁰ Bár ezek a vállalatok adatokat használnak fel és osztanak meg, az Első Alkotmánykiegészítés nem akadályozza a döntéshozatal módjának és kivitelezésének szabályozását. Ennek az az oka, hogy a megengedhető szabályozás az algoritmusos döntéshozatal végeredményére: a diszkriminációra és a manipulációra fókuszál.⁴¹

Az algoritmus révén okozott sérelem gondolata a *common law* közjogi és magánjogi sérelméhez való hasonlatra épít. A *common law* szerint sérelemnek számítanak azok a birtokháborítással nem járó jogsértések, amelyek megakadályozzák, hogy egy személy zavartalanul gyakorolhassa ingatlantulajdona használatához és élvezetéhez fűződő jogát.⁴² Gazdasági értelemben a jogsérelem miatti igényérvényesítés a piac elégtelenségének azokban az eseteiben indokolt, amikor a vállalatok kívülálló személyekre háríthatják tevékenységük következményeit.⁴³ Ennek legkézenfekvőbb példája a környezetszennyezés. A magánjogi sérelmek általában olyan helyzeteket foglalnak magukban, amelyekben a költségek áthárítása az emberek egy (viszonylag kis) csoportját sértik, és a sérelem határozott formát ölt.⁴⁴ A közjogi sérelmeknél a költségek az emberek nagy csoportját terhelik, és ezekben az esetekben az államnak el kell döntenie, hogy jogi útra tereli a kérdést a sérelem megszüntetése érdekében, vagy új törvényeket vagy szabályozást fogad el a probléma kezelésére.⁴⁵ Egy jogsérelem társadalmilag akkor indokolatlan, ha a költség-haszon elemzés alapján a tevékenység indokolatlan – ez már a gondatlanság jogi szabályozásának körébe tartozó probléma. Gyakran azonban egy tevékenység azáltal válik sérelmessé, hogy az elkövető túlzó módon gyakorolja. Erre ismét a környezetszennyezés a szokásos példa.⁴⁶

⁴⁰ Uo., 1235–1236.

⁴¹ BALKIN i. m. (25. lj.) 1194., 1212–1213., megjegyzi, hogy az antititrósz, a fogyasztóvédelmi és a diszkriminációt tiltó rendelkezések által szabályozott piaci viselkedést nem védi az Első Alkotmánykiegészítés csak azért, mert az szólással is jár; Neil M. RICHARDS: Reconciling Data Privacy and the First Amendment. *52 UCLA Law Review* (2005) 1149., 1181–1182., a használatra vonatkozó korlátozások összhangban vannak az Első Alkotmánykiegészítéssel.

⁴² L. Restatement (Second) of Torts § 821A cmt. b) (1979), a sérelem „mások számára káros vagy zavaró emberi tevékenység vagy fizikai állapot”; uo., § 821D & cmt. a), megjegyezve, hogy a magánjogi sérelem fogalma hagyományosan az ingatlan használatához és hasznainak szedéséhez fűződő jogok birtokháborítással nem járó sérelmét jelenti.

⁴³ L. Keith N. HYLTON: The Economics of Public Nuisance Law and the New Enforcement Actions. *18 Supreme Court Economic Review* (2010) 43., 43–44., 55., „[a] kártérítési jog arra készíti a szereplőket, hogy a társadalmilag optimális tevékenységi szintet úgy válasszák meg, hogy a felelősség megállapítható legyen abban az esetben, amikor az externalizált költségek jóval meghaladják az externalizált hasznot vagy az externális háttérköltségeket.”

⁴⁴ L. Restatement (Second) of Torts § 821E & cmt. a) (1979), „[a] magánjogi sérelemért való felelősség csak a »vagyonni jogokkal és előjogokkal« rendelkező személyek, azaz jogosan védett érdekek védelmére szolgál az érintett konkrét használattal vagy haszonélvezettel kapcsolatban.”

⁴⁵ L. Restatement (Second) of Torts § 821b(1) (1979), a közjogi sérelem definíciója: „a széles nyilvánosság jogának nem észszerű korlátozása”; uo., § 821C, a hatóság köteles eljárást kezdeményezni a közjogi sérelem orvoslására, kivéve azt az esetet, ha egy magánszemély a széles nyilvánosság által elszenvedett sérelemtől eltérő formában szenved sérelmet; uo., § 821b(2)(b) és cmt. c), megjegyzi, hogy egyes jogalkotók és hatóságok dönthetnek úgy, hogy bizonyos viselkedés, magatartás közjogi sérelemnek minősül, amivel elejét lehet venni annak, hogy az indokolatlan zavarást a továbbiakban bizonyítani kelljen; uo., §§ 821b(2)(a), 821d, 821d cmt. b), a sérelem nem korlátozódik az ingatlanvagyonhoz fűződő érdekek sérelmére, hanem szélesebb összefüggésben is értelmezhető, mint például a közegészségügy, a biztonság vagy az erkölcsi kérdések körében.

⁴⁶ L. HYLTON i. m. (43. lj.) 48., a sérelem a túlzott mértékű tevékenységgel vagy az elvárható gondosság hiányával összefüggésben felmerülő költségekre összpontosít.

Hogyan alkalmazzuk ezeket a gondolatokat a big data használatára? A vállalkozások algoritmusokat és algoritmusokból származó értékelési rendszereket használnak annak eldöntésére, hogy ki milyen lehetőséghez juthat hozzá (pl. hitel, munkahely, számos különféle előnyre való jogosultság vagy azokból való kizárás). E döntések meghozásához a vállalkozások egyre inkább támaszkodnak a big datára és az algoritmusokra, mivel rengeteg döntést kell meghozni, és az egyéni döntéshozatal túlságosan költséges.⁴⁷

Vannak gondatlanul megalkotott algoritmusok. Előfordul, hogy a vállalkozások eltorzított vagy elferdített adatokat használnak, a modellek rosszul vannak megalkotva, vagy a vállalat nem megfelelően veszi át és használja az algoritmust. Ilyenkor közönséges gondatlanságról van szó. Ennél érdekesebbek azok a helyzetek, amikor egy vállalkozás elfogadható érvet képes felhozni arra, hogy sajátos céljai és a döntéshozatal költségtakarékosságának szempontjából az általa használt algoritmos modell alkalmazása *számára* észszerű. Tegyük fel például, hogy egy vállalkozás olyan algoritmos modellt használ, amely sok téves pozitív eredményt ad (hiába méltók egy lehetőség elnyerésére az emberek, elutasítják őket), de csak nagyon kevés téves negatív (az arra alkalmatlanoknak is lehetőséget kínálnak). Észszerű lehet a cég számára e modellt használni, ha csak egy bizonyos számú állást akar betölteni.

Ezzel együtt hosszú távon sok embert érinthet hátrányosan az algoritmusok segítségével történő döntéshozatal alkalmazása olyan területeken, mint például a rendőri tevékenység, a foglalkoztatás, a lakhatás vagy a pénzügyi kérdések. Ez különösen igaz akkor, ha a szervezetek további megtakarítások céljából más vállalatok által létrehozott, az emberek tulajdonságaival, megbízhatóságával és jó hírével kapcsolatos algoritmos ítéletekre hagyatkoznak. Az algoritmusok ismétlődő és széles körű felhasználása tömegekre az emberek kockázatosként vagy más módon nemkívánatosként való besorolásához vezethet, ami alaptalan hátrányokat és nehézségeket ró a lakosság egyes részeire, és megerősíti a meglévő egyenlőtlenségeket.⁴⁸

Az algoritmus révén okozott sérelem mögött az az elképzelés áll, hogy az algoritmos döntéshozatal mellékhatásai idővel összeadódnak, ahogy egyre több állami és magáncég alkalmazza ezeket.⁴⁹ Az egyes személyek identitását és hírnevét az algoritmus úgy határozza meg, hogy kockázatosnak minősíti őket, nemkívánatos személyiségjegyeket vagy kapcsolatokat tulajdonít nekik, vagy olyan személyekkel sorolja őket egy kategóriába, akik kockázatosak vagy nemkívánatos tulajdonságaik vannak.

Másként megfogalmazva, az algoritmusok digitális portrékat készítenek az emberekről, és az algoritmusok által létrehozott digitális kategóriákba sorolják be őket. Az algoritmusok a megkülönböztetés célját szolgáló kategóriák létrehozásával működnek, majd e kategóriákat és különbségeket rávetítik a személyek csoportjaira. Jellemzőket tulajdonítanak az embereknek, és digitális identitást és hírnevet gyártanak nekik.⁵⁰ E kategóriáknak és különbségeknek társa-

⁴⁷ L. Andrew McAfee – Erik Brynjolfsson: Big Data: The Management Revolution. *Harvard Business Review* (2012. október), <https://hbr.org/2012/10/big-data-the-management-revolution>, magyarázat arra, hogy a big data alacsonyabb költségek mellett növeli a döntéshozatal volumenét, sebességét és változatosságát.

⁴⁸ BALKIN i. m. (1. lj.) 1231–1232.

⁴⁹ Uo., 1232.

⁵⁰ Uo., 1235–1237.

dalmi erejük van, mert a vállalatok a lehetőségek nyújtásában és megvonásában ezekre támaszkodnak. A vállalatok további megtakarításokat érhetnek el adatbázisok megvásárlásával és algoritmusos döntések más vállalatoktól való átvételével, így a társadalom széles körében terjesztik a személyek algoritmikus hírnevét és személyazonosságát.

Mik a digitális hírnév létrehozásának és terjesztésének lehetséges veszélyei? Először is, az algoritmusos döntéshozatal az ember életének számos aspektusával kapcsolatban erősítheti a hátrányos megkülönböztetést. Másodsor, lehetőséget teremthet a vállalkozásoknak az emberek manipulálására. Harmadszor, arra ösztönözheti az embereket, hogy az algoritmusok ítéleteit elkerülendő, életüket az algoritmusok elvárásaihoz igazítsák. Mindez átláthatóság, elszámoltathatóság, tisztességes eljárás, illetve az ellenőrzés és a döntésekre való reakció lehetősége nélkül történik majd.⁵¹

Amikor a vállalatok algoritmusok alkalmazásával elégitik ki sajátos szervezeti igényeiket, nincsenek mindig tekintettel arra, hogy munkájuk hogyan formálja a digitális reputációt, amely aztán számos más helyzetben felhasználható. Mivel az algoritmusos döntések többféle kontextusban, széles körben megoszthatók, rendszerszintű és halmazati hatást eredményezhetnek. Az algoritmusos döntéshozatal hozzájárul az identitások digitális létrehozásához, amelynek hatásai messze túlmutatnak bármely vállalkozás egyedi döntésén. Ez olyasmi, mintha csak egy egész kis mennyiségű szennyező anyagot bocsátanánk egy folyóba, amit rajtunk kívül mindenki más is használ. Idővel ennek komoly következményei lesznek.

Ebben hasonlít a sérelemre. A megnövekedett aktivitás növelheti az igazolatlan társadalmi költségeket, még akkor is, ha a tevékenység nem gondatlan. Jogsérelmek keletkezhetnek akkor is, amikor az új technológiákra való áttérés eredményeként a vállalkozások növelik a termelés volumenét.⁵² Éppen ez történik az algoritmusos társadalomban. Az algoritmusok csökkentik a döntéshozatal költségeit, ezért növelik a mennyiségét, gyorsaságát és elterjedtségét, több ember életét és hírnevét befolyásolva egyre gyorsabban, olcsóbban és átfogóbb módon.

Egyetlen döntés sem tökéletes; az adott döntés minőségét az a cél határozza meg, amelyre felhasználják. Minél inkább hagyatkoznak a vállalkozások olyan ítéletekre, amelyek korábban megengedhetetlenül költségesek, sőt talán lehetetlenek lettek volna, annál inkább fokozódnak

⁵¹ Uo., 1239., magyarázat az algoritmusos döntéshozatalban rejlő potenciális veszélyekre, nevezetesen hogy „az algoritmusok a) identitást és hírnevet generálnak b) kategorizálás és kockázatelemzés útján, megteremtve a lehetőséget c) a diszkriminációnak, szabványosításnak és manipulációnak, d) megfelelő átláthatóság, elszámoltathatóság, ellenőrzés vagy tisztességes és törvényes eljárás nélkül.” A big datával kapcsolatos műveletek során a tisztességes eljárás, az elszámoltathatóság és az átláthatóság biztosításának problémáit l. Solon BAROCAS – Andrew D. SELBST: Big Data’s Disparate Impact. 104 *California Law Review* (2016) 671., 677–692., 718–719.; Danielle K. CITRON: Technological Due Process. 85 *Washington University Law Review* (2008) 1249., 1256.; Danielle K. CITRON – Frank PASQUALE: The Scored Society: Due Process for Automated Predictions. 89 *Washington Law Review* (2014) 1., 5–6., 18–20.; Kate CRAWFORD – Jason SCHULTZ: Big Data and Due Process: Toward a Framework to Redress Predictive Privacy Harms. 55 *Boston College Law Review* (2014) 93., 94–101., 121–128.; Pauline T. KIM: Data-Driven Discrimination at Work. 58 *William & Mary Law Review* (2017) 857., 881.; Joshua A. KROLL et al.: Accountable Algorithms. 165 *University of Pennsylvania Law Review* (2017) 633., 640.

⁵² HYLTON i. m. (43. lj.) 48., megjegyezve, hogy az új technológiák alkalmazása növelheti a tevékenységi szintet, és ezzel sérelmet okozhat.

az ítéletek és a döntéshozatal mellékhatásai. Ahogy a vállalatok egyre erőteljesebben fektetnek be az ipari termelésbe, az algoritmusos döntéshozatal mellékhatásai egyre inkább olyanok, mint a fokozódó környezetszennyezés. Erre a megfelelő gyógymód az, ha a vállalatokat rávesszük arra, hogy vállalják azokat a költségeket, amelyeket másokra és a társadalom egészére terhelnek az algoritmusos döntéshozattal.

2.4. Személyi robotok

Hadd szemléltessem ezeket a gondolatokat egy gyakorlati példával: a személyi robotokéval, amely alatt a háztartási robotok, az okosotthonok és az Alexához hasonló digitális alkalmazások értendők. Az algoritmusos társadalom a fogyasztóvédelem gondolatát is forradalmasítja. A 20. század fogyasztóvédelmi problémájának ékes példája egy olyan kólásdoboz, amely felrobban az ember kezében – a 21. századé egy olyan kólásdoboz, amely kémkedik utánunk.⁵³ Általánosságban a problémát az jelenti, hogy a fogyasztási cikkek, például a készülékeink, gépjárműveink és házaink információt gyűjtenek rólunk, mindenre odafigyelnek, amit teszünk, majd ezekről jelentést tesznek a gyártó és szervizelő cégeknek. A 21. század elejének szabályozási kihívása nem más, mint a kenyérpírító, amely elárul bennünket.⁵⁴

Ez a fókuszváltás megmagyarázza az olyan fogalmak fontosságát, mint a bizalmi adatkezelők és az algoritmus révén okozott sérelem. Szükség van annak a kapcsolatnak a leírására, mely köztünk és a szervezetek azon új fajtája között van kialakulóban, amely az algoritmusokat és az MI-t nemcsak arra használja, hogy szolgáltatásokat nyújtson, de arra is, hogy tanulmányozzon minket, és döntéseket hozzon velünk kapcsolatban. Vegyük például a személyi robotot. Nem kell, hogy emberszerű tárgynak tűnjön. Lehet ez akár okostelefon, okosautó, olyan otthoni alkalmazás, mint az Alexa, az otthoni légkondicionáló rendszer vagy akár a kenyérpírító. Napjainkban az embereket olyan személyi robotok veszik körül, amelyekről az emberek nem is sejtik, hogy robotok. Az idő előrehaladtával egyre több személyes készülék, alkalmazás és az emberek által mindennap – utazásra, a barátokkal és a családdal való kapcsolattartásra, a ház körüli teendők ellátására – használt eszköz rendelkezik (eltérő fokú) mesterséges intelligenciával. A személyi robotok algoritmusokat és MI-t használnak a döntésekhez és a szolgáltatások nyújtásához, miközben összegyűjtik és elraktározzák az őket e szolgáltatások nyújtására alkalmazó személyekkel kapcsolatos információkat. Ezek az eszközök gyakran kapcsolódnak az internethez, és jelentik a vállalkozásoknak és társaságoknak, hogy mit látnak, hallanak és csinálnak.

⁵³ Jack M. BALKIN: The Difference Between 20th and 21st Century Consumer Protection. *Balkinization*, 2017. február 8., <https://balkin.blogspot.com/2017/02/the-difference-between-20th-and-21st.html>

⁵⁴ L. pl. M. Ryan CALO: Robots and Privacy. In Patrick LIN – Keith ABNEY – George A. BEKEY (szerk.): *Robot Ethics: The Ethical and Social Implications of Robotics*. Cambridge, MIT, 2012. 187., 187–189., arról, hogy a robotok egyik legvalóságosabb felhasználási módja a megfigyelés; Woodrow HARTZOG: Unfair and Deceptive Robots. 74 *Maryland Law Review* (2015) 785., 790–796., arról, hogy a robotkommunikáció megteremtheti a csalás, a manipuláció és az adatvédelmi sérelmek lehetőségét; Margot E. KAMINSKI: Robots in the Home: What Will We Have Agreed To? 51 *Idaho Law Review* (2015) 661., 661–663., az adatvédelem és a beleegyezés problémáiról a háztartási robotok megjelenése esetén.

Mi a kapcsolat ezen új eszközök és a bizalmi adatkezelő, valamint az algoritmus révén okozott sérelem fogalmi között? Kezdjük ez utóbbival. Az okoseszközök folyamatosan hoznak döntéseket arról, hogy milyen típusú szolgáltatásokat kínálnak nekünk, és milyen lehetőségekkel élhetünk, mi több, folyamatosan építik és felülvizsgálják digitális identitásunkat, és ezt az információt más vállalkozásoknak is elküldik, amelyek ítéleteket és döntéseket hoznak velünk kapcsolatban, és ezek bekerülnek digitális aktánkba. Ez okozza az algoritmus révén elkövetett sérelem problémáit. A személyi vagy háztartási robotok szintén jól szemléltetik a bizalmi adatkezelők elvét. A vállalatok egyre gyakrabban építenek be a házakba intelligens funkciókat, az Alexához hasonló háztartási robotokkal együtt.⁵⁵ Ezek a háztartási robotok szintén a háztartások megfigyelésének eszközei. Az Alexa azért tudja, hogy mit kell tennie, mert rögzíti és megjegyzi, hogy mit kérünk tőle. Elméletben képes mindenre visszaemlékezni, amit valaha mondtunk neki, illetve ami elhangzott a környezetében.

Az Alexa azonban nem egyszerűen robot: felhőalapú robot. Amit mondunk neki és amit hall, nem marad a négy fal között: feltölti a mesterséges intelligenciát alkalmazó rendszert működtető cég szervereire, ahol tárolják. Amikor mondunk valamit az Alexának, nem egyszerűen egy konyhaasztalon heverő készülékhez, hanem egy egész vállalathoz beszélünk. E vállalatot, amely életünk legintimebb részleteinek ismerője, bizalmi szerepének megfelelő felelősség kell terhelje ahhoz, hogy megbízhatóan bánjon velünk. Bizalmi adatkezelőnek kellene tekinteni. Bizonyára sokan emlékeznek az olyan televíziós sorozatokra, mint a *Downton Abbey*, illetve P. G. Wodehouse Jeeves- és Wooster-novelláinak és -regényeinek feldolgozása. Ezek a történetek a brit komornyik – vagy helyesebben: inas – nélkülözhetetlen szerepe körül forognak, illetve az őket alkalmazó arisztokratákkal való kapcsolatukat járják körül.

Van egy régi mondás: senki sem lehet hős a saját inasa szemében. Jeeves egy Bertie Wooster nevű felsőosztálybeli tökfilkónál áll alkalmazásban. Szem- és fültanúja Bertie minden buta és piszkos húzásának, és ahogy Wodehouse egyértelművé teszi, Wooster kissé tökkelütött. Mindig valami kalamajkába kerül, amelyből Jeevesnek kell valahogy kimentenie. A *Downton Abbey*-rajongók számára a Crawley család talán szerethető, de annak tagjai is mindig bajba kerülnek, és néhányuk viselkedése igencsak sok kívánnivalót hagy maga után. (És Carson, az inas, akármennyire is imádta Lady Maryt, még neki is be kellett látnia, hogy időnként kicsit túl sok volt belőle.) Ahogy Jeeves mindig Wooster körül sürgölődött, ugyanúgy a *Downton Abbey*-ben szolgáló személyzet is mindent lát, amit a Crawley család tagjai tesznek. Idővel, Jeeveshez hasonlóan, sok olyan személyes információ birtokába kerülnek, amelyet munkaadóik sérelmére használhatnak fel. Az volt a feladatuk, hogy figyeljenek és szolgáljanak, és ne teregessék ki munkaadójuk szennyését a nyilvánosság előtt. Más szóval, az volt velük szemben az elvárás, hogy bizalmi adatkezelői kapcsolatban legyenek munkaadóikkal, akár megfelelték ennek az elvárásnak, akár nem.

⁵⁵ L. Jean-Baptiste COUMAU – Hiroto FURUHASHI – Hugo SARRAZIN: A Smart Home Is Where the Bot Is. *McKinsey Quarterly* (2017. január), <http://www.mckinsey.com/business-functions/digital-mckinsey/our-insights/a-smart-home-is-where-the-bot-is>, „Egy évtizeden belül az életterünket rengeteg új eszköz és technológia népesíti be, amelyek jó néhány háztartási teendőt ellátnak, és amelyek nyomán újra kell definiálni, hogy mit jelent otthon érezni magunkat.”

Manapság más világban élünk, de a minket körülvevő világ egyre inkább a *Downton Abbey* amolyan 21. századi változata. Ebben a világban átlagemberek játsszák a lordok és ladyk szerepét, a szolgálók pedig Alexa és Siri, a komputer az önvezető autókban és a távirányítható klíma-rendszerekben. A személyi robot a mi digitális komornyikunk, és ahogy senki nem lehet hős a saját komornyikja szemében, senki nem lehet hős saját személyi robotja számára sem.

Talán ennél is fontosabb, hogy a mi új, digitális szolgálóink nem önállóak. A robot mögött egy társaság, egy vállalat áll, amely az algoritmusokat és a mesterséges intelligenciát megtervezte és használja, információkat gyűjt és elemez annak érdekében, hogy szolgáltatásokat és lehetőségeket biztosítson azok számára, akik személyi robotjaikat használják. Jeeves vagy Carson digitális verziója egy bonyolult technológiai rendszer – a szerverfarmok, algoritmusok és mesterségesintelligencia-ágensek sorával folyamatosan kommunikáló érzékelők, mikrofonok, kamerák és adatgyűjtő eszközök, amelyeket gazdasági társaságok üzemeltetnek más gazdasági társaságok számára –, bár fizikai megjelenése alapján a fogyasztó otthonában csupán egy kis doboznak vagy egy látszólag ártalmatlan, helyes pofijú guzminak tűnhet. Valóban, fizikai megjelenése lehet akár maga az otthonunk. Lehet, hogy amikor a leginkább otthon érezzük magunkat, akkor állunk a legszigorúbb megfigyelés alatt.

Ahhoz, hogy a fogyasztási cikkek és szolgáltatások eme új szervezésével megfelelően tudjunk foglalkozni, szükségünk van a bizalmi adatkezelő és az algoritmus révén okozott sérelem fogalmaira. A háztartási robotok és az okoseszközök óriási mennyiségű információt gyűjtenek rólunk, amelyet – elméletileg – egyesíteni lehet a számos más emberrel kapcsolatos, felhőben tárolt információval. A háztartási robotok és az okoseszközök olyan, mindig be- és összekapcsolt felhőalapú entitások, amelyek óriási adatbázisokra támaszkodnak, és egyben bővítik őket. Bár lehet, hogy megbízunk a háztartási robotban és az okoskészülékben – valójában kénytelenek vagyunk ezt tenni –, az a valaki, akiben valójában meg kell bízunk, nem a robot vagy a készülék, hanem a mögötte álló vállalat, amely az adatokat gyűjti és a döntéseket hozza. E vállalatnak pedig, meggyőződésem szerint, bizalmi adatkezelőnek kellene lennie.

3. A véleménynyilvánítás szabályozásának új iskolája és a magánszabályozás

A problémák második csoportját az *elfeledtetéshez való jog* és a *hamis hírek* félmjelzik. Úgy tűnhet, hogy ez a két dolog nem kapcsolódik egymáshoz, de valójában ugyanarról szólnak: a szólásszabadság szabályozásának alapvető változásáról a digitális korban. Az irányítás e változása két kulcsfontosságú elemet tartalmaz: az első a változás abban, hogy a kormány hogyan szabályozza (vagy legalábbis próbálja szabályozni) a szólást a digitális korban – ez a szólásszabadság szabályozásának „rég iskolájából” az „új iskolájába” való átmenet. A második az, hogy a magántulajdonban lévő online platformok is részt vesznek a szólásszabadság irányításában.

3.1. Az elfeledtetéshez való jog és a hamis hírek problémája

Az elfeledtetéshez való jog az európai adatvédelmi törvény egyik doktrínája.⁵⁶ A közelmúlt eredménye, hogy ezt a doktrínát most már a keresőmotorokra is alkalmazzák azon az alapon, hogy azok a személyes adatok kezelését végzik. Az Európai Unió Bírósága kimondta, hogy az elfeledtetéshez való jog megköveteli a keresőmotorokról, hogy eltávolítsák a linkeket azokhoz az oldalakhoz, amelyek különböző személyekkel kapcsolatban olyan információkat tartalmaznak, amelyek „nem helytállóak, lényegtelenek, [...] már nem lényegesek, vagy túlzók”, annak biztosítására, hogy mások ne férhessenek hozzá könnyen az információhoz.⁵⁷

A hamis hírek problémája a 2016. évi amerikai elnökválasztással összefüggésben merült fel. Sokan aggályosnak találták az emberek, szervezetek és bothadseregek által terjesztett propagandát és hamis történeteket, amelyek a közösségi médiában (pl. a Facebookon és a Twitteren) láttak napvilágot.⁵⁸ Ezek a híresztelések és propagandák azért születtek, hogy a jelöltekkel kapcsolatban zavart keltsenek, és féltretájékoztassák a választókat.⁵⁹ E hamis történeteknek az egyik elhíresült példája az az állítás, amely szerint Hillary Clinton és más demokrata párti tisztviselők a Comet Ping Pong nevű washingtoni pizzázóból gyermeket szexuálisan kizsákmányoló csoportot tartottak fenn. Egy férfit annyira felháborított ez a hír, hogy fegyvert ragadott, és elment a pizzázóba, hogy elrendezze a dolgokat, és megmentse a gyerekeket.⁶⁰ A választások után Trump elnök még zavarosabbá tette a helyzetet annak állandó hangoztatásával, hogy az őt rossz

⁵⁶ L. Robert C. POST: Data Privacy and Dignitary Privacy: Google Spain, the Right to Be Forgotten, and the Construction of the Public Sphere. 67 *Duke Law Journal* (2018) 981. (kézirat, 8–9.), https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2953468

⁵⁷ C–131/12. sz., *Google Spain SL v. Agencia Española de Protección de Datos* ügy, ECLI:EU:C:2014:317 (2014. május 13), 94. bek., http://curia.europa.eu/juris/document/document_print.jsf?doclang=EN&docid=152065

⁵⁸ L. pl. Craig SILVERMAN – Lawrence ALEXANDER: How Teens in the Balkans Are Duping Trump Supporters with Fake News. *Buzzfeed*, 2016. november 3., https://www.buzzfeed.com/craigsilverman/how-macedonia-became-a-global-hub-for-pro-trump-misinfo?utm_term=.iupnjj946#.dfoAyyb2V, „Az elmúlt év során a 45 ezer főt számláló Velesz, egy macedóniai város, megtapasztalta a digitális aranylázat, minthogy a helyiek legalább 140 amerikai politikai weboldalt indítottak. [...] Majdnem mindegyik agresszív, Trump melletti tartalmat közöl, az Egyesült Államokban élő konzervatívokat és a Trump-hívőket megcélozva.”

⁵⁹ Hunt ALLCOTT – Matthew GENTZKOW: Social Media and Fake News in the 2016 Election. 31 *Journal of Economic Perspectives* (2017) 211., 211–213. Allcott és Gentzkow azt írják, hogy „a Donald Trump javára súlyosan torzított, hamis híreket széles körben osztották meg”, uo., 212. „Becslés[ü]k szerint az átlagos amerikai felnőtt a választási kampány időszakában nagyságrendileg egy vagy talán több hamis hírt találó cikket is olvasott, amelyek között nagyobb számban fordultak elő a Trumpot, mint a Clintont támogató cikkek”, uo., 232. Ezen túlmenően, „azok az emberek, akik azt állítják, hogy számukra a választási hírek szempontjából a legfontosabb hírforrás a közösségi média volt, nagyobb valószínűséggel hittek a valódi és a hamis címeknek egyaránt”, uo., 228.

⁶⁰ Cecilia KANG – Adam GOLDMAN: In Washington Pizzeria Attack, Fake News Brought Real Guns. *New York Times*, 2016. december 5., <https://www.nytimes.com/2016/12/05/business/media/comet-ping-pong-pizza-shooting-fake-news-consequences.html>

színen feltüntető hírek és történetek „hamis hírek”.⁶¹ Akárhogy is van, amikor az emberek a „hamis hírekkel” kapcsolatos aggályaikról beszélnek, általában a közösségi média ön- vagy kormányzati szabályozását követelik.⁶²

3.2. A véleménynyilvánítás szabályozásának új iskolája

Mind az elfeledtetéshez való jog életre hívása, mind a hamis hírek problémájának megoldásáért folyó küzdelem egy általánosabb jelenség példái: a véleménynyilvánítás-szabályozás új formájának kialakulása. Én ezt a véleménynyilvánítás-szabályozás „új iskolájának” nevezem, hogy megkülönböztessem a véleménynyilvánítás szabályozásának „rég iskolájától”.⁶³ A véleménynyilvánítás szabályozásának régi iskolája elsősorban a megszólalóra és a tartalmat közzétevőre összpontosít, és a kényszer hagyományos módszereit alkalmazza a megszólalók és kiadók visszatartására és cenzúrázására, például a polgári és büntetőbírságokat, a bíróságok azonnali intézkedéseit, a szabadságvesztést, és bizonyos országokban az erőszakot vagy az azzal való fenyegetést.⁶⁴

Ezzel szemben a véleménynyilvánítás szabályozásának új iskolája nem a megszólalókat vagy kiadókat célozza: középpontjában a digitális infrastruktúra áll.⁶⁵ Mi a digitális infrastruktúra? A digitális infrastruktúra magában foglalja az internet gerinchálózatait, a felhőalapú szolgáltatásokat, a nemzetközi domainnévrendszert (DNS), az internetszolgáltatókat, a webes tárhelyszolgáltatásokat, a közösségimédia-platformokat és a keresőmotorokat. A fizetési rendszerek – a hitelkártya-társaságok, mint például a Mastercard és a Visa, és az új pénzügyi közve-

⁶¹ Danielle KURTZLEBEN: With 'Fake News,' Trump Moves from Alternative Facts to Alternative Language. *NPR*, 2017. február 17., <http://www.npr.org/2017/02/17/515630467/with-fake-news-trump-moves-from-alternative-facts-to-alternative-language>, „Trump most az összes, öt kedvezőtlen színben feltüntető hírt hamis hírként kezeli.” Egy tweetben odáig ment, hogy azt állítsa: „minden negatív közvéleménykutatási eredmény hamis hír”; Kristen MITCHELL: President Trump Changed Meaning of 'Fake News.' *GW Today*, 2017. április 30., <https://gwtoday.gwu.edu/president-trump-changed-meaning-'fake-news'>, „Trump úr a »hamis hír« kifejezést arra használja, hogy a kabinete számára nem szimpatikus híradásokat egy kézlegyintéssel elintézzék”; Robert SCHLESINGER: The Maestros of Fake News. *US News & World Report*, 2017. július 7., <https://www.usnews.com/opinion/thomas-jefferson-street/articles/2017-07-07/donald-trump-doesnt-know-what-fake-news-is>, „Trump bármilyen neki nem tetsző híradást, történetet vagy szervezetet egyszerűen úgy intéz el, hogy hamis hírnek nevezze őket.”

⁶² Anthony L. FISHER: Fake News Is Bad. Attempts to Ban It Are Worse. *Vox*, 2017. július 5., <https://www.vox.com/the-big-idea/2017/7/5/15906382/fake-news-free-speech-facebook-google>, a hamis hírek kormányzati, illetve önszabályozását követelő felvetések leírása.

⁶³ Jack M. BALKIN: Old-School/New-School Speech Regulation. *127 Harvard Law Review* (2014) 2296., 2298.

⁶⁴ Uo., 2340., „A szabályozás régi iskolája megpróbálja a tömeges terjesztés szerveit, tereit és digitális kor előtti technológiáit ellenőrizni.”

⁶⁵ A véleménynyilvánítás szabályozásának új iskolája által alkalmazott különböző technikák áttekintését I. uo., 2308–2329.; Joseph HALL et al.: *A Survey of Worldwide Censorship Techniques* (2016. július 8.) (munkaanyag), <https://www.ietf.org/archive/id/draft-hall-censorship-tech-04.txt>

títők, mint a PayPal – is idetartoznak, mivel lehetővé teszik online vállalkozások tömegeinek finanszírozását.⁶⁶ Ez az infrastruktúra együttesen biztosítja a digitális kommunikáció általunk használt jelenlegi rendszerét.

Az országok nem szüntették meg a véleménynyilvánítás régi iskola szerinti szabályozását. Egyre inkább elmozdulnak azonban a véleménynyilvánítás új iskolája felé, mert az online megnyilvánulásokat nehéz irányítani. A megszólalók elkerülhetik a felelősségre vonást, névtelenek maradhatnak, és lehetnek az országon kívül is, sőt előfordulhat, hogy egyáltalán nem is emberi lények, hanem bothadseregek. Ezzel szemben az infrastruktúra tulajdonosai általában nagy, profitorientált vállalatok, amelyek könnyen azonosíthatók, tényleges tárgyi eszközökkel működnek, és üzleti tevékenységüket állami keretek között gyakorolják.

A véleménynyilvánítás szabályozásának új iskoláját még egy tulajdonsága teszi különösen vonzóvá az államok szemében: a digitális infrastruktúrát alkotó nagy, magántulajdonban lévő vállalatok rendelkeznek a véleménynyilvánítás szabályozásának és irányításának technikai és bürokratikus feltételeivel a blokkolás, a szűrés, a tartalomeltávolítás, az eszközeikhez való hozzáférés ellenőrzése, továbbá a digitális megfigyelés révén.⁶⁷ A véleménynyilvánítás szabályozásának új iskolája az infrastruktúra tulajdonosainak ezen irányítási képességeivel függő viszonyban van, és bizonyos mértékben ösztönzi is őket.

⁶⁶ James GRIMMELMANN: *Internet Law: Cases & Problems*. Oregon City, Semaphore Press, 2016. 33–34., az internet „halom” elemeinek leírása; BALKIN i. m. (63. lj.) 2303–2304., a szabad véleménynyilvánítás digitálisinfrastruktúra-elemeinek felsorolása; Free Speech: Only as Strong as the Weakest Link. *Electronic Frontier Found*, 2017. november 11., <https://www.eff.org/free-speech-weak-link>, a digitális infrastruktúra elemeinek leírása. Matthew Prince 13 különböző típusú szervezetet sorol fel, amelyek szabályozhatják az interneten megjelenő tartalmakat: „1. platformok (pl. Facebook, Wordpress stb.), ahol a tartalom megjelenik; 2. hosztszolgáltatók (pl. Amazon Web Services, Dreamhost stb.), amelyek biztosítják az infrastruktúrát a platformok számára; 3. tranzitszolgáltatók (pl. Level 3, NTT stb.), amelyek a hosztokat az internet többi részéhez csatolják; 4. fordított proxik, CDN-ek (pl. Akamai, Cloudflare stb.), amelyek hálózatokat biztosítanak a tartalom gyors betöltésére, és védenek a támadásoktól; 5. mérvadó névkiszolgálók (domainszerver-szolgáltatók, pl. Dyn, Cloudflare stb.), amelyek a lapok domainjeit biztosítják; 6. iktatók (pl. GoDaddy, Tucows stb.), amelyek a szájtok domainjeit regisztrálják; 7. nyilvántartók (pl. Verisign, Afilias stb.), amelyek a legfelső szintű domaineket, mint pl. a .com, .org stb. futtatják; 8. internetszolgáltatók (pl. Comcast, AT&T stb.), amelyek a tartalomfogyasztókat kötik össze az internettel; 9. rekurzív névkiszolgálók (domainnévszerver-szolgáltatók, pl. OpenDNS, Google stb.), amelyek a tartalomfogyasztók domainszerver-kereséseit intézik; 10. böngészők (pl. Firefox, Chrome stb.), amelyek az internettartalmat fogyasztható formában felbontják és szervezik [...]; 11. keresőmotorok (pl. Google, Bing stb.), amelyek segítenek tartalmak megtalálásában; 12. ICANN, az iktatókra és a nyilvántartókra érvényes szabályokat megalkotó szervezet; 13. RIR-ek (pl. ARIN, RIPE, APNIC stb.), amelyek az internet-infrastruktúra által használt IP-címeket biztosítják.” Matthew PRINCE: Why We Terminated Daily Stormer. *Cloudflare*, 2017. augusztus 16., <https://blog.cloudflare.com/why-we-terminated-daily-stormer>

⁶⁷ L. Kate KLONICK: The New Governors: The People, Rules, and Processes Governing Online Speech. *131 Harvard Law Review* (2018) 1598. (kézirat, 42–49.), https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2937985, a Facebook, a YouTube és a Twitter bürokráciájának leírása; Catherine BUNI – Soraya CHEMALY: The Secret Rules of the Internet. *The Verge*, 2016. április 13., <https://www.theverge.com/2016/4/13/11387934/internet-moderator-history-youtube-facebook-reddit-censorship-free-speech>, „A South by Southwest ez évi panelvitája során Monika Bickert, a Facebook globális termékszabályzatért felelős vezetője elmondta, hogy a közösségi oldal felhasználói naponta több mint egymillió tartalomemet jelölnek meg felülvizsgálandóként.”

A véleménynyilvánítás szabályozásának új iskolája három említésre méltó tulajdonsággal rendelkezik. Először is, része a *járulékos cenzúra* is, amely gyakran ugyanazokkal a problémákkal küzd, mint az előzetes igazgatási korlátozások. Másodsorban, magában foglalja az *állam és a magánszektor együttműködését vagy kooptálását*. Harmadsorban, mint fentebb megjegyeztük, magában foglalja az infrastruktúra tulajdonosai, és különösen az olyan keresőmotorok (mint a Google) és közösségimédia-platformok (mint a Facebook, a YouTube és a Twitter) által gyakorolt *magánszabályozást* is, amelyek számos országhatáron átnyúlnak.

3.2.1. Járulékos cenzúra

A véleménynyilvánítás szabályozásának első kulcsfontosságú jellemzője a járulékos cenzúra. Járulékos cenzúráról akkor beszélünk, amikor az állam *A*-t célozza meg annak érdekében, hogy ellenőrizze *B* megnyilatkozását.⁶⁸ Amennyiben *A* és *B* ugyanaz a vállalat vagy kiadvány, nem merül fel a szólásszabadsággal kapcsolatban jelentős probléma. Az újságokat például felelősnek tartjuk a becsületsértő megszólalásokért, amelyeket újságírói jelentetnek meg, a kiadók pedig felelősek az általuk megjelentetett szerzők becsületsértő tartalmaiért.⁶⁹ Am ha *A* egy infrastruktúra-szolgáltató vagy közvetítő csatorna, mint például egy internetszolgáltató vagy közösségimédia-oldal, *B* pedig egy független megszólaló, akkor *A* hajlamos lesz túlzott mértékben blokkolni és cenzúrázni a tartalmat a felelősségre vonás vagy a hatósági szankció elkerülése érdekében. Ennek oka az, hogy nem *A* megszólalása áll itt a középpontban, hanem egy idegené, a *B*-vel jelzett személyé.

A járulékos cenzúra problémája olyankor jelentkezik, amikor a központi hatalom a közvetett felelősséggel kapcsolatos szabályokat fogad el.⁷⁰ Valójában a közvetítői felelősséggel kapcsolatos szabály a járulékos cenzúra másik oldala. Annak értelme, hogy az internetes közvetítőket felelősnek tekintik az általuk közzétett vagy rajtuk átfolyó tartalmakért, az, hogy e közvetítőket a járulékos cenzúra különböző formáira ösztönözzék, legyenek azok akár a hozzáférés megtagadása, blokkolása, szűrése, vagy akár a digitális ellenőrzés más formái.

⁶⁸ Jack M. BALKIN: Free Speech and Hostile Environments. 99 *Columbia Law Review* (1999) 2295., 2298.; BALKIN i. m. (63. lj.) 2309–2311.; l. még Christina MULLIGAN: Technological Intermediaries and Freedom of the Press. 66 *SMU Law Review* (2013) 157., 160., érvek amellelt, hogy a járulékos cenzúra fenyegeti a sajtószabadságot. A kifejezést Michael Meyerson professzor alkotta, l. Michael I. MEYERSON: Authors, Editors, and Uncommon Carriers: Identifying the 'Speaker' Within the New Media. 71 *Notre Dame Law Review* (1995) 79., 118., a járulékos cenzúra definíciója: „amikor egy magánszemély elhallgattatja a többiek közötti kommunikációt”; l. még Seth F. KREIMER: Censorship by Proxy: The First Amendment, Internet Intermediaries, and the Problem of the Weakest Link. 155 *University of Pennsylvania Law Review* (2006) 11., 16., a „meghatalmazáson alapuló cenzúra” (*censorship by proxy*) és a „meghatalmazott általi cenzúra” (*proxy censorship*) fogalmainak létrehozása.

⁶⁹ L. Restatement (Second) of Torts § 578 (1977), „Azok kivételével, akik csak közvetítik vagy továbbítják a harmadik személy által közzétett becsületsértést, bárki, aki becsületsértő tartalmat megismétel vagy bármilyen egyéb formában újra kiadja, ugyanúgy felelős ezért, mint ha ő lett volna a becsületsértő tartalom eredeti kiadója.”

⁷⁰ BALKIN i. m. (63. lj.) 2309., „a magánkézben lévő médiapiaci közvetítők fölötti ellenőrzés gyakorlása [...] egyenes út a járulékos cenzúra gyakorlataihoz, ami a digitális korban a véleménynyilvánítás szabályozásának jellemző technikája.”

A digitális korszakban a járulékos cenzúra körébe tartozik az is, amikor az államok nyomást gyakorolnak az infrastruktúra-szolgáltatókra annak érdekében, hogy azok cenzúrázzák, elhallgattassák, blokkolják, akadályozzák, késleltessék vagy ‘kilinkeljék’ a digitális infrastruktúra segítségével megszólaló személyek megnyilvánulását. Az államok egy sor különböző stratégiával rendelkeznek a nyomásgyakorláshoz: bírságokat szabhatnak ki, büntetőjogi szankciókat állapíthatnak meg, bírósági eljárással fenyegethetnek, és a szóbeli meggyőzés eszközeit is alkalmazhatják, azaz arra késztethetik a digitális infrastruktúra üzemeltetőit, hogy cselekedjenek helyesen, és blokkolják, akadályozzák vagy távolítsák el a tartalmat.⁷¹ A véleménynyilvánítás szabályozásának *ex ante* módszerei közé a szűrés és a blokkolás, az *ex post* módszerek közé pedig az eltávolítás tartozik – a megszólaló értesítésével vagy anélkül.

3.2.2. Előzetes digitális korlátozás

A véleménynyilvánítás szabályozásának új iskolája nemcsak a járulékos cenzúra miatt aggasztó, hanem azért is, mert van egy előzetes igazgatási korlátozással összefüggő aspektusa. Az előzetes korlátozást ellenző elv nem kizárólag a bíróság azonnali intézkedéseire korlátozódik – történetesen az előzetes igazgatási korlátozások sokkal régebbi keletűek. Az előzetes igazgatási korlátozással az a fő probléma, hogy informális vagy bürokratikus cenzúrát feltételez:⁷² hivatalnokok – a digitális korban programozók vagy algoritmusok – hoznak döntéseket arról, hogy ki szólalhat meg, gyakran értesítés vagy megszólalási lehetőség és a bírósági eljárásokban kötelező szabadságjogok és egyéb eljárásjogi garanciák nélkül. Ezzel szemben a büntetőjogi eljárás során bírósági úton kell megállapítani, hogy a véleménynyilvánítás nem élvez védelmet, a vádlottat eljárásjogi garanciák egész sora illeti meg mielőtt szankcionálnák, és a megnyilvánulást blokkolnák vagy cenzúráznák. A véleménynyilvánítás szabályozásának új iskolája hasonlít az előzetes korlátozáshoz: amikor a megszólalást szűrik, blokkolják, vagy egy szűrő, algoritmus vagy vállalati dolgozó eltávolítja, a megszólalók nem részesülnek az eljárási garanciák egyikében sem.⁷³

Az előzetes igazgatási korlátozáshoz kapcsolódó második probléma, hogy megfordítja az intézkedés terhét (és az ehhez tartozó tehetetlenségi hatásokat).⁷⁴ Az előzetes korlátozások nélküli világban a megszólalók maguk döntenek el, hogy megszólalnak-e, és kockáztatják-e a bírósági eljárást – nem kell előzetes engedélyt kérniük a központi hatalomtól. Ha úgy döntenek, hogy megszólalnak, a hatóság tisztviselői mérlegelik, hogy a válaszlépésre fordítják-e az erőforrásokat. Ez a megoldás általában a szólásszabadságot védi. A hatóságok előtt nyitva áll annak lehetősége, hogy mérlegeljék a bírósági eljárás szükségességét, sok esetben dönthetnek úgy, hogy erőforrásaikat nem erre fordítják, és az is lehetséges, hogy nem szereznek tudomást minden egyes kommunikációról, amely az illetékességi területükön folyik.⁷⁵ Ezek az intézkedés terhé-

⁷¹ Uo., 2327–2329.; Derek E. BAMBAUER: Against Jawboning. 100 *Minnesota Law Review* (2015) 51., 84–88.

⁷² BALKIN i. m. (63. lj.) 2316–2317.; Thomas I. EMERSON: The Doctrine of Prior Restraint. 20 *Law & Contemporary Problems* (1955) 648., 656–660.

⁷³ L. BALKIN i. m. (63. lj.) 2315., 2318–2324.; EMERSON i. m. (72. lj.) 657–658.

⁷⁴ BALKIN i. m. (63. lj.) 2316–2317.; EMERSON i. m. (72. lj.) 657.

⁷⁵ BALKIN i. m. (63. lj.) 2316.; EMERSON i. m. (72. lj.) 657.

nek példái – cselekedni többre kerül, mint semmit nem tenni, és mindent úgy hagyni, ahogy van. Ebben az esetben az intézkedés terhe a megszólaló javát szolgálja. Ezzel szemben az előzetes korlátozások rendszerében az intézkedés terhének hatásai megfordulnak. Megszólalni csak előzetes engedéllyel lehet: amíg a tisztviselő vagy az alkalmazott nem adja meg az engedélyt, a megszólalás tilos. A véleménynyilvánítás szabályozásának új iskolája, amely a blokkolást és szűrést támogatja, ebben megint csak hasonlít az előzetes korlátozásra: amíg a közösségimédia-vállalat programozója vagy az algoritmus nem ad engedélyt, a szerző megszólalása blokkolva van, rendszerint magyarázat nélkül.⁷⁶

E két ok miatt bár lehet, hogy a véleménynyilvánítás szabályozásának új iskolája technikailag nem mindig előzetes igazgatási korlátozás, sok tekintetben azonos jellemzőkkel és funkciókkal bír vele, és ez az, ami miatt a véleménynyilvánítás szabadsága szempontjából annyira aggályos. A járulékos cenzúra veszélyei miatt néhány kormány, például az Egyesült Államoké, a közvetítőknél különböző mértékű mentességet garantál.⁷⁷ A közvetítőkre vonatkozó mentességi szabályok a járulékos cenzúrát azáltal szüntetik meg, hogy bizonyos feltételek mellett felmentik a felelősség alól az infrastruktúra tulajdonosait a tulajdonukban lévő weblapokon tárolt vagy csatornáikon átáramoltatott tartalmak tekintetében. Ezeket a rendelkezéseket az Egyesült Államokban az 1996. évi Telecommunications Act 230. szakaszában kodifikálták.⁷⁸ A Digital Millennium Copyright Act 512. szakaszában foglalt szerzői jogi perekre vonatkozóan ettől némileg eltérő szabályokat állapítottak meg.⁷⁹

A közvetítők mentességére vonatkozó rendelkezések különféle módon működnek, különböző hatásaik vannak, és nem védik a digitális infrastruktúra minden részét – mint például a domainnévrendszert –, de a járulékos cenzúra bizonyos formáival szemben védelmet nyújtanak. Más országokban ettől eltérő szabályozást alkalmaznak. Bizonyos országokban nagyon korlátozott a közvetítők mentessége, ez pedig a járulékos cenzúra sokkal jelentősebb megnyilvánulásait vonja maga után.⁸⁰

⁷⁶ L. BALKIN i. m. (63. lj.) 2318–2319., 2326., 2332.

⁷⁷ Uo., 2313.

⁷⁸ L. 47 USC § 230(c)(1) (2018), „Egyetlen interaktív számítógépes szolgáltatás egyetlen szolgáltatója vagy felhasználója sem tekinthető egy másik információs tartalomszolgáltató által szolgáltatott tartalom kiadójának vagy forrásának.”

⁷⁹ L. 17 USC § 512 (2018); a § 512(a) (2018) mentességet biztosít a „Transitory Digital Network Communications részére”; § 512(b) (mentesség az ideiglenes gyorsítótárolás számára); § 512(g), az értesítési és eltávolítási eljárás leírása a szolgáltatók részére.

⁸⁰ L. pl. 64569/09. sz. *Delfi AS v. Estonia* ügy, (2015. június 16.) 4. bek., http://www.klgates.com/files/Upload/CASE_OF_DELF1%20AS_v_ESTONIA.pdf, kimondja, hogy az Emberi Jogok Európai Egyezményének 10. cikke nem sérült amiatt, hogy megállapították egy hírportál felelősségét az olvasók által posztolt névtelen, gyalázkodó kommentekért, még akkor sem, ha a kommenteket kérésre eltávolították; Noah C. N. HAMPSON: Comment, The Internet is Not a Lawless Prairie: Data Protection and Privacy in Italy. 34 *Boston College International and Comparative Law Review* (2011) 477., annak az olasz bírósági eljárásnak a bemutatása, amely három Google-vezető felelősségét állapította meg egy olyan YouTube-on megjelent videó kapcsán, amely egy autista diák magánélethez való jogát sértette meg azzal, hogy bemutatta, amint osztálytársai zaklatták; Miquel PEGUERA: The DMCA Safe Harbors and Their European Counterparts: A Comparative Analysis of Some Common Problems. 32 *Columbia Journal of Law & the Arts* (2009) 481., az amerikai Digital Millennium Copyright Act biztonságos kikötőkről (*safe harbor*) és az Európai Unió Tanácsának az elektronikus kereskedelemről szóló irányelve közötti különbségek.

3.3. Az állam és a magánszektor együttműködése-kooptálása

A szólásszabályozás új iskolájának második számú kulcsfontosságú jellemzője az állami és a magánszektor együttműködése és kooptálása.⁸¹ A kormányok különböző infrastruktúra-szolgáltatókat céloznak meg annak érdekében, hogy velük cenzúrázttassák vagy szabályoztassák az olyan személyek megszólalásait, akiket a kormányok másképp nem tudnak könnyen ellenőrzésük alatt tartani. A véleménynyilvánítás-szabályozás új iskolájának az a célja, hogy rávegye az infrastruktúra szolgáltatóját arra, hogy az államnak különböző módokon segítséget nyújtson. Ezek a módszerek a tartalom előzetes blokkolásától és szűrésétől a tartalom utólagos eltávolításán (és a hozzáférés megszüntetésén) át a felhasználók folyamatos ellenőrzéséig és a kormánytisztviselők tájékoztatásáig terjednek e személyekkel és online tevékenységeikkel kapcsolatban. Akár önként, akár nem, az infrastruktúra-szolgáltatók segítenek az államnak a digitális infrastruktúra és az infrastruktúrán keresztül áramló megszólalások rendszabályozásában.

Az államoknak gyakran nem is kell közvetlenül az infrastruktúra-szolgáltatókat megfenyegetniük. A rábeszélés (*jawboning*) azt az üzenetet hordozza, hogy az infrastruktúra-szolgáltatóknak hazafiként kell viselkedniük, és együtt kell működniük a kormánnyal, nem pedig borsot törni a kormánytisztviselők orra alá. A köztisztviselők a nyilvánosságához is fordulhatnak, hogy az infrastruktúra-szolgáltatókra nyomást gyakoroljanak. Az infrastruktúra-szolgáltatók általában olyan stabil, kiszámítható környezetet preferálnak, amelyben szabadon végezhetik üzleti tevékenységüket, és pénzt kereshetnek, ezért gyakran törekszenek a kormánnyal való békés egymás mellett élésre és együttműködésre. Amikor például a WikiLeaks 2010-ben elkezdte kiszivárogtatni a diplomáciai levelezések tartalmát, az amerikai kormány több tagja adott hangot felháborodásának, hogy az Amazon webszolgáltató hosztolja a WikiLeaks-et, a Mastercard és a Visa pedig lehetővé tette az emberek számára, hogy anyagilag támogassák a WikiLeaks-et.⁸² Ennek hatására a szolgáltatók úgy döntöttek, hogy megszüntetik üzleti kapcsolataikat a WikiLeaks-szel. A WikiLeaks arra kényszerült, hogy gyorsan más infrastruktúra-szolgáltatókat találjon.⁸³

Az államok és az infrastruktúra-szolgáltatók közötti kapcsolat széles skálán mozog a közvetlen szabályozástól a fenyegetésen és az arra való utaláson át, hogy az infrastruktúra üzemeltetőinek is jobb lesz, ha együttműködnek, egészen az együttműködés feltételeiről szóló tárgyalásokig. A vállalatok időnként hajlandók az államokkal együttműködni annak reményében, hogy nem esnek ki a kegyeikből. Olykor, ahogyan a digitális megfigyelés és a kiberbiztonság veszélyeztetettsége esetében is, az államoknak és az infrastruktúra üzemeltetőinek ugyanazon dolgok miatt fáj a fejük. De ugyanilyen gyakran történik meg az is, hogy a vállalatokat rászorítják,

⁸¹ L. BALKIN i. m. (63. lj.) 2324–2329.; Yochai BENKLER: WikiLeaks and the Protect-IP Act: A New Public-Private Threat to the Internet Commons. 140 *Daedalus* (2011) 154., 155.; Michael D. BIRNHACK – Niva ELKINKOREN: The Invisible Handshake: The Reemergence of the State in the Digital Environment. 8 *Virginia Journal of Law and Technology* (2003) 1., 14–17., 57.

⁸² L. Derek E. BAMBAUER: Orwell's Armchair. 79 *University of Chicago Law Review* (2012) 863., 891–893., annak a többfrontos kampánynak a bemutatása, amelynek célja a nyomásgyakorlás a WikiLeaksre; Yochai BENKLER: A Free Irresponsible Press: Wikileaks and the Battle over the Soul of the Networked Fourth Estate. 46 *Harvard Civil Rights-Civil Liberties Law Review* (2011) 311., 330–351., az Egyesült Államok kormányának a WikiLeaks akadályozására tett különféle intézkedései.

⁸³ BENKLER i. m. (81. lj.) 154., 157–158., a WikiLeaks válasza.

ráveszik vagy rákényszerítik az együttműködésre, azután pedig valóban partnerré teszik őket az irányításban. Amint rövidesen látni fogjuk, az elfeledtetéshez való jog esetében az Európai Unió nemcsak arra utasította a Google-t, hogy tartsa be az európai jogszabályokat, hanem lényegében átadta neki a jog első fokú érvényesítését.⁸⁴

A véleménynyilvánítás szabályozásának új iskolája nemcsak az államokra jellemző: az infrastruktúra magántulajdonosainak növekvő hatalmára is épít. A vállalatok, mint például a YouTube és a Facebook, olyan algoritmusokat és szabályzatokat alkottak, amelyek eldöntik, mit lehet posztolni, mit kell eltávolítani.⁸⁵ Saját bürokráciájukat is létrehozták, hogy a közösség (és a vállalat profitja) érdekében irányítsák a felhasználók közösségeit.⁸⁶ A technikai képességek és bürokráciák fejlődésével egyre inkább ki vannak téve annak, hogy az államok kooptálják őket – valójában e bürokráciák részben az állami nyomásra és kifogásokra adott válaszként jöttek létre.

A kormányzati nyomástól azonban teljesen függetlenül az infrastruktúra tulajdonosait számos körülmény ösztönzi saját irányítási rendszer létrehozására. Először is, a vállalatok szeretnék kikényszeríteni a szolgáltatási szerződésük feltételeinek és a felhasználói licencmegállapodásaik betartását, mivel e szabályok fontosak a jövedelmezőségük szempontjából. Másodszor, a vállalatok szeretnék, ha meglévő ügyfeleik elégedettek lennének, és azzal szeretnének új ügyfeleket szerezni, hogy megakadályozzák idegenek és más felhasználók sértő viselkedését. Harmadszor, a vállalatok szeretnének a jelenlegi és leendő üzleti partnereiknek hitelesen nyilatkozni arról, hogy eredményesen tudják lokalizálni, blokkolni, szűrni, felcímkézni vagy eltávolítani a tartalmakat.⁸⁷ Negyedszer, mivel a közösségimédia-vállalatok, mint például a Facebook vagy a YouTube, közösségeket hoznak létre és tartanak fenn, érdekeltek a közösségi szabályok fenntartásában és végrehajtásában.⁸⁸ Döntőbíróként kell eljárniuk a felhasználókkal szemben és a felhasználók között folyó vitákban. A közösségi szabályok betartásának célja, hogy a felhasználók jelentős többsége elégedett legyen, elrettentse a nem megfelelő viselkedéstől a közösségbe tartozókat és az azon kívülieket, és segítsen új felhasználókat szerezni.

⁸⁴ L. Factsheet on the „Right to Be Forgotten” Ruling (C–131/12), European Comm’n, http://ec.europa.eu/justice/data-protection/files/factsheets/factsheet_data_protection_en.pdf, a Google kötelezettségei az európai jogszabályok alapján arra, hogy az elfeledtetéshez való joggal kapcsolatban előzetes megállapításokat tegyen.

⁸⁵ L. KLONICK i. m. (67. lj.)

⁸⁶ L. uo., 47–49.; Nick HOPKINS: Facebook Moderators: A Quick Guide to Their Job and Its Challenges. *The Guardian*, 2017. május 21., <https://www.theguardian.com/news/2017/may/21/facebook-moderators-quick-guide-job-challenges>, „A Facebook 4500 »tartalommoderátort« foglalkoztat, és nemrégiben bejelentette, hogy további 3000 felvételt tervezti.”

⁸⁷ L. Lyor COHEN: Five Observations from My Time at YouTube. *Youtube*, 2017. augusztus 17., <https://youtube.googleblog.com/2017/08/five-observations-from-my-time-at.html>, „A YouTube csapata létrehozott egy rendszert a Content ID-ban, amely a jogtulajdonosoknak lehetővé teszi, hogy pénzükhöz jussanak függetlenül attól, hogy ki tölti fel a zenéjüket. 2016-tól a YouTube-on a zenei keresések 99,5%-át automatikusan a Content ID-hoz kapcsolják és/vagy eltávolítják, vagy díjat számolnak fel érte.”

⁸⁸ KLONICK i. m. (67. lj.) 31., megjegyzi, hogy az online platformok „gazdasági életképessége attól függ, hogy mennyire tartja be a felhasználó a véleménynyilvánítással és közösséggel kapcsolatos szabályokat”; l. Mark ZUCKERBERG: Building Global Community. *Facebook*, 2017. február 16., <https://www.facebook.com/notes/mark-zuckerberg/building-global-community/10154544292806634>, „A következő fő szempontunk az, hogy a közösség részére fejlesszük a közösségi infrastruktúrát – hogy támogasson bennünket, garantálja biztonságunkat, tájékoztasson bennünket, és segítse elő a polgári részvételt és a befogadó szellemiséget.”

Ezen ösztönzőknek köszönhetően a technológiaként induló vállalatok hamarosan ráébrednek arra, hogy valójában médiavállalatok és egyben kormányzati struktúrák.⁸⁹ A biztonság kedvéért szögezzük le, hogy nem egyforma nyomás nehezedik minden infrastruktúra-tulajdonosra. Például a Mastercard és a Visa egészen másfajta nyomásnak van kitéve, mint a domain-névrendszer-nyilvántartók és -iktatók, és egyik sem szembesül olyan nyomással, mint a Facebook vagy a Google. Idővel azonban a legnagyobb infrastruktúra-tulajdonosok közül nagyon sokan, különösen a közösségimédia-vállalatok, azt tapasztalják, hogy jelentős erőforrásokat kell fordítaniuk a magánszabályozásra.

Talán ugyanilyen fontos, hogy a legnagyobb infrastruktúra-vállalatok, mint a Google és a közösségimédia-platformok, a világ számos táján végzik üzleti tevékenységüket, és sok országban vannak nyomásnak kitéve. Az általuk megvalósított magánszabályozás átnyúlik az országhatárokon, ők pedig a véleménynyilvánítás szabályozásának közvetítő intézményeivé válnak az egész világon. Az állammal való viszonyukat a szabályozás hatálya alá tartozás jellemzi, valamint időnként fenyegetések, rábeszélés és kooptálás. A felhasználók szemében viszont az irányítás új rendszerét jelentik, különleges vezéreket, akik a saját közösségeik tagjai fölött uralkodnak.

4. A magánigazgatás

Ezzel eljutottunk a véleménynyilvánítás-szabályozás új iskolájának harmadik jellemzőjéhez: a magánszabályozáshoz. Ez azt jelenti, hogy az infrastruktúra szolgáltatója a birtokában lévő infrastruktúrán keresztül áramló információkat, továbbá a digitális infrastruktúrát igénybe vevő felhasználók és ügyfelek viselkedését is irányítja. Az irányítási jogosultság az elektronikus hírközlési jogból, az infrastruktúra birtokosainak tulajdonjogaiból és a felhasználókkal létrejött szerződéses megállapodásokból ered.

A magánszabályozás a véleménynyilvánítás-szabályozás új iskolájának és a járulékos cenzúrájának a másik oldala. A véleménynyilvánítás szabályozásának új iskolája nem lenne eredményes, ha a magán-infrastruktúraszolgáltatóknak semmilyen eszköz nem állna rendelkezésükre ahhoz, hogy blokkoljanak, szűrjenek, megfigyeljenek és cenzúrázzanak. Így a véleménynyilvánítás szabályozásának új iskolája arra a tényre alapoz, hogy az infrastruktúra tulajdonosainak megvan a képességük arra, hogy vagy közvetlenül (mint az internetszolgáltató tárhelyszolgáltatásai és a közösségimédia-platformok) vagy közvetetten (mint a hitelkártya-társaságok és a domain-néviktatók) irányítsák a megszólalásokat. A véleménynyilvánítás szabályozásának új iskolája továbbá feltételezi, hogy ha az infrastruktúra tulajdonosai jelenleg nem is képesek az irányításra, idővel e képességeket kifejlesztik, akár üzleti modelljeik természetes fejlődése során, akár azért,

⁸⁹ KLONICK i. m. (67. lj.) 70–72., „[a]z online megszólalás elemzését legjobban a magán- és az önszabályozás perspektívájából lehet elvégezni”; Kerry FLYNN: After Charlottesville, Tech Companies Are Forced to Take Action Against Hate Speech. *Mashable*, 2017. augusztus 16., <http://mashable.com/2017/08/16/after-charlottesville-tech-companies-action-nazis/#kxrjzxU9pOqP>, Brittan Heller nyilatkozata az Anti-Defamation League-gel kapcsolatban: „Korábban a technológiai vállalatok úgy érezték, hogy az a feladatuk, hogy a színpalak mögött működjenek. [...] Charlottesville óta [...] a vállalatok úgy érzik, hogy szabadon hozhatnak létre olyan online közösségeket, amelyek leképezik a közösségeknek azon típusait, amelyeket a való életben szeretnének látni.”

mert a helyi kormányzat ezt megköveteli. Röviden, a véleménynyilvánítás szabályozásának új iskoláját az ellenőrzés és megfigyelés magántulajdonú és magáncélokra felhasznált digitális technológiájának fejlődése tette lehetővé.

Ahogy Kate Klonick leírja, az olyan vállalatok, mint a YouTube, a Facebook és a Twitter, napjainkra komoly szervezetet építettek ki annak eldöntésére, hogy mi felel meg a szolgáltatási feltételeknek, a felhasználói licencmegállapodásoknak vagy egyéb belső vállalati szabályzatnak, valamint hogy megítélje, mely dolgok posztolhatók, és melyeket kell eltávolítani.⁹⁰ A felhasználók általában nem kívánják magukat kitenni bizonyos tartalmaknak, például gyűlöletbeszédnek, pornográfiának vagy gyalázkodó megnyilvánulásoknak. Ezért a felhasználók, a családtagjaik, a hatóságok és a civil aktivisták kifogásolják az ilyen tartalmakat.

A digitálisinfrastruktúra-vállalkozások eredetileg elsősorban technológiai vállalatként tekintettek magukra.⁹¹ Az idő előrehaladtával azonban az infrastruktúra tulajdonosaira két irányból is nyomás nehezedett. Egyrészt az országok azt várják tőlük, hogy ellenőrizzék és fékezzeék felhasználóikat. Másrészt a felhasználók maguk – és a felhasználók megszólalásai által érintett egyéb személyek – azt várják el a vállalatoktól, hogy kényszerítsék ki a megfelelő viselkedés normáit. A közösségimédia-vállalatok, különösen a keresőmotorok üzemeltetői, megértették, hogy felhasználóik egyre nagyobb mértékű gondoskodást és szabályozást igényelnek. Rájöttek, hogy termékük egyik nagyon fontos vonatkozása, hogy a felhasználók számára befogadó környezetet teremtsenek, ez pedig azt is jelentette, hogy a szolgáltatást igénybe vevők közösségét terelgetni kell.⁹²

Következésképpen számos digitálisinfrastruktúra-szolgáltató fokozatosan ráébredt, hogy valójában médiavállalat, és hogy sok esetben irányítja a felhasználók közösségét, ha szeretné, ha nem. Szabályokat kellett alkotniuk arra vonatkozóan, hogy mire lehet felhasználni a csatornáikat, mit lehet az oldalaikon posztolni és mit kell eltávolítani, és hogyan kezelik a fogyasztói panaszokat.⁹³ A digitális infrastruktúra minden egyes elemére különböző szabályzatok és irányítási struktúrák vonatkoznak, ami részben a cégek üzleti tevékenysége természetéből adódó különbségeknek, eltérő történetüknek és vállalati kultúrájuknak a következménye. A közösségimédia-, és különösen a keresőmotor-vállalatok a magánigazgatás egyre kifinomultabb rendszereit fejlesztették ki és vezették be, amelyeket a belső bürokrácia, a társadalmi normák és a kódok vagy a technológia juttat érvényre.⁹⁴

Miért nevezzük ezeket az ellenőrzési rendszereket magánszabályozásnak? Először is, ezek a szereplők magáncégek, nem pedig államok. Másodsorban, ezek a szereplők létrehozzák a szabályokat, végrehajtják őket, és kikényszerítik a betartásukat a szolgáltatásaikat és platformjaikat igénybe vevő személyektől is. Bizonyos esetekben, mint például a közösségimédia-platformoké-

⁹⁰ L. KLONICK i. m. (67. l.) 22–26., intézmények történetének leírása: Facebook, YouTube és Twitter.

⁹¹ Uo., 23., Nicole Wong beszámolójának leírása az online platformok hőskoráról.

⁹² L. uo., 36–42., a moderálási szabályzatok fokozatos fejlődésének leírása a vállalatok globalizációjával párhuzamosan.

⁹³ L. uo., a végrehajtási szabályzatok fejlődésének leírása különböző közösségimédia-oldalokon.

⁹⁴ Uo., 42., „A YouTube-nál és a Facebooknál a tartalommoderálás korai szabályozási rendszere a szabályok bonyolult rendszerévé fejlődött, ami a következőkre vezethető vissza: 1. a felhasználók számának és a tartalom volumenének gyors növekedése; 2. az online közösség globalizációja és sokszínűsége; 3. a különböző háttérrel bíró human-moderátorok csoportjainak fokozott igénybevétele.”

ban, az infrastruktúra tulajdonosai a felhasználóikból digitális közösséget hoznak létre és tartanak fenn – a közösségekbe tartozók magatartását szabályozzák, és a nem megfelelő viselkedést szankcionálják. Ilyen szankció például az a döntés, hogy valakit kizárnak a közösségből, ha arra magatartásával rászolgál.⁹⁵

Napjainkban ha valaki videókat tölt fel vagy néz meg a YouTube-on, a YouTube közösségének tagja, ha Facebook-fiókja van, és posztokat tesz közzé vagy mások posztjait olvassa, az a Facebook-közösség tagja. E közösségeket az infrastruktúra tulajdonosának szabályai irányítják. E vállalatok az ilyen digitális közösségek kormányzói, és ha valakinek van ilyen fiókja, és a szolgáltatást igénybe veszi, az a kormányzottak közösségéhez tartozik.

4.1. A játék isteneitől a közösségi médiáig

A magánszabályozás gondolata az egyik legrégebbi a kiberjog területén, ez inspirálta a legkorábbi viták egyikét is, amely arról szólt, hogy mitől más és mitől vonzó az internet. A digitális kor kezdetén szövegalapú kalandjátékok, úgynevezett többfelhasználós tartományok (MUD) voltak.⁹⁶ Ezeket adminisztrátorok igazgatták, akiket néha rendszerüzemeltetőnek (avagy *sysop*nak) neveztek, máskor viccesen varázslóként (*wizard*) vagy játékipstentként (*game god*) emlegették őket.⁹⁷ Ezek az adminisztrátorok tartották üzemben a játékaikat. A résztvevők időnként visszaéltek a rendszerrel: arra használták a szoftvert, hogy kicsit lazítsanak a szabályokon, váratlan – néha meglehetősen bosszantó – dolgokat tettek, mindenféle problémát és pusztítást okoztak.⁹⁸ A rendszeroperátorok hamar ráébredtek, hogy e visszaélésekre és az ebből fakadó panaszokra lépniük kell valamit. Meg kellett változtatniuk a kódot, vagy ki kellett zárniuk az embereket a játékból, hogy visszatartsák őket a helytelen viselkedéstől és attól, hogy más játékosokkal trollkodjanak. Így a varázslóknak vagy játékipstenteknek kellett eldönteniük, hogy mi a megengedhető tett, és mi a visszaélés. Valójában a játékok világának digitális kormányzói voltak, ők állapították meg a játék által létrehozott metaforikus térben való működés szabályait – a közösséget kóddal vezették.⁹⁹

⁹⁵ Uo., 56., a Facebook és a YouTube által alkalmazott jogorvoslatok leírása; l. még How to Appeal. *online censorship.org*, <https://onlinecensorship.org/resources/how-to-appeal>, a fellebbezési folyamat leírása a legfontosabb közösségi oldalakon.

⁹⁶ E terek korai történetéről és arról, hogyan alakították ki a joggal hasonlatos irányítási struktúráikat, l. Jennifer MNOOKIN: Virtual(ly) Law: The Emergence of Law in LambdaMOO. 2 *Journal of Computer-Mediated Communication* (1996) 1.

⁹⁷ Uo., „[a]z oligarchák – az MOO-alapító Pavel Curtis, továbbá számos más szereplő, aki a kezdetektől részt vett a LambdaMOO-ban, »varázsló« néven voltak ismertek; ők feleltek az MOO technikai épségéért és társadalmi felügyeletéért”; Beth S. NOVECK: The State of Play. 49 *New York Law School Law Review* (2005) 1., 15–16., „a játék istenei kontra törvény”.

⁹⁸ Julian DIBBEL: *A Rape in Cyberspace*, <http://www.juliandibbell.com/articles/a-rape-in-cyberspace>. Ez a cikk, amely a kiberközösségek irányításával kapcsolatos legfontosabb problémák témájában továbbra is kitűnő bevezetésnek számít, a „kibererőszakot” elkövető, Mr. Bungle nevű egyik első troll visszaéléseit írja le.

⁹⁹ MNOOKIN i. m. (96. lj.); vö. Richard A. BARTLE: Virtual Worldliness: What the Imaginary Asks of the Real. 49 *New York Law School Law Review* (2004) 19., amellel érvel, hogy a jogszabályoknak a rendszergazdákra kellene bízni a saját tereik irányítását. L. általában Jack M. BALKIN – Beth S. NOVECK (szerk.): *The State of Play: Law, Games, and Virtual Worlds*. New York, NYU Press, 2006, a virtuális világok és játékterek szabályozásáról.

A kiberjog hajnalán David Johnson és David Post úgy képzeltek, hogy az internet növeli a digitális terek számát, amelyek mindegyike különböző szabályokat állapít majd meg arra vonatkozóan, hogy az adott térben hogyan kell viselkedni,¹⁰⁰ az emberek pedig kiválaszthatják, mely szabályrendszer alatt kívánnak létezni. Johnson és Post víziója az internet szabadságát és a területileg illetékes kormányok ellenőrzése elől menekvés lehetőségét hangsúlyozta. Az emberek szabadon választhatják majd meg digitális kormányzóikat, és a választási lehetőségük növeli a szabadságukat.¹⁰¹ Johnson és Post kritikusan viszont azt hangsúlyozták, hogy a kibertér mint elkülönült hely metaforája félrevezető. Az emberek ugyanis az interneten továbbra is a nemzeti joghatóságok alá tartoznának, és az államoknak számos különböző technika állhat rendelkezésükre ahhoz, hogy ellenőrizni tudják a digitális vállalatokat, még azokat is, amelyek külön kibertérként határozzák meg magukat.¹⁰²

E korai vitában mindkét félnek részben igaza volt. A digitális kultúra valóban lehetőséget biztosított a Johnson és Post által elképzeltetekhez hasonló online közösségek létrejöttére, de nem maradéktalanul. A nagyszabású, több játékos részvételével játszható internetes játékok csak egy példát adnak erre.¹⁰³ A mi szempontunkból fontosabb, hogy a közösségimédia-vállalatok szintén digitális közösségeket hoztak létre – normákat alkottak, amelyeket a jog és a kódok együttes alkalmazásával kényszerítenek ki. De Johnson és Post kritikusaiknak is igazuk volt: ezeket a vállalatokat az államok folyamatosan fenyegetik, szabályozzák és maguk közé ékelik. Ez a lényege a véleménynyilvánítás-szabályozás új iskolájának.

¹⁰⁰ David R. JOHNSON – David POST: Law and Borders: The Rise of Law in Cyberspace. 48 *Stanford Law Review* (1996) 1367., 1393–1397., a terek pontos szabályok alapján történő önszabályozása melletti érvek; l. még David R. JOHNSON – David G. POST: And How Shall the Net Be Governed? A Meditation on the Relative Virtues of Decentralized, Emergent Law. In: Brian KAHIN – James H. KELLER (szerk.): *Coordinating the Internet*. Cambridge, MIT, 1997. 62., 65.; Joel R. REIDENBERG: Governing Networks and Rule-Making in Cyberspace. 45 *Emory Law Journal* (1996) 911., 917–921., a hálózatok közötti határok átveszik a területi határok szerepét, és a hálózatban működő közösségek létrehozják saját normáikat és szabályaikat.

¹⁰¹ JOHNSON–POST i. m. (100. lj.) 1398–1399., „[a] kibertérben [...] bármely felhasználó bármikor kiléphet, az egyik virtuális környezet szabályait hátrahagyva egy másik térbe távozhat, így egy legitimáltabb szelekciós mechanizmus jön létre, aminek segítségével idővel kialakulnak a szabályok különböző csoportjai”; l. még David G. POST: Governing Cyberspace. 43 *Wayne Law Review* (1996) 155., 166–167. Amint David Post egy előrelátó megnyilvánulásában kifejtette: „Az egyes hálózati hozzáférést szolgáltatók, nem pedig a területi alapú államok válnak a kormányzás legfontosabb egységeivé; valójában a felhasználók hozzájuk delegálják a szabályalkotás feladatát, rájuk ruházzák a hatalmat, és egy rendezett társadalom számukra fontos alkotóelemei alapján választanak közülük. Így alakul ki az »internet törvénye«, nem valamilyen magasabb szintű hatóság döntése alapján, hanem az egyes rendszergazdák választásainak összessége alapján, és e választások arról szólnak, hogy milyen szabályokat tegyenek kötelezővé, továbbá az egyes felhasználók választásai alapján, amelyeket azzal kapcsolatban hoznak, hogy mely online közösséghez csatlakozzanak.” Uo.

¹⁰² Jack GOLDSMITH – Tim WU: *Who Controls the Internet?* Oxford, Oxford University Press, 2006. 65–86., arról, hogy az államoknak számos eszköz állt rendelkezésükre az internetes tartalmak szabályozására, ideértve az infrastruktúra tulajdonosaira vonatkozó szabályokat és a nyomásgyakorlást is; Lawrence LESSIG: The Zones of Cyberspace. 48 *Stanford Law Review* (1996) 1403., 1406., arról, hogy a kibertérrel „olyan mértékben fogja szabályozni a valódi térben érvényes szabályozás, amilyen mértékben az előbbi a valódi térben folyó életet befolyásolja – márpedig meglehetősen drámai mértékben teszi majd.”

¹⁰³ L. általában BALKIN–NOVECK i. m. (99. lj.) 100–102.

4.2. A véleménynyilvánítás szabályozásának kétrétű modelljétől a plurális modellig

A digitális kor kezdetén a játékterekkel és a kibertér irányításával kapcsolatban lezajlott viták segítenek megérteni a Facebook, a YouTube, a Twitter és a hasonló közösségimédia-oldalak által gyakorolt privát szabályozás problematikáját. Azok a vállalatok, amelyek ezeket a platformokat működtetik, a játékistenekkel egyenértékűek. Megszerveznek egy közösséget, erre a közösségre rákényszerítenek egy értékrendet, és ezeket az értékeket a normák, a kötetmi jog és a kód segítségével érvényesítik. A magánszabályozás mellett azonban beszélnünk kell a véleménynyilvánítás szabályozásának új iskolájáról is. A digitális kormányzók mellett ott vannak a helyi kormányzatok is, amelyek folyamatosan nyomást gyakorolnak a digitális kormányzókra annak érdekében, hogy bizonyos módon ellenőrizzék a polgáraikat.

Az eredmény a szólásszabadság és a véleménynyilvánítás szabályozásának új rendszere. A véleménynyilvánítás szabályozásának területe meghatározza a szólásszabadság terét is. A 20. századi modellben, amelyben az Első Alkotmánykiegészítés modern doktrínája is megszületett, az egyik oldalon az állam állt, a másikon a megszólalók és a kiadók. Az állam irányította a megszólalókat és a kiadókat is, megalkotva a szólásszabadságról (és a kormányzati cenzúráról) szóló törvényt. A 20. századi modell *kétrétű*: az állam van az egyik oldalon, a megszólalók és a kiadók pedig a másikon.

Az internet korának kezdetén az emberek úgy képzeltek, hogy a közhatalmat gyakorló kormányok el fogják veszíteni a szólás ellenőrzésével kapcsolatos hatalmuk nagy részét. Ahogy John Gilmore megfogalmazta: „A net a cenzúrát károsnak értelmezi, ezért megkerüli.”¹⁰⁴ Nem pontosan így alakult a dolog, részben azért, mert az államok kialakították a véleménynyilvánítás-szabályozás új iskolájának technikáit. Ahelyett, hogy egyszerűen a megszólalókat próbálnák ellenőrizni, az államok a digitális infrastruktúrát vették célkeresztbe.

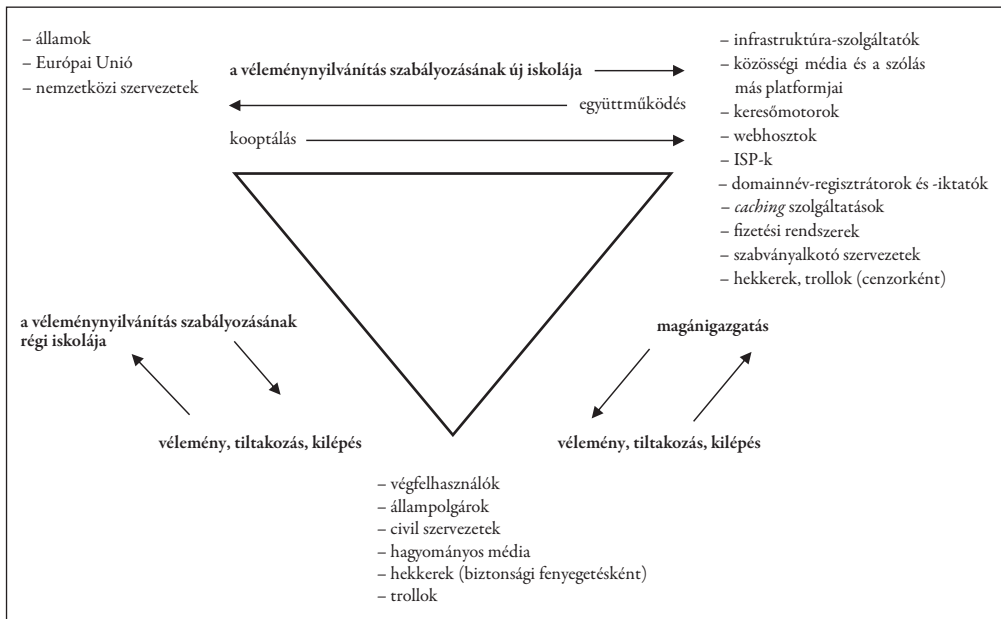
Ebből alakult ki a véleménynyilvánítás szabadságának új modellje, amely inkább plurális, mint kétrétű. A könnyebb érthetőség kedvéért képzeljük el úgy, mint az emberek és a szervezetek legalább három különböző csoportja között folyó küzdelmet. A háromszög egyik oldalán az állam áll, és az olyan nemzetek fölötti szervezetek, mint az Európai Unió. Bár az államok nem szakítottak a véleménynyilvánítás szabályozásának régi iskolájával, napjainkban erősen az új iskola elemeire támaszkodnak a digitális infrastruktúra tulajdonosainak kényszerítésében, meggyőzésében és partnerségbe vonásában. A háromszög második szarván a digitális infrastruktúrát, különösen a keresőmotorokat és a közösségimédia-platformokat üzemeltető vállalatok találhatók. Manapság ezt az infrastruktúrát sokan, mondhatni az emberek többsége használja az egymás közti kommunikációra. Ezek a vállalatok – a Facebook, a YouTube, a Twitter, a Google, versenytársaik és utódaik – a digitális véleménynyilvánítás új kormányzói. Kidolgozzák és be-

¹⁰⁴ Philip ELMER-DEWITT – David S. JACKSON – Wendy KING: First Nation in Cyberspace. *Time*, 1993. december 6., <http://content.time.com/time/magazine/article/0,9171,979768,00.html>, John Gilmore-t idézve. E híres idézetnek számos változata ismeretes, l. pl. John P. BARLOW: Censorship 2000. *OntheInternet*, <http://www.isoc.org/oti/articles/1000/barlow.html>; John Gilmore kijelentése a számítógépek, az adatvédelem és a szabadság témájában rendezett második konferencián: „az internet a cenzúrát úgy kezeli, mintha üzemzavar lenne, és megpróbálja megkerülni.”

tartatják a felhasználókkal és a közösség tagjaival a szolgáltatási feltételeiket, felhasználói licenc-megállapodásaikat és belső vállalati szabályzataik rendelkezéseit. Számos országban működnek, ám magántulajdonban állnak – vannak köztük olyanok, amelyek gazdagabbak, mint néhány olyan ország, amelyben tevékenykednek.¹⁰⁵ A háromszög harmadik szarán található a megszólalókat, akik a digitális infrastruktúrát kommunikáció céljából használják. Idetartoznak azok, akik jól viselkednek, és azok is, akik nem: szülők és gyerekek, fogyasztók és aktivisták, trollok és normacsősök, akik a saját nevüket használják, és akik szeretnék megőrizni névtelenségüket, a botok mögé bújók és a több identitással is rendelkezők. A háromszög két másik szára a megfigyelés és ellenőrzés különböző formáinak veti alá őket. A megszólalóknak azonban számos technika áll rendelkezésükre, hogy visszavágjanak, tiltakozzanak, trükközzenek, trollkodjanak, és visszaéljenek a szabályozási rendszerrel. Sőt, arra is felhasználhatják a digitális nyilvánosságot, hogy társadalmi nyomással kényszerítsék e digitális platformokat szabályzataik módosítására.

A 21. század elején a véleménynyilvánítás szabadságának alapvető problémája az, hogy az online megszólalás lehetőségét a három felsorolt csoport közötti hatalmi harc határozza meg a gyakorlatban. A megszólalás tényleges lehetőségét a következők formálják: 1. az államhoz való viszonyunk; 2. a megszólalásra felhasznált digitális infrastruktúra tulajdonosaihoz való viszonyunk; 3. az államok és a digitális infrastruktúra tulajdonosai közötti együttműködő, kooptáló vagy kényszerítést alkalmazó kapcsolat.

1. ábra: A véleménynyilvánítás szabályozásának plurális modellje

¹⁰⁵ L. pl. Anupam CHANDER: Facebookistan. 90 *North Carolina Law Review* (2012) 1807., arról, hogy a Facebook olyan nagyra nőtt, olyan gazdag és hatalmas lett, hogy több szempontból is úgy viselkedik, mint egy ország.

Első megközelítésre ezt a rendszert triárendszernek is nevezhetnénk a háromszög oldalai alapján. Ami azt illeti, a véleménynyilvánítás szabályozásának új rendszere ennél sokkal összetettebb, mert valójában a szereplőknek nem csak három csoportjuk van. Először is, a nemzetközi szervezetek és érdekcsoportok, például az International Corporation for Assigned Names and Numbers (ICANN), valamint a nemzetközi szabványügyi szervezetek is alkotnak szabályokat, és szabályozási rendszereket vezetnek be.¹⁰⁶

Másodsor, a felhasználókat egynél több infrastruktúra-szolgáltató is felügyelheti. Még ha az egyik digitális infrastruktúra-szolgáltató hozzáférést biztosít is, lehet, hogy egy másik blokkolhat vagy akadályozhat. Képzeljünk el egy népszerűtlen megszólalót, aki weboldalt működtet vagy közösségi médiát használ. A digitális infrastruktúrának számos lehetséges ellenőrzési pontja van, amelyeket különféle magáncégek üzemeltetnek: a keresőmotor üzemeltetője eltüntethet egy oldalhoz tartozó linket, vagy hátrásorolhatja a találati listán; az ISP képes blokkolni vagy szűrni az oldalakat; a tárhelyszolgáltató megtagadhatja a szolgáltatást; a közösségi média megsűrtheti, blokkolhatja vagy visszavonhatja a posztolási jogosultságot; a domainnévszerver-iktató megtagadhatja egy weblap tartománynevének hosztolását; a fizetési rendszereket működtető vállalatok visszautasíthatják a weboldal vagy az üzemeltetői számlájára való befizetéseket.¹⁰⁷

Harmadszor, a hagyományos médiaszervezetek, mint az újságok, a műsorszolgáltatók, a kábelhálózatok és a filmstúdiók megállapodhatnak a digitális infrastruktúra szolgáltatóival a tartalom szabályozásában; közvetlenül vagy – az államoknál lobbizva – közvetetten nyomás alá helyezhetik őket a digitális tartalom szabályozása érdekében. A 21. század elején a szellemi tulajdonjogok kezelése feletti háború gyakran egymásnak uszította a tömegtájékoztatási szervezeteket és a digitális infrastruktúra tulajdonosait.¹⁰⁸ Mostanában a hagyományos médiaszervezetek, mint a közvélemény orgánumai, nyomást gyakorolhatnak a digitális infrastruktúra tulajdonosaira a gyűlöletbeszéd és más tartalom szabályozásáért.

Negyedszer, a civil társadalom szervezetei, valamint a felhasználók is nyomást gyakorolhatnak a digitális infrastruktúra szolgáltatóira. Tiltakozhatnak az általuk bosszantónak, bigottnak, rasszistának vagy gyalázkodónak ítélt megszólalások ellen.¹⁰⁹ Követelhetik, hogy a közösségimédia-platformok blokkoljanak vagy távolítsanak el bizonyos tartalmakat, és tiltsák le a trollokat vagy a kifogásolhatóan viselkedő felhasználókat. Ugyanígy, a tartalomellenőrzésen lazítani és a felhasználói jogokat szélesíteni kívánó felhasználók és civil szervezetek az ellenkező irányba próbálják terelni a diskurzust.

¹⁰⁶ L. általában Laura DENARDIS: *Protocol Politics: The Globalization of Internet Governance*. Cambridge, MIT, 2009, arról, hogy mi a szerepe a szabályalkotásnak az internetes kommunikáció és adatforgalom ellenőrzésében.

¹⁰⁷ L. BALKIN i. m. (63. lj.) 2297., 2303–1304., 2308–2310., 2322–2324., 2326., 2328., a szólás ellenőrzésének különböző technikáiról, ideértve a digitális infrastruktúrát; HALL et al. i. m. (65. lj.), áttekintés az internetes tartalmak blokkolására nemzetközileg használt mechanizmusokról; PRINCE i. m. (66. lj.), a szólás ellenőrzésének célpontjai a digitális infrastruktúrában.

¹⁰⁸ L. általában William PATRY: *Moral Panics And The Copyright Wars*. Oxford, Oxford University Press, 2009, a tartalomszolgáltatók és az internetes vállalatok digitális szerzői jogért folyó jogi küzdelmeinek története.

¹⁰⁹ L. pl. Klonick i. m. (67. lj.) 64–67., a tartalommoderálási szabályzatok és a „harmadik fél véleményvezérek” szerepe; Russell BRANDOM: *Charlottesville Is Reshaping the Fight Against Online Hate*. *The Verge*, 2017. augusztus 15., <https://www.theverge.com/2017/8/15/16151740/charlottesville-daily-stormer-ban-neo-nazi-facebook-censorship>, „Ma délelőtt a Southern Poverty Law Center és más csoportok kitaró kampánya eredményeképpen a Daily Stormer nevű neonáci weboldal lekerült az internetről.”

Ötödször, a hekkereknek és más, rossz útra tért elemeknek az internetes infrastruktúrát – és konkrét weboldalakat, megszólalókat – célzó támadásai további nyomást gyakorolnak a digitális infrastruktúrát üzemeltető vállalatokra. A hekkerek elosztott szolgáltatásmegtagadás-sal járó vagy más támadás útján akarják elérni a megszólalók cenzúrázását vagy a megszólalástól való elrettentését. Bizonyos infrastruktúra-vállalatok, mint a Cloudflare, elsősorban azért jöttek létre, hogy a weboldalakat és megszólalókat megvédjék a hekkertámadásoktól.¹¹⁰

Hatodszor, az infrastruktúrára mért támadásoktól függetlenül, egyes csoportok különböző technikákat vetnek be, hogy az internet közönségét fegyelmezzék, zaklassák, felbolydítsák, eltántorítsák, és elhallgattassanak más megszólalókat, összezavarják, félrevezessék és megzavarják az internet közönségét.¹¹¹ Ezek a technikák informálisan, nem pedig közvetlen állami tiltások vagy utasítások útján tántorítanak el a megszólalástól, illetve ellenőrzik a megnyilvánulásokat. A megszólalók például esetenként az *online zaklatás és fenyegetés* szintjére is eljutnak, gyakran emberként viselkedő, emberi lények és botok kombinációból álló trollhadsergek koordinált bevetésével.¹¹² Ezeket a trollhadsergeket csak lazán hozhatjuk összefüggésbe országokkal és politikai mozgalmakkal, illetve azok csak áttételesen ösztönzik őket.¹¹³ A megszólalók továbbá *eláraszthatják az internetet propagandával* vagy egyéb, a megbízható információforrások hiteltelenítésére hivatott tartalommal, vagy megzavarják, összezavarják azokat az embereket, akik a közösségi médiából tájékozódnak.¹¹⁴ Az információval elárasztás (*flooding*) és a propaganda kettős célt szolgál: az első az, hogy az emberek számára megnehezítse vagy ellehetetlenítse az igaz és a hamis megkülönböztetését, a második pedig, hogy elterelje és monopolizálja az emberek korlátozott koncentrálóképességét azért, hogy kevésbé figyeljenek oda, vagy teljesen közömbösek legyenek más megszólalók iránt.¹¹⁵ Az államok és a társadalmi mozgalmak ezt a propagandát is támogathatják vagy bátoríthatják a háttérből.¹¹⁶

¹¹⁰ L. PRINCE i. m. (66. lj.). Matthew Prince a Cloudflare részéről így beszélt arról, hogy mi a hekkerek szerepe a cenzúrában: „Manapság a könnyen kivitelezhető internetes támadások olyan méreteket öltöttek és olyan súlyos következményekkel járnak, hogy ha az általad közzétett tartalom előtt nincs egy Cloudflare-hez hasonló hálózat, és valaki tyúkszemére lépsz, rögtön offline talárod magad. Valójában a Daily Stormer esetében a szolgáltatás beszüntetésére irányuló kérelmek kezdetben hekkerektől érkeztek, akik szó szerint a következőket mondták: »Húzzatok az útból, hogy le-DDoS-olhassuk ezt az oldalt az internetről.«” Uo.

¹¹¹ Tim WU: Emerging Threats: Is the First Amendment Obsolete? *Knight First Amendment Institute*, 2017. szeptember, <https://knightcolumbia.org/content/tim-wu-first-amendment-obsolete>

¹¹² Uo., 11–17., a trollhadsergek felhasználása a kritikus hangok zaklatására és elhallgattatására.

¹¹³ Uo., 11–13., a Trumpot kritizáló újságírók megtámadására irányuló orosz taktikák és szélsőjobbos alkalmazásuk.

¹¹⁴ Uo., 15–17., a fordított cenzúrát, a *floodingot* és a propagandarobotokat alkalmazó különböző technikák leírása.

¹¹⁵ Zeynep TÜFEKÇİ: *Twitter and Tear Gas: The Power and Fragility of Networked Protest*. New Haven, Yale University Press, 2017. 241., az embereket félrevezető és megzavaró propagandával való elárasztás céljainak leírása; WU i. m. (111. lj.) 15., annak magyarázata, hogy ezek a technikák miként használják ki az emberek korlátozott koncentrálóképességét.

¹¹⁶ WU i. m. (111. lj.) 11–13., 15., az oroszok beavatkozása a 2016-os amerikai elnökválasztásba és a robotok szerepe.

Mivel a véleménynyilvánítás szabályozásának kialakuló rendszerében sok lehetséges szereplő van, akik a véleménynyilvánítást különböző módokon szabályozhatják, ezt a rendszert *plurálisnak* nevezhetjük. Fel lehetne vetni, hogy egy plurális, vagy legalábbis háromkomponensű rendszer már a 20. században is létezett, mert a tömegtájékoztatási eszközöket megjelentető társaságok ugyanazt a szerepet töltötték be, mint a digitális infrastruktúra szolgáltatói, elvégre a 20. századi tömegtájékoztatási eszközök (az újságok, a kiadók, a könyvesboltok, a filmstúdiók, a televíziós és rádiós műsorszolgáltatók) mások véleménynyilvánításának kapuőreiként működtek.

Azonban a 21. században a digitális infrastruktúra vállalatainak szerepe más, mint a tömegtájékoztatási cégekéi volt a 20. században. Azok a tömegtájékoztatási vállalatok nem azon emberek túlnyomó többségének szócsöveként funkcionáltak, akik egyben saját termékeik közönségét alkották: azok a vállalatok 1. saját tartalmat állítottak elő; 2. néhány alkotó által készített tartalmakat tettek közzé; 3. más szervezetek által a széles nyilvánosság számára gyártott tartalmakat közvetítettek. A 20. századi modellben az emberek nagy többsége a tömegtájékoztatási eszközök termékeinek csupán közönsége volt, nagyon kevesen használták aktívan a nyilvános médiát megszólalóként vagy műsorszolgáltatóként. Ezzel szemben a digitális közlés 21. századi kormányzói azzal keresnek pénzt, hogy elősegítik és bátorítják az átlagembereket a tartalomkészítésben, és az eredményként létrejövő megszólalók közösségét irányítják.

Az új médiavállalatok, mint például a Facebook, a Google, a YouTube és a Twitter, nem saját maguk készítik az általuk közvetített tartalom legnagyobb részét. Üzleti modelljük azt kívánja meg tőlük, hogy az egész világon a lehető legnagyobb számú embert vegyék rá arra, hogy posztoljanak, szóljanak és tartalmakat közvetítsenek egymásnak. A felhasználók által készített, folyamatosan hozzáférhető tartalom pedig felkelti a közönség figyelmét. Ez lehetővé teszi a digitális média-vállalatok számára, hogy először is reklámot értékesítsenek, majd adatokat gyűjtsenek a felhasználókról, és ezt az információt arra használják, hogy még több reklámmal bombázzák őket.

A 20. századi modellnek nagy közönségre volt szüksége, a 21. századnak pedig nagy közönség és nagyszámú olyan megszólaló is kell, aki aktívan részt vesz a tartalomkészítésben. Ha az emberek felhagynának a Facebookon posztolással, a vállalat elsorvadna, és szép lassan elhalna. A Facebook ideális világában a Föld minden egyes lakója folyamatosan beszélne, és folyamatosan ellenőrizné a közösségi oldalon a hírfolyamát. Egy 20. századi filmstúdiótól vagy televízióállomástól eltérően a Facebooknak nem elég, ha nagy közönsége van – arra van szüksége, hogy az emberek folyamatosan beszélgessenek egymással, és új tartalmakat rakjanak ki. Ez az oka annak, hogy a Facebook- és a Google-típusú cégek irányító pozícióban találják magukat, akár tetszik nekik, akár nem.

A 20. századi médiavállalatok, amelyek nagy közönséghez szóltak, egyszerre voltak az általuk készített tartalom szerkesztői és kiadói. De a digitális platformok, amelyek azzal keresnek pénzt, hogy az embereket ráveszik, hogy egymással beszélgessenek, elkerülhetetlenül az általuk létrehozott közösségek irányítóivá is válnak. Ez az a különbség, amely a jelenkori szólásszabadság struktúrájának triádszerű, vagy helyesebben: plurális struktúráját létrehozza.

A megszólalás szabályozásával kapcsolatban kialakult plurális rendszernek nem a 20. századi médiavállalatok a legjobb analógiája, hanem a szakmai szervezetek és egyetemek által al-

kalmazott véleménynyilvánítás-szabályozási rendszer.¹¹⁷ A szakmai szervezetek és egyetemek irányítják a tagjaik megszólalásait. Ugyanakkor a helyi kormányok szabályozói nyomást gyakorolnak mind a szakemberekre, mind a szakmai szervezetekre – megpróbálják szabályozni az egyetemeket, a hallgatókat és a tanárokat, ami a hatalmi viszonyok bonyolult szövetét alakítja ki. Ezért nem meglepő, hogy a tudományos szabadságot irányító és szakmai szabályok nem felelnek meg a megszokott, Első Alkotmánykiegészítés szerinti doktrínának.¹¹⁸

4.3. A köz- és magánszabályozás új rendszerének problémái

A véleménynyilvánítás szabályozásának új iskolája és a magánszabályozás összefonódik egymással. A digitális kommunikáció az államokat a véleménynyilvánítás szabályozásának új iskolájához vezeti, amely megteremti a magánszabályozás ösztönzőit. A platformok üzemeltetőiből különleges célú uralkodók válnak, akik a felhasználók közösségeit irányítják. A magánszabályozás kialakulóban lévő rendszere a véleménynyilvánítás szabadságával kapcsolatban három fontos kérdést vet fel. Az első, amelyet már érintettem, az, hogy a szólásszabadság védelme egy több szereplőt érintő hatalmi játszma. A második az, hogy a megszólalás gyakorlati lehetősége nem kapcsolódik a szokásos, Első Alkotmánykiegészítés szerinti normákhoz vagy doktrínához. A harmadik pedig, hogy ebben az új rendszerben a tisztességes és törvényes eljárás egyre fontosabb értékévé válik.

4.3.1. A magánszabályozás és a magánszféra által kialakított normák

A legtöbb fórumot, amelyen napjainkban az emberek megszólalnak és érintkeznek egymással, a digitális infrastruktúra vállalatának normái szabályozzák. Ezek a normák nem felelnek meg az Első Alkotmánykiegészítés követelményeinek.¹¹⁹ Mondhatjuk, hogy ez lényegtelen a véleménynyilvánítás szabadsága szempontjából, mert a magánszabályozók feltételezhetően nem azonosak az állammal. Ez az érv azonban figyelmen kívül hagyja a szólásszabályozás kialakulóban lévő plurális rendszerének fontosságát.

¹¹⁷ L. általában Paul HORWITZ: *First Amendment Institutions*. Cambridge, Harvard University Press, 2013, az Első Alkotmánykiegészítés szerinti intézményeknek a közbeszédben játszott központi, infrastrukturális szerepéről; POST i. m. (31. lj.), a véleménynyilvánítás szabályozásának különböző módjai melletti érvek a közbeszédben, továbbá a szakmai és tudást előállító intézményekben.

¹¹⁸ Claudia E. HAUPT: Professional Speech. 125 *Yale Law Journal* (2016) 1238., 1241–1242., arról, hogy a szakmai közösségeknek a tudás előállításában játszott szerepe miatt a szakmai hozzászólás külön elbánásban részesül. L. általában POST i. m. (31. lj.), arról, hogy az Első Alkotmánykiegészítés doktrínája a tudományos szabadság és a szakmai szabályozás szempontjából másképp értelmezendő, mert itt olyan megnyilvánulásról van szó, amely kívül esik az általános közbeszéd határain.

¹¹⁹ PL. KLONICK i. m. (67. lj.) 55., arról, hogy a Facebook megjelöli azokat a tartalmakat, amelyek támogatják vagy bátorítják a „kegyetlenséget, zaklatást, önvészélyes viselkedést, a veszélyeztetett állatok orrvadászatát, a holokauszttagadást, az Atatürkkel kapcsolatos minden támadást, a Kurdisztánról készült térképek megjelenítését és a török zászló elégetését”.

Először is, a legtöbb véleménynyilvánítás a digitális infrastruktúrán keresztül történik, és a magánszabályozás tárgya. Másodszor, a véleménynyilvánítás szabályozásának új iskolája miatt a magánszabályozás nem teljes mértékben magánjellegű: a folyamatos állami nyomásyakorlás, valamint a magáncégek és az államok közötti állandó interakciók és együttműködés eredménye. Harmadsorban, bár a véleménynyilvánítás internetes platformjai az Első Alkotmánykiegészítés értelmében nem nyilvános fórumok, más értelemben mégis nyilvánosak: a közéleti viták helyszínei, amelyek nem kizárólag egy előre meghatározott címzetti körnek közvetítenek üzenetet, hanem az általánosságban vett nyilvánosságnak.¹²⁰ És bár a platform tulajdonosai magáncégek, kormányzók is egyben: ők irányítják azoknak az embereknek a közösségeit, akik az alkalmazásokat használják, ők hozzák létre és alkalmazzák a normákat, és ők rendezik a felhasználóik közötti vitákat is.

Ezek miatt nem sokra megyünk azzal, ha napjaink digitális véleménynyilvánításának megértéséhez mereven megkülönböztetjük egymástól az állami és a magánhatalmat. Ezzel nem azt állítom, hogy az infrastruktúra tulajdonosait állami szereplőként kellene kezelni, kivéve persze, ha történetesen állami tulajdonúak, ahogy az néhány országban van. Az az érvelés, hogy az infrastruktúra tulajdonosai állami szereplők, egyszerűen csak megismételné a digitális korszak előtti világ ma már elavult feltételezéseit. Ehelyett napjainkban az irányító hatalomnak legalább két forrását különböztethetjük meg: a szólás szabályozásának új iskoláját, amelyet az államok követnek, és a különböző netinfrastruktúra-tulajdonosok által végzett irányítást. A helyzet értelmezhetetlen, ha ezt a két csoportot egybegyűrjük csak azért, hogy megőrizzük az állami és a magánhatalom közötti hamis kettőséget. A magánszabályozás alapvető fontosságú a digitális véleménynyilvánítás szabályozása, és ilyen módon a digitális szólásszabadság szempontjából.

Az online közösségek olyan normákat alkalmaznak a véleménynyilvánításra, amelyek sokkal kevesebbet engednek, mint az amerikai Első Alkotmánykiegészítés a közhatalom vonatkozásában. Az online közösségek kordában tartják a sértő véleményeket, a szexuális tartalmakat és a gyűlöletbeszédet, amelyeket az Első Alkotmánykiegészítés általában védelmez a kormányzati szabályozással szemben.¹²¹ Ráadásul, bár az Első Alkotmánykiegészítés általában védi a nyilvánosság előtti névtelen véleményt, néhány internetes szolgáltató, mint például a Facebook, előírhatja az emberek számára, hogy valódi nevüket használják (vagy azt a nevet, amelyen a saját közösségük ismeri őket) a trollkodás és a gyalázkodó magatartás elkerülése érdekében.¹²²

A platformok tulajdonosait más és más motiválja ebben. Az egyik ok, hogy el kell érniük, hogy az emberek biztonságban és tiszteletben tartva érezzék magukat az online közösségekben. Ha a felhasználók biztonságban érzik magukat, továbbra is részt vesznek benne, tartalmakat posztolnak, és a platformot a mindennapjaik részévé teszik. Ez biztosítja a platformtulajdono-

¹²⁰ BALKIN (2004) i. m. (2. lj.) 23., „a digitális hírközlő hálózatok nyilvánosak abban az értelemben, hogy a nyilvánosság az általános interakció tereként használja őket.”

¹²¹ KLONICK i. m. (67. lj.) 52–54., 57–59., a Facebook visszaélésekre vonatkozó szabályzata (Abuse Standards) és az Első Alkotmánykiegészítés rendelkezései közötti hasonlóságok és különbségek leírása.

¹²² What Names Are Allowed on Facebook? *Facebook*, https://www.facebook.com/help/112146705538576?helpref=faq_content, „A Facebook olyan közösség, amelyben mindenki azon a néven szerepel, amelyet a mindennapi életben használ. Ezért mindig tudni lehet, kivel kerülünk kapcsolatba, ami segít a közösség biztonságának megőrzésében.”

sok számára a nyereséges működést, de ezen túlmenően hozzájárul egy folyamatos, élénk eszme- és véleménycsere kialakításához.¹²³ Mivel a platformtulajdonosok magánszereplők, az alkotmányjog megengedi nekik, hogy tartalomalapú szabályozást vezessenek be, amelyet az Első Alkotmánykiegészítés tiltana, amennyiben állami szereplőként kezelnék őket.¹²⁴ A platformtulajdonosok továbbá számos országban működnek, ennek eredményeként a moderálási szabályzataik jelentősen eltérhetnek a szólásszabadság amerikai normáitól.¹²⁵

Klonick az internetes megnyilvánulás platformjaival kapcsolatos tanulmányában rámutatott arra, hogy a legnagyobb platformok – a Facebook, a YouTube és a Twitter – véleménynyilvánítással kapcsolatos jelenlegi szabályzatai erősen védik a szólásszabadságot, nagyrészt azért, mert e vállalatok alapítói vagy maguk is amerikaiak, vagy jelentősen befolyásolta őket a szólásszabadság amerikai jogi szabályozása.¹²⁶ Nincs azonban garancia arra, hogy a közösségimédia-platformok – illetve az infrastruktúra tulajdonosai általában véve – a jövőben is változatlanul megtartják szólásszabadság-barát attitűdjüket. Először is, semmi nem garantálja, hogy a domináns szereplők továbbra is amerikaiak lesznek. Másodsor, a platformszabályzatok a vállalattulajdonosok és a részvényesek, a felhasználók és az országok igényei közötti kötéshúzás eredményének függvényében alakulnak, aminek iránya megjósolhatatlan. Például a 2017 augusztusában a Virginia állambeli Charlottesville-ben lezajlott, a fehérek felsőbbrendűségét hirdető és neonáci demonstrációkra adott válaszként számos digitálisinfrastruktúra-vállalat – domáinnéviktatók, tárhelyszolgáltatók, proxiszolgáltatók, fizetési rendszerek és még egy zenei streamingszolgáltató, a Spotify is – megtagadta a szolgáltatást a fehérek felsőbbrendűségét hirdető és neonáci szervezetektől.¹²⁷ Valószínű, hogy a jövőben ugyanilyen típusú reakciót

¹²³ Danielle K. CITRON – Helen NORTON: Intermediaries and Hate Speech: Fostering Digital Citizenship for our Information Age. 91 *Boston University Law Review* (2011) 1435., 1454–1455., arról, hogy a közvetítők a szótlást vállalati felelősségként szabályozzák a nyereség védelme érdekében; KLONICK i. m. (67. lj.) 19–20.

¹²⁴ L. pl. *Lloyd Corp. v. Tanner* 407 US 551., 564–565. (1972), azt állítja, hogy az Első Alkotmánykiegészítés nem akadályozza meg egy magántulajdonú bevásárlóközpont tulajdonosát abban, hogy a bevásárlóközpont tevékenységétől független szórólapok terjesztését megtiltsa a központ területén. Másrészt az online platformokat lehetne arra kötelezni, hogy tartsák be az Első Alkotmánykiegészítés doktrínáját, ha a bíróságok azt az analógiát követnék, hogy „vállalatvárosként” kezelnék őket, ami az államilag működtetett önkormányzatokkal azonos funkciókkal látná el őket. L. *Marsh v. Alabama* 326 US 501., 507–510. (1946), arról, hogy amikor egy „vállalatváros” egy állami önkormányzat funkcióit vette magára, nem tudta megtiltani a városon belül a vallásos irodalom terjesztését.

¹²⁵ L. pl. Alex HERN: Facebook, YouTube, Twitter and Microsoft Sign EU Hate Speech Code. *The Guardian*, 2016. május 31., <https://www.theguardian.com/technology/2016/may/31/facebook-youtube-twitter-microsoft-cu-hate-speech-code>, a technológiai vállalatok által létrehozott megállapodásról, amelynek célja „az illegális gyűlöletbeszéd eltávolítására vonatkozó érvényes bejelentések többségének felülvizsgálata” kevesebb mint 24 órán belül, illetve a vállalatok jogalkalmazásról való közvetlen értesítésének megkönnyítése.

¹²⁶ KLONICK i. m. (67. lj.) 30., „E vállalatok korai története és munkatársaik azt mutatják meg, hogyan kristályosodtak ki az amerikai szólásszabadsággal kapcsolatos normák és a cenzúrával kapcsolatos aggályok e vállalatok véleménynyilvánítással kapcsolatos szabályzataiban.”

¹²⁷ Elizabeth FLOCK: Spotify Has Removed White Power Music from Its Platform. But It's Still Available on Dozens of Other Sites. *PBS*, 2017. augusztus 18., <http://www.pbs.org/newshour/art/spotify-removed-white-power-music-platform-still-available-dozens-sites>; FLYNN i. m. (89. lj.) „A Facebook, a Google, a Spotify, az Uber, a Square-space és jó néhány egyéb technológiai vállalat intézkedik az általuk nyújtott platformok és szolgáltatások szélsőjobb-oldali szervezetek általi felhasználásának korlátozásáról.”

várhatunk a magáninfrastruktúra tulajdonosaitól, ideértve azokat az amerikai tulajdonban lévő vállalkozásokat is, amelyek határozottan kiállnak az Első Alkotmánykiegészítés értékei mellett.¹²⁸

4.3.2. *A magánszabályozás és a tisztességes eljárás*

A véleménynyilvánítás magánigazgatásának dologi problémái mellett eljárási problémák is felmerülnek. Jelenleg a véleménynyilvánításra szolgáló platformok a liberális demokráciáktól eltérően szabályoznak. A közösségre vonatkozó normák végrehajtása sokszor nélkülözi a tájékoztatást, a tisztességes eljárást és az átláthatóságot.¹²⁹ A platform üzemeltetői viselkedhetnek abszolutista uralkodókhhoz hasonlóan is, azt hirdetve, hogy hatalmukat jóhiszeműen gyakorolják, miközben az internetes véleménynyilvánítás igazgatása során önkényesen kivételeznek és ítéleznek.

Számos résztvevő számára az eljárással kapcsolatos értékek éppolyan fontosak, ha nem fontosabbak, mint a dologi alapértékek. Az eljárással kapcsolatos értékek pontosan azért válnak fontossá, mert az online vállalatok kormányzóként lépnek fel: felügyelik az általuk üzemeltetett közösségi teret, amit egyébként el is várnak tőlük, szabályokat és szabályzatokat vezetnek be, és a betartásukat az online közösségek nevében kényszerítik ki. Minél inkább kormányzóként vagy különleges célú uralkodóként tekintenek a felhasználók a vállalatokra, annál inkább elvárják és követelik tőlük, hogy az ilyen vezetőktől általában elvárható módon viselkedjenek az általuk kormányzottakkal szemben. Ilyen kötelezettség például a panaszkezelés és a szankciók alkalmazása során a tisztességes eljárás, a tájékoztatás, az átláthatóság, az indoklási kötelezettség, a következetesség és a jogállamiság értékeinek betartása – a „jog” ebben az esetben a vállalat nyilvánosan meghirdetett normáit és szabályzatait jelenti.

Bár lehet, hogy a felhasználók bizonyos mértékig elfogadják, ha a vállalatok a belső szabályzatok rendelkezéseit sértő posztokat eltávolítják, és kitiltják azokat, akik sértően viselkednek vagy megszegik a vállalat szolgáltatási feltételeit, azt kifejezetten zokon veszik, ha a kritériumok nem ismertek, a posztok eltávolítása gyorsított eljárásban történik, a szabályokat önkényesen alkalmazzák, a befolyásos emberek és szervezetek felmentést kapnak a szabályok alól, és a felhasználókat előzetes figyelmeztetés és védekezési lehetőség nélkül dobják ki a platformokról.

¹²⁸ L. VIOLET BLUE: Options for Neo-Nazis on the Internet Are Starting to Shrink. *Engadget*, 2017. augusztus 18., <https://www.engadget.com/2017/08/18/options-for-neo-nazis-on-the-internet-are-shrinking>, azoknak a digitális infrastruktúráknak és platformoknak a hosszú listája, amelyek megtagadták szolgáltatásaikat a szélsőjobboldali csoportokról; FRANZ PAASCHE: PayPal's AUP: Remaining Vigilant on Hate, Violence & Intolerance. *Paypal*, 2017. augusztus 15., <https://www.paypal.com/stories/us/paypals-aup-remaining-vigilant-on-hate-violence-intolerance>, a PayPal „Acceptable Use Policyjének” magyarázata és „a gyűlölet, erőszak és intolerancia előmozdítását szolgáló kifejezések vagy pénzügytést támogató vállalatok oldalainak korlátozását és letiltását” szolgáló rendelkezések alapságáról.

¹²⁹ BUNI-CHEMALY i. m. (67. lj.) „A moderálási gyakorlatok részletei általában rejtve maradnak a nyilvánosság előtt, a vállalatok megtartják maguknak, és kereskedelmi titokként kezelik a felhasználók és a nagyközönség előtt.”; KLONICK i. m. (67. lj.) 73.; HOPKINS i. m. (86. lj.) a Facebook tartalommoderátorok számára készült titkos kézikönyveinek kiszivárogtatásáról.

Az állam kontra megszólalók kétszereplős modelljétől való elmozdulás a megszólalók, a magánszabályozók és az államok plurális modellje felé azt a furcsa hatást váltja ki, hogy az eljárási normák különösen szembeszökővé, ezért rendkívül értékessé válnak a felhasználók számára.¹³⁰ A felhasználók nem várhatják a magánszabályozóktól, hogy minden szempontból igazodjanak a véleménynyilvánítással kapcsolatban az államokat terhelő normákhoz. Talán elfogadják, sőt néhányan esetleg még ragaszkodnak is ahhoz, hogy a privát platformok felügyeljék a tartalmakat és a sértő megszólalásokat. Egy ilyen világban az eljárási szabályok még értékesebbé és még fontosabbá válnak. Más szóval, minthogy az online véleménynyilvánítás platformjai irányítanak, és egyre inkább hasonlítanak a kormányokhoz, aligha meglepő, hogy a felhasználók elvárják, hogy azoknak az alapvető kötelezettségeknek is megfeleljenek, amelyek általában vonatkoznak a demokratikus társadalmakban a tömegeket kormányzókra. Ezek az elvárások magukban foglalják 1. az átláthatósággal, tájékoztatással és tisztességes eljárással kapcsolatos kötelezettségeket; 2. a döntések vagy vállalati szabályzatok módosításának indoklását; 3. a felhasználók panasztételi jogosultságát az intézmény magatartásával szemben, illetve a reformok követelését; 4. a felhasználók részvételi jogosultságát az intézmény igazgatásában, még ha csak a legkorlátozottabb formában is.

Az online megnyilvánulások platformjai gyakran nem felelnek meg a tisztességes eljárással és részvétellel kapcsolatos elvárásoknak, azonban rá fognak jönni, hogy nem hagyhatják őket teljesen figyelmen kívül. Ezek az elvárások abba az irányba mutatnak, hogy az internetes platformoknak a jövőben teret kell engedniük a felhasználóiknak. Továbbá arra is rámutatnak, hogy a demokratikus kormányok milyen reformokkal állhatnak végül elő az online platformokkal szemben, mivel ezek lassan mind a kereskedelem, mind a demokrácia nélkülözhetetlen elemeivé válnak a demokratikus országokban.

Ennek az állításnak az alátámasztására segítségül hívok egy anekdotát. Nemrégiben egy az online szólásszabadsággal kapcsolatos beszélgetésben vettem részt egy igen jól ismert újságíróval együtt, aki magát a szólás- és sajtószabadság nagy védelmezőjének tartja. Meglehetősen fel volt háborodva azon, hogy a YouTube korábban eltávolított néhány videót, amelyet ő és kollégái tölthettek fel. Hevesen ellenezte azt az elképzelést, hogy a kormánynak az ő képviselésében be kellene avatkoznia, és szabályoznia kellene a YouTube-on való megszólalást. Az Első Alkotmánykiegészítés értékeinek bajnokaként továbbra is az állam hatalma kontra egyéni megszólalók jogai kétszereplős modell mellett állt ki. Mindazonáltal valamit mégiscsak elvárt a YouTube-tól, nevezetesen az előzetes értesítést és az eltávolítás indoklását, továbbá lehetőséget arra, hogy előadja a védelmére szolgáló érveket. Röviden, a magánszabályozóktól a tisztességes eljárást várta el.¹³¹

¹³⁰ L. Jeremy MALCOLM – Cindy COHN – Danny O'BRIEN: Fighting Neo-Nazis and the Future of Free Expression. *Electronic Frontier Found.*, 2017. augusztus 17., <https://www.eff.org/deeplinks/2017/08/fighting-neo-nazis-future-free-expression>, a digitális infrastruktúra bizonyos szintjén a tartalomsemlegesség, más szinteken a tisztességes eljárás védelme mellett érvel; PRINCE i. m. (66. lj.), „én személy szerint hiszek a szólásszabadság erős védelmében, de [...] ez nagyon amerikai gondolat, amellyel nem mindenki ért egyet a világban. Másrészt viszont a tisztességes eljárás fogalma majdhogynem univerzális”; *Manila Principles on Intermediary Liability*, <https://www.manilaprinciples.org>, az átláthatóság és elszámoltathatóság iránti igényről a digitális közvetítők esetében.

¹³¹ *Future Today Summit – The Future of the First Amendment* (2016. december 6.), <https://livestream.com/92Y/FutureToday/videos/143684069>, Judith Miller megjegyzései.

4.3.3. Kilépés, véleménynyilvánítás és lojalitás a magánszabályozásban

Albert O. Hirschman elmélete alapján, amely arról szól, hogy hogyan viszonyulnak az emberek azokhoz a szervezetekhez, amelyek csaldást okoztak nekik, összegezzhetjük a véleménynyilvánítás magánkormányzásának legfontosabb jellemzőit.¹³² A résztvevők kiléphetnek a platformról, vagy megpróbálhatják a platform üzemeltetőihez eljuttatni panaszukat, és így hangot adni tiltakozásuknak.¹³³ Lojalitásukat azzal fejezik ki, hogy kitartanak a szervezet mellett, és remélik, hogy eljön majd a javulás. Hirschman megjegyezte, hogy az intézmény természete és struktúrája dönti el, hogy a résztvevők elhagyják-e a platformot, vagy inkább hangot adnak tiltakozásuknak.¹³⁴ Arra is rámutatott, hogy ha a kilépés könnyen megvalósítható, és minden más tényező változatlan marad, akkor az alássa a tiltakozás lehetőségét.¹³⁵ Mindenesetre a maradás és panasztétel, illetve a kilépés közötti választást az intézmény iránti lojalitás határozza meg. Az intézmény iránti lojalitást pedig az alakítja, hogy a résztvevők mit gondolnak a javulás valószínűségéről, mennyire érzik, hogy a szervezet tiszteli őket, mennyire nehéz vagy költséges közösséget váltani, mennyire elkötelezettek a közösség és saját részvételi lehetőségeik mellett.

Az online platformok esetében általában nem a kilépés a jellemző stratégia. Először is, a platformról való kilépés a járulékos hatások miatt terhes lehet. Másodsorban, mint Klonick rámutat, számos felhasználó több platformon is jelen van, és inkább egymást kiegészítő, semmint helyettesítő termékeknek tekintheti őket.¹³⁶ Így a Facebook elhagyása nem olyan, mintha valaki Oroszországot elhagyva az Egyesült Államokba távozna. Az ember egyszerre több platformon is jelen lehet. A kilépés azért lehet kevésbé preferált opció, mert az egyik platformon való részvétel értékesebbé teheti a többi platformon való részvételt.

A közösségimédia-vállalatok cserébe azt az elképzelést erősítik, hogy a felhasználók egy nagyobb közösség részei, és arra bátorítják őket, hogy minél gyakrabban lépjenek be és posztoljanak. A vállalatok keményen dolgoznak azon, hogy olyan oldalt tervezzenek, amely vonzó felhasználóik számára, és leköti azok idejét és figyelmét.¹³⁷ Ezen túlmenően a vállalatok valószínűleg jelentős adatbázisokat hoznak létre a felhasználók preferenciáiról, érdeklődési köréről és szokásairól. Bár az ember kiléphet abban az értelemben, hogy az oldalt nem látogatja többé, önmagában ez a lépés nem törli a felhasználókkal kapcsolatos adatokat, és nem is akadályozza meg a vállalatot abban, hogy az adatokat a későbbiekben felhasználja, vagy felhasználják mások,

---

¹³² Albert O. HIRSCHMAN: *Exit, Voice, and Loyalty: Responses to Decline in Firms, Organizations and States*. Cambridge, Harvard University Press, 1972. 1–3.

¹³³ Charles Tiebout a helyi önkormányzatok összefüggésében hangsúlyozta a kilépés lehetőségét. L. Charles M. TIEBOUR: A Pure Theory of Local Expenditures. 64 *Journal of Political Economy* (1956) 416., 423–424. Hirschman hozzátette a felhasználók lehetőségét arra, hogy hallassák hangjukat, és amellett érvelt, hogy ez legalább olyan fontos, ha nem fontosabb, mint a kilépés. L. Albert O. HIRSCHMAN: "Exit, Voice, and Loyalty": Further Reflections and a Survey of Recent Contributions. 13 *Social Science Information* (1974) 7., 8–9.

¹³⁴ HIRSCHMAN i. m. (132. lj.) 86.

¹³⁵ Uo., 76.

¹³⁶ KLONICK i. m. (67. lj.) 35.

¹³⁷ Tim WU: *The Attention Merchants: The Epic Scramble to Get Inside Our Heads*. New York, Alfred A. Knopf, 2016. 255–626.

akiknek az adatokat a jövőben értékesítik. Amennyiben a vállalat nem tett ígéretet valamennyi összegyűjtött adat törlésére, vagy a jog nem követeli meg a cégtől a törlésüket, a személyes adatok továbbra is a rendelkezésére állnak későbbi felhasználásra. Ebben az értelemben tehát a kilépés nem lehetséges.

Ezért amikor a felhasználók úgy érzik, hogy az online platformok nem megfelelő elbánásban részesítik őket, valószínűleg a lojalitás lesz a domináns stratégia, vagyis a helyzet eltérése és a javulásban való reménykedés, illetve a panasztétel a nem megfelelő elbánás miatt, és az elszámoltathatóság és/vagy reform követelése. Érdeemes megjegyezni, hogy amikor valakit kitiltanak egy platformról, ahogy az gyakran előfordul, az illető rendszerint nem a kilépést választaná: maradna és panaszt tenne.

A legjelentősebb kivételek, amikor a kilépés válik a jellemző stratégiává, azok az esetek, amikor a platform megbízhatatlanná válik, vagy nem kínál többé jelentős hálózati hatásokat. Ebben az esetben a résztvevők egyszerűen csak felhagynak a platform használatával, hivatalosan nem hagyják el.¹³⁸ Ahogy korábban megjegyeztük, ez a fajta viselkedés nem jelenti egyben a vállalat által korábban összegyűjtött személyes adatok törlését.

A reformok iránti igény mellett az internetes platformokon a véleményalkotás talán legfontosabb formája akkor jelenik meg, amikor a felhasználók megjelölik vagy azonosítják az általuk nem megfelelőnek tartott tartalmat. Ez a fajta véleménynyilvánítás nemcsak széles körben elterjedt, de ez hozza létre az online közösséget és annak normáit is. Az internetes vállalatok moderálási rendszerei valójában függenek az efféle megnyilvánulásoktól.¹³⁹ A moderálási rendszerek, mint nagyon sok nyílt forrású projekt, a felhasználókat tulajdonképpen amolyan nem fizetett munkaerőként alkalmazzák, akik a platformot felügyelik, felhívva a figyelmet a közösségi normák esetleges megsértésére, ezzel egyengetve az alakulásukat.¹⁴⁰

Mivel az online megszólalás platformjain a kilépéssel szemben többen választják azt a lehetőséget, hogy hangot adnak kifogásaiknak, a rendszergazdákat folyamatos nyomás alatt tartják a felhasználók (csakúgy, mint azon nem tagok, akik a platformot közösségi szempontból fontosnak tekintik). A kifogások hangoztatása egyenes úton vezet a tisztességes eljárás követéséhez. Nem szabad összekevernünk a felhasználóknak a közösségimédia-vállalatokra gyakorolt befolyását a valódi demokráciával. A magánszabályozók sok tekintetben olyanok, mint a 19. század felvilágosult kényurai. Egy sor olyan felvilágosult értéket tűznek zászlajukra, amelyekről úgy gondolják, hogy felhasználóik vallják vagy vallaniuk kellene, de ezeket az értékeket

¹³⁸ Az utóbbihoz hasonló történt a MySpace-szel, bár még mindig nem egyértelmű, mi okozta a hanyatlást. L. Sean P. AUNE: Why Did Everyone Leave MySpace for Facebook? *Technobuffalo*, 2010. július 18., <https://www.technobuffalo.com/2010/07/18/why-did-everyone-leave-myspace-for-facebook>. Elképzelhető, hogy a generációs változás arra készíti az embereket, hogy megtartva régebbi médiaplatformokon meglévő fiókjukat, figyelmük legnagyobb részét újaknak szenteljék. Uo.

¹³⁹ BUNI-CHEMALY i. m. (67. lj.), „A felhasználók nagyon fontos szerepet játszanak a moderálásban, mivel majdnem minden tartalommoderálási rendszer azon alapul, hogy a felhasználók tartalmakat jelölnek meg és panaszokat nyújtanak be, így formálva az egy platform márkája szempontjából fontos normákat.”

¹⁴⁰ Uo., „A felhasználók nem annyira fogyasztók, mint inkább ingyen dolgozó digitális munkavállalók, akik dinamikus és elengedhetetlenül fontos funkciókat látnak el (annak ellenére, hogy nagyrészt nincs információjuk arról, hogy munkájukat miképpen használják fel és hogyan húznak belőle hasznot).”

bürokratikus úton és kód révén érvényesítik, mindenféle szavazás nélkül. És csakúgy, mint a felvilágosult kényurak, fenntartják maguknak a jogot arra, hogy alkalmanként önkényes döntéseket hozzanak.¹⁴¹

5. A szólás szabályozása, az elfeledtetéshez való jog és a hamis hírek problémája

Ez az elemzés alkalmazható az elfeledtetéshez való jog és a hamis hírek problémája kapcsán is.

5.1. Az elfeledtetéshez való jog

Az elfeledtetéshez való jogot, amely az európai adatvédelmi szabályozás egyik ismertetőjegye, 2014-ben a keresőmotorokra is kiterjesztette az Európai Unió Bírósága (EUB) a *Google Spain*-ügyben.¹⁴² Az ügy egy spanyol ügyvédnek, Mario Costeja Gonzáleznek a spanyol adatvédelmi hivatalhoz 2010-ben benyújtott panaszán alapul. Costeja González azt nehezményezte, hogy akik az ő nevére rákeresnek az interneten, két rövid, 1998 januárjából és februárjából származó újságcikket találnak a *La Vanguardia* című újság weboldalán.¹⁴³ Ezek a történetek hivatalos közlemények voltak, amelyek „társadalombiztosítási adósságok behajtása miatt indított foglalási eljárásokkal” összefüggésben „említették Costeja González nevét”.¹⁴⁴ Costeja González úgy érvelt, hogy az a tény, hogy ezek a történetek nyilvánosan hozzáférhetőek, sérti az európai adatvédelmi irányelv alapján őt megillető jogokat,¹⁴⁵ és azt kérte az újságtól, hogy töröljék a nevét, továbbá a Google-tól, hogy az újsághírekhez vezető linkeket távolítsa el.

---

¹⁴¹ A Facebook részéről Mark Zuckerberg például, mint liberális autokrata, úgy döntött, hogy nem veszi le Donald Trump mint jelölt posztjait akkor sem, ha valójában technikailag megsértették a vállalat gyűlöletbeszédre vonatkozó szabályait. Deepa SEETHARAMAN: Facebook Employees Pushed to Remove Trump's Posts as Hate Speech. *Wall Street Journal*, 2016. október 21., <http://www.wsj.com/articles/facebook-employees-pushed-to-remove-trump-posts-as-hate-speech-1477075392>. Klonick példaként hozza fel, hogy a Facebook eltávolította a napalmtámadás után meztelenül menekülő vietnami lányról készült híres fotót, KLONICK i. m. (67. lj.) 63–64. A fotó valószínűleg megsértette a Facebook szolgáltatási feltételei közül azt, amelyik tiltja a meztelenséget, de aztán a szabályzat alóli kivételként visszaállították, miután egy norvég újság, amely szintén megpróbálta a képet közzélni, panaszt tett. Klonick megjegyzi, hogy a Facebook válasza valószínűleg a panaszosok erejét tükrözte, mivel a fotót nyilván már korábban is ezerszer posztolták és eltávolították, uo., 64. „Legjobb tudomásunk szerint azonban – mondja Klonick – az összes korábbi eset nem híres szerzővel, politikai vezetővel vagy egy újság főszerkesztőjével történt, így a tartalmat korábban soha nem állították vissza.” Uo.

¹⁴² L. *Google Spain SL* (57. lj.) 99. bek. Az európai jogban az elfeledtetéshez való jog sokkal régebbi keletű. L. POST i. m. (56. lj.) 1–3., az 1978. évi francia adatvédelmi törvény és az 1995. európai adatvédelmi irányelv egyes aspektusai.

¹⁴³ *Google Spain SL* (57. lj.) 14. bek.

¹⁴⁴ Uo.

¹⁴⁵ L. 95/46. sz. tanácsi irányelv, 1995 OJ (L 281) 31 (EC).

Az EUB ítéletének címzettjei azonban nem az újságok, hanem a keresőmotorok voltak, amelyek a digitális infrastruktúra részét képezik. A bíróság szerint minden érintett, így Costeja González is panaszt tehet, amennyiben az információ „nem helytálló, lényegtelen vagy már nem lényeges, vagy túlzó az adatkezelés céljához viszonyítva és az eltelte időtartam hosszát tekintve”.¹⁴⁶ Ilyen esetekben egy keresőmotor üzemeltetője köteles a szóban forgó weboldalokhoz vezető linkeket eltávolítani.¹⁴⁷ Újságokat arra kötelezni, hogy távolítsanak el bizonyos történeteket, a sajtószabadságba való súlyos beavatkozásnak tűnne.¹⁴⁸ Ehelyett az EUB már a kezdetek kezdetén a keresőmotorokat célozta meg azon az alapon, hogy az irányelv rendelkezései alapján a keresőmotort üzemeltető társaságok adatkezelők, amelyek személyes adatokat kezelnek.¹⁴⁹

Az államok a véleménynyilvánítás szabályozásának új iskolája szellemében általában az infrastruktúrát célozzák meg, mert a tényleges megszólalót nehéz megtalálni és szankcionálni. Ebben az esetben azonban nem ez a helyzet. A panasz tárgyát képező cikkek európai újságok archívumaiban voltak fellelhetők; az újságok nem névtelenek, az európai bíróságok joghatóságain belül végzik üzleti tevékenységüket, és könnyen lokalizálhatók. Az elfeledtetéshez való jog azért a keresőmotorokat célozza, mert a cél nem a teljes cenzúra alkalmazása, hanem a *tényleges elfeledés* megvalósítása.¹⁵⁰

A digitális kort megelőző időkben a kínos információt tartalmazó régi újságcikkek érdektelen híreknek számítottak. Az emberek az újságok régi példányait eldobták, könyvtárba vagy máshová kellett értük elmenni, ahol az archívumot tárolták. A digitális korban az egyes szervezetek publikálnak, de nem törölnek. A régi cikkek szabadon kereshetők az újságok archívumaiban, amelyek online maradnak. Ez a tény megváltoztatja az újság mint a nyilvánosság egyik intézményének természetét. Az újság már nem pusztán az aznapi eseményekről szóló híradás, amelyet holnap félre lehet tenni, el lehet raktározni (már ha egyáltalán elraktározzák) viszonylag kisszámú könyvtárban és egyéb archívumban, amelyek a nyilvánosság számára nem gyorsan és könnyen hozzáférhetők. Ellenkezőleg, az újság egyre fontosabb és értékesebb internetes archívummá válik, az emlékezés olyan intézményévé, amely a keresőmotorok segítségével széles körben és könnyen hozzáférhető. Az újságok a valós időben megtapasztalt történelem fontos lenyomataivá válnak, amelyek az emberek számára kutatás és olvasás céljára elérhetőek lesznek napokkal, hónapokkal, évekkel később is.

¹⁴⁶ *Google Spain SL* (57. lj.) 93. bek.

¹⁴⁷ Uo., 94. bek.

¹⁴⁸ Az európai adatvédelmi irányelvtől eltérően Olaszország az újságírás számára nem biztosít kivételt a nemzeti adatvédelmi jogszabály alkalmazása alól. 2006-ban egy olasz bíróság az elfeledtetéshez való jogot az újságokra vonatkozóan alkalmazta, és utasította őket arra, hogy távolítsák el a régi cikkeket. L. POST i. m. (56. lj.) 27., 97. j., Athalie Matthews *How Italian courts used the right to be forgotten to be an expiry date on the news* című cikkét idézve, *The Guardian*, 2016. szeptember 20., https://www.theguardian.com/media/2016/sep/20/how-italian-courts-used-the-right-to-be-forgotten-to-put-an-expiry-date-on-news?CMP=share_btn_tw

¹⁴⁹ *Google Spain SL* (57. lj.) 28. bek.

¹⁵⁰ L. David HOFFMAN – Paul BRUENING – Sophia CARTER: *The Right to Obscurity: How We Can Implement the Google Spain Decision*. 17 *North Carolina Journal of Law & Technology* (2016) 437., 458., „Az eredmény sokkal inkább a tényleges elfeledésről, semmint az elfeledtetéshez való jogról szól.”

A múltban, amikor kínos anyag látott napvilágot az újságokban, a cikkek szereplői gyakorlatilag homályba veszttek, amikor az olvasók kidobták az újságokat (így az újságban megjelent régebbi történetekhez csak azok fértek hozzá, akik ellátogattak a könyv- és levéltárakba). A keresőmotoroknak köszönhetően ez a tulajdonképpeni homály (*practical obscurity*) a múlté. A keresőmotorok találatai között kínos cikkek is megjelenhetnek, minden időbeli korlát nélkül. A keresőmotorok üzemeltetőinek megcélzásával az elfeledtetéshez való jog megpróbálja visszaállítani a digitális korszak előtti tulajdonképpeni homályt (és így a magánélet védelmét). Az elfeledtetéshez való jog három kérdést vet fel.

5.1.1. Járulékos cenzúra

Először is, az elfeledtetéshez való jog a járulékos cenzúra klasszikus példája. Az állam ahelyett, hogy a megszólaló után nyúlna, az infrastruktúra szolgáltatóját célozza meg, és azzal fenyegeti a keresőmotort üzemeltető társaságot, hogy felelősségre vonja, amennyiben nem távolítja el az újságokban megjelent kínos cikkekhez vezető linkeket. A kormány az infrastruktúra tulajdonosára helyez nyomást, hogy eltompítsa (de teljesen ne némítsa el) az eredeti megszólaló hangját. A megszólaló nem némul el teljesen, mert ha valaki ismeri a sérelmes cikk URL-jét, továbbra is hozzáfér a megszólaláshoz, de természetesen a találati listáról való levétel lényege az, hogy a keresőmotor linke nélkül a legtöbb ember nem fogja megtalálni az adott cikket.¹⁵¹

5.1.2. Az internetet mint globális közkinccset érő fenyegetések

Másodsorban, az elfeledtetéshez való jog a globális internetet fenyegeti, mert felveti azt az agályt, hogy a bíróságok a linkek globális eltávolítását fogják előírni helyénvaló jogorvoslatként.¹⁵² Napjainkban ha például a Google Franciaországban megsérti az elfeledtetéshez való jogot, eltávolítja a sértő cikket a Google.fr-ről, a francia felhasználókat megcélzó francia nyelvű keresőmotorról, valamint az európai Google-oldalokról (pl. a Google.de-ről, a Google.es-ről

¹⁵¹ Más szemszögből azonban a jogorvoslat nem eredményez tényleges elfeledést. Az Európai Unió Bíróságának ítélete csak arra kötelezi a Google-t, hogy távolítsa el azokat a keresési találatokat, amelyek akkor jelennek meg, ha valaki Costeja González nevét beírja, de ha bármilyen más keresés történik, az ugyanúgy megjelenik. L. *Google Spain SL* (57. lj.) 94. bek., ami megtiltja „a neve alapján indított keresések esetén megjelenő eredménylistákban azoknak a linkeknek a feltüntetését, amelyek harmadik felek által jogszerűen nyilvánosságra hozott weboldalakhoz vezetnek, és amelyek személyesen hozzá kötődő, valódi információkat tartalmaznak” (*kiemelés tőlem – J. B.*) Végül is a *Google Spain*-ügyben hozott határozat nem érinti az elfeledtetéshez való jogról szóló számos történetet és cikket, ideértve ezt a jogi témájú esszét is, valamint a *Google Spain*-eljárást, amelyben felmerült Costeja González úr neve.

¹⁵² Az Európai Unió Bírósága jelenleg is vizsgálja ezt a kérdést. L. Alex HERN: ECJ to Rule on Whether 'Right to Be Forgotten' Can Stretch Beyond EU. *The Guardian*, 2017. július 20., <https://www.theguardian.com/technology/2017/jul/20/ecj-ruling-google-right-to-be-forgotten-beyond-eu-france-data-removed>

stb.).¹⁵³ Földrajzi szűrést használ arra, hogy azonosítsa azokat az embereket, akik IP-címük alapján valószínűleg Franciaországból (vagy egy másik EU-tagállamból) indítanak keresést.¹⁵⁴ 2016-ban a Google egy további jogorvoslatot jelentett be: a földrajzi szűrést használja arra, hogy megakadályozza a Franciaországban (vagy egy másik EU-tagállamban) tartózkodó embereket abban, hogy a keresőmotorok találati listájához bármely Google-hoz kapcsolódó oldalról hozzáférjen, ideértve a Google.com-ot is, az általános angol nyelvű Google keresőmotort, amely az Egyesült Államokat is kiszolgálja.¹⁵⁵ A Google.com-on kereső, Európai Unión kívül tartózkodó személyeket ez azonban nem érinti.

A bíróságok azonban dönthetnek úgy, hogy még a földrajzi szűrés sem elég. Ennek az oka, hogy a francia állampolgárok Franciaország határain kívül tartózkodva hozzáférnek a Google.com-hoz, vagy használhatnak olyan virtuális magánhálózatot vagy proxit, amely azt a hatást kelti, hogy Franciaországon kívül tartózkodnak. Annak megakadályozásához, hogy ezek az emberek hozzáférjenek a sértő weboldalakhoz, a Google-nak az egész világon el kell távolítania az ilyen oldalak linkjeit.¹⁵⁶

¹⁵³ Transparency Report: Search removals under European privacy law. *Google*, <https://transparencyreport.google.com/eu-privacy/overview>, „Eltávolítjuk az URL-eket az összes európai Google Search-domainből (Google.fr, Google.de, Google.es stb.), és geolokációs jeleket használunk arra, hogy korlátozzuk az URL-hez való hozzáférést az összes domainről eltávolított kérés személyt tartózkodási helye szerinti országból.”

¹⁵⁴ L. Portée du déréférencement de M. Plaignant appliqué par Google. *CNIL*, 2016. március 24., <https://www.cnil.fr/fr/infographie-portee-du-dereferencement-de-mplaignant-applique-par-google>, ami azt mutatja be, hogy az elfeledtetéshez való jog hogyan működik a Google egyes országokban hozzáférhető, különböző verzióiban.

¹⁵⁵ Samuel GIBBS: Google to extend 'right to be forgotten' to all its domains accessed in EU. *The Guardian*, 2016. február 11., <https://www.theguardian.com/technology/2016/feb/11/google-extend-right-to-be-forgotten-googlecom>, „Ha egy német lakos sikerrel kéri a Google-tól, hogy távolítsa el a nevével kapcsolatos kereséskor megjelenő találatokat, a link nem lesz látható a Google weboldal egyik verziójában sem, ideértve a Google.com-ot, amikor a keresőmotort Németországban használják. A Google a bönghésző IP-címe alapján határozza meg annak helyét.”

¹⁵⁶ L. pl. *Google Inc. v. Equustek Solutions Inc.* [2017] SCR 34 (Can.). Az *Equustek*-ügyben a kanadai legfelső bíróság kimondta, hogy a Google-nak nemcsak Kanadában, de a világon mindenhol el kell távolítania a keresési eredmények linkjeit. Az ügy szellemi tulajdonnal kapcsolatos jogvita volt, amelyben kalóztermékek értékesítéséről volt szó, és a tartományi bíróság előzetes határozata szerint az ügy érdemi részével kapcsolatos döntéshozatalig a linkeket el kell távolítani, ami gyakorlati hatását tekintve egy Google-lal szembeni folyamatos intézkedés. Vö. uo., 17. bek., ideiglenes intézkedés megítélése a Google-lal szemben egy vállalat összes weboldalának eltávolítására a globális keresőmotorjából, és uo., 62–64. bek., Côté és Rowe bírók különvéleménye, akik azt fogalmazták meg, hogy a Google-lal szembeni jogorvoslat nem helyénvaló, mivel az intézkedés valójában folyamatos, így másfajta vizsgálatnak kell alávetni, mivel nagyobb terhekkel jár, mint egy ideiglenes intézkedés. Abella bíró, a többségi vélemény megfogalmazója, azzal érvelt, hogy az ügyben nem merültek fel a szólásszabadsággal kapcsolatos kérdések: „Ez a végzés nem olyan hozzászólás eltávolítását rendeli el, amely látszólag a véleménynyilvánítás szabadságával kapcsolatos értékekről szól, hanem az a célja, hogy a számos bírósági végzést sértő weboldalak ne jelenjenek meg semmilyen felsorolásban. Eddig legalábbis nem fogadtuk el azt, hogy a véleménynyilvánítás szabadsága megköveteli termékek jogszerűtlen értékesítésének előmozdítását”, uo., 48. bek. Abella bíró megjegyezte, hogy „amennyiben a Google bizonyítani tudja, hogy egy ilyen intézkedésnek való megfelelés egy másik joghatóságban hozott jogszabályok megsértését kívánna meg tőle, ideértve a véleménynyilvánítás szabadságának megsértését, bármikor Brit Columbia bíróságaihoz fordulhat az ideiglenes intézkedés megfelelő módosítása érdekében. A Google a mai napig nem nyújtott be ilyen kérést”, uo., 46. Az *Equustek*-ügyben nyitva maradt az a kérdés, hogy mi történik akkor, ha egy bíróság egy ügyvel kapcsolatban úgy dönt, hogy az nem kapcsolódik a véleménynyilvánítási szabadsághoz, de más országok ezzel nem értenek egyet. L. Michael GEIST: Global Internet Takedown Orders Come to Canada: Supreme Court Upholds International Removal of Google Search Results, <http://www.michaelgeist.ca/2017/06/global-internet-takedown-orders-come-canada-supreme-court>

Ez a fajta jogorvoslat aláásná az internet globális közkincs (*global public good*) jellegét. Ezután semmi nem akadályozna meg egyes országokat abban, hogy – a szólásszabadságra vonatkozó saját szabályait követve – az általuk szabályozni vagy cenzúrázni kívánt véleményekkel kapcsolatban globális szűrést, blokkolást vagy linkeltávolítást követeljenek. Saját szűk látókörű érdekeiktől vezérelve minden egyes ország korlátozni fogja a felhasználók hozzáféréseit világszerte. Ennek eredménye pedig versenyfutás lesz az első helyért (vagy az utolsóért, nézőpont kérdése). Napjainkban az internetet többnyire a legkevésbé cenzúrázó rendszer, azaz az Egyesült Államok értékeli. Ha az országok globális szűrést, blokkolást és linkeltávolítást alkalmazhatnak, az internetet végső soron a leginkább cenzúrázó rendszer fogja vezérelni. Ez pedig a szabad internetet mint globális közkinccet fogja aláásni.

5.1.3. A magánszabályozás kooptálása

Harmadsorban, az elfeledtetéshez való jog azt példázza, hogy az államok (és ebben az esetben az Európai Unió) miként próbálták meg felhasználni a magánkézben lévő infrastruktúra tulajdonosait és a magánszabályozásra való képességeiket. Annak példája ez, hogy a szólás szabályozásának új iskolája miként próbálja meg kihasználni és bevonni a magánszabályozás érvényesülését.

Nem elegendő megalkotni az elfeledtetéshez való jogot, a gyakorlatban is ki kell kényszeríteni. Az Európai Unió tagállamaiban nem célravezető külön-külön kialakítani a linkek megszüntetésére irányuló egyéni kérések meghallgatásának rendszerét, mert túlságosan sokan állnának elő ilyen kéréssel. Az Európai Uniónak olyan adminisztrációra volt szüksége, amely megfelelő technikai kapacitásainak köszönhetően el tudja látni ezt a funkciót. Az európai bíróságok az elfeledtetéshez való jog gyakorlati megvalósítására nem más, mint a Google-t választották ki. Az európai hatóságok azt kérték a Google-tól, hogy hozzon létre egy olyan belső rendszert, amely fogadja és megvizsgálja a linkeltávolítással kapcsolatos kérelmeket, amelyek elutasítás esetén megfellebbezhetőek a nemzeti adatvédelmi felügyeleti hatóságnál vagy a bíróságnál.¹⁵⁷ Másképp fogalmazva, az Európai Unió delegálta a Google-hoz azt a feladatot, hogy ön-

upholds-international-removal-google-search-results, „A bíróság megállapította, hogy akik globális eltávolítás iránti határozatot kérnek, azoknak nem kell áttekinteniük más országok jogszabályait annak megállapítására, hogy kérésük más országokban jogszabályba ütközik-e. A bíróság ezzel a közvetítőkre, pl. a Google-ra hárítja a kötelezettséget, és megnöveli annak valószínűségét, hogy ezek a vállalatok kiválasztják majd azokat a szabályokat, amelyet hajlandók követni.”

¹⁵⁷ Factsheet on the „Right to Be Forgotten” Ruling (C-131/12) i. m. (84. lj.). Az Európai Bizottság kiadott egy tájékoztatót Gyakran feltett kérdések (FAQ) az elfeledtetéshez való joggal kapcsolatban címmel, amely elmagyarázza, hogy első lépésben a panaszos magánszemélynek kell a Google-hoz eljuttatni a kérést, uo. E tekintetben a „Google köteles a törlésre irányuló kéréseket egyenként megvizsgálni, és az európai uniós jogszabályokban és az Európai Unió Bírósága ítéletében felsorolt kritériumokat alkalmazni”, uo. A keresőmotort üzemeltető vállalat visszautasíthatja a kérést, amennyiben megállapítja, hogy az elfeledtetéshez való jog nem alkalmazandó és/vagy a közérdek megkívánja, hogy a linkek a továbbiakban is megjelenjenek, uo. Ekkor a panaszos „panaszt tehet a nemzeti adatvédelmi felügyeleti hatóságoknál, vagy a nemzeti bíróságokhoz fordulhat. Az elfeledtetéshez való jog alkalmazásával kapcsolatban az állami hatóságok hozzák meg a végleges döntést”, uo.

magán belül hozzon létre egy olyan bürokratikus mechanizmust, amely első fokon eljáró szervként lehetővé teszi az elfeledtetéshez való jog gyakorlati alkalmazását. A feltételezés szerint a Google a legtöbb kérést ezen a szinten rendezni tudja, így erőforrásokat takarít meg a kormányzatok számára.

Ezek a fejlemények mutatják a szólásszabadság-szabályozás új iskolájának és a köz- és a magánszféra kooptálásának logikus kimenetelét. Az elfeledtetéshez való jog megalkotásakor az Európai Unió valójában egy magánszervezetet hatalmazott fel arra, hogy legyen az intéző szerve. Az állam (vagy ebben az esetben az EU) a Google magánszabályozásának egyre növekvő rendszerét kooptálja annak érdekében, hogy az állam céljai megvalósításának szolgálatába állítsa. Ez a lehetőség azonban már eleve benne rejlett a járulékos cenzúra rendszerében. Egy magán-infrastrukturaszolgáltató felszólítása arra, hogy blokkolja az illegális vagy káros tartalmat, gyakorlatilag egyenértékű volt az arra való utasítással, hogy fejlessze ki azokat a technikai képességeket – algoritmikus döntéshozattal, bürokrácia útján vagy a kettő valamilyen kombinációján keresztül –, amelyekkel képes az állam döntéseit végrehajtani. A szólásszabadság szabályozásának új iskolája az online megszólalás új kormányzóinak utasítása vagy legalábbis bevonása irányába mutat.

A Google, a Facebook és a hasonló magáncégek ambivalens módon viszonyulnak ezekhez a fejleményekhez. Egyrészt felfoghatják úgy is, hogy jobb, ha ők, és nem a kormány bürokratái hozzák létre és alkalmazzák az új rendszert. Ez nagyobb beleszólást biztosít számukra a jogok gyakorlati alkalmazásába. Sőt, hosszú távon nem korlátozást jelent e cégek számára, hanem erősíti a hatalmukat: nélkülözhetetlenné válnak az államok számára és a szólásszabadság szabályozásának rendszerében. Másrészt minél könnyebb az államoknak kooptálni a véleménynyilvánítás magánplatformjait, hogy helyettük elvégezzék a munkát, annál nagyobb a valószínűsége annak, hogy további követelésekkel állnak majd elő. A véleménynyilvánítás-szabályozás új iskolájának evolúciójában rejlő ígéret és veszély egy olyan világot vetít előre, amelyben a nagy, globális, magántulajdonban lévő platformok az államok kormányzó szervévé válnak. Minél nagyobb mértékben végeznek szabályozói munkát ezek a vállalkozások, annál nélkülözhetetlenebbé és erőteljesebbé válnak azon államok számára, amelyek szabályozni igyekeznek őket.

5.2. A hamis hírek problémája

Most pedig tekintsük át a hamis hírek problémáját. Az álhírek bejárják a közösségi médiát. Tétélezzük fel, hogy a hamis hírek a demokratikus rendszerek szempontjából valódi problémát jelentenek. Hogyan lehet ezt szabályozni? Az államok számára a cél elérésének legkevésbé hatékony módja a hamis híreket gyártó személyek és szervezetek megcélzása, bárhogy is definiáljuk a hamis hírek fogalmát: ezen emberek legnagyobb része ismeretlen, vagy az országon kívül tartózkodik, és sokan közülük bothadseregeket vetnek be. Ehelyett a kormány nyomást gyakorolhat a digitális infrastruktúra bizonyos részeire – a legvalószínűbb, hogy a közösségimédia-vállalkozásokra – a probléma megoldása érdekében. Más szóval, az álhírek problémájának kormányzati megoldása valószínűleg a véleménynyilvánítás-szabályozás új iskolájának megfelelő rendelkezés lesz, amely arra bátorítja a közösségimédia-vállalatokat, hogy hozzák létre a magánszabályozás új formáit. A közösségimédia-cégeket utasíthatják arra, hogy azonosítsák és kövessek figyelemmel a hamis hírekkel kapcsolatos történeteket és azok terjesztőit, blokkolják a ha-

mis hírekhez, hírportálokhoz vezető linkeket, vagy mellékeljenek hozzájuk egyértelműsítő és ellensúlyozó anyagot.¹⁵⁸ Az ilyesfajta blokkolás, szűrés és ellenőrzés természetesen felveti az általam korábban említett járulékos cenzúra és előzetes digitális korlátozás minden problémáját.

Nyilvánvalóan a kormányzatok a közvetlen utasítások helyett rábeszélést és társadalmi nyomásgyakorlást alkalmazhatnak. Ráadásul, ahogy a gyűlöletbeszéd vagy a sértő megnyilvánulások esetében, a magánszabályozás iránti igény nemcsak a kormányok részéről merül fel: jelentkezhethet a felhasználók részéről is. A nyomásgyakorlásnak ez a második formája azért különösen fontos, mert ez a közösségi irányítás egyik jellemzője. A közösségimédia-vállalatoknak még csak nem is kell venniük a lapot – pr-ügyként vagy az online közösségeik szabályozásának rutinelemeként hozhatnak döntéseket és tehetnek különböző lépéseket a hamis hírek ellensúlyozására. E megoldások közé tartozhat például a hírfolyamok szerkesztése, a hirdetésértékesítések átláthatóbbá tétele, a gyanús linkek megjelölése vagy kiegészítése javasolt alternatívákkal. A Facebook már kihirdette a fentiek szellemében készült vállalati szabályzatát.¹⁵⁹

A kormányok, magánszemélyek és felhasználók irányából érkező, a hamis hírek problémájára adott reakció iránti igény példázza a véleménynyilvánítás magánkormányzásának 21. századi fejlődését. A véleménynyilvánítás-szabályozás vélt problémájának megoldásaként a köz- és a magánszektor számos szereplője arra készíti az infrastruktúra tulajdonosait, jelen esetben a közösségimédia-vállalatokat, hogy kifejlesszék saját programjaikat, algoritmusait és igazgatási rendszerüket, és segítsenek a felhasználóknak eldönteni, hogy milyen híreket olvassanak és tekintsenek megbízhatónak. Más szóval, a véleménynyilvánítás szabályozásának új, plurális rendszere arra ösztönzi a platformok tulajdonosait, hogy a magánkormányzás még kiterjedtebb és kidolgozottabb rendszerét hozzák létre.

¹⁵⁸ L. pl. Emma LLANSÓ: German Proposal Threatens Censorship on Wide Array of Online Services. *Center for Democracy & Technology*, 2017. április 7., <https://cdt.org/blog/german-proposal-threatens-censorship-on-wide-array-of-online-services>, ami arról szól, hogy a hamis hírek visszaszorítására tett német törvényjavaslat „jelentős ösztönzést teremtene a vállalatoknak arra, hogy a véleménynyilvánítás széles skáláját cenzúrázzák”.

¹⁵⁹ Rob GOLDMAN: Update on Our Advertising Transparency and Authenticity Efforts. *Facebook Newsroom*, 2017. október 27., <https://newsroom.fb.com/news/2017/10/update-on-our-advertising-transparency-and-authenticity-efforts>, új reklámszabályzat bejelentése; Will OREMUS: Facebook Is Finally Fixing the Ad System That Let Russia Secretly Influence Elections. *Slate*, 2017. október 27., http://www.slate.com/blogs/future_tense/2017/10/27/facebook_is_finally_fixing_the_ad_system_that_let_russia_secretly_influence.html, „A Facebook bejelentette, hogy a felületén megjelenő reklámok átláthatóságának növelése érdekében új szabályzatokat kíván bevezetni”; Sara SU: News Feed FYI: New Test With Related Articles. *Facebook Newsroom*, 2017. április 25., <https://newsroom.fb.com/news/2017/04/news-feed-fyi-new-test-with-related-articles>, az új rendszer tesztelésének bejelentése; Kaya YURIEFF: Facebook Steps Up Fake News Fight with „Related Articles”. *CNN Tech*, 2017. augusztus 3., <http://money.cnn.com/2017/08/03/technology/facebook-related-articles/index.html>, amely arról tájékoztat, hogy a Facebook „is közölni fog olyan, harmadik személyekkel, pl. a Snopesszal és a PolitiFacttel ellenőrzött cikkekkel, amelyek szerkesztőket alkalmaznak arra, hogy [...] a felhasználókkal kétszer is átgondoltassák, hogy valódinak fogadnak-e el egy történetet.”

6. Következtetés: a digitális média-vállalatok új társadalmi kötelezettségei

Ez a jövő útja, és semmi garancia nincs arra, hogy az eredmény kedvez majd a szólásszabadságnak. A szólásszabadság értékei szempontjából a nagy, nemzetközi infrastruktúra-tulajdonosok és közösségimédia-platformok számára az lenne a legjobb megoldás, ha újradefiniálnák saját magukat. Ideális esetben új típusú médiavállalatként értelmezik majd magukat, amelyek számára kötelezettség a szabad internet globális közkincsének védelme, csakúgy mint a véleménynyilvánítás szabadsága kialakulóban lévő globális rendszerének megőrzése és kiterjesztése. A demokratikus értékek védelmezőinek sok mindent kellene tenniük annak érdekében, hogy a digitális infrastruktúra vállalatainak társadalmi felelősségét hangsúlyozzák, és segítsék e vállalatokat megérteni és elfogadni a kialakuló globális nyilvánosság alakításában betöltött kulcsfontosságú szerepüket.

Mіндеz nem először történik: a 20. században megváltoztak az amerikai újságírás normái. Az 1890-es években az újságok még erős pártkötődéssel működtek.¹⁶⁰ A 20. század elején a progresszív reformok hatására a lapok kiadói és szerzői fokozatosan felismerték, hogy nekik (és versenytársaiknak) sokkal inkább a nyilvánosság egészével, semmint a politikai pártokkal szemben van társadalmi felelősségük, és idővel kialakították az objektivitásnak azon szakmai normáit, amelyekre ma már a megfelelően képzett, profi újságírókkal szembeni elvárásaként gondolunk.¹⁶¹ Az újságírói objektivitás és tisztesség modern fogalmai azonban az 1920-as évekig nem alakultak ki teljes egészében.¹⁶² Ezek a szakmán belülről és a szakmán kívülről érkező nyomásra adott válaszként jelentek meg; az újságírók úgy érezték, hogy az 1910-es és 1920-as években a politikai propaganda és a pr-kampányok megélnkülése fenyegeti az újságírást és egyben a demokráciát is.¹⁶³ Az újságírók „a propaganda korában tudatára ébredtek az információ manipulálhatóságának”¹⁶⁴ és annak, hogy a propagandisták és a reklámügynökségek szándékosan félretájékoztatják a nyilvánosságot. Ennek eredményeképpen új normákat hoztak létre, és a társadalmi felelősség új formáit fogalmazták meg. A 21. században az új médiavállalatoknak a társadalmi felelősségvállalás új kategóriájával kell szembesülniük. Van okunk azt remélni, hogy a 20. század elejének történelme a 21. században megismétli önmagát.

Ebben az esszében azonosítottam néhányat a 21. század elejének jellegzetes, szólásszabadsággal kapcsolatos problémái közül, és néhány új elképzelést, amelyek segíthetik a megértésüket: a bizalmi adatkezelők, az algoritmus révén okozott sérelem, a véleménynyilvánítás szabályozásának régi kontra új iskolája, a köz- és a magánszféra közötti együttműködés és kooptálás,

¹⁶⁰ L. Michael SCHUDSON: The Objectivity Norm in American Journalism. 2 *Journalism* (2001) 149., 159–160.

¹⁶¹ Uo., 160–161.

¹⁶² Uo., 161.

¹⁶³ Uo., 162., „Amikor az újságírók elhatárolódtak a politikai pártoktól, hirtelen olyan összützel szembesültek, amelyet a kormányzatok, piaci szereplők, politikusok és mások által felbékelt információs zsoldosok hadserege indított függetlenségük ellen.”

¹⁶⁴ Uo., 162.

végezetül a véleménynyilvánítás és a véleményt nyilvánító közösségek magánkormányzásának gondolatát. Ezek a 21. század szólásszabadsággal kapcsolatos problémáiról való gondolkodás központi fogalmai.

Nem az a kérdés, hogy a digitális szólásnak rendelkeznie kell-e ezekkel a jellemzőkkel – ezek már megvannak. A kérdés az, hogy a magánkormányzás miként valósul meg, az államok hogyan alkalmazzák az új iskola szerinti technikákat, hogyan próbálják bevonni az infrastruktúra-tulajdonosokat, és azok milyen választ adnak erre. A digitális infrastruktúra tulajdonosai nem pontosan abban a helyzetben vannak, mint a 20. századi tömegtájékoztatási vállalatok voltak. Hozzájuk hasonlóan azonban a társadalmi terhek új csoportját kell átvállalniuk a szabad internet globális közkincese, valamint az egészséges és élénk globális nyilvánosság megőrzése érdekében.

FORDÍTOTTA: IPSO JURE FORDÍTÓIRODA

A FORDÍTÁST LEKTORÁLTA: REMÉNYI ÉDUA VÉNUSZ

Az elektronikus sport (e-sport) jogi megítélése

KŐHIDI ÁKOS*

1. Bevezetés

Az e-sport viszonylag új,¹ mégis jelentős piaccal bír, amelyben egyre nagyobb gazdasági potenciál rejlik, és a közvetett bevételek is évről évre töretlenül nőnek.² Az e-sport a jogi szabályozás oldaláról különösen érdekes jelenség, mert jelenlegi szabályozása lokális (nemzeti), de a kapcsolódó (pl. bajnokságokat szervező, egyes játékokat közvetítő) oldalak működése globális. Így egyelőre egy-egy e-sporttal összefüggő tevékenység (adó-, közigazgatási vagy akár büntetőjogi) jogszerűségének vizsgálatához az általa érintett országok mindegyikének összehasonlító jogi elemzésére van szükség.

Az e-sportnak jelenleg nincs egységes és mindenki által elfogadott definíciója, azonban a különbségek nagyon kicsik.³ A brit e-sport-szövetség (British Esports Association, BEA) meghatározását alapul véve, az e-sport vagy elektronikus sport olyan kompetitív videojátékok gyűjtő elnevezése, amelyekben a játékosok (párosával vagy többen) egymással versenyeznek online vagy hagyományos rendezvényeken, általában valamilyen díjazásért.⁴ A nemzetközi e-sport-szövetség (International e-Sports Federation, IESF) által is hivatkozott, a Wikipédián meg-

* Egyetemi docens (Széchenyi István Egyetem, Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar); ügyvéd (Dobos és Kőhidi Ügyvédi Társulás). E-mail: akos.kohidi@gmail.com

¹ Bár a nem versenyszerű és nem pénzdíjazással járó e-sport tulajdonképpen a nem lokális alapú *multiplayer* játékokkal egyidős (azaz visszavezethető akár az 1990-es évekig), a mai fogalmainak szerinti e-sport egyértelmű velejárója a professzionális e-sportolók megjelenése, valamint az e-sport fokozatos külön iparágga alakulása. A pénzdíjazással járó professzionális versenyek kialakulása az ezredfordulóra tehető. Az e-sport jelenlegi terjedésének egyértelmű katalizátorai az ázsiai országok, ezeken belül is Dél-Korea, l. <https://eune.leagueoflegends.com/hu/news/esports/esports-editorial/az-e-sport-meglepo-kulturaja-koreaban>. Forrás: <https://esportsforgamers.weebly.com/history-of-esports.html>. Maga az „e-sport” kifejezés egyébként először 1999-ben jelent meg nyomtatásban. L. még Michael G. WAGNER: *On the Scientific Relevance of eSports*. Krems, Danube University, 2006, <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.84.82&rep=rep1&type=pdf>

² <https://www.statista.com/statistics/490522/global-esports-market-revenue/>

³ Wagner meghatározása szerint: „az »e-sport« olyan sporttevékenység, amelynek során az emberek az információs és kommunikációs technológiák használatával kapcsolatos mentális és fizikai képességeiket fejlesztik.” WAGNER i. m. (1. l.) 3.

⁴ British Esports Association: *Esports: The World of Competitive Gaming. An Overview*, <http://www.britisheports.org/assets/WhatisportsPDFOCT17V2pdf1.pdf>, 3.

jelent meghatározás a BEA által leírt definícióhoz nagyon hasonló, mindössze a szervezett verseny fogalmával egészül ki.⁵ Összességében megállapítható, hogy az „e-sport” kifejezés bármilyen olyan videojátékra vonatkozik, amely lehetővé teszi a játékosok közötti, mérhető eredményen alapuló versengést. Azaz az „e-sport” ugyanannyira gyűjtőfogalom, mint maga a „sport” kifejezés.

A BEA osztályozása alapján 2017-ben körülbelül 30 olyan játék volt, amely releváns e-sport-alapként szolgált (azaz amelyekkel valóban nagyszabású versenyeket rendeztek), ezeket pedig négy kategóriába sorolták: a) *multiplayer online battle arena* (MOBA) játékok (magyarul talán a „többjátékos internetes csatater” adja vissza a kifejezés jelentését), azaz tulajdonképpen valós idejű online stratégiai játékok (pl. *League of Legends*); b) *first-person shooter* (FPS), azaz belső nézetű lövöldözős játékok (pl. *Counter Strike*); c) *fighting games* (a viszonylag esetlen „verekedős játék” kifejezéssel fordítható), amelyekben általában egy az egy elleni karakterharc zajlik egy viszonylag szűk csatateren (pl. *Street Fighter*); d) sportjátékok, amelyeknél tehát arról van szó, hogy az e-sport alapja egy egyébként is sportmérkőzést szimuláló játék (pl. a rendkívüli népszerű *FIFA* esetében a játékosok labdarúgó-mérkőzéseket játszanak egymás ellen).⁶

A következő elemzést alapvetően bevezető tanulmánynak szánom, amelyben csak az e-sportot érintő egyes kulcsfontosságú jogi kérdésekre térek ki, noha e kérdések önállóan is alkalmasak és érdemesek lennének a vizsgálatra (mert a tárgy jogi szakirodalmi feldolgozottsága még alacsony szintű), amelyre elsősorban a jog-összehasonlítás (itt is alkalmazott) módszerét tartanám alkalmasnak.

Röviden érdemes néhány érvelt felsorakoztatni arra, hogy miért érdemes foglalkozni az e-sporttal mint jogi jelenséggel. Egyrészt az e-sportot gazdasági súlya mindenképpen indokoltá teszi a vizsgálatra, az e-sportból származó bevételek ugyanis 2017-ben elérték a 700 millió dollárt, és exponenciális növekedés figyelhető meg az elmúlt két év viszonylatában⁷ – egyes források szerint a forgalma 2021-re meghaladhatja az 1,6 milliárd dollárt.⁸ A másik nyomós érv, hogy az e-sport (mind nézőként, mind résztvevőként) különösen a legfiatalabb korosztályokat vonzza, ezeken belül is jelentős hányadot tesznek ki a kiskorúak.⁹ Emiatt sem sportszakmai szempontból, sem jogi szempontból nem hagyható figyelmen kívül. (Egy 2017-es felmérés szerint Magyarországon jelenleg az e-sport-játékosok, versenyzők és az offline versenyeket nézők száma összesen 200 ezer fő.)¹⁰

⁵ „Az elektronikus sport (úgy is, mint sport- vagy versenyjáték) kifejezés szervezett videojáték-versenyeket jelöl, különösen profik között. Az elektronikus sportokkal kapcsolatos legismertebb videojáték-fajták a real time strategy (RTS, azaz valós idejű stratégiai), a fighting (»verekedős«), a first-person-shooter (FPS, azaz belső nézetű lövöldözős) és a multiplayer online battle arena (MOBA) játékok. A bajnokságok során élőben közvetítik a versenyeket, és pénznereményekkel jutalmazták a versenyzőket.” <https://www.ie-sf.org/e-sports/>

⁶ British Esports Association i. m. (4. lj.) 5.

⁷ Uo.

⁸ <https://www.statista.com/statistics/490522/global-esports-market-revenue/>

⁹ <http://www.emarketer.com/Chart/Demographic-Profile-of-Esports-Viewers-Europe-2016-of-total-measured-by-SuperData-Research/208436>

¹⁰ További magyarországi statisztikai adatokért l. <https://www.enet.hu/news/almost-200000-hardcore-gamers-in-hungary-e-sports-in-figures/?lang=en>

Kétségtelen, hogy az e-sportnak Ázsiában nagyobb a ‘hagyománya’ mint Európában, ezt jól jelzi az is, hogy már a 18. Ázsiai Játékokon hivatalos versenyszámként jelent meg 2018 augusztusában, hat különféle videójátékkal.¹¹ Az olimpián való megjelenés gondolata is felmerült már, Tony Estanguet, a párizsi olimpiai pályázati bizottság társelnöke ugyanis egy nyilatkozatában felvetette, hogy az e-sport-játékosok akár az ötkarikás játékokon is indulhatnak.¹² A Nemzetközi Olimpiai Bizottságot (NOB) is élénken foglalkoztatja az e-sport elismerésének kérdése (legalábbis az érdemi kooperáció a piac szereplőivel): 2017 végén kiadtak egy sajtóközleményt, amely az e-sporttal és lehetséges jövőbeli integrációjával is foglalkozott.¹³ A NOB a kompetitív jellegű e-sportban teljesülni látta azokat a feltételeket, amelyek alapján lehetőség nyílhat a sportként való elismerésére. Mivel az e-sportoknak is tiszteletben kell tartaniuk az olimpia értékrendszerét,¹⁴ és jelenleg elsősorban szervezeti szinten mutatkoznak benne hiányosságok, szükség lesz egy (vagy több) olyan szervezetre, amely biztosítani tudja az olimpiai szabályoknak és értékeknek való megfelelést. Erre tekintettel szerveztek egy fórumot is 2018. július 21-ére, amelyen a nemzetközi sportszövetségeket tömörítő GAISF-fel (Global Association of International Sports Federations) egyetértésben döntöttek az Esports Liaison Group jövőbeli felállításáról, amelynek elsődleges célja az olimpiai mozgalmak és az e-sport-szervezetek közötti együttműködés koordinálása lesz.¹⁵

Nemzetközi e-sport-szervezetek egyébként már ma is léteznek, ilyen például a fentebb említett IESF, amelynek kifejezett célja a versenyzők támogatása és az e-sporttal kapcsolatos egységes elvek és sztenderdek meghatározása.¹⁶ Jelenleg semmiféle szabályozási kizárólagossággal nem rendelkeznek, de jelentőségüket jól mutatja, hogy már 46 ország a tagja, s rendezvényeket és bajnokságokat is szerveznek. Hasonló nemzetközi szervezet a WESA (World Esports Association), amely a meghatározó e-sport-csapatok és az ESL (Electronic Sports League, egy kifejezetten piaci alapon működő versenyszervező cég) együttműködése révén jött létre. A WESA célkitűzései közé tartozik a játékosok érdekképviselésének megszervezése, belső (szakági) szabályok kialakítása, és a bevételek elosztása a csapatok között. Az IESF a csatlakozni kívánó országokat tömöríti, a WESA-nak pedig a versenyeket és bajnokságokat szervező nagyobb cégek a tagjai, és éppen ez adja a lehetőséget a szervezetnek, hogy valódi és érdemi lépésekre legyen képes az alapvető önszabályozás terén.

¹¹ Trent MURRAY: Asian Games 2018 Confirms List of Esports, Includes Two Mobile Titles. *The Esports Observer*, 2018. május 14., <https://esportsobserver.com/asian-games-2018-esports/>

¹² Bryan A. GRAHAM: eSports could Be Medal Event at 2024 Olympics, Paris Bid Team Says. *The Guardian*, 2017. augusztus 9., <https://www.theguardian.com/sport/2017/aug/09/esports-2024-olympics-medal-event-paris-bid-committee>

¹³ <https://www.olympic.org/news/communique-of-the-olympic-summit>

¹⁴ A főbb elveket az Olimpiai chartában találhatjuk: https://stillmed.olympic.org/media/Document%20Library/OlympicOrg/General/EN-Olympic-Charter.pdf#_ga=2.138707317.750783484.1533057099-393723475.1532696275

¹⁵ <https://www.olympic.org/news/olympic-movement-esports-and-gaming-communities-meet-at-the-esports-forum>

¹⁶ <https://www.ie-sf.org/>

A WESA már kialakított például egy magatartáskódexet,¹⁷ amely viszonylag rövid (tíz oldal), de igyekszik legalább érinteni a felmerülő főbb (jogilag is releváns) problémákat, például a korrupció, a dopping, a diszkrimináció és a meccsek integritásának kérdését. A kódex a benne meghatározott magatartási szabályok megszegése esetére szankciókat is kilátásba helyez (ezek részleteit külön szabályzat tartalmazza, amely ismereteim szerint nem publikus) – a büntetések alkalmazásával és az esetleges jogvitákkal kapcsolatban a WESA bizottsága (Executive Board) rendelkezik kizárólagos hatáskörrel.¹⁸ Külön érdekesség, hogy a kódex auditálási szabályokat is meghatároz a csapatok számára, és a csapatoknak a (kódexnek való) megfelelést helyi, független jogi (vagy a bizottság által elfogadott) szakértők által kell biztosítani. A WESA létrehozott továbbá egy arbitrációs szabályanyagot is (állandó választottbírótságot azonban egyelőre nem),¹⁹ amelynek segítségével a felek a lehető legrugalmasabb eljárásban tudják rendezni jogvitájukat.

2. Az e-sport jogi szabályozása

Mivel az e-sport globális, a szabályozás pedig lokális, a jogi kérdéseket jelenleg az egyes nemzeti szabályanyagokat és megoldásokat vizsgálva válaszolhatjuk meg. Ilyen például, hogy mennyiben és meddig tekinthetjük sportnak az e-sportot, hol húzódik a határ a szerencsejáték és az e-sport között. A jogi szabályozás három alapra épülhet: a) elismerik a klasszikus sport jogi fogalmi körében az e-sportot (ez jelenleg Ázsia egyes országaiiban figyelhető meg); b) játéknak minősítik, és nem sportnak (leginkább ebben az esetben merülhet fel a szerencsejátéktól való elhatárolás igénye); c) *sui generis* kategóriaként kezelik.

A sport és szerencsejáték közötti elhatárolási kérdésekkel a következő pont foglalkozik, azonban itt kell meg jegyezni, hogy (nem a jogi fogalmat tekintve) az e-sport annyiban mindenképpen a klasszikus sportokkal mutat hasonlóságot,²⁰ hogy professzionális (fizetett) sportolói és csapatai, rajongói és nézői vannak (valamint élő közvetítései), a rendezvényeket sokszor hatalmas (akár stadion méretű) arénákban tartják, továbbá a közvetítési és játékjogai kereskedelmi értékkel bírnak (vagyis kialakultak a kapcsolódó *merchandising*-modellek).²¹

¹⁷ <http://www.wesa.gg/wp-content/uploads/2017/04/WESA-Code-of-Conduct-Teams-and-Players.pdf>

¹⁸ Uo., 5.1. pont: „Az igazgatóság jogosult minden, e kódex alkalmazásából eredő ügyben eljárni.” 5.2. pont: „Az igazgatóság jogosult mindenki munkavégzés során tanúsított magatartását megítélni, akit e kódex szabályai kötik.” 5.3. pont: „Az igazgatóság fenntartja a jogot, hogy vizsgálatot folytasson és döntést hozzon az e kódex szabályai által kötött személyek viselkedéséről illetően akkor is, ha a kérdéses magatartást nem munkavégzésük során tanúsítják, amennyiben az adott magatartás alkalmas a WESA integritásának, arculatának vagy hírnevének komoly csorbitására.”

¹⁹ <http://www.wesa.gg/wp-content/uploads/2016/12/WESA-Arbitration-Rules-2016.pdf>

²⁰ Például több hagyományos labdarúgócsapat is indított e-sport-szakosztályt vagy kötött szponzori vagy együttműködési megállapodást valamilyen e-sport-csapatral. L. pl. <https://esportsinsider.com/2018/07/west-hambasset-gold-partnership/>; <https://esportsinsider.com/2018/05/aston-villa-fc-launch-fifa-esports-league-in-partnership-with-egl/>; továbbá Magyarországon l. pl. <http://mtk.hu/szakosztalyok/esport>

²¹ Kara JACOBACCI: Merchandise and eSports: You're Doing It Wrong. *Esports Edition*, 2016. április 26., <https://esportsedition.com/dota-2/merchandise-and-esports-organizations-youre-doing-it-wrong/>. Az e-sport sportként való elismerése melletti és elleni érvekre l. még <https://esportbet.com/is-it-a-true-sport/>

Európában először Franciaországban jelent meg törvényi szintű e-sport-szabályozás 2016-ban, amely megteremtette a profi játékosok szerződéseinek jogi kereteit, és megkülönböztette az e-sportot a szerencsejátéktól, valamint meghatározta a részvételi díj és az adott eseményen elérhető díjazás jogszerű maximális arányát.²² Az e-sportot nem vonta be a sport jogi fogalma alá, így nem minősítette például új sportágnak. A törvénymódosítás a kiskorúak védelmére is külön hangsúlyt fektetett, ugyanis 16 éves kor alatt csak szülői felügyelettel lehet e-sport-eseményeken játékosként részt venni. 2017-ben a francia szabályozást tovább szigorították, a versenyszervezőknek az eseménnyel vagy eseményekkel kapcsolatban előzetes bejelentési kötelezettségük lett a hatóságokkal szemben (a játék típusát, a játékosok várható számát, a bevétel becsült összegét, a díjak és a realizálható haszon mértékét illetően).²³

Az Egyesület Királyság szabályozása szerint az e-sport játéknak minősül (tehát nem sportnak), akárcsak a sakk vagy a kártyajátékok.²⁴ Magyarországon egyelőre csak az 1839/2017. (XI. 10.) Korm. határozat foglalkozik az e-sporttal, ami a hazai e-sport támogatásával összefüggő kormányzati intézkedésekről szól. Bár a határozat alapvetően a V4-ek között (azóta már megrendezett) e-sport-konferenciával összefüggésben született – és elsősorban annak pénzügyi kérdéseit rendezte –, távlati céljai között *expressis verbis* szerepel az „e-sport sportágként történő elismerése”.²⁵ Emellett erős civil szervezeti aktivitás is látható, és (korábbi egyesületi működés után) 2018. januári bejegyzési dátummal létrejött a Magyar E-Sport Szövetség (HUNESZ).

3. Az e-sport elhatárolása a szerencsejátéktól

Ha a magyar szabályozásból indulunk ki, az e-sport tartalmilag tulajdonképpen mindenben megfelel a sporttörvény (2004. évi I. törvény) 1. § (2) bekezdése szerint fogalomnak: „Sporttevékenységnek minősül a meghatározott szabályok szerint, a szabadidő eltöltéseként kötetlenül vagy szervezett formában, illetve versenyszerűen végzett testedzés vagy szellemi sportágban kifejtett tevékenység, amely a fizikai erőnlét és a szellemi teljesítőképesség megtartását, fejlesztését szolgálja.” Ennyiben az e-sport rokonságot mutat például a sakkal (a stratégia, reakcióidő is meghatározó lehet a győzelem szempontjából). Egyedül a fizikai erőnlét megtartásának és fejlesztésének célja mint konjunktív feltétel lehet kérdéses, de erre általában az a szakma válasza, hogy hosszú órákat a gép előtt ülni és koncentrálni szintén olyan tevékenység, amely kiváló állóképességet (vagy inkább ülőképességet) kíván. Az IESF is természetesen azt hangsúlyozza,

²² Adrien AUXENT: Esports Are Now Officially Legal in France. *The Esport Observer*, 2016. szeptember 30. <https://esportsobserver.com/esports-are-now-officially-legal-in-france/>; http://www.senat.fr/enseignement/textes/2015-2016/744.html#AMELI_SUB_4_1468248055899_1432

²³ Benjamin ZNATY: France is “stepping up Its Game” with the adoption of new esports regulatory rules. *Bird & Bird*, 2017. július 11., <https://www.twobirds.com/en/news/articles/2017/france/france-is-stepping-up-its-game-with-adoption-of-esports-regulatory-rules>

²⁴ British Esports Association i. m. (4. lj.) 4.

²⁵ A kormányhatározat első mondata: „A magyarországi elektronikus sport (a továbbiakban: E-sport) sportágként történő elismerése, illetve az E-sport-világ támogatása, továbbá a visegrádi együttműködés elmélyítése érdekében a Kormány egyetért a visegrádi négyek országai közötti E-sport bajnokság és konferencia megrendezésével.”

hogyan a fizikai állapot és képességek is meghatározók az elérhető teljesítményben.²⁶ A fizikai képességek mint komponensek kiemelése nem véletlen, ugyanis például az Európa Tanács által kiadott Európai sport charta és a sport etikai kódexe például a sport fogalmát kifejezetten a fizikai aktivitáshoz köti (sokkal hangsúlyosabb definíciós elem, mint a magyar sporttörvényben), így itt is vitatható az e-sport teljes megfeleltethetősége.²⁷

A sport meghatározásában az egyes országok között jelentős a különbség, és nem tekintenek sportnak minden olyan tevékenységet, amelyre az Európa Tanács által használt definíció egyébként alkalmazható lenne. Például a bridzset 1998-ban a NOB sportnak nyilvánította, ennek következtében szövetségei is vannak, azonban Európában sem egységes a megítélés: például Angliában és Svédországban nem ismerik el sportként, Dániában és Belgiumban viszont akként szabályozzák.

A kérdés magyar vonatkozásainak tisztázásához – általános kérdéseket is érintve – megkerestem a Szerencsejáték Felügyeletet. Érdeklődésem alapvetően arra irányult, hogy a nevezési díjhoz kötött (akár offline, akár online) versenyek és bajnokságok szervezése pontosan milyen jogi minősítés alá esne akkor, ha már létező és évtizedek óta, széles körben, sokak által játszott e-sport-játékokon folynának a mérkőzések, ezek eredményei alapján a csapatok pontokat kapnának, és a verseny vagy bajnokság győztese (adott esetben további helyezettei) pénzdíjban részesülne, amit a szervező fizet ki.

A szerencsejáték-törvény (1991. évi XXXIV. törvény) 1. § (1) bekezdésében foglalt definíció szerint ugyanis „[s]zerencsejáték minden olyan játék, amelyben a játékos pénz fizetése, vagy vagyoni érték nyújtása fejében, meghatározott feltételek fennállása vagy bekövetkezése esetén pénznyereményre, vagy más vagyoni értékű nyereményre válik jogosulttá. A nyereség vagy a veszteség kizárólag, vagy túlnyomórészt a véletlentől függ.”²⁸ (Itt érezhetően az utolsó mondat lesz számunkra determináns. A nyereség és veszteség valóban túlnyomórészt a véletlentől függ?) A távszerencsejáték pedig a törvény 29/C. §-a szerint „sportfogadás, ha azt kizárólag hírközlő eszköz és rendszer útján szervezik”. Lényeges lehet még a törvény 28/A. §-a szerinti fogadás fogalma, ami szerint „fogadásnak minősül a tét fizetése fejében történő, egy jövőbeli esemény véletlen bekövetkezésének eltalálására, vagy egy jövőbeli esemény kimenetelének eltalálására vonatkozó játék.”

²⁶ Az érvelésük ezzel kapcsolatban azonban némileg megmosolygató: „Ahogy más sportokhoz, ehhez is szükségessé válnak mentális képességek, úgymint a győzelemre és a taktikák kidolgozására irányuló pszichológiai attitűd, valamint fizikai képességek, mint az eszközök gyors kezelése, továbbá az e képességekkel kivívott győzelemre való törekvés. Manapság a fiatal generáció hagyományos sportokhoz szoktatásának igénye miatt a nemzetközi sportközösség is felfedezi az e-sportokat.” <https://www.ie-sf.org/e-sports/>

²⁷ A charta szövege értelmében sport minden olyan fizikai tevékenység, amelynek célja esetenként vagy szervezett formában a fizikai és szellemi erőnlét kifejezése vagy fejlesztése, társadalmi kapcsolatok teremtése, vagy különböző szintű versenyeken eredmények elérése. L. Európai sport charta és a sport etikai kódexe 2. cikk 1. bekezdésének a) pontja: http://www.europatanacs.hu/pdf/CM_Rec%281992%2913.pdf, 6.

²⁸ Az online szerencsejáték fogalmát a törvény nem határozza meg, csupán a hírközlő eszköz és rendszer fogalmából indulhatunk ki: „Hírközlő eszköz és rendszer: bármely olyan eszköz és rendszer, amelynek alkalmazásával a játékos a törvény hatálya alá tartozó játékokban részvételi jogosultságot keletkeztető nyilatkozatot vagy cselekményt tehet. Ilyen különösen a címzett vagy címzés nélküli nyomtatvány, a szabványlevél, a sajtótermékben közzétett hirdetés megrendelőlapja, a katalógus, a telefon, az automata hívókészülék, a rádió, a videotelefon, a videotex (mikroszámítógép-képernyővel) billentyűzettel vagy érintőképernyővel, az Internet, az elektronikus levél (e-mail), a távmásoló (telefax) és televízió.” 1991. évi XXXIV. törvény a szerencsejáték szervezéséről 37. § 17. pont.

Vagyis az alábbi konjunktív feltételek teljesülése esetén beszélhetünk jogi értelemben vett szerencsejátékról: *a)* a játékos pénz vagy más vagyoni érték ellenében; *b)* pénznyereményre vagy más vagyoni értékű nyereményre válik jogosulttá; *c)* a nyereség és a veszteség esélye kizárólag vagy túlnyomórészt a véletlentől függ. Ezek fennállása esetén a szervezett játék attól függetlenül áll a jogszabály és ebből fakadóan az engedélyeztetési kötelezettség hatálya alatt, hogy a törvény külön nevesíti-e az adott játékot a szerencsejáték valamely alfajaként (KGD2013. 115.).

Véleményem szerint (amit lényegében a Szerencsejáték Felügyelet is megerősített a megkeresésemre adott válaszában) a szerencsejáték fent idézett definíciójával szemben – akárcsak a klasszikus sporttevékenységnél – az e-sport esetében a nyereség vagy veszteség túlnyomórészt nem a véletlentől függ, hanem a játékos tudásától, reakcióidejétől, képességeitől és tapasztalatától. Ezt támasztja alá az 1839/2017. (XI. 10.) Korm. határozat is (a hazai e-sport támogatásával összefüggő kormányzati tevékenységről), amelyben az e-sport sportágként való elismerése és az e-sport-bajnokság szakmai megalapozása mint kormányzati cél is megjelenik. Hangsúlyozni kell azonban, hogy teljesen egyértelműen a szerencsejáték-törvény hatálya alá eső tevékenység lesz az, aminél a fogadás fogalmi elemei megvalósulnak, vagyis az olyan oldalak üzemeltetése is, amelyeken e-sport-eseményekre lehet tét fizetése fejében fogadni.

A szerencsejátéktól való elhatárolásnak felmerült még egy aspektusa: több olyan e-sport-játék van, ahol bizonyos ellenérték megfizetése esetén a játékos valamilyen *itemet* (tárgyat) vagy más, a játékban valamilyen módon felhasználható előnyt kap. Ezek értéke azonban a fizetéskor nem látható, tulajdonképpen a véletlenül múlik, hogy olyan *itemet* kap-e a játékos, amelynek értéke jóval meghaladja a befizetett összeget. Ilyenek például az úgynevezett *loot boxok* (magyarra nagyjából zsákmánydoboznak, kincsesládának fordítható), amelyeket egyes európai államok már most is a szerencsejáték fogalmi körében értelmeznek, így külön engedély szükséges hozzájuk. Belgiumban és Hollandiában ezek engedély nélküli alkalmazása nem jogszerű, az Egyesült Királyságban és az Egyesült Államokban viszont nem tekintik szerencsejátéknak.²⁹ A *loot boxok* alkalmazásának szerencsejáték jellegét némileg árnyalja, hogy a játékos mindenképpen kap valamilyen *itemet*, csak annak értéke múlik a szerencsén. (Ezen az alapon azonban a régi gyűjtögetős kártyajátékok, de még a Kinder-tojás is szerencsejátéknak minősülhetne.) A *loot boxokkal* kapcsolatban konkrét ügyet is találhatunk, ilyen volt a tiltott szerencsejáték esetleges megjelenése a Counter-Strike: Global Offensive (CS: GO) nevű FPS játékban.³⁰ 2016-ban egy amerikai játékos azért perelte be az előbb említett játék kiadóját, a Valve-et, mert állítása szerint a játék engedély nélküli fogadásra ösztönzi a fiatal korosztályt. A botrány azért robbant ki, mert a játékon belül a kiskorúak is vásárolhattak különféle *itemeket*, kereskedhettek velük, sőt fogadást is köthettek. Ezenkívül több olyan személy, aki a játékmenetet *streamelte*, olyan fogadást lehetővé tevő oldalakat promotált, amelyek nagyobb összegű készpénznyereményeket is kínáltak, elhallgatva azt a tényt, hogy ezek valójában az ő oldalaik.

²⁹ Video Game Loot Boxes Declared Illegal under Belgium Gambling Laws. *BBC*, 2018. április 26., <https://www.bbc.com/news/technology-43906306>; Haydn TAYLOR: Netherlands Pushes for EU-Wide Loot Box Legislation. *Gamesindustry.biz*, 2018. április 20., <https://www.gamesindustry.biz/articles/2018-04-20-dutch-gaming-authority-wants-cu-wide-loot-box-legislation>

³⁰ Yiri JAMESDEANO: Esports Exploration: Top Five Legal Disputes in Esports. *Ocean Esports*, 2017. október 9., <http://ocean.esportsify.com/articles/news/gaming/54/esports-exploration-top-five-legal-disputes-in-esports>

A botrányt követően a Valve az érintett játékosokat és oldalakat kitiltotta annak ellenére, hogy több millió dollárt veszített ezzel, hiszen az *item*ekkel való kereskedés neki is pénzt hozott.

Érdeemes röviden áttekinteni néhány más külföldi példát is. A francia szabályozás csak azokat az e-sport-versenyeket vette ki a szerencsejáték fogalma alól, amelyeken a versenyzők fizikailag is jelen vannak, az olyan online versenyek továbbra is illegálisok maradtak, amelyek a játék licencciján felül egyéb fizetési kötelezettséggel is járnak (pl. indulási vagy belépési díjak).³¹ A francia törvényi szabályozás tiltja továbbá az e-sport-eseményekre vonatkozó fogadást. A brit Gambling Commission a szakmai egyeztetést követő 2017-es helyzetjelentésében foglalkozott az e-sport és a szerencsejáték kapcsolatával és elhatárolási kérdéseivel.³² A jelentés rámutat, hogy az online fogadók 8,5%-a már fogadott valamilyen e-sport-eseményre. Mivel az e-sport a 35 év alatti korosztályban a legnépszerűbb, reális veszélyt látnak abban, hogy a fiatalabb korosztály körében – akár játékosként, akár nézőként vesznek részt benne – nagyobb népszerűsége tesz szert a sportfogadás is (ez nyilván főleg a kiskorúak esetében probléma). A jelentés egyértelműen megállapítja, hogy a pénzen megvásárolható játékon belüli *item*ek a vonatkozó szabályozás szempontjából pénznek minősülnek, ha szerencsejáték eszközeként használják fel őket (pl. úgy fogadnak velük, mintha zsetonok lennének egy kaszinóban) – ilyenkor e tevékenység a szerencsejáték-törvény hatálya alá tartozik.³³ Pontosán ez történt a FutGalaxy elnevezésű oldal esetében, ahol ráadásul kiskorú gyermekek is képesek voltak fogadni *item*ekkel.³⁴

A fenti analógiák véleményem szerint érthetőek és elfogadhatók. Sokkal nehezebb azonban a részvételi díjhoz kötött és nyereményt kínáló e-sport-eseményeken való részvétel jogi megítélése, vagyis hogy ezek szerencsejáték szervezésének minősülhetnek-e. A brit jelentés végkövetkeztetése ezzel kapcsolatban elég általános: azon tényezőket kell számba venni és minősíteni, amelyek azt befolyásolják, hogy mi lesz az adott esemény kimenetele, és ez alapján kell eldönteni, hogy szerencsejátékról van-e szó (figyelembe véve természetesen az arányosság elvét is). Ez nagyjából megfelel a magyar szabályozással kapcsolatban kifejtett véleményemnek, azaz hogy azt kell vizsgálni, hogy túlnyomórészt a szerencsén vagy inkább az egyéni képességeken, reakcióidőn múlik-e valamely eredmény. A jelentés is leszögezi, hogy az a tevékenység, amely megfelel a sporttörvényben foglalt definíciónak, nem minősül szerencsejátéknak.³⁵ Természetesen a jogalkotónak lehetősége van arra, hogy a sporttörvényben kivételeket határozzon meg (tehát olyan esetköröket, amelyek tartalmilag megfelelnek a definíciós elemeknek, valamilyen mégis kiemelendők).

Az amerikai szabályozásra tekintve lényeges megjegyezni, hogy 2018-ban a *Murphy v. National Collegiate Athletic Association* ügyben az USA legfelső bírósága hatályon kívül helyezte a sporttörvény (Professional and Amateur Sports Protection Act) azon szabályát, amely meg-

³¹ Taylor WESSING: *eSports in France. A New Legal Framework Before the End of 2016*, <https://france.taylorwessing.com/documents/get/712/e-sport-in-france-a-new-legal-framework-before-the-end-of-2016.pdf>

³² *Gambling Commission: Virtual currencies, eSports and social casino gaming – position paper*, <http://www.gamblingcommission.gov.uk/PDF/Virtual-currencies-cSports-and-social-casino-gaming.pdf>

³³ Uo., 5., 3. pont.

³⁴ Uo., 6., 3.10. pont.

³⁵ Uo., 9., 4.3. pont.

tiltotta az államoknak a fogadási oldalak engedélyezését.³⁶ Így alapvetően (egy esetleg egységes kongresszusi szabályozásig) az államok kezében lesz a döntés azzal kapcsolatban, hogyan szabályozzák (és milyen feltételekhez kötik) ezen oldalak működését, ami értelemszerűen érintheti az e-sporttal kapcsolatos fogadási oldalakat is. Egy nemzeti szabályozó szerv létrehozása vagy a meglévők közötti hatáskör-delegálás sem könnyű, mivel rendkívül különbözők a játékok (eltérő szabályrendszerekkel), továbbá az e-sporttal összefüggő egyes tevékenységek is meglehetősen diverzek (el kell dönteni, mi sportigazgatási és mi szerencsejáték-felügyeleti kérdés).

4. Vizsgálatra érdemes további jogi kérdések

A jelen cikkben vázolt alapvető jogi szempontok mellett koncepcionális kérdés lesz, hogy hogyan alakul ki az önszabályozás, és ehhez képest milyen lesz az önszabályozás és a külső szabályozás viszonya, az egyes államok mennyiben és milyen kérdésekben engedik meg azt, hogy az e-sport kialakíthassa szervezetrendszerét, és az valós önszabályozást is végezhesen. Nem elhanyagolható tényező az sem, hogy a szoftvert készítő cégeket illetik-e meg a játék e-sport körében való felhasználásának jogai (és általában véve a szerzői jogok is), mert egy szabályozott versenyrendszer kialakítása során a játékgyártó szoftveróriások, valamint az általuk jogosított verseny-szervező cégek szava döntő lehet.³⁷

Az alábbiakban néhány olyan jogi kérdést vázolok, amelyek a jövőben mindenképpen külön vizsgálat tárgyát képezhetik. Ezek közül egyes esetekben állami beavatkozás javasolt, más esetekben elegendő lehet a belső szabályozás (megfelelő szankciórendszerrel) vagy akár a vegyes szabályozás is.

A versenyzők és a csapatok közötti szerződések kötelező jogi minimumszabályai, illetve legalább e szerződések meglétének előírása körében érdekes kérdéseket vehet fel a felelősség, a büntetések, az átigazolások, az egyéni és a csapatjogok kérdése. Azt is meg kell határozni, hogy e jogviszonyok inkább megbízásnak vagy inkább munkaviszonynak minősülnek. Az e-sportolók fizetéseinek elmaradása kapcsán már felmerültek jogi relevanciával is bíró ügyek, ilyen volt például a DOTA 2-játékosokat tömörítő Team Secret nevezetű csapatot érintő botrány:³⁸ a csapat nem fizette meg a játékosoknak az ígért összeget, a játékosok nem kaptak juttatást egy megnyert bajnokság bevételeiből, mivel szerződést sem kötött velük. Mindemellert a csapat minden (egyébként kifizetett) bevételből anélkül vont le 10%-ot, hogy ezt a játékosokkal közölte volna. A játékosok nyilvánosságra hozták a kialakult helyzetet a közösségi médiában, ami méltatlankodást váltott ki a játék kedvelői és játékosai körében. Az ügy azért volt igazán érdekes, mert felhívta a figyelmet a professzionális játékosok kiszolgáltatott helyzetére, a speciális jogi szabályozás fontosságára, a játékosok jogi védelmének szükségességére, és természetesen az írásba foglalt és gondosan megírt szerződések elengedhetetlen voltára.

³⁶ Bryce BLUM: How the US Gambling Decision will Affect Esports. *ESPN*, 2018. május 15., http://www.espn.com/esports/story/_/id/23507383/how-us-supreme-court-gambling-decision-affect-esports

³⁷ Meg kell jegyezni, hogy a videojáték szerzői jogi megítélése országonként eltérő lehet (van, ahol szoftverként, máshol pedig különböző műtípusok kombinációjaként tekintenek rá), https://www.americanbar.org/publications/landslide/2016-17/november-december/the_esports_explosion_legal_challenges_and_opportunities.html

³⁸ JAMESDEANO i. m. (30. lj.).

A sportetikai kérdések és a kapcsolódó bűncselekmények körében erősen kérdéses, hogy ezek kezelésére elegendő lesz-e az önszabályozás (lásd pl. csalás, bunda, kapcsolódó szerencsejáték és illegális teljesítményfokozás). A WESA kódexe ezek közül több kérdést is (bár alapvetően általánosságban) rendez, főként erős tiltással, és természetesen ezek alapvetően valamely büntetőjogi tényállás keretei közé is beilleszthetők, mégis fontos, hogy speciális ágazati szankció is legyen. Ezen a téren a WESA-kódex mindenképpen jó kezdeményezésnek tekinthető. [A felsorolt esetkörök közül a dopping némileg meglepőnek tűnhet, holott ez a probléma olyannyira valószínű, hogy a kódex tartalmaz ezzel kapcsolatos tiltó rendelkezéseket, meghatározva egyúttal a dopping fogalmát is,³⁹ alapvetően a Nemzetközi Doppingellenes Ügynökség (World Anti-Doping Agency – WADA) által közzétett, tilalmazott szereket és eljárásokat tartalmazó listára hivatkozva – ezzel is közelítve az e-sportot a hagyományos sportágakhoz.]⁴⁰

A szerzői jogi kérdések kapcsán gyakran hivatkozzák a *Viacom*-ügyet egyfajta mérföldkőként:⁴¹ a Viacom több mint egymilliárd dollárt követelt a YouTube-tól, mivel egyes videók jogai a Viacomhoz tartoztak (így például a *Spongyabob*-videók), és nagyon magas (milliárd fölötti) nézettséget értek el a YouTube-on. A bíróság döntése értelmében a YouTube nem felelős a tartalmak közzétételéért, tekintettel arra, hogy a felhasználók naponta óriási mennyiségben posztolnak videókat, és a társaság igyekszik mindent megtenni azért, hogy a jogsértőnek jelentett videókat a jelentést követően haladéktalanul eltávolítsa. Az ügyhöz hozzátartozik, hogy állítólag maga a Viacom töltötte fel ezeket a videókat különféle IP-címekről, majd arra bátorította a felhasználókat, hogy minél nagyobb számban tekintsék meg őket annak érdekében, hogy a követelés összegét növelni tudják. (A teljesség kedvéért meg kell jegyezni, hogy végül a fellebbviteli bíróság a YouTube felelősségét egyes videókkal kapcsolatban mégis megállapította.)⁴² Tulajdonképpen ugyanilyen szerzői jogi kérdések merültek fel a már specifikusan az e-sporttal összefüggő *SpectateFaker*-ügyben:⁴³ Egy Faker nevezetű *League of Legends*-játékos saját játékmenetét posztolta az Azubu elnevezésű platformon. A *SpectateFaker* elnevezésű Twitch-oldalon egy másik felhasználó szintén közzétette azt, ahogy Faker játszik (a Twitch az aktuálisan futó játékmenetek *streamelésére* használható oldal),⁴⁴ azaz a Twitchen tulajdonképpen

³⁹ „Minden játékos személyes kötelezettsége annak biztosítása, hogy tiltott anyag nem jut a szervezetébe. Ennek megfelelően nem szükséges a játékos oldalán felmerült szándékosság, vétkesség vagy tudatos használat a doppingvétség megállapításához. A doppingellenes szabályok megsértését az alábbiak közül egy vagy több tény fennállása megalapozza: tiltott anyag vagy annak anyagcsereterméke vagy markere jelenléte a játékos A mintájában, amennyiben a játékos lemondott a B minta elemzéséről, vagy amennyiben a játékos B mintáját elemzik, és az elemzés megerősíti a játékos A mintájában talált tiltott anyag, annak anyagcsereterméke vagy markere jelenlétét. Azon anyagok kivételével, amelyekre nézve a tiltólista mennyiségi küszöböt állapít meg, tiltott anyag vagy annak anyagcsereterméke vagy markere bármekkora mennyiségű jelenléte a játékos mintájában doppingvétségnek minősül.” <http://www.wesa.gg/wp-content/uploads/2017/04/WESA-Code-of-Conduct-Teams-and-Players.pdf>, 20.4.1. pont

⁴⁰ A WADA legfrissebb, tilalmazott szereket tartalmazó listája: https://www.wada-ama.org/sites/default/files/prohibited_list_2018_en.pdf

⁴¹ JAMESDEANO i. m. (30. lj.).

⁴² L. még MEZEI Péter: *Breaking News: mégis a Viacomnak van igaza? Copyright 21*, 2012. április 6., <https://copy21.com/2012/04/breaking-news-megis-a-viacomnak-van-igaza/>

⁴³ JAMESDEANO i. m. (30. lj.).

⁴⁴ <https://www.twitch.tv/>

továbbközvetítették az eredeti csatorna tartalmát. Az Azubu szerzői jogi igénnyel élt a Twitch-csel szemben a SpectateFaker csatorna továbbstreamelése miatt. Keresetében arra hivatkozott, hogy fizetett a játékosnak azért, hogy közvetíthesse a játékmenetét, míg a Twitch ingyen szerzett előnyt belőle. A jelenlegi (*Viacom*-ügyben is ismertetett) gyakorlat szerint azonban az oldal nem felelős a közzétett tartalom miatt (ha kérésre eltávolítják), a SpectateFaker csatornát üzemeltető felhasználó azonban felelős lehet azért, hogy a *Faker* kifejezéssel növelte a saját csatornája nézettségét.

A nem e-sport-specifikus jogi kérdések újraértelmezésekor szükséges lesz a sporttal és az internetes szolgáltatásokkal összefüggő fogyasztóvédelmi, adatvédelmi, versenyjogi kérdéseket és a klasszikus sportjogi kérdéseket is újból felvetni. E területeken adva vannak a megfelelő hatóságok, de kérdéses, hogy egy ennyire globálisan működő ágazat esetében megfelelő-e a nemzeti hatósági kontroll. Véleményem szerint nem.

A professzionális e-sportolók megjelenésével úgyszintén rendezni kell a hagyományos professzionális sportolókat megillető kedvezményes bevándorlási és állampolgársági szabályok alkalmazhatóságának kérdését (de legalábbis mindenképpen legitim ezek felvetése).

5. Összegzés

Jelen tanulmányban bemutattam az e-sport jogi mibenlétét meghatározó alapvető kérdéseket, példákat hozva a már kialakult jogi szabályozásra. A fentebb (terjedelmi okokból) csak vázlatosan érintett jogi kérdések megválaszolása a következő évekre vár, ugyanis szerves fejlődést figyelhetünk meg ezen a területen (jelenleg is formálódó nemzeti szabályokkal), ami – a mögöttes gazdasági felhajtóerőre miatt – valószínűleg nem fog lassulni. Kardinális kérdést jelenthet, hogy melyik nemzetközi szervezet lehet az, amelyik például a NOB-hoz hasonló jogokat és hatásköröket szerezhet – az önszabályozási igény és lehetőség is megvan jelenleg, sőt a WESA magatartáskódexe egy támogatható megoldásnak (de legalábbis jó kiindulópontnak) látszik. Európát tekintve fontos (ám egyelőre nyitott) kérdés, hogy az Európai Unió milyen mértékben és módon kívánja egységesíteni az e-sporthoz kapcsolódó és közösségi szinten harmonizálható jogi szabályozást.⁴⁵ Az USA szabályozása a fentebb említett, 2018-as *Murphy v. National Collegiate Athletic Association* ügy óta jelentős teret ad az egyes államoknak, így a szabályozási diverzitásnak. Mindezen tényezők a jog-összehasonlítás módszerének alkalmazását indokolják a felmerülő kérdések jövőbeli vizsgálata során is.

---

⁴⁵ Egyelőre politikai egyeztetések szintjén merültek fel a kapcsolódó kérdések: <https://esportsobserver.com/esports-eu-parliament-discussion/>

Az elfeledtetéshez való jog mint identitásmenedzsment előkérdései

LÁNCOS PETRA LEA*

1. Bevezetés

Az Európai Unió Bírósága 2014. május 13-án hozta meg nagy port kavart ítéletét a *Google Spain*-ügyben,¹ ebben fektetve le a nagyon is vitatott elfeledtetéshez való jog alapjait. Az ítélet óta a Google majdnem 400 ezer kérelmet dolgozott fel, amelyek 43%-át teljesítette is. A legtöbb kérelem Franciaországból (20,4%), Németországból (17,3%) és az Egyesült Királyságból (12,9%) érkezett, a magyarországi megkeresések az összes kérelem 0,9%-át tették ki.² Ennek ellenére számos kérdés merült fel az ítélet végrehajtásával, így például a hatályával, az érintett legfelső szintű tartományok (TLD) körével és az eltávolítás iránti kérelem alapján mérlegelendő szempontokkal kapcsolatban. Az ügy által felvetett gyakorlati problémák mellett azonban olyan elméleti előkérdések is tisztázást igényelnek, amelyek meghatározók az online identitásunk feletti rendelkezés határainak megítélésében, ezáltal az elfeledtetéshez való jog jövőbeli fejlődésében.

Felmerül például a kérdés: hogyan is definiálható az online identitás, miként viszonyul a személyes adatainkhoz? Hol húzódik a határ a magánszféra és a nyilvánosság között, különösen az online kontextusban? Pontosan milyen következményekkel jár a közzététel, amennyiben az interneten történik? Mi az „identitásmenedzsment”, és kinek milyen szerepe van ebben a folyamatban (adatalany, keresőmotor, reputációmenedzsment-cégek)? Mi a helyzete az identitásmenedzsmentből kirekesztett, de az elfeledtetéshez való jog érvényesülése által érintett szereplőknek (például online sajtóorgánum, információs jogait gyakorló állampolgár)? Hogyan viszonyul egy valódi emberi jogi bíróság az emberi jogi érveléssel megtámogatott elfeledtetéshez való joghoz? Az ezen előkérdésekre adott válaszok döntő jelentőséggel bírnak a digitális személyiségvédelmi kihívások kezelésére adott lehetséges válaszok és megoldások megválasztásában.

* Kutató, Deutsches Forschungsinstitut für öffentliche Verwaltung (Speyer); egyetemi docens, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Jog- és Államtudományi Kar.

¹ A Bíróság C-131/12. sz. a *Google Spain SL és Google Inc. kontra Agencia Española de Protección de Datos (AEPD) és Mario Costeja González* ügyben 2014. május 13-án hozott ítélete [2014] EU:C:2014:37.

² Paul CHADWICK: Should we Forget about the „Right to be Forgotten”? *The Guardian*, 2018. március 5., <https://www.theguardian.com/commentisfree/2018/mar/05/right-to-be-forgotten-google-europe-cj-data-spain>

Az alábbiakban a fent körvonalazott kérdésekkel kapcsolatban megfogalmazott nézeteket és álláspontokat járom körül, egyszerre merítve a jogirodalmi megközelítésekből és kritikákból, valamint a nemzeti, regionális és uniós joggyakorlatban kimunkált megoldásokból.

2. A digitális identitás, az identitásmenedzsment és a benyomáskeltés problémája

Az internet jelentette információtechnológiai forradalom egyik fontos hozadékát az olyan kommunikációs eszközök jelentették, amelyek elsődleges rendeltetése az énmegjelenítés, az önkifejezés, esetleg a magamutogatás.³ A szociolingvisztika már a múlt század ötvenes éveiben rámutatott arra, hogy a kommunikatív aktusok valójában az énmegjelenítés szolgálatába állított benyomáskeltési kísérletek:

„az egyén szerepjátékával rendszerint arra törekszik, hogy megfeleljen a közösségben elfogadott normáknak. Amennyiben valamely tulajdonsága, cselekedete önhibáján kívül, mulasztás miatt vagy más okból nincs összhangban az elvárásokkal, megpróbálja leplezni azt. [...] [Tehát] az én számos forrásból építkező, szerepek egész sorát magában foglaló képzetegyüttes. Nincs olyan interakció, amelyben minden aspektusa föltárulkozna. [...] [A]z emberek igyekeznek a tükröt úgy igazítani, hogy a kibontakozó kép megfeleljen társas szükségleteiknek.”⁴

Az online közlések különösen jól illeszkednek ebbe a megközelítésbe, hiszen az érintett a web 2.0 szolgáltatások keretei között teljes mértékben uralja az énmegjelenítés körülményeinek és tartalmának: „A legnagyobb hangsúlyt [...] a homlokzat (*face*) megmunkálására fordítjuk, amely a kontextusnak megfelelő (általában pozitív) társadalmi értékek bemutatását célozza.”⁵ A homlokzat, azaz az énmegjelenítés kereteinek uralásával az érintett kedve szerint alakíthatja a benyomáskeltést a maximális hatás kiváltása érdekében: „(1) a tevékenységgel összeegyeztethetetlen motivációk eltitkolása; (2) a hibák elrejtése; (3) a végeredmény előtérbe helyezése a keletkezés folyamatának leplezésével; (4) a tisztátalan háttérmunkálatok elfedése, (5) egyes értékek fölládozása mások javára; (6) nemes indítékok kinyilvánítása.”⁶ (Természetesen az, hogy az énmegjelenítés mely adatok nyilvánosságra hozatala, előtérbe helyezése, eltitkolása stb. mellett eredményes az érintett számára, többek között függ az adott kultúrától, valamint a benyomáskeltéssel megcélzott társadalmi réteg elvárásaitól.)⁷

³ Maryline LAURENT – Samia BOUZEFRANE: *Digital Identity Management*. Amsterdam, ISTE Press – Elsevier, 2015. 3–4.

⁴ Erving Goffman eredményeit idézi NEMESI Attila László: Benyomáskeltési stratégiák a társalgásban. *Magyar Nyelv*, 2000/4., 419. Goffman szociológus volt, ám munkássága nagy hatással volt a nyelvészet fejlődésére is.

⁵ Uo.

⁶ Uo.

⁷ Pl. Malin Nilson dolgozatában a férfi és női szelfiszokásokat hasonlította össze, és arra jutott, hogy a szelfibeállítások körülményei (alulról/felülről fotózás, kint/bent készült kép stb.) egyértelműen a nemi szerepeknek megfelelő énmegjelenítésekről árulkodnak. Malin NILSON: „First, Let Me Take a Selfie”: *Young Adults’ Self Representation on Instagram*. Szakdolgozat, Malmö, Högskola, 2016. 43 skk.

Benyomáskeltési céljaikra a felhasználók web 2.0 szolgáltatások segítségével nyilvános vagy korlátozott hozzáférést, egyedi profilt alkothatnak az általuk válogatott tartalommal, meghatározhatják azon felhasználók körét, akikkel kapcsolatban kívánnak állni, és hozzáférhetnek ismerőseik profiljához és az ott tárolt tartalomhoz.⁸ Az online profil identitáskonstrukció, a felhasználó önkifejezése, és egyben kreatív identitásmunka a közönség elismerésének kivívásáért.⁹ Egyes szerzők a láthatósági beállítások fontosságára hívják fel a figyelmet: a profilhoz tartozó információk, tartalmak hozzáférhetőségének korlátozása ugyanúgy az identitásalkotás része,¹⁰ egyben a nyilvánosság és a magánszféra internetes alakításának eszköze.

A web 2.0 szolgáltatások idézett definíciója alapján a digitális identitás jellemzője, hogy magában foglalja a felhasználó profilját (a személyes adatok kombinációját), valamint esetleg egyéb, hozzárendelt tartalmakat.¹¹ Egyszerre jelenti az online „hátrahagyott nyomainkat (ID, IP-cím, e-mail, jelszavak, álnevek, személyes és banki adatok, fényképek, avatárok, címkék, linkek, publikációk), valamint az e nyomok keresőmotorok és böngészők által tárolt változatát”,¹² és alapvetően azonosításra szolgálnak. A digitális identitás építéséhez kapcsolódó felhasználói identitásmunka, az online profil üzemeltetése, a láthatósági beállítások és a hozzáférés kezelése mind az identitásmenedzsment részét képezik.¹³

Az identitásmenedzsment fogalma tehát jelenti az adatalanyok a digitális identitásának fent idézett alakítását, ám egyben utal a cégek, szervezetek, magánszemélyek reputációjának online alakítására, a keresőmotorok találati listájában elfoglalt helyének javítására szakosodott társaságok (pl. Gadoo, Webimax, About.me stb.) tevékenységére is.¹⁴ Mind a személyes, mind az online reputációnedzsmentre szakosodott társaságok identitásmenedzsmentje a nyilvánosság felé képviselt homlokzatot érintik, azokat a pozitív társadalmi értékeket, amelyekről egy személy sikerrel hirdeti, hogy képviseli őket.¹⁵ Az identitásmenedzsment így a benyomáskeltés szolgáltatásban egyszerre fogja át a pozitív adatok aktív nyilvánosságra hozatalát és az énmegjelenítést negatívan befolyásoló, nyilvánosságra került adatok (lehetőség szerinti) elrejtését.

Az elfeledtetéshez való jog bővítette az identitásmenedzsmenthez rendelkezésre álló eszközeinket, hiszen bizonyos feltételek mellett kérhetjük a személyünkkel összefüggésbe hozható, jogszerűen nyilvánosságra hozott adatokra mutató találatok elrejtését.¹⁶ A nyilvánosság fogalma azonban az internet korában átvértékelődött, így felmerül a kérdés: vajon az online kontextusban hol húzódik a nyilvánosság és a magánszféra határa?

⁸ Danah Boydot és Nicole Ellist idézi LAURENT-BOUZEFRANE i. m. (3. lj.) 4–5.

⁹ Uo., 6.

¹⁰ Uo., 7.

¹¹ Uo., 5. Ezzel együtt Jennifer Holt és Steven Malčić szerint a „»digitális identitásnak« nincs egységesen elfogadott fogalma, helyett pontosabb az a megközelítés, miszerint többféle »digitális identitás« létezik, országtól, hálózattól, platformtól és kultúrától függően.” Jennifer HOLT – Steven MALČIĆ: The Privacy Ecosystem: Regulating Digital Identity in the United States and European Union. 5 *Journal of Information Policy* (2015) 159.

¹² LAURENT-BOUZEFRANE i. m. (3. lj.) 9.

¹³ Michael KOCH: Global Identity Management to Boost Personalization. In: Petra SCHUBERT – Uwe LEIMSTOLL (szerk.): *Proceedings of the 9th Research Symposium on Emerging Electronic Markets* (2002), 140.

¹⁴ Ún. *digital laundry services*; Jongwon LEE: What the Right to Be Forgotten Means to Companies: Threat or Opportunity? 91 *Procedia Computer Science* (2016) 545.

¹⁵ BATÁR Levente: A beszólás mint beszédaktus. *Magyar Nyelvőr*, 2007/4., 454.

¹⁶ A nyilvánosságra kerülés helyett pl. az adat minősített adattá nyilvánítását zárja ki.

3. A magánszféra és a nyilvánosság határa az online kontextusban

A magánszféra védelme, Alan Westin eredményeire alapozva, arra az állatvilágban is megfigyelhető igényre vezethető vissza, hogy helyet és időt biztosítsunk az egyedüllétre, a kiscsoport-intimitásra és a szociális távolság tisztelőben tartására. A magánszféra hiánya, a túlzásfoltosság emberre és állatra egyaránt negatívan hat, agressziót szül, és betegségeket idézhet elő.¹⁷ A magánszféra e rétegei a személyre vonatkozó adatok szintjén is megjelennek, így a titkosság, a bizalmasság és az anonimitás fontos eszközei az információs magánszféra érvényesítésének.

A szerzők érdekes összefüggésre hívják fel a figyelmet a történelem előrehaladása és a technológia fejlődése között. Habár a társas és az egyedüllét egyszerre alapvető igényünk, az utóbbi megélésére csak újabban van szélesebb körben lehetőségünk. Kate Carruthers szerint ugyanis a magánszféra valójában történelmi aberráció: az emberiség hosszú történetének egy pillanatnyi kitérője. A generációk együttélése, a falu mint élettér a 20. század közepéig gyakorlatilag lehetetlenné tette a mai értelemben vett magánszféra érvényesítését, és „majdnem mindenki mindent tudott a másik ügyeiről”. A háború utáni, nukleáris családokra tervezett lakhatási viszonyok ugyan egy pillanatra megágyaztak a magánszférának, „a XXI. század digitális forradalmával visszatértünk a faluba – csak ezúttal egy virtuálisba.”¹⁸ Erre reagálva jegyzi meg Eleni Frantziou, hogy „az utóbbi két évtizedet jellemző monumentális technológiai változások alapjaiban rengették meg a magánszféra fogalmát.”¹⁹

Miközben a nukleáris családmódel mellett a 21. századra jelentősen megerősödött a ‘szingli háztartás’ demográfája, további teret biztosítva az egyéni magánszférának, az elmagányosodás a kitérülködésre ösztönző közösségi média felületein való adatmegosztást hozta magával.²⁰ Miközben a kutatások szerint a fokozott közösségimédia-felhasználás oka az elmagányosodásnak,²¹ arra is van utalás, hogy a kapcsolódás iránti igény személyes tartalmak keresésével és megosztásával jár (a kutatások alapján a szöveges tartalom kevésbé enyhíti a magányt, mint a képek fogyasztása).²² A magánbeszélgetések, a fizikailag őrzött és egy meghatározott ismeret-ségi körnek megmutatott fotók, hangfelvételek, videók helyét átvették a digitálisan rögzített,

¹⁷ JÓRI András: *Az adatvédelmi jog generációi és egy második generációs szabályozás részletes elemzése*. Doktori értekezés, 2009, 9.

¹⁸ Kate CARRUTHERS: *Social Media: Blurring the Boundaries*, <https://katecarruthers.com/2010/07/social-media-blurring-boundaries/>

¹⁹ Eleni FRANTZIOU: Further Developments in the Right to be Forgotten: The European Court of Justice’s Judgment in Case C-131/12, *Google Spain, SL, Google Inc v. Agencia Española de Protección de Datos*. 14(1) *Human Rights Law Review* (2014) 761–777.

²⁰ Courtney SEITER: The Psychology of Social Media: Why We Like, Comment, and Share Online. *Buffer*, 2016. szeptember 10., <https://blog.bufferapp.com/psychology-of-social-media>

²¹ David LUDDEN: Does Using Social Media Make You Lonely? *Psychology Today*, 2018. január 24., <https://www.psychologytoday.com/us/blog/talking-apes/201801/does-using-social-media-make-you-lonely>

²² Matthew PITTMAN – Brandon REICH: Social Media and Loneliness: Why an Instagram Picture may Be Worth more than a Thousand Twitter Words. 62 *Computers in Human Behaviour* (2016) 155 skk.; Roque NETO – Nancy GOLZ – Meaghan POLEGA: Social Media Use, Loneliness, and Academic Achievement: A Correlational Study with Urban High School Students. 25 *Journal of Research in Education* (2015) 30.

továbbított és megosztott adatok. Habár ironikus módon maga Mark Zuckerberg reagált úgy a Facebook-társadalom hatásaira, hogy a „magánélet mint olyan halott”,²³ az interneten tárolt és közzétett adatok bizalmas kezelésére, az immár nem időszerű információk ‘kikopására’ az online környezetből továbbra is igény mutatkozik. Erre utal a 20. század második felében felerősödő adatvédelmi jogalkotás és a létjogosultságot nyert információs önrendelkezési jog is. Ez utóbbi az identitásmenedzsmentet érintő, átfogó jogosultság: „A magánszféra-védelem lehetővé teszi az egyén számára, hogy »definiálja önmagát, vagyis meghatározza, hogy milyen arcot mutat más személyek irányába«” – idézi Lucas Bergkamp megállapításait Jóri András.²⁴

Navratyil Zoltán szerint

„az egyes személyiségi jogok – különösen a magánélet védelme [...] kifejezetten az internet adta körülmények között igényel értelmezést, ami nem könnyű, hiszen a technikai lehetőségek – mintegy kikényszerített nyilvánosságként – szinte kimeríthetetlen módon akadályozhatják egy személy magánéletének sérthetlenségéhez fűződő érdekét. Az »online-magánszféra« esetében ugyanis a személyes információk sokkal szélesebb körben érhetők el, függetlenül attól, hogy az illető személyeket az őt érintő, s az ő beazonosítására alkalmas információkat szabad akaratából tette-e elérhetővé vagy sem.”²⁵

Ezzel összefüggésben egyes szerzők felvetik a kérdést: indokolt volna-e különbséget tenni az érintett által nyilvánosságra hozott és a beleegyezése nélkül, de jogszerűen publikált, személyével összefüggésbe hozható adatok között az elfeledtetéshez való jog gyakorlása szempontjából? Terhelje nagyobb felelősség az érintettet a saját maga publikálta adatok kapcsán vagy sem?²⁶ Érdemes-e a jogalkotóra bízni az online személyiségvédelmi eszközök kidolgozását, vagy inkább a piacra kellene hagyni a megfelelő reputációvédelmi technológiák fejlesztését? Ezzel kapcsolatban talán a legfőbb ellenérv, hogy piaci alapon nem garantálható az adatalanyok egyenlő méltósága a netes környezetben.²⁷

A magánszféra tiszteletben tartásának online garanciájaként biztosított, identitásmenedzsment célú jogosultságok azonban más alapjogok korlátozásával járhatnak, így például akadályozhatják harmadik felek információszerzését, tájékozódását. Kérdésként merülhet fel: indokolt-e az érintettnek az információs önrendelkezési joga körében teljes szabadságot adni online identitásának alakításában, ha pedig nem, hol húzódjon a határ?

²³ Lulu CHANG: Privacy is Dead, Says Mark Zuckerberg, Even for His Unborn Daughter. *Digital Trends*, 2015. augusztus 10., <https://www.digitaltrends.com/social-media/mark-zuckerberg-daughter-vr/>

²⁴ JÓRI i. m. (17. lj.) 37.

²⁵ NAVRATYIL Zoltán: Internet és szólásszabadság: A „felejtés” joga és a „feledésbe merüléshez” való jog. *Iustum Aequum Salutare*, 2015/11., 85.

²⁶ FRANTZIOU i. m. (19. lj.)

²⁷ LEE i. m. (14. lj.) 545.

4. Az információszabadság és a tájékozódáshoz való jog az elfeledtetéshez való jog tükrében

A szólásszabadság párjaként, számos egyéb klasszikus alapjog előfeltételeként értelmezett információszabadság csak idővel nyert önálló alapjogi státuszt a nemzetközi és regionális emberi jogi bíróságok kiterjesztő joggyakorlatának, majd a kilencvenes években a nemzeti szinten beinduló jogalkotásnak köszönhetően.²⁸ Így az Emberi Jogok Európai Bizottsága a hetvenes évek végén, az *X kontra Német Szövetségi Köztársaság* ügyben már az Emberi Jogok Európai Egyezménye 10. cikkének körében bontotta ki az érdekeltek „információhoz való hozzájutásának” és „releváns dokumentumokhoz való hozzáféréseinek jogát”.²⁹ Az Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB) röviddel ezután az egyéni információs jogokon túl a *The Sunday Times v. the United Kingdom* ítéletében a „nyilvánosság megfelelő tájékoztatáshoz való jogát” is elismerte.³⁰ A kilencvenes évekre már az Egyesült Nemzetek Szervezete szólás- és véleményszabadsággal foglalkozó jelentésteveje is úgy foglalt állást, hogy a Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmányának 19. cikke magában foglalja az információhoz való hozzáférés jogát.³¹ Végül 2009-ben fogadták el az Európa Tanács közérdekű adatot tartalmazó iratokhoz való hozzáférésről szóló egyezményét,³² amely a hozzáférés feltételeit, korlátait, költségét és a jogorvoslatához való jogot szabályozza. Elmondható tehát, hogy a múlt század végére az információszabadság általánosan elismert alapjoggá szilárdult, amelyet a hagyományos alapjogi katalógusoknak a véleménynyilvánítás szabadságát rögzítő cikkébe tartozóként értelmeztek.³³

Habár az EJEB joggyakorlata szerint az Egyezmény 10. cikke az információs jogok körében nem alapozza meg a részes állam pozitív kötelezettségét információ közzétételére,³⁴ nemzeti szinten a jogfejlődés az adatvédelem és az információszabadság kellő egyensúlyának megteremtése és az állam átláthatóságának igénye miatt mégis efelé, a tájékoztatáshoz való jog irányába indult el.³⁵ Az információszabadsággal kapcsolatos jogalkotás demokratikus társadalmakban való alapvető szerepét jól mutatja, hogy a UNESCO 2010-ben már azzal ünnepelte a sajtószabadság világnapját, hogy felszólította azokat az államokat, amelyek még nem alkottak információszabadsággal kapcsolatos szabályozást, hogy a „maximális nyitottság” elvének megfelelően pótolják mulasztásukat.³⁶

²⁸ Maeve McDONAGH: The Right to Information in International Human Rights Law. 13(1) *Human Rights Law Review* (2013) 28–29.

²⁹ 8383/78 sz. *X kontra Német Szövetségi Köztársaság* ügyben 1979. október 3-án hozott ítélet.

³⁰ *The Sunday Times v. the United Kingdom*, no. 6538/74, 1979. április 26-án hozott ítélet.

³¹ 19. cikk 2. bek.: „Mindenkinek joga van a szabad véleménynyilvánításra; ez a jog magában foglalja mindenfajta adat és gondolat határokra való tekintet nélküli – szóban, írásban, nyomtatásban, művészi formában vagy bármilyen más tetszése szerinti módon történő – keresésének, megismerésének és terjesztésének a szabadságát is” (*kiemelés tőlem – L. P. L.*).

³² Az Európa Tanács közérdekű adatot tartalmazó iratokhoz való hozzáféréséről szóló egyezménye, 205. sz. szerződés

³³ A tájékozódáshoz való jog és a szólás- és sajtószabadság szoros összefüggéseiről I. KOLTAY András: A sajtószabadság két oldala és a tájékozódáshoz való jog. *Jogtudományi Közöny*, 2004. január

³⁴ *Guerra and Others v. Italy*, no. 14967/89, 1998. február 19-én hozott ítélet.

³⁵ DRINÓCZI Tímea: A kommunikációs jogok áttekintése. *Romániai Magyar Jogtudományi Közöny*, 2005/1., 55.

³⁶ Brisbane-i nyilatkozat, 2010. május 3. <http://www.unesco.org/new/en/unesco/events/prizes-and-celebrations/celebrations/international-days/world-press-freedom-day/previous-celebrations/2010/brisbane-declaration/>

Az információs szabadságot deklaráló hazai törvényalkotásban kiemelkedő helyet foglalt el a maga idejében úttörő jelentőségű, szinoptikus szabályozási elvet követő 1992. évi LXIII. törvény a személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról.³⁷ Az információs jogok elsősorban az állam és a közügyek átláthatóságát hivatottak biztosítani, de a személyes és a közérdekű adat kettősségén túllépő, közérdekből nyilvános adat fogalma és bevezetésének okai jól mutatják,³⁸ hogy bizonyos esetekben a közügyek nyilvánossága csak az egyébként személyes adatok, üzleti titkok körébe tartozó információk hozzáférhetősége mellett biztosítható.³⁹ Másfelől a közérdeklődésre számot tartó információkhoz, a kultúrához, a tudományos eredményekhez való hozzáférés fellazította a szélesebb értelemben vett tájékozódáshoz való jognak a demokrácia működtetésére korlátozott szerepét.⁴⁰

Az információs szabadság fejlődését és központi kérdéseit bemutató rövid leírás alapján is megállapítható, hogy bár adott esetben vitatott lehet, hogy az információs szabadság alapján meddig terjed az adatok azon köre, amelyhez hozzáférést kell biztosítani, a joggyakorlat tükrében az információs szabadság nem korlátozhatatlan, azaz mind a hozzáférésnek, mind a közzétételi kötelezettségnek vannak korlátai. Más szóval „attól, hogy az emberek mindent tudni szeretnének a másiktól, még nincs joguk megsérteni mások magánszféráját.”⁴¹

Míndezek alapján az elfeledtetéshez való jog az információs szabadság, illetve a tájékozódáshoz való jog korlátjaként jelenik meg, ami azonban nem teszi lehetetlenné, csupán megnehezíti a hozzáférést bizonyos adatokhoz. Habár az adatok bizonyos köréhez való hozzáférés feltételekhez kötése nem jelentene új megoldást (így például a bizonyos levéltári anyagokhoz való hozzáférést is megnehezítette a jogalkotó azzal, hogy engedélykötelessé tette és kutatói minőséghez kötötte), az elfeledtetéshez való jog által érintett adatok nyilvánossága és a hozzáférésre jogosultak köre eltérően alakul, ugyanis továbbra is nyitva áll valamennyi felhasználó számára az egyébként jogszerűen nyilvánosságra hozott adatokhoz való hozzáférés, csupán időigényes feladat megtalálni. Ennyiben tehát újszerű konstrukcióról van szó, hiszen *a)* az érintett adatok már jogszerűen nyilvánosságra lettek hozva; *b)* továbbra is mindenki számára hozzáférhető, csak a találatok elrejtése miatt nehezebb őket megtalálni.

³⁷ MAJTÉNYI László: Közérdekű – személyes – nyilvános – titok. *Beszélő*, 2005/8.; KERESKES Zsuzsa: Lejtőn az információs szabadság. *Fundamentum*, 2012/2.; POLYÁK Gábor: Informationsfreiheit in Ungarn. *Presserecht.de* (2018), http://www.presserecht.de/index2.php?option=com_content&task=view&id=490&Itemid=127&pop=1&page=

³⁸ 2003. évi XLVIII. törvény.

³⁹ HALMAI Gábor: Mi fán terem az információs kárpótlás? *Fundamentum*, 2005/4.

⁴⁰ KOLTAY András – NYAKAS Levente (szerk.): *Magyar és európai médiajog*. Budapest, Wolters Kluwer, 2015. 137.

⁴¹ Andrew NEVILLE: Is it a Human Right to be Forgotten? Conceptualizing the World View. 15 *Santa Clara Journal of International Law* (2017) 171.

5. Az Emberi Jogok Európai Bírósága – külön utakon?

A *Węgrzynowski and Smolczewski v. Poland* ügyben⁴² az EJEB-nek is volt alkalma a sérelmes online közlések sorsáról, illetve a magánélet tiszteletben tartása és az információszabadság egyensúlyáról dönteni. A kérelmezők lengyel ügyvédek, akikről a *Rzeczpospolita* újságírói azt írták cikkükben, hogy mesés vagyona tettek szert közpénzből különböző politikusok kétes ügyleteinek bonyolításával. Az ellenőrizetlen tényállításokat megfogalmazó cikkért az illetékes varsói megyei bíróság az újság főszerkesztőjét a felperesek jó hírnevének megsértése miatt kártérítés megfizetésére és bocsánatkérésre ítélte, azonban mivel a kifogásolt cikk továbbra is elérhető volt az újság honlapján, az érintett ügyvédek ismét pert indítottak. A felperesek keresetükben a kifogásolt cikknek az újság honlapjáról való eltávolítását kérték, egyben azt is sérelmezték, hogy a cikk kiemelkedő helyen szerepelt a Google találati listájában, megfosztva a varsói bíróság ítéletét hatásától.

Az illetékes varsói bíróság azonban a cikk eltávolítását cenzúrának, a történelem átírásának minősítette, és a felperesek keresetét azzal utasította el, hogy egy, az újságcikknek a korábbi ítéletre utaló információval való kiegészítésére kötelezés iránti kérelmet már megengedhetőnek tartott volna. Honi jogorvoslati lehetőségeik kimerítését követően a felperesek a strasbourgi bírósághoz fordultak magánéletüknek és jó hírnevüknek az online elérhető újságcikk általi folyamatos megsértése miatt. Ítéletében az EJEB kiemelte, hogy:

„az internet olyan információs és kommunikációs eszköz, amely nagyban különbözik a nyomtatott sajtótól, különösen az információ tárolására és továbbítására való képességében. A több milliárd felhasználót kiszolgáló elektronikus hálózat most és talán a jövőben sem lesz soha hasonló szabályozás és ellenőrzés tárgya [mint a nyomtatott sajtó]. Az emberi jogok és szabadságok, így különösen a magánélethez fűződő jog netes tartalmak és kommunikáció általi megsértésének veszélye sokkal nagyobb, mint a sajtó esetében. Ezért is különbözhetnek a nyomtatott sajtóból és az internetről származó anyagok többszörözésére vonatkozó politikák.”⁴³

Ezután az EJEB felidézi az online archívumok jelentőségét a hírek és információk megőrzésében és rendszerint ingyenes rendelkezésre bocsátásában: míg a sajtó a demokrácia elsődleges őrzője, a netes archívumok, így például a *Rzeczpospolita* online archívuma is a már megjelent hírek tárolásával játszanak fontos szerepet az oktatás és kutatás szolgálatában.

Mivel az egyik kérelmező felperes kifutott a jogorvoslatra irányadó határidőből, kérelmét az EJEB elutasította. A másik kérelmező igényével kapcsolatban azonban kiemelte, hogy a lengyel igazságszolgáltatás nem mulasztott a cikk online változatának levételével kapcsolatos kérelem megítélésében. Az eljáró lengyel bíróság ugyanis egyfelől alkalmazhatónak találta a lengyel polgári törvénykönyv személyiségvédelmi rendelkezéseit az internetes kiadványokra nézve,

⁴² *Węgrzynowski and Smolczewski v. Poland*, no. 33846/07, 2013. július 16-án hozott ítélet; KÓCZIÁN Sándor: Az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítéleteiből. *Fundamentum*, 2013/3., 123–125.

⁴³ *Węgrzynowski and Smolczewski* (42. lj.) 58. pont

másfelől azonban nem tekintette feladatának a „történelem átírását” azzal, hogy elrendeli egy már megjelent újságcikk eltávolítását.⁴⁴ Az EJEB egyetértett azzal, hogy a kérelmezők személyiségvédelmi igényét a kártérítésre és az elégtételadásra kötelezéssel már orvosolták, és az eredeti keresetben nem kért online változat eltávolítása már szükségtelenül korlátozta volna az Egyezmény 10. cikke szerinti információs jogokat. Az EJEB szerint a másodfokon eljáró bíróság megfelelő egyensúlyt teremtett a magánélet tiszteléséhez fűződő jogok, valamint az információs jogok között.

Fontos kiemelni, hogy a *Węgrzynowski and Smolczewski v. Poland* ügy tényállása több lényeges ponton is eltér az elfeledtetéshez való jog gyakorlásának feltételeitől, méghozzá annyiban, hogy az eredeti ügy alperese nem egy keresőmotor-szolgáltató, hanem a sérelmezett információt publikáló online sajtóorgánium volt. Emellett a kérelem nem bizonyos keresőszavakra kiadott találatok elrejtésére, hanem magának a sérelmezett cikknek az eltávolítására irányult. Az EJEB ítélete mindazonáltal fontos adalékkal szolgálhat abban a tekintetben, hogy a strasbourgi testület miként közelíti meg az online közlések kapcsán az Egyezmény információs jogokat rögzítő 10. cikke és a magánülethez fűződő jogok tisztelésben tartását előíró 8. cikke egyensúlyát. Ezzel kapcsolatban szembeűnő, hogy bár ítéletében az EJEB elismerte, hogy a netes közlések potenciálisan nagyobb sérelmet okozhatnak, mint a nyomtatott verziók, ennek konzekvenciáit már nem vonta le. Noha kifejezetten megemlítette, hogy az online tartalmak talán sohasem lesznek olyan mértékű szabályozás és ellenőrzés tárgyai, mint a nyomtatott sajtó,⁴⁵ a hangsúlyt inkább az online archívumok társadalmi előnyeire helyezte, kiemelve, hogy ingyenességük, könnyű hozzáférhetőségük miatt az oktatás és kutatás fontos forrásai, utalva arra, hogy tartalmuk eltávolítása aránytalan volna.

Habár az EJEB nem foglalt kifejezetten állást valamely alapjog elsőbbségét illetően, sokatmondó az a megállapítása, miszerint „nem világos, hogy az államra milyen pozitív kötelezettségek hárulnak az Egyezmény 8. cikkében foglalt magánélet »tisztelésben tartásának« fogalmából.” E bizonytalanság, valamint a részes államok sokszínű gyakorlata tükrében az államok széles mérlegelési körrel rendelkeznek a 8. cikk érvényre juttatására. Ezzel szemben a szólásszabadság 10. cikkben foglalt garanciája „a demokratikus társadalom alapvető sarokköve”, aminek bárminemű korlátozása fokozott vizsgálatot érdemel. Tehát az EJEB inkább a szólásszabadság és az információs jogok elsőbbségéből indul ki – e nyilvánvalóan más tényállással kapcsolatban hozott EJEB-ítélet alapján elmondható, hogy más a kiindulópontja, mint az Európai Unió Bíróságának, amely a *Google Spain*-döntésében⁴⁶ kifejezetten kimondta, hogy az elfeledtetéshez való jog feltételeinek fennállása esetén az adatalany magánülethez való joga elsőbbséggel bír har-

⁴⁴ Elena Perotti, az elfeledtetéshez való jog szakértője többek között a belga legfelső bíróság 2016. április 29-én hozott ítéletéről számol be, amelyben a bíróság arra kötelezte a *Soir* c. lapot, hogy egy 22 évvel azelőtt megjelentetett, majd az online archívumban elérhetővé tett cikkben anonimizálja a benne megnevezett személyt. Elena PEROTTI: The Transformation of Right to be Forgotten into Right to Forget the News. *WAN-IFRA*, 2016. július 22., <https://blog.wan-ifra.org/2016/07/22/the-transformation-of-right-to-be-forgotten-into-right-to-forget-the-news>

⁴⁵ L. HOLT-MALČIĆ i. m. (11. lj.) 156.

⁴⁶ *Google Spain* (1. lj.) (az EBHT-ban még nem tették közzé).

madik felek információs jogaihoz képest.⁴⁷ Ugyan mindkét bíróság kiemeli, hogy az érintett jogokat és érdekeket a konkrét körülmények tükrében kell figyelembe venni, miként arra Frantziou rámutat, mérlegelni valójában akkor lehet, ha az érintett jogok egyenlően esnek latba, azaz egyik sem élvez a másikkal szemben elsőbbséget.⁴⁸

Habár mindkét bíróság kimondta, hogy az adott eset körülményeitől függően az érintett jogok egymáshoz képest korlátozhatók, az Európai Unió Bírósága kifejezetten rögzítette az adatalany magánélethez fűződő jogának elsőbbségét a keresőmotor-szolgáltató gazdasági érdekével és a nyilvánosság információs jogaival szemben.⁴⁹ Ugyanezt a kettősséget egyes szerzők az amerikai szabadságpárti és az európai méltóságpárti megközelítésben érik tetten: az USA-ban a szólás- és információs szabadság, az Európai Unióban a magánélet tiszteletben tartása élvez előnyt.⁵⁰ Ha pedig az érintett magánéletének tiszteletben tartása, ezáltal az elfeledtetéshez való jogának érvényesítése élvez főszabályként elsőbbséget, akkor az mindenki másnak az 'elfelejtésre irányuló kötelezettségét' vonja maga után.

⁴⁷ Kieron O'Hara, Nigel Shadbolt és Wendy Hall szerint az Európai Unió Bírósága azért zárta ki, hogy az érintettek alapesetben a kifogásolt tartalom által okozott kárt kelljen bizonyítani, hogy kiegyenlítse a versengő jogosultságok, a véleményszabadság és a magánélet tiszteletben tartásához fűződő jog viszonyát. Kieron O'HARA – Nigel SHADBOLT – Wendy HALL: *A Pragmatic Approach to the Right to Be Forgotten*. Global Commission on Internet Governance Paper Series No. 26 (2016) 9.

⁴⁸ FRANTZIOU i. m. (19. lj.)

⁴⁹ „Figyelemmel arra, hogy milyen súlyos lehet a [z online közlések keresőmotorok segítségével történő összekapcsolása útján az érintett magánéletébe való] beavatkozás, meg kell állapítani, hogy azt önmagában a keresőmotor működtetőjének ezen adatkezeléshez fűződő gazdasági érdeke nem igazolhatja. Mivel azonban a linkek találati listáról való törlése hátrányosan érintheti azon internethasználók jogos érdekeit, akiknek esetleg érdekük fűződik a kérdéses információhoz való hozzáféréshez, attól függően, hogy milyen információról van szó, az alapügyben szereplőhöz hasonló helyzetekben meg kell találni a megfelelő egyensúlyt nevezetesen ezen érdek, valamint az érintettet a Charta 7. és 8. cikke alapján megillető alapvető jogok között. Bár tény, hogy főszabály szerint az érintettet megillető, e cikkekkal védett jogok megelőzik az internethasználók említett érdekét is, ez az egyensúly azonban egyes egyedi esetekben a kérdéses információ jellegétől, illetve attól is függhet, hogy az információ mennyire érzékeny az érintett személy magánélete szempontjából, illetve hogy a nyilvánosságnak milyen érdeke fűződik ezen információ megszerzéséhez, ami többek között attól függően változhat, hogy e személy játszik-e valamilyen közéleti szerepet. [...] Mivel a Charta 7. és 8. cikkében foglalt alapvető jogaira tekintettel az érintett kérheti, hogy a kérdéses információt többé ne tegyék egy ilyen találati lista segítségével hozzáférhetővé a nagy nyilvánosság számára, meg kell állapítani, hogy – amint az többek között a jelen ítélet 81. pontjából is kitűnik – *e jogok főszabály szerint nemcsak a keresőmotor működtetőjének gazdasági érdekét előzik meg, hanem a nyilvánosság abhoz fűződő érdekét is, hogy az e személy nevére vonatkozó keresés során meg lehessen találni az említett információt.*” *Google Spain* (1. lj.), 81. és 97. pontok (kiemelés tőlem – L. P. L.)

⁵⁰ O'HARA–SHADBOLT–HALL i. m. (47. lj.) 5. James Whitman szerint a *privacy* amerikai és európai megközelítésének eltérései abban keresendők, hogy míg az USA-ban a *privacy*-nek a *status negativus* oldalát hangsúlyozzák az állammal szemben, addig Európában a személyiségvédelmet és az érintett információs önrendelkezését helyezik a középpontba. James Q. WHITMAN: The Two Western Cultures of Privacy: Dignity versus Liberty. 113 *The Yale Law Journal* (2004) 1161.

6. Összegzés

Miközben az elfeledtetéshez való jog fontos személyiségvédelmi, rehabilitációs érdekeket szolgál, az információt kereső közönség egyfajta ‘elfelejtésre irányuló kötelezettsége’ jelenik meg. Felmerül a kérdés: eldönthető-e, mi az, amire emlékezzünk, amit az utókor számára hozzáférhetővé teszünk, és mi az, amit érdemes inkább elfelejteni?⁵¹ És ha az emlékezet és a felejtés döntés kérdése, milyen arányban oszlik meg a döntés az adatalany, a keresőmotor-szolgáltató, az adatvédelmi hatóságok vagy bíróságok között? Hol marad ebből az egyenletből a véleménynyilvánítás szabadságát gyakorló, az információt jogszerűen publikáló személy, orgánus,⁵² akit/amelyet csupán értesíteni kell a tartalomhoz mutató találati eredmény eltávolításáról?⁵³

További gyakorlati kérdésként merül fel, hogy mikortól nem időszerű már egy adat, mikortól tekinthető ‘felejtésre méltónak’. Elena Perotti egy olasz ítéletet említ, amely az elfeledtetéshez való jogot már a hír megjelenését követő két és fél év elteltével érvényesíthetőnek találta.⁵⁴ A megválaszolatlanul maradt kérdések tükrében mindaddig, amíg az Európai Unió Bíróságának nincs lehetősége részletesebben kidolgozni az elfeledtetéshez való jog kereteit, továbbra is számítanunk kell az egymásnak ellentmondó, vagy legalábbis szétartó nemzeti joggyakorlatra és a jogkereső közönség, valamint a folyamatból kizárt, ám sok esetben anyagilag is érintett online kiadók légedetlenségére.

---

⁵¹ FRANTZIOU i. m. (19. lj.).

⁵² Frederic LARDINOIS: Google Now Uses Geolocation to Hide ‘Right to Be Forgotten’ Links from its Search Results. *TechCrunch*, 2016. március 4., <https://beta.techcrunch.com/2016/03/04/google-now-uses-geolocation-to-hide-right-to-be-forgotten-links-from-its-search-results/>

⁵³ NAVRATYIL i. m. (25. lj.) 85.

⁵⁴ PEROTTI i. m. (44. lj.).

Újságírók a parlamentben, 1949–1990

TAKÁCS RÓBERT*

1. Bevezetés

Az 1949 és 1990 közötti pártállami időszakban kilenc országgyűlési választást tartottak, kilenc parlamenti ciklusban tevékenykedtek országgyűlési képviselők. E négy évtized kezdetén az egypártrendszer gőzerővel zajló kiépítése, a végén pedig az egypártrendszer lebontása volt napirenden – ám egyiknek sem a parlament volt a motorja. Bár az Alkotmány szerint a parlament volt a legfontosabb népképviselői szerv, tényleges politikai jelentőségét jól mutatja, hogy szinte végig évente mindössze kétszer ülésezett, a képviselők társadalmi munkában látták el parlamenti feladataikat, és évente egy számjegyű törvényt hagytak jóvá. 1987–88-ig a tétre menő politikai viták helyett a párt- és kormányzati döntések szentesítésére korlátozódott a parlament valós szerepe, a törvényalkotó funkciót pedig jelentős részben az országgyűlés által a ciklus elején megválasztott kollektív államfői testület, a Népköztársaság Elnöki Tanácsa vette át.

E demokratikus díszletként működtetett parlamentben újságírók is ültek – ahogy mindenki mást, őket is a Magyar Függetlenségi Népfront, illetve utódja, a Hazafias Népfront jelöltjeként választották meg. Az alábbi tanulmány azt vizsgálja meg, hogy milyen sajátosságot mutat az újságíróként megválasztott képviselők országgyűlési szereplése.¹ Az elemzés alapját a parlament nyilvánossága előtt elmondott beszédek, interpellációik képezik. Milyen kérdésekben mutattak aktivitást a parlament újságírói? Azonosítható-e megszólalásaik, intézményes funkcióik alapján bármilyen közös, ‘újságírói’ vonás? Hogyan jelent meg újságírói mivoltuk az országgyűlés plénuma előtt, és milyen újságírással kapcsolatos kérdéseket vetettek fel, hogyan jelelték meg szakmájuk szempontjait, érdekeit?

* Tudományos munkatárs, Politikatörténeti Intézet. Email: takrobi78@gmail.com

¹ A népfront sajtóban is közzétett jelöltlistája 1980-ig feltüntette a jelöltek eredeti foglalkozását és időnként aktuális beosztását, 1980-tól már csak az utóbbit. Az elemzésünkben figyelembe vettük mind az újságíróként induló politikusokat, mind a végig vagy a korszak egy részében aktív újságírókat, valamint az adott ciklusban egyes sajtó- és médiainstémények élére kinevezett politikusokat. Nem mellőztük továbbá a sajtóval közeli kapcsolatban álló kiadói és nyomdaipar képviselőit sem.

A tartalmi sajátosságok alapján a tanulmány három nagyobb fejezetre oszlik – indokolja ezt a Rákosi-kor parlamentjeinek (a második ciklus már a Kádár-korban, a forradalom leverése után ért véget), a klasszikus kádári évtizedek hat parlamentjének, illetve az 1985 és 1990 közötti ciklus eltérő jellege.

2. A rákosista parlamentek – 1949–1958

2.1. A sztálinizációt beteljesítő országgyűlés

„Hol vannak már a burzsoázia pártjai, amelyeknek a mandátumok csak arra kellettek, hogy közpénzen folytassák élőlidségüket? Ezekből a termekből végleg kiszorultak. Helyettük a nép fiai költöztek be ide: a városok és a falvak dolgozói, elsősorban a nemzet vezető osztályából, a munkásságból jött képviselők. Mekkora változás, ha csak az arcukat nézzük is! Munkától barázdált arcok, kemény tekintetek – ezek jelzik a dolgozók végleges és teljes betörését a parlamentbe. A ruhák nem olyan finomak talán, mint amilyenek az úri osztály fiait takarták – annál világosabb, hogy végre ebből az épületből is eltűnt minden kiváltság, és helyébe a dolgozó ember maga lépett.”²

Ezekkel a szavakkal köszöntötte a *Szabad Nép* az első népfrontválasztás után mintegy három héttel összeülő új országgyűlést. A listás rendszerben lebonyolított választások megyei és fővárosi népfrontlistáiról 402 képviselő került a parlamentbe. Bár a párthovatartozás épp ezáltal vesztette jelentőségét, megalakulásakor formálisan ez még többpárti parlamentnek számított, ahol 285 kommunista mellett voltak kiscgazdák, parasztpártiak, sőt 10, illetve 4 képviselővel jelen volt a Független Magyar Demokrata Párt (FMDP) és a Magyar Radikális Párt is. A Magyar Függetlenségi Népfronton belüli többpárti jelleg az első években az újságíró képviselők is őrizték, Parragi György például több alkalommal jelezte, hogy pártja álláspontját képviseli a felszólalásában.

A *Szabad Nép* köszöntőjében a munkás képviselők nagy arányát emelte ki, ám az 1949 és 1953 közötti országgyűlésben szép számban kaptak helyet újságírók is. Összesen 16 képviselőt azonosíthatunk újságíróként – vagy azért, mert a népfrontlistán magukat akképp jelölték meg, vagy azért, mert ismerjük eredeti foglalkozásukat, de a választás alkalmával aktuális, például kormányzati funkciójukat adták meg. Az első csoportba tartozik például Szabó Pál író, aki a *Szabad Föld* főszerkesztőjeként szerepelt, és az egyébként közgazdász végzettségű Friss István. A második csoport tagjai között említhetjük az országgyűlés volt alelnökéként megjelölt Mihályfi Ernőt, a külügyminiszterként szereplő Kállai Gyulát és az államtitkárként dolgozó Losonczy Gézá. Ez is jelzi, hogy a koalíciós időszakban, de még azt követően is, a politika és az újságírás között könnyű és gyakori volt az átjárás.

A koalíció meghatározó pártjai 1945-ben eleve egyetértettek abban, hogy a sajtót nem szabad piaci alapon újjászervezni, ezért a lapalapítás kormány, illetve 1947 szeptemberéig a Szövetséges Ellenőrzési Bizottság által kontrollált lehetőségét (tehát nem jogát!) pártoknak, tömeg-

² „Az új országgyűlés olyan törvényeket alkot, amelyek hazánkat és népünket előrevizik a fejlődés útján, a szocializmus felé.” *Szabad Nép*, 1949. június 9.

szervezeteknek, egyesületeknek, intézményeknek adták meg. Ennek következtében pártalapú politikai nyilvánosság jött létre, amelyben lapportfóliót a koalíció pártjai voltak csak képesek kialakítani, minden más párt csak egy-két napi- vagy hetilapot tulajdonolt. Emiatt nem meglepő, hogy magas volt a politizáló újságírók, illetve újságíró politikusok száma abban a környezetben, ahol a sajtó pártpolitikai alapon szerveződött újjá, és a lapszerkesztés politikai feladatnak számított. Ám európai szinten sem mondható különlegesnek a pártalapú, de legalábbis ideológiai-politikai értékek mellett elkötelezett sajtó – akár Ausztriára, akár Skandináviára, akár Olaszországra vagy Franciaországra tekintünk, a sajtó működése nem az angolszász világban ideáltipikusként bemutatott objektivitásdoktrínára épült. A magyar (vagy kelet-közép-európai) sajtósság ebben az összehasonlításban az volt – legalábbis a lapszerkezet tekintetében –, hogy a kisgazdapárttól jobbra álló politikai törekvések alig, illetve nem jutottak lapokhoz a lapengedélyezés, vagyis a kormányzat sajtópolitikája következtében.

A 16 újságíró közt ott találjuk a magyar sajtó vezetőit, több fontos lap felelős szerkesztőjét. A Magyar Dolgozók Pártjának (MDP) lapja, a *Szabad Nép* rögtön két képviselőt is 'küldött' a parlamentbe: Révai József főszerkesztőt és Horváth Márton felelős szerkesztőt. Az 1948. júniusi pártegyesülés után szakszervezeti lappá megtett *Népszava* főszerkesztője, Horváth Zoltán, a *Magyar Nemzetet* 1950-ig szerkesztő Hegedűs Gyula, és a még megmaradt kisgazdapárti napilap, a *Hírlap* éléről Katona Jenő is tagja volt az országgyűlésnek, akárcsak az 1945-ben koalíciós alapon létrehozott Magyar Központi Híradó Rt. vezetője, Barcs Sándor, valamint a Magyar Rádió élére 1949-ben kinevezett későbbi ideológiai titkár, Szirmai István. Az 1949-re egységesített, paraszti réteglapokból összegyűrt *Szabad Föld* főszerkesztője, Szabó is bekerült az országgyűlésbe, aki a népfrontlistán a Nemzeti Parasztpártot képviselte. A Balogh István vezette FMDP hetilapját pedig – bár ezt a népfrontlistán nem tüntették fel – Parragi szerkesztette.

Rajtuk kívül a tizenhatok között volt Dancs József, az *Igazság* című kisgazda hetilap egykori főszerkesztője, akinek lapját 1949-ben olvastották be a *Szabad Földbe*, ahol főmunkatárs-ként került állományba, a pártegyesülésig a szociáldemokrata havilapot jegyző Mónus Illésné, illetve a kommunista Földes Mihály, aki korábban a *Szabad Népnél* is dolgozott, 1949-ben pedig a *Város és Falu* című folyóirat munkatársa volt. Négy újságíró pedig – a fentebb említett Mihályfi, Kállai, Losonczy és Friss – egykori újságíróként, főállású politikusként érkezett.

Mi volt a jellemzője az újságírói megszólalásoknak a sztálinizált országgyűlésben? A korábbi éles politikai viták fóruma az 'udvari nyilvánosság' részévé vált,³ amelynek funkciója nem terjedt tovább a népfrontegyetértés demonstrálásánál, a párt politikája nemzeti egységként való megerősítésénél. Kifejezte ezt az is, hogy a képviselők nem szabadon beszéltek, hanem előzetesen leadott, jóváhagyott felszólalásokat olvastak fel, továbbá az is, hogy az országgyűlés immár csak évente néhány napot ülésezett, s ekkor a legfontosabb rendszer-átalakító törvények (például a sztálini alkotmány elfogadása, a tanácstörvény) mellett elsősorban költségvetési kérdéseket tárgyaltak. A szaktárcák költségvetése ugyanakkor lehetőséget adott ágazati politikákhoz kapcsolódó hozzászólásokra is.

³ LÁZÁR Guy: A szocialista nyilvánosság történetének alapvonalai. *Kritika*, 1988/10., 19–22.

A legaktívabb újságíró képviselő a Balogh-párti Parragi volt, összesen nyolc alkalommal kért szót az országgyűlésben. Őt egy kormánytag, Mihályfi követte hat megszólalással.⁴ Horváth Márton és Katona háromszor szólalt meg, Barcs, Szirmai és Losonczy kétszer, Földes, Szabó, Friss és Kállai pedig egyszer. Egyetlen alkalommal sem nyilvánult meg Révai, aki 1949-től már a Népművelési Minisztériumot irányította, Dancs, Hegedűs, Mónusné, illetve Horváth Zoltán. Utóbbi érthető okból: két képviselő az éberség, az ellenséget a párt soraiban is kereső justizmordok áldozata lett. Horváth Zoltánt a volt szociáldemokraták elleni kampány során, 1950. július 31-én tartóztatták le és ítélték életfogytiglani fegyházra 1950 decemberében. Kállai külügyminiszter (Rajk utódja) sem töltötte ki a ciklust, 1951 áprilisában letartóztatták, és a Kádár János és társai ellen folytatott koncepciók per harmadrendű vádlottjaként ítélték el.

A 16 újságíró képviselő összesen harminc alkalommal szólott hozzá az országgyűlés napirendjén szereplő tárgyhoz. A megszólalások elsöprő többsége, 70 százaléka – huszonegy eset – formailag költségvetési kérdéseket érintett, további négy ízben nagy horderejű, rendszer-átalakító törvényjavaslatok (Alkotmány, tanácstörvény, Állami Egyháziügyi Hivatal felállítása, új perrendtartás) mellett álltak ki, amihez hozzávehetjük a kormány programjának 1949-es vitájában való részvételt is. Egy gazdasági jellegű törvény – az ötéves terv tervszámainak drasztikus megemlése 1951-ben – mellett három külpolitikai tárgyú törvényjavaslathoz érkezett még hozzászólás.

A külpolitikával kapcsolatos megnyilatkozások száma ennél jóval magasabb volt, ugyanis a költségvetési tárgyú vitákban a képviselők jellemzően azt fejtették ki, hogy miért támogatják teljes mellszélességgel a kormány vonatkozó politikáját, így ezek többnyire szakpolitikai hitvallásként értelmezhetők. Az országgyűlési padosorokban ülő újságírók öt esetben a művelődési, négyben a külügyi tárca költségvetéséhez szóltak hozzá, ám az éves költségvetés általános tárgyalásakor szintén jellemző volt, hogy nagyobb terjedelemben foglalkoztak külügyi (négyszer) és oktatási-művelődési (kétszer) kérdésekkel, vagyis a huszonegy költségvetési megszólalásból hét, illetve nyolc esetben. Belügyi-igazságügyi kérdés kétszer, a pénzügyi, valamint a belkereskedelmi tárca munkája egyszer került a középpontba újságíró képviselők felszólalásaiban.

Mivel a képviselők a nemzet egysége megjelenítésének feladatát látták el, megszólalásaik fő funkciója az volt, hogy rituálisan megerősítsék a párt és a kormány politikájába vetett bizalmat. Ennélfogva az országgyűlés pléniumán bírálat, érdemi módosító javaslat nem hangzott el – legfeljebb a sztálini nyilvánosságban bevett formái, egyrészt a rendszer ellenségképeinek kíméletlen kritikája, másrészt az önkritika, a már orvosolt tévedések felemlegetése. Az országgyűlésben megszólalók tartották magukat a nyilvánosság más színterein megszokott, bevett megfogalmazásokhoz, kötelező elemekhez.

Semmiképpen sem meglepő például, hogy a felszólalók gyakran hivatkoztak a szocialista világ nagy tekintélyeire, elsősorban Sztálinra, Leninre, illetve Rákosira, Révaira. Ez a párttaggyűlések nyilvánosságában és a sajtóban is hasonló módon működött: a Sztálin- és Rákosi-idézetek egyrészt az előadó érvelését hitelesítették, másrészt biztonságot, védelmet is nyújtottak.

⁴ Mihályfi Ernő az (előző) országgyűlés alelnöke volt az 1949. májusi választás idején, 1949-ben a Kultúrkapcsolatok Intézetének élére nevezték ki, majd 1951-től a Népművelési Minisztérium miniszterhelyettese volt.

Az újságírók különösen nagy rutinnal alkalmazták ezt a sajtómunkában megszokott retorikai elemet, leggyakrabban kongresszusi megszólalásokból válogatva az aktuális témához. Sőt, időnként az említés szimpla köszönetnyilvánítást szolgált.⁵

Természetesen az sem meglepő, hogy a hidegháborús szembenállás a beszédek tartalmi felépítését is strukturálta, legyen szó – mint leggyakrabban – külpolitikáról, vagy kultúráról, igazságszolgáltatásról, pénzügyekről. Kötelező elemként az újságírók megszólalásaiban is rendre szerepelt a szovjet segítség, példa és tapasztalat kiemelkedő szerepe, valamint a szocialista rendszer magasabb rendű természetének felmutatása, nemegyszer a nyugati politikai, társadalmi és gazdasági rendszer működésének 'teleplezése' révén.

A szovjet példa említésében szintén visszaköszön egy a politikai újságírásban használt elem. A sztálinizált sajtó egyik fontos funkciója volt, hogy víziót vázoljon fel, hová juthat el Magyarország a szovjet példát követve – természetesen a példa a Szovjetunió volt, az utópia, a szovjet jelen mint a magyar jövő. „Révai József szavaival szólva, ma nem Londonban vagy Párisban tanítják a népeket, hanem Moszkvában” – szögezte le Katona. Az orientációs irányok megváltoztak: nyugat helyett keletre tekintettek.⁶

Mihályfi megemlítette Sztálin 1930-as évekbeli felhívását, amelyben írókat, újságírókat, közéleti embereket biztatott arra, hogy keressék fel a Szovjetuniót, saját szemükkel győződjenek meg a szovjet építőmunka eredményeiről. Ilyen nyugat–keleti irányú 'vándorlás' zajlott is akkor, az 1930-as években többek között Illyés Gyula és Németh László is járt a Szovjetunióban,⁷ majd szervezett keretek között az 1950-es évek elején újra. A magyar lapok ekkor szemtanúk – írók, újságírók – útleírásait is közölték, általános jellemzőjük, hogy 'jövőutazásként' táltalták az ott látottakat. „Aki már járt a Szovjetunióban, aki utazott az ukrainai búzamezőkön, aki járt Kiev vagy Moszkva utcáin, találkozott a szovjet emberrel, járt a szovjet gyárakban, kolhozokban, látta a szovjet ember munkáját és életét, az mind érezte azt a nagyszerű érzést, hogy időgépben ül, előre utazik az időben, és a valóságban látja saját jövőnket, fejlődésünk útját, megvalósult célkitűzéseinket” – hangsúlyozta Mihályfi.⁸

A megszólaló újságírók a nyugati világgal szemben szintén a propagandaanyagokban megszokott módon érveltek, azok bevett fordulatait és kliséit használták a parlamentben is az „agresszív”, saját szövetségeseit is eszközként használó amerikai imperializmusról, és szűk, a háborúban érdekelt „monopolitokés körökről” szóltak. Gyakran állították párhuzamba az 1950-es évek Amerikáját, a mccarthyizmust a hitleri Németországgal, ahogy minden más ellenségkép is felvonult e beszédekben, a nyugati „áruló” szociáldemokrata pártoktól kezdve a magukat átmentő nyugatnémet politikusokon és katonatiszteken át a jugoszláv Titóig.

⁵ „Hálátelt szívvel gondolunk azokra, akiknek felszabadulásunkat köszönhetjük: a dicső szovjet hadsereg katonáira, arra az országra, amelynek barátsága és állandó támogatása biztosítja békés építőmunkánkat és gyors haladásunkat lehetővé teszi; a nagy Szovjetunióra és arra a férfúra, akinek lángesze a szovjet hadsereget is irányította, a Szovjetuniót is vezeti, és számunkra is megvilágítja a jövőbe vezető utat; a nagy Sztálinra.” Friss István felszólalása a pénzügyi tárca költségvetésének vitáján (1950. december 8.). *Országgyűlési Napló* (Ogyn.) 1949–1953. I. kötet, 459.

⁶ Katona Jenő felszólalása a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 1950. évi költségvetésének vitájában (1949. december 20.). Ogyn. 1949–1953. I. kötet, 721.

⁷ L. Peter PASTOR: Illyés Gyula és Nagy Lajos útinaplója szovjetunióbeli látogatásáról. *Múltunk*, 2017/1., 116–134.

⁸ Mihályfi felszólalása az öt éves terv tervszámai megemelésének vitáján (1951. május 16.). Ogyn. 1949–1953. II. kötet, 511.

Az újságírói előadásmód sajátosságai közé tartozik, hogy külpolitikai tárgyú hozzászólásait gyakran támasztották alá nyugati sajtótermékekből vett idézetekkel. A nyugati sajtó az 1950-es években rendkívül szűk kör számára volt hozzáférhető, a vezető újságírók e kiváltságos körbe tartoztak, ráadásul jelentős részük olvasott is nyugati nyelveken, sőt sokkal inkább olvasott angolul, franciául és németül, mint oroszul. „De ez volt a nyugati lapokkal szemben, azokat megkaptuk, olvastuk, ők sem írhattak szabadon, hogy a Szovjetunió ezt jól csinálta, ez a fekete-fehér újságírás korszaka volt” – emlékezett vissza erre az időszakra a neves külpolitikai újságíró, Polgár Dénes.⁹

Tájékozottságukat azonban csak rendkívül behatárolt módon használhatták fel munkájukban. Pethő Tibor elmondása szerint a nyugati híryanaggal dolgozó újságírók körében – elsősorban a Magyar Távirati Irodánál (MTI) – volt olyan törekvés is, hogy úgy fogalmazzák át, úgy keretezzék a nyugati anyagokat, hogy azt ki lehessen adni.¹⁰ Ahogy a sajtóban, úgy az országgyűlés nyilvánossága előtt is alapvetően egyetlen funkcióban jelentek meg nyugati idézetek: az imperialista politika, illetve a kapitalizmus igazi természetének leleplezésére.

A sajtó és az újságírás belső kérdései ugyanakkor kevés figyelmet kaptak az országgyűlési munkában. A tizenhat potenciális megszólaló közül csak Mihályfiról mondható el, hogy – különösen államtitkári tevékenysége idején – rendszeresen érintette a sajtó, a média, valamint a propaganda ügyeit is, a többiek jellemzően egy-egy alkalommal szóltak hozzá szakmájuk kérdéseihez. Az újságírással kapcsolatos országgyűlési megnyilatkozások alapvetően három csoportba oszthatók. Az első csoportba a sajtószabadság értelmezésével kapcsolatos két felszólalásrészlet tartozik, a másodikba a sajtó fejlődésének, eredményeinek számbavétele, a harmadikba a nyugati, jellemzően amerikai propaganda és nyilvánosság kritikája.

A szocialista sajtószabadság definiálására az Alkotmány vitájában adódott lehetőség. A Rákosi-korban nem született külön törvény, amely a sajtó és a média helyzetét, működését meghatározta volna. A kormányzatilag a Népművelési Minisztérium, illetve az 1954–1955-ben működő Tájékoztatási Hivatal alá tartozó, valójában elsősorban az MDP Agitációs és Propaganda Osztályán meghatározott sajtóügyek már 1949 előtt is a megtagadott korábbi rendszer(ek) sajtótörvényeire, az 1914-es sajtótörvényre, illetve 1938-as módosítására hivatkozva működtek. Az Alkotmány 55. §-a viszont szükséztlenül rögzítette a sajtó szabadságát a demokratikus jogok között: „A Magyar Népköztársaság a dolgozók érdekeinek megfelelően biztosítja a szólás-szabadságot, a sajtószabadságot, a gyülekezési szabadságot.” A paragrafus második pontja mindehhez hozzátette, hogy „[a]z állam e jogok érvényesítésére a dolgozók rendelkezésére bocsátja a szükséges anyagi eszközöket.” Tehát egyrészt világossá tette, hogy nem bármilyen, hanem a „dolgozók érdekeinek” megfelelő sajtószabadságot tart kívánatosnak és elfogadhatónak, másrészt a második pont leszögezte, hogy a sajtó és a média fenntartása az állam feladata.

A két hozzászóló újságíró épp a második kitétel jelentőségét emelte ki, a sajtószabadság szocialista értelmezését pedig a nyugati típusú sajtószabadság-felfogás tagadásával végezték el, a ‘tényleges’ sajtószabadságot állítva szembe a formális sajtószabadsággal. Eszerint a nyugati megközelítés álságos, képmutató, hiszen a sajtószabadság az adott gazdasági-tulajdoni viszo-

⁹ Pethő Tibor-interjú. Készítette Murányi Gábor 1989-ben. 1956-os Intézet Oral History Archivuma, 189. sz. 376.

¹⁰ Uo. 398.

nyok között egy szűk kör szabadsága, míg Magyarországon, ahol a lapok, nyomdák társadalmi tulajdonba kerültek, „a dolgozóké a sajtó, a dolgozók saját lapjaikban mondhatják el – és mondják is el – mindazt, amit népünk érdekében el akarnak mondani.”¹¹ Ahogy Losonczy kifejtette:

„Amerikában is például minden állampolgárnak papíron joga van újságot indítani és fenntartani, csak éppen az a baj, hogy e jog érvényesítéséhez olyan anyagi feltételek szükségesek, amelyekkel csak az állampolgároknak egy maroknyi csoportja rendelkezik. Köztudomású, hogy Amerikában lapot csak milliomosok indíthatnak és tarthatnak fenn, mivel ehhez olyan óriási összegek szükségesek, amelyekkel az egyszerű dolgozó emberek milliói és tízmilliói nem rendelkeznek.”¹²

Ellenben a szocialista rendszer tulajdon- és hatalmi viszonyait a sajtószabadság garanciájaként méltatták: „Nálunk a sajtó nem lehet magánosok hasznát hajtó vállalkozása, a nyomdák pedig a népi demokrácia államának tulajdonában vannak. Nálunk a sajtó a demokratikus pártokon és tömegszervezeteken keresztül a dolgozók tulajdona, s intézményesen gondoskodik népi demokratikus államunk arról, hogy ne kerülhessen a néppel ellenséges érdekeltségek kezébe.”¹³ A sajtószabadság kérdéséhez más nem szólt hozzá az alkotmány vitájában, a két hivatalos pozíciót betöltő újságíró – Mihályfi hangsúlyozta, hogy úgy is, mint a Magyar Újságírók Országos Szövetségének (MÚOSZ) elnöke foglalt állást – is csak ezt a két tételt emelte ki.

Az újságírással kapcsolatos megszólalások második csoportja a magyar – és a szocialista – sajtó fejlődésének pozitívumait sorolta. Horváth Márton a csehszlovákiai magyar sajtó új hetilapját (*Új Szó*) és a legfontosabb magyar napilapok csehszlovákiai terjesztésének megoldását üdvözölte.¹⁴ Barcs az 1952. évi népművelési minisztériumi költségvetés kapcsán a tárca feladatai között az egyetemi újságíróképzés megindulását is megemlítette eredményként.¹⁵ Az Eötvös Loránd Tudományegyetem bölcsészkarán 1951-ben indult tanszék 1958-ig működött, a későbbiekben azt találták célravezetőbbnek, ha a diplomás fiatalok az újságírószakmát a szerkesztőségekben és a MÚOSZ tanfolyamain sajátítják el.¹⁶ A hazai sajtó fejlődésének tényeit hosszasan csak egyetlen felszólalásban sorolta valaki: Mihályfi, az ötéves terv módosításáról szóló törvény vitáján. A Népművelési Minisztérium – sajtóügyekért is felelős – államtitkára saját reszortja kapcsán a példányszámemelés jelentőségére fűzte fel érvelését.

¹¹ Mihályfi felszólalása az új alkotmány vitáján (1949. augusztus 17.). Ogy. 1949–1953. I. kötet, 189.

¹² Losonczy Géza felszólalása az új alkotmány vitáján (1949. augusztus 17.). Ogy. 1949–1953. I. kötet, 183.

¹³ Uo.

¹⁴ A szocialista országok közötti érdekellentétek egyik mindennapi ütközőpontja egymás sajtójának terjesztése volt. Részben azért, mert a desztalinizált nyilvánosságban mások voltak a kimondhatóság korlátai az egyes országokban, részben mert, ahogy már az 1950-es években is megvolt, a kisebbség- és nemzetpolitikai nézetkülönbségek továbbra is fennálltak. A szocialista országok egymás közötti ellentéteiről I. BENCSIK Péter: Hidegháborúk a kelet-közép-európai államszocialista államok között. *Múltunk*, 2017/3., 152–189.

¹⁵ Barcs Sándor felszólalása a népművelési tárca költségvetése tárgyában (1951. december 21.). Ogy. 1949–1953. II. kötet, 941.

¹⁶ TAKÁCS Róbert: *Politikai újságírás a Kádár-korban*. Budapest, Napvilág, 2012. 277.

„Az új problémákkal foglalkozó sajtó népszerűsége rohamosan nőtt, és ma a vezető magyar napilap, a *Szabad Nép* példányszáma többszöröse annak a legnagyobb példányszámnak, amelyet a régi rendszerben, bármikor is elértek. A *Szabad Nép* példányszáma felülmúlja a 800 000-et, és ehhez járul még a többi hat napilap együtt szintén többszázszázra kitevő példányszáma. Hatalmas a fejlődés a hetilapok terén is. Hat olyan hetilapunk van, amelynek példányszáma jóval százezren felül van; inkább a 200 ezer közelében, sőt az egyik közülük már a 300 ezres példányszám felé tart.”¹⁷

Mihályfi tehát, mint az úgynevezett kulturális forradalom számos más területén, a tételezett előrehaladást kvantitatív, és nem kvalitatív tényezőkkel igazolta, bár azt is szelektíven: szólt ugyan a 800 ezres példányszámú pártlapról, de nem említette a négyoldalas terjedelmét, vagy akár azt, hogy a korábbi 8–11, vagy az 1920–1930-as években két-három tucatnyi országos napilappal szemben a felszólalásakor mindössze négy országos lap jelent meg, és a hetilapok száma is jelentősen csökkent az 1948 és 1951 közötti szovjetizálás nyomán. A példányszámok emelkedését pedig nem az árképzésnek és az adminisztratív intézkedéseknek tulajdonította (példányszámok pártközpontbeli meghatározása, ezt visszaigazolni hivatott előfizetési kampányok), hanem a tartalmi színvonal emelkedésének, ez utóbbit pedig – a bevett rituálé szerint – Rákosi útmutatásának eredményeként írta le. Itt arra az 1948. március 23-ai értekezletre utalt, amelyen Rákosi még többpárti viszonyok között a hazai politikai sajtó egésze számára fogalmazott meg útmutatást, és bírálta a piaci verseny létéről tanuskodó szenzációhajhász újságírás működését.¹⁸ Mihályfi egy további kiegészítő érve a magyar sajtó rangja mellett a nemzetközi elismertség növekedése volt, ami természetesen az államszocialista országok közösségén belüli sikert jelentette:

„A magyar sajtó nemzetközi tekintélyét pedig bizonyítja az az éppen napjainkban lefolyt esemény, hogy a Nemzetközi Újságíró Szövetség Végrehajtó Bizottsága Budapesten tartotta fontos ülését, és ezen a magyar újságírók vendégeiként részt vettek a világ haladó, becsületes, a békéért, a szabadságért, az igazságért harcoló újságíróinak legkiválóbbjai, élükön a szovjet újságírás és a világbékeharc olyan kimagasló személyiségeivel, mint Szimonov, Zaslavszkij és Jermilov.”¹⁹

A megszólalások harmadik csoportja a nyugati „imperialista” sajtó tartalmát, működését vette célba, avagy ‘leplezte le’. Ebben a műfajban Mihályfi jeleskedett, mellette Szabó volt az, aki összevetette a magyar és a nyugati sajtót a tartalma alapján. A fentiek alapmotívuma egy pozitív eszményeket felvállaló és jóra nevelő nyilvánosság szembeállítására egy agressziót kondicionáló, az imperialista háborús célokat szolgáló nyilvánossággal. „A mi sajtónkban az ötéves terv, a szo-

¹⁷ Mihályfi felszólalása a felemelt ötéves terv országgyűlési vitáján (1951. május 16.). Ogy. 1949–1953. II. kötet, 516.

¹⁸ Murányi Gábor – e tekintetben Mihályfihoz hasonlóan – szimbolikus dátumként kezeli ezt, és a hazai sajtó kommunizációját a gleichschaltolásának kezdetét teszi erre az időpontra. KÓKAY György – BUZINKAY Géza – MURÁNYI GÁBOR: *A magyar sajtó története*. Budapest, MŰOSZ, 1994. 203.

¹⁹ Mihályfi felszólalása a felemelt ötéves terv országgyűlési vitáján (1951. május 16.). Ogy. 1949–1953. II. kötet, 517. Mihályfi Konsztantyin Mihajlovics Szimonov íróra, a *Novij mir* főszerkesztőjére, David Ioszfovics Zaslavszkijra, a *Pravda* vezető újságírójára és Vlagyimir Vlagyimirovics Jermilov szerkesztő-irodalomkritikusra utalt.

cializmus megvalósítására szolgáló és a béke védelmét elősegítő cikkek jelennek meg. Könyveink, filmjeink és rádióink a munka megbecsülésére a legnemesebb emberi gondolatokra, a kultúra szeretetére és ápolására indítja népünket” – szögezte le Szabó.²⁰

A nyugati médiát leginkább jellemző, szimbolikus műfajnak az amerikai típusú képregényeket hozták fel, ugyanis a *comic strip* magába sűrítette mindazt a tartalmat, amit a szocialista kultúra antagonisztikus ellentétéként lehetett megjeleníteni. Így a jó erkölcsökre nevelés, a „kulturgnosztika” világa áll szemben a lealacsonyító, agresszív ösztönöket felélesztő tömegkultúrával, a béke kultúrája a háborúéval, a tömegek kulturális felemelésének törekvése a tömegeket a politikától és az ahhoz szükséges világértelmezéstől elvágó, ezáltal függésben tartó igyekezettel.

„Ez az irodalom dicsőíti az erőszakot, a befolyásolható ifjú szellemeket a szexszualitásra (*sic!*) és a szadizmusra irányítja, erősen fasiszta tendenciákkal. Ez az irodalom arra tanítja a gyerekeket, hogy az erőszak hősiesség, a gyilkosság pedig lelkesítő irgalom. Tíz centekért szórják, főleg az ifjú olvasók közé ezeket a szemét könyveket, amelyekben – ismét az angol folyóiratot idézem – jóformán alig van szöveg néhány vad indulatszón kívül, amelyek az erőszakot, a gyilkosságot kísérik vagy fogadják. Nincs ezekben a könyvekben semmi, ami mulatságos lenne, amin nevetni lehetne, csak brutalitás, leütés, agyonlövés, fojtogatás, kegyetlen kínzás a tartalmuk.”²¹

Mivel a ponyvairodalomnak, erőszakos történeteknek – legyenek azok cowboymesék, bűnügyi történetek, szuperhősös attrakciók vagy sci-fik – Észak-Amerikában is számos kritikus a léte, ellenérveket, adatokat is tudtak az amerikai sajtóból szemezgetni, például azt, hogy minden harmadik kivágott kanadai fa közül egyre gyilkosság kerül, vagy azt hogy egy átlagos 18 éves amerikai már 18 ezer képkockán láthatott erőszakos, illetve pornografikus ábrázolásokat.

Mindehhez hozzáadódott az amerikai kultúra imperialista jellegének hangsúlyozása, ami a közös értékékként elismert, magasabb nivójú európai kultúrára is rátelepedett. „A *revues*, a *comic book*-kultúra terjesztése érdekében egyetlen eszközt sem hagynak kihasználatlanul, hogy a népek öntudatát elaltassák. Minderre a »kulturkapcsolatra« bőven jut abból a csaknem 11 milliárd dollárból, amely az amerikai háborús költségvetésben a külföldi behatolás, azaz az ő szavukkal élve »segélyezés« céljait szolgálja” – kötötte össze az államtitkár az amerikai kulturális export és a Marshall-segély kérdését.²² Vagyis a megszólaló újságírók az erkölcsi kártevésen túl az amerikai propaganda kritikátlan terjesztését is felrótták az Egyesült Államok médiájának és kormányzatának.

²⁰ Szabó Pál felszólalása a béke védelméről szóló törvény tárgyalásán (1950. december 8.). Ogy. 1949–1953. II. kötet, 465.

²¹ Mihályfi felszólalása a külügyi tárca 1952. évi költségvetésének vitájában (1951. december 18.). Ogy. 1949–1953. II. kötet, 728–729.

²² Mihályfi felszólalása az 1952. évi költségvetés vitájában (1952. december 16.). Ogy. 1949–1953. II. kötet, 1172.

2.2. Az 1953 és 1958 közötti parlamenti ciklus

Az 1953. évi parlamenti választásra már Sztálin halála után került sor, májusban. A választók ekkor is a népfront listájára adhatták le szavazatukat (amely meg is szerezte a voksok 98,2 százalékát), ám ekkor a négy évvel korábnál jóval kevesebb újságíró szerepelt rajta. A népfront 1953-ra lényegében teljesen elvesztette többpárti jellegét, a parlament létszámát is jelentősen lecsökkentették, 298 főre. A börtönben ülő újságírók (Kállai, Losonczy, Horváth Zoltán) mellett nem kerültek fel a népfrontlistára az addig is keveset szereplő, a volt koalíciós pártokhoz kötődő újságírók sem (Szabó ekkor már íróként, Friss pedig közgazdászként szerepelt rajta). Így az 1953 júniusában megalakuló parlamentnek mindössze öt újságíró tagja maradt, mindegyikük képviselő volt már az előző ciklusban is: Horváth Márton, a *Szabad Nép* főszerkesztője, a Népművelési Minisztérium éléről leváltott Révai, a továbbra is miniszterhelyettesként dolgozó Mihályfi, az MTI-t irányító Barcs, valamint a majd 1955-ben a *Magyar Nemzet* élére kinevezett Parragi. Mindannyian vezető politikai vagy szerkesztőségvezetői posztot töltöttek be a parlamenti ciklus idején, amit jól mutat, hogy mind az öten a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának is tagjai lettek.

Személyükben tulajdonképpen még a koalíciós időszak örökségét is megjelenítették. Igaz, a pártokra való utalásra – mint az Parragi esetében 1949–1950-ben még hangsúlyosan történt – nem kerülhetett sor. Parragi például már csak a népre (a felszólaló a „magyar nép nevében tolmácsolhatja népünk akaratát, kívánságát, érzéseit”),²³ illetve a népfrontra hivatkozott beszédeiben.

Az öt újságíró képviselő összesen tizenkét alkalommal szólalt meg a parlamentben, ebből tíz beszéd hangzott el az 1956-os forradalmat megelőzően (1954-ben három, 1955-ben négy, 1956-ban három), és kettő 1957-ben – ez utóbbi idején Horváth Márton már nem volt az országgyűlés tagja. A Kádár irányvonalához 1956 novembere után nem csatlakozó, a *Népszabadság*ban szerepvállalást elutasító Horváth Mártont a volt politikai vezetőket felülvizsgáló bizottság 1957 májusában szigorú megrovásra javasolta, de párttagságát nem tagadta meg. Ügye – 1956-os szerepének elítélése – még 1958-ban is napirenden maradt,²⁴ de parlamenti mandátumáról már 1957. május 9-én lemondott.²⁵

A legaktívabb továbbra is Parragi maradt, hat alkalommal szólalt fel. A hozzászólások iránya csak részben változott meg: továbbra is a külpolitikai témák domináltak az újságírók megközelítésében. A tizenkét megszólalás kétharmada külügyi témát érintett, azt is jellemzően nem kétoldali relációk, hanem a nemzetközi nagypolitika szemszögéből, a külügyi újságírás aktuális szemléletének teljesen megfelelően. Barcs mindhárom, Horváth Márton egyetlen megszólalása is világpolitikai tartalmú volt, Parragi és Mihályfi pedig fele-fele arányban beszélt külügyi és belpolitikai kérdésekről.

²³ Parragi György felszólalása a tanácsokról szóló törvényjavaslat folytatódó tárgyalásán (1954. szeptember 22.). Ogyn. 1953–1958. I. kötet, 530.

²⁴ HORVÁTH Bálint: Horváth Márton politikai pályája. *Múltunk*, 2017/3., 112–123.

²⁵ Ogyn. 1953–1958. II. kötet, 1167.

A mindösszesen négy belpolitikai tematikában mutatkozik látványosabb átrendeződés: bár a parlamentben szereplők továbbra is érintettek kulturális kérdéseket, az oktatás, a kultúra és a vallás kérdései nem emelkedtek ki. A „kulturális forradalom” ügye ebben a ciklusban már nem tekinthető súlypontnak az újságíró képviselők által érintett témák között. Mihályfi 1955 novemberében, tehát a Rákosi-féle átmeneti visszarendeződés idején hosszan méltatta a népfront átfogó – a választásoktól a termelő munkán át a kulturális nevelésig ívelő – tevékenységét, Parragi pedig 1954 januárjában az igazságszolgáltatás kérdéséről, az év szeptemberében, a tanács törvény módosításakor a tanácsok munkájáról beszélt, 1957 májusában pedig Kádár miniszterelnöki beszámolójához több ponton is hozzászólt, és a nemzetközi helyzet elemzése mellett a forradalom utáni belpolitikai viszonyokra is kitért.

A megelőző ciklushoz képest – bár bizonyos tartalmi elemek, stílári fordulatok megőrződtek – jelentős tartalmi változások is kitapinthatók. A külpolitikai ügyek tárgyalásánál központi rendezőelv maradt a hidegháborús szembenállás, de a fekete-fehér, merev szembeállításon alapuló elemzéseket, a két társadalmi rendszer lényegének összevetését felváltotta a nemzetközi helyzet elemző bemutatása. Ez nem jelenti azt, hogy ne pártos vagy marxista helyzetelemzéseket adtak volna az országgyűlés újságírói, ám az előző ciklusbeli béke, békeharc helyett a központi fogalmak immár az enyhülés, a leszerelés és az atomfegyver lettek. Ezekben az elemzésekben továbbra is a Szovjetunió, illetve a szocialista tábor jelent meg kapcsolatkereső, konstruktív félként, az USA, a nyugati politikai-gazdasági elit pedig az elzárkózó, a megegyezést elutasító szereplőként.

Az enyhülés sajátos dimenziójaként jelent meg a nemzetközi kulturális érintkezés. A megszólaló újságírók ekkor nemcsak a szocialista országok közti bővülő kapcsolatokat hangsúlyozták, hanem az 1953 után újrainduló kelet–nyugati érintkezések magyar vonatkozású példáit is.²⁶ Barcs a magyar könyvkiadás adataival igyekezett igazolni, hogy a kormányzat nyitott az értékes nyugati kultúrára.²⁷ A továbbra is a művelődési tárcánál szolgáló Mihályfi azt emelte ki, hogy a desztalinizáció (nyilvánvalóan a kifejezést nem használta) a szocialista országok közti kulturális kapcsolatok természetét is átalakította, az érintkezések tömegesebbé válnak, a kulturális cserében érintett intézmények pedig önállóbbak lesznek.²⁸

Elsősorban Parragi megszólalásaiban érhető tetten az enyhülés és a kulturális diplomácia sajátos hozadéka, a nyugati tömböt kettéosztó, Európa közös vonásait hangsúlyozó, az európai és az amerikai kultúra hagyományos törésvonalát kihasználó törekvés. Parragi több ízben is az európai kultúra közös gyökereit, Európa vasfüggönyön átívelő összetartozását emelte ki – ami a nyugat-európai értelmiség amerikai tömegkultúrával szemben kritikus alapállásával is találkozott. „A civilizációban benne foglaltatik a párizsi Notre Dame éppen úgy, mint az egyszerű falusi templom, a moszkvai Tretyakov-képtár (sic!) éppen úgy, mint a Louvre, vagy a British

²⁶ L. erről TAKÁCS Róbert: Nyitottság és zártság dilemmái – kulturális érintkezések a külfölddel és a Nyugattal. *Századok*, 2014/6., 1493–1494.

²⁷ „1946 januárjától 1955-ig 687 angol nyelvből fordított mű jelent meg Magyarországon, több mint 4 millió 2 százezer példányban, míg a francia nyelvből fordított művek száma 415, összes példányszámuk pedig 2 millió 5 százezer volt.” – Barcs felszólalása Hegedűs András kormányfő külpolitikai beszámolója kapcsán (1956. február 8.). *Ogyn*. 1953–1958. II. kötet, 1146.

²⁸ Mihályfi felszólalása a minisztertanács elnöke beszámolójának vitájában (1955. november 16.). *Ogyn*. 1953–1958. II. kötet, 1000.

Museum, a firenzei Uffizi-képtár, a Vatikán szobor- és festménygyűjteménye” – hirdette 1954 júniusában.²⁹ Egy évvel későbbi beszédében a közös európai örökséget az amerikai hidegháborús politikával szemben fogalmazta meg: „ha Európára gondolunk, akkor mi nem az amerikai imperializmus gyarmatát akarjuk látni Európában. Mi az európai kultúra és civilizáció igazi nagy szellemi bázisait az európai kultúra remekműveiben, katedrálisokban, múzeumokban, könyvtárakban és történelmi nevezetességű helyekben látjuk.”³⁰

1956 után azonban a forradalom leverése, az 1963-ig napirenden tartott magyarkérdés nyomán Magyarország nemzetközileg elszigetelődött, így a magyar külpolitika mozgástere a Hruscov idején továbbra is érvényes enyhülési politika megvalósításában jelentősen lecsökkent. Szintén Barcs volt az, aki ennek egyik aspektusaként a forradalom leverése után úgy állította be, mintha az amerikai kormány indokolatlanul szorítaná vissza a magyar–amerikai általános viszony részeként a kulturális érintkezéseket. „De azt nem értem, hogy mi köze mindehhez a Magyarország területén elesett amerikai hősöknek, vagy mi köze van Longfellownak, a 150 évvel ezelőtt született és valóban halhatatlan amerikai poétának. Nem értem, miért maradt távol az amerikai követség az amerikai hősök tiszteletére rendezett ünnepségünktől, és miért nem képviseltette magát a Longfellow emléke előtt tisztelgő ünnepélyen” – írta 1957 tavaszán,³¹ amikor a két ország viszonya a mélyponton volt, és bármiféle amerikai részvétel amerikai vonatkozású kulturális rendezvényen a Kádár-kormány Washington általi elismerése felé mutató gesztusként értékelődött volna.

Parragi igazságszolgáltatással kapcsolatos 1954-es beszéde azt mutatja, hogy a nálunk náluk, az „akkor-és-most” jellegű éles szembeállítások is csak fokozatosan szorultak vissza. A bírósági szervezetről szóló törvény 1954. januári vitájában a Horthy-kor reakciónak nevezett bíróságainak, valamint az Egyesült Államok igazságszolgáltatását mutatta be a szocialista joggyakorlat teljes ellentétéként. E keretben hivatkozott a Horthy-kor sajtópereire mint a bírósági döntések politikailag egyik leginkább motivált területére.³²

Sajátos régi-új eleme lett az országgyűlési munkának az interpelláció, amelyre 1956 nyarán nyílt újra lehetőség.

„Az interpelláció gyakorlati bevezetése nagy segítség a képviselőknek ahhoz, hogy közérdekű panaszokat, ügyeket itt az országgyűlésben közvetlenül elintézhessék, mert az ilyen közérdekű interpellációkból világosan meg lehet látni, hogy melyek azok a problémák, amelyek foglalkoztatják az ország lakosságát. Az interpellációkból tanulhatnak a miniszterek, s maga a minisztertanács is. Ezért örömmel kell üdvözölni, hogy már ezen az ülészakon képviselőtársaink közül számosan jegyeztek be interpellációt”

²⁹ Parragi felszólalása az 1954. évi állami költségvetés, az 1954. évi költségvetés és az 1953. évi állami költségvetés végrehajtásáról szóló törvényjavaslat együttes tárgyalásán (1954. június 16.). Ogn. 1953–1958. I. kötet, 252.

³⁰ Parragi hozzászólása Hegedűs kormányfőnek a varsói értekezletről adott beszámolójához (1955. május 25.). Ogn. 1953–1958. I. kötet, 935.

³¹ Barcs felszólalása az 1957. évi népgazdasági terv, az 1957. évi állami költségvetés és az 1957. évi állami költségvetésről szóló törvényjavaslat vitáján (1957. június 4.). Ogn. 1953–1958. II. kötet, 1877.

³² Parragi felszólalása a Magyar Népköztársaság bírósági szervezetéről szóló törvényjavaslat tárgyalásán (1954. január 22.). Ogn. 1953–1958. I. kötet, 102–108.

– vezette fel Apró Antal a kormány nevében az új fórumot az „építő kritikai szellem” és a miniszterek országgyűlés előtti felelősségének növekedése ígéretével.³³ Parragi azt emelte ki, hogy az „interpellációk bevezetése [...] valóban megteremti az élő kapcsolatot a nép és az országgyűlés között.”³⁴

Két újságíró ekkor, 1956. augusztus 3-án három miniszterhez is fordult: Barcs rögtön két minisztert is ‘kérdőre vont’: a pénzügyminisztert a nyugdíjak késedelmes folyósítása miatt (konkrétan azért, mert a nyugdíjba vonulás és az első nyugdíjfolyósítás között túl hosszú idő telik el), az élelmiszeripari minisztert pedig a kenyér rossz minősége miatt. Mindkettő klasszikus hétköznapi gond, olyan ideológiai töltet nélküli állampolgári panasz, amelynek Barcs képviselőként adott nyomatékot. A vallási ügyekkel, az állam és az egyház viszonyával korábban is sokat foglalkozó Parragi viszont egy ideológiai kérdésben is felemelte szavát, amely a vallásos állampolgárok alkotmányos jogait érintette. A hittan-beiratkozások korlátozásának, akadályozásának, az ezzel kapcsolatban tapasztalt hatalmi presszióknak az orvoslását kérte a kormánytól.

Az újságírás kérdései konkrét joganyagról szóló vita kapcsán nem merülhettek fel ebben a ciklusban, hiszen sajtóról, médiáról vagy ezek irányításáról szóló törvény nem született. Alkalmat adhatott volna erre a Tájékoztatási Hivatal felállításáról szóló 1954. márciusi döntés, ám a nyilvánosság irányítása nem tartozott a nyilvánosan tárgyalható kérdések körébe, a hivatalt a minisztertanács titkos 2015/1954. (MT) számú határozatával hívták életre.³⁵ Így 1956 előtt az újságírásra, a sajtó működésére is csak elszórt utalások hangzottak el a parlamentben ülő újságírók részéről.

A hidegháborús enyhülésért tett magyar erőfeszítéseket nyugtázta Barcs, hangsúlyozva, hogy a tények „csattanós választ adnak a »vasfüggöny«-legenda terjesztőinek. Íme az egyik példa: 1955-ben 570 külföldi újságíró járt Magyarországon. Ebből 185 a baráti országokból jött, és 385 – tehát a többség – a nyugati államokból.” Az efféle nyitás propagandacélokat szolgált, amitől a desztalinizáció kezdetén ugyanazt várták, mint az 1950-es évek végén, 1960-as évek elején, a kádári konszolidáció idején: azt, hogy a nyugati tudósítók által feltételezettnél jobb helyzet majd a korábbinál pozitívabb hangvételű beszámolókat szül.

„Nem ringatjuk magunkat hamis illúziókban, és nagyon jól tudjuk, a burzsoá újságok és hírszolgálati irodák nem azért küldik ide munkatársaikat, hogy azok cikkeikben a szocialista rendszer fölényét bizonygassák és méltassák. A nyugati újságírók közül azonban többen nem tudnak szabadulni az itt szerzett élmények hatása alól, ezért cikkeikben fel-felbukkan az elismerés hangja.”

³³ Apró Antal felszólalása (1956. augusztus 2.). Ogyn. 1953–1958. II. kötet, 1568.

³⁴ Parragi interpellációja a minisztertanácshoz a hitoktatás tárgyában (1956. augusztus 3.). Ogyn. 1953–1958. II. kötet, 1636.

³⁵ TAKÁCS Róbert: A Rákosi-kor sajtója. In: PAÁL Vince (szerk.): *A sajtószabadság története Magyarországon 1914–1989*. Budapest, Wolters Kluwer, 2015. 402.

Éppen ezért Barcs azokat a nyugati tudósítókat bírálta, akik nem mentek át ezen a „pozitív változáson”.³⁶ 1956-ban pedig az amerikai légballonos propagandaakciók³⁷ elítélésére is sor került az országgyűlésben.³⁸ Barcs ez alkalommal is élt az újságíró képviselők felszólalásaiban továbbra is szívesen alkalmazott eszközzel: nyugati sajtótermékeket idézve támogatta meg érvelését, vagy azt húzta alá, hogy a „józanabb, önkritikusabb” nyugati hangok is a szocialista tábor igazát erősítik meg. Ez alkalommal a *The Manchester Guardian*nek a légballonok közlekedési veszélyeiről írt véleményét idézte.³⁹

Ez nem jelenti azt, hogy az újságírás, a média és a hatalom viszonya, a nyilvánosság működése ne egyik központi kérdése lett volna ezeknek az éveknek. A desztalinizáció szinte minden aspektusa megkerülhetetlenül vetette fel a nyilvánosság kérdését, hiszen az addigi politika átértékelése, a korábbi döntések megkérdőjelezése, a politikailag motivált perek felülvizsgálata mind-mind nyilvános vitát követelt (volna). 1954 őszére az újságírók körében is előrehaladt az erjedés, a *Szabad Nép* mellett más szerkesztőségek tagjai, elsősorban kommunistái lázadtak a puszta végrehajtói szerepkör ellen.⁴⁰ Az 1955-ös visszafordulás ezért személycserékkel is járt, ám a XX. kongresszus után ezek a viták újult erővel lobbantak fel: a Petőfi Kör sajtóvitája 1956. június 27-én nyilvánvalóvá tette, hogy az újságírók többsége kritikus a rákosista vezetéssel szemben, új, egyenlő(bb) viszonyt követel magának a pártvezetéstől.⁴¹

1956 októberének végén pár napra visszatérni látszott a koalíciós időszak pluralizmusa, az újságírók és írók pedig az ellenállás, a november 4. utáni sztrájk révén a legerősebb értelmiségi tiltakozó csoportot adták, amit a hatalom csak a sajtó irányításának kormányzati központosításával, a Tájékoztatási Hivatal újbóli megszervezésével, illetve a MÚOSZ autonómiájának felfüggesztésével tudott megtörni. A forradalom utáni másfél évben sor került az emigrációba kényszerült, ott lapokat kiadó újságírók elítélésére, Kádár pedig a parlamentben is kifejtette a sajtó és a hatalom általa elfogadható viszonyát, vagyis azt, hogy a sajtó alárendelten, a politika szolgálatában, annak segítőjeként működjön, ne pedig kritikusaként, örkutyszerepben.

„Beszéltem az újságírókkal. Azok vitakoztak, hogy több szabadságot, meg hogy bírálni lehessen. Mondtam nekik: nem jó munkamegosztás ez. Micsoda dolog az, hogy a kormánynak csak az a feladata, hogy hibákat kövessen el, s az újságírónak az a feladata, hogy ezt megírja. (Derűltség.) Én erre nem akarok életfogytiglan berendezkedni.”⁴²

³⁶ Barcs felszólalása Hegedűsnek a kormány külpolitikájáról adott beszámolójához (1956. február 8.). Ogy. 1953–1958. II. kötet, 1145.

³⁷ BORHI László: *Magyar–amerikai-kapcsolatok 1945–1989. Források*. Budapest, MTA Történettudományi Intézet, 2009. 41.

³⁸ Horváth Márton hozzászólása Hegedűsnek a kormány külpolitikai tevékenységéről adott beszámolójához (1956. február 8.). Ogy. 1953–1958. II. kötet, 1140.

³⁹ Barcs felszólalása Hegedűsnek a kormány külpolitikájáról adott beszámolójához (1956. február 8.). Ogy. 1953–1958. II. kötet, 1146–1147.

⁴⁰ L. erről TAKÁCS Róbert: Újságírói szerepfelfogások 1954 és 1956 között Magyarországon. *Médiakutató*, 2006. tél, 7–24.

⁴¹ A sajtóvita anyagát közli: HEGEDŰS B. András – RAINER M. János (szerk.): *A Petőfi-kör vitái. Partizántalálkozó – sajtóvita*. Budapest, 1956-os Intézet – Múzsák, 1991.

⁴² Kádár János beszéde az országgyűlésben (1957. május 11.). Ogy. 1953–1958. II. kötet, 1794.

3. Újságírók a klasszikus kádári évtizedek parlamentjeiben

3.1. Újságírók-képviselők – a személyi kontinuitás évtizedei

A magyar újságírók, akik között számosan – mindenekelőtt a politikailag aktív, elsősorban a *Szabad Néphez* kötődő zsrnaliszták – 1954 és 1956 decembere között a nyilvánosság megreformálásának, a magyar belpolitika desztalinizálásának legfontosabb követelői között voltak, 1956 után évtizedekig nem jutottak újra kiemelkedő politikai szerephez. A Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) vezetése sikeresen állította vissza – konszolidálta – az állampárt hatalmi monopóliumát. Az újságírói ellenállás megtöréséhez szükség volt a MÚOSZ autonómiájának 1957. januári felfüggesztésére, az újságírók egzisztenciális fenyegetettségére is. A Nagy Imre, illetve a forradalom, a szovjetellenes szabadságharc mellett kitartók súlyos megtorlás áldozataivá váltak, vagy emigrációba kényszerültek. Végül minden újságírónak igazoló bizottság elé kellett állnia, amely döntött arról, hogy ki maradhat meg szakmájában, és ki kényszerül elhagyni a pályáját.

A hatalom konszolidálásának fontos lépcsője volt az 1958-as országgyűlési választás, amelyet november 16-án tartottak, vagyis a magyarországi média szemszögéből nézve az 1958-as sajtóhatározat és a MÚOSZ újjáalakítása után.⁴³ 1958 nyarára a sajtó irányítása – a területért felelős Szirmai és Darvasi István pártközpontba helyezésével – szintén visszakerült a Központi Bizottsághoz (KB). Így nem volt akadálya annak sem, hogy a Hazafias Népfront listáján újságírók is bekerüljenek az országgyűlésbe, összesen kilencen – bár közülük aktív újságírónak mindössze három képviselőt tekinthetünk: Barcsot, az MTI vezérigazgatóját, Mihályfit, az 1957 szeptemberében újraindított *Magyar Nemzet* főszerkesztőjét, valamint Parragit, a *Hétfői Hírek* főszerkesztőjét. Mindhármuk komoly 1945 utáni politikai múlttal is rendelkezett, bár ekkor egyikük sem volt párttag, hanem a párt úgynevezett szövetségi politikájának voltak kitüntetett alakjai. További három képviselő az újságírást tartotta eredeti foglalkozásának, ám őket már politikusként vehetjük számításba: Kállai miniszterelnököt, az 1959 augusztusában elhunyt Révait, a KB tagját, valamint Szirmait, az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztályának vezetőjét, 1959-től ideológiai titkárát. Negyedikként megemlíthető Fehér Lajos, aki 1956 novemberében szerkesztőként belebukott a *Népszabadság* és az Ideiglenes Politikai Bizottság közti küzdelembe,⁴⁴ és a pártlap szerkesztőségének sztrájkja után mezőgazdasági vonalon dolgozott tovább. Szakasits Árpádot pedig MÚOSZ-elnökként – és hajdani *Népszava*-szerkesztőként – sorolhatjuk az újságírók közé. Kilencedikként említhető Mesterházi Lajos, aki 1958-ban az *Élet és Irodalom* főszerkesztője volt, ám őt ezzel együtt írónak soroljuk be, ezekben az években is írói munkássága állt előtérben.

A következő ciklusban – két elhalálozás ellenére (Parragi és Révai) – ezen a szinten maradt az újságírók száma. Megőrizhette mandátumát a gyakorló újságíró politikusok közül Barcs és

⁴³ A MÚOSZ elnöke a magára sem újságírónak tekintő Szakasits Árpád lett, és a Politikai Bizottság is világossá tette, hogy az újjáalakított MÚOSZ-ra a pártvezetést támogató szatellit szervezetként van szüksége. „Nem baj, ha 1-2 évig nem tekintik saját fészüknek a MÚOSZ-t a nem kommunisták. Meg kell értetni, hogy a párt vezet” – jelentette ki Kádár a vitában. Jegyzőkönyv a Politikai Bizottság 1958. május 13-ai üléséről. MNL OL 288. f. 5/63. ó. e.

⁴⁴ SÍROS Levente: A *Népszabadság* letiltott cikke 1956 novemberében. *Múltunk*, 1992/1., 131–144.

Mihályfi, a politikus újságírók közül pedig Kállai, Szirmai és Szakasits. Sajtóban betöltött vezető pozíciója révén tekinthető újságírónak a budapesti pártbizottságból áthelyezett Kelen Béla,⁴⁵ aki 1962 után két évtizedig az *Esti Hírlap* című ‘szocialista bulvárlapot’ irányította, a szintén 1962-ben a mind jelentősebb orgánummá váló Magyar Rádió és Televízió élére kinevezett KB-tag Tömpe István, az Agitációs és Propaganda Osztályt vezető Darvasi, valamint a KB központi lapjának, a *Népszabadságnak* a főszerkesztője, Komócsin Zoltán. A sajtóhoz kötődött továbbá a Népszava Lapkiadó Vállalat igazgatója, Galló Ernő is. Az egyetlen nem vezető, gyakorló újságíró a népfront listáján Wessely Jánosné, a Magyar Rádió és Televízió munkatársa volt, ám ő pótképviselőjelöltként végül nem került be az országgyűlésbe.

Az 1967-ben megváltozott választási rendszer egyéni körzetekre épült. Bár ezek többségében továbbra is a népfront egyetlen jelöltje ‘közül’ lehetett választani, a törvény nem zárta ki a többes jelölést sem, amire ebben az évben mindössze kilenc, 1971-ben negyvenkilenc körzetben került sor. A következő három választást, 1971-ben, 1975-ben és 1980-ban ugyanezen szabályok szerint rendezték meg. Az újságírók jelenléte és személye pedig – a létszám folyamatos csökkenése mellett – nagyfokú állandóságot mutatott. Barcsot, Kelent, Darvasit és Kállait egymás után négyszer választották újra, közülük Barcs és Kelen viselt végig sajtóbeli tisztséget, illetve Darvasi 1968-ban a pártközpontból újra sajtóvonalra került, amikor a kormány frissen alapított félhivatalos napilapja, a *Magyar Hírlap* főszerkesztőjének tették meg. A *Magyar Nemzet* vezető újságírója, majd főszerkesztője, Pethő először 1967-ben, majd 1975-ben és 1980-ban is képviselő lett, elődje a népfrontnapilapnál, Mihályfi is további két ciklusban került fel a népfrontlistára, ám utolsó ciklusát nem tudta kitölteni, mert 1972-ben elhunyt. Szintén elhunyt – 1969-ben – Szirmai ideológiai titkár. Mindannyiuknak egyjelöltes körzeteik voltak, tehát 1985 előtt nem kényszerültek még viszonylag tét nélküli megméretésre sem.

1967 és 1971 között tehát már csak nyolc, 1971 és 1975 között hat, majd öt, végül rövid ideig ismét hat, 1975 és 1980 között öt (bizonyos szempontból hét), 1980 és 1985 között öt (avagy hat) újságíró képviselő tevékenykedett. Egy-egy ciklus erejéig vettük figyelembe az alábbi politikusokat, akik hosszabb-rövidebb ideig sajtó-, illetve médiavonalon láttak el pártfeladatot: 1967 és 1971 között Gosztonyi János, majd 1971 és 1975 között Sarlós István mint a *Népszabadság* főszerkesztője, 1974–1975-ben Nagy Richárd, aki a budapesti pártbizottság éléről került a parlamentbe, de 1974-ben átvette a Magyar Televízió irányítását. Gosztonyi és Nagy munkásként, Sarlós tisztviselőként határozta meg eredeti foglalkozását. A tanár végzettségű Réger Antal 1975-ben került a parlamentbe, ahol a Magyarországi Németek Demokratikus Szövetsége főtítkáráként a kádári nemzetiségpolitikát reprezentálta. Ugyanakkor évtizedes újságírói pályafutás állt mögötte: 1961 és 1967 között a Magyar Rádió Pécsi Stúdiójának volt munkatársa, utána 1973-ig már a Magyar Rádió központjában, a Külföldi Adások Főszerkesztőségén dolgozott, 1983-ban visszatért a Magyar Rádióhoz, a Politikai Adások Főszerkesztőségére. Nem soroljuk az újságírók közé Horváth Richárdot, aki a népfrontlistán lelkészként – és emellett egy ízben, 1975-ben a *Katolikus Szó* főszerkesztőjeként – szerepelt. Bár a Katolikus Papok Országos Békebizottságának 1956 és 1990 között megjelenő hetilapját már 1959-től ő szerkesztette, nem újságírói minőségben került az országgyűlésbe.

⁴⁵ *Kelen Béla-interjú*. Készítette Murányi Gábor 1987-ben. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 101. sz. 847–856.

Az újságíró képviselők száma 1956 után kilenc és hat között alakult. A kádárizmus évtizedeiben – 1985-ig – az országos sajtó legfőbb vezetőinek bérelt helyük volt az országgyűlésben is: folyamatosan jelen volt a népfront napilapja, a *Magyar Nemzet* főszerkesztője (és Pethő személyében az 1960-as években a vezető munkatársa is felkerült a népfront listájára). Az *Esti Hírlap*, a *Magyar Hírlap* és az MTI vezetője esetében a képviselői hely inkább szólt a szereplők politikai súlyának, mint újságírói tevékenységének. Ők öten a sajtóban és az országgyűlésben is a (tájékoztatás)politikai kontinuitást képviselték. A *Népszabadság* kongresszusi ciklusonként változó felelős szerkesztője több ízben is beült a parlamentbe,⁴⁶ így Komócsin 1963-ban, Gosztanyi 1965-ben, Sarlós 1971-ben. Ugyanakkor sem Nemes Dezső 1958-ban, sem Katona István 1975-ben, sem Várkonyi Péter 1980-ban nem jelöltette magát. Berecz János 1985-ös megválasztásakor ugyan a *Népszabadság* főszerkesztője volt, decemberben a nem képviselő Borbély Gábor váltotta, Bereczet pedig a KB ideológiai titkárának nevezték ki. Szintén nem volt állandóan jelen az országgyűlésben az elektronikus média vezetése: Tömpe István, az MRT elnöke csak egy ciklust vállalt, 1963 és 1967 között, Nagy, a Magyar Televízió 1974-ben megválasztott elnöke pedig 1975-ben és 1980-ban már nem volt jelölt, ahogy 1985-ben Kornidesz Mihály sem. A Magyar Rádió élén – az 1974-es intézményi szétválasztás után – tizennégy évig álló Hárs István szintén nem.

Ha az utóbbiak ambicionálják, feltehetően találtak volna helyet számukra a népfront listáján, még akkor is, ha a képviselők lajstromának összeállításakor odafigyeltek arra, hogy minden foglalkozási csoport képviselve legyen. Az 5-6 újságíró kevésnek tűnik, de a 10,5 milliós Magyarországon még az egyetlen képviselő is jóval meghaladta a szűk újságírói létszámra arányosan eső parlamenti 'kvótát': a 349 mandátumból az 5 is 1,4%-os arányt jelent egy néhány ezres szakma részéről. Pethő mesélte el, hogy 1967-ben, amikor a korszakban nyolc újságíró került a parlamentbe, akik az első plenáris ülés után a lifteknél Szirmai köré gyűltek, Kádár oda szólt a kis csoportnak: „Te jó isten, hát ennyi újságíró lett képviselő, na, ez is egy jó parlament lett!”⁴⁷

Az újságírók számát gyarapították az egykori újságírók, akik hajdani foglalkozásukat maguk is vállalták. Így a miniszterelnök, majd a Hazafias Népfront Országos Tanácsának elnöke, Kállai, KB-osztályvezetőként Darvasi, KB-titkárként Szirmai, illetve Révai is újságíróként határozta meg magát. A jelöltek eredeti foglalkozása 1980-ig szerepelt a népfront jelöltlistáin, az utolsó két választás alkalmával már csak az aktuális foglalkozást és beosztást tüntették fel.

Nem vezető újságíró azonban csak kivételesen került az országgyűlésbe, 1985-ben, a kötelező többses jelölésnek és a 'spontán' jelöltállításnak köszönhetően. Az az országgyűlés azonban nem csak emiatt tért el a korábbi ciklusok parlamentjeitől, ami indokolja, hogy a munkáját külön fejezetben tárgyaljuk.

⁴⁶ A *Népszabadság* főszerkesztői posztja első vonalbeli pártmegbízatásnak számított; az újságírói-szerkesztői kontinuitást a főszerkesztő-helyettesi posztot betöltő Rényi Péter jelentette.

⁴⁷ *Pethő Tibor-interjú* (9. lj.) 685.

3.2. 1958 és 1985 közötti évek – a nemzetközi helyzet

Az 1958 és 1985 közötti hat parlamenti ciklus jellegének, működésének hasonlósága miatt ezt a bő két és fél évtizedet együtt tárgyaljuk. Ez időszak alatt az országgyűlés évente néhány ülésszakot tartott csupán, ahol a napirenden a csekély számú törvény mellett mindenekelőtt a kormánytagok beszámolóí szerepeltek.

Az újságíró képviselők sajátos módon simultak bele ebbe a szürkeségbe. A hat ciklus során 16 – a magát tanárként meghatározó Régerrel 17 – aktív vagy korábbi újságíró volt jelen a parlamentben, akik e 23 év alatt összesen 54-szer szóltak hozzá napirend szerint tárgyalt kérdésekhez. Mindez mérsékelt aktivitást jelent: egy újságíró képviselőre egy ciklusban átlagosan 1,3 hozzászólás esett. Mindössze két ciklus haladta meg enyhén ezt az átlagot, az 1967–1971-es (1,5) és az 1975–1980-as (1,4), az 1980–1985-ös ciklusban pedig ennél kevesebb, mindössze 1 felszólalás jutott egy újságíróra. A létszám csökkenése mellett ez így is csökkenő mennyiséget jelentett, hiszen az 1960-as években még 12-13 megszólalás volt egy ciklusban az újságírók részéről, 1975–1980-ban már csak 7, 1980–1985-ben pedig mindössze 5.

Az ebben az időszakban legalább három ciklust teljesítő képviselők között Kállai szólalt fel a legtöbbször, összesen tizenegyszer, ám ezek közül tízszer 1975 előtt, hatszor pedig 1958 és 1967 között, amikor kormányfőként még 'hivatából' szerepelt többször, 1971 és 1975 között pedig a Hazafias Népfront elnökeként szólalt meg. Az aktív újságírók közül Mihályfi kilenc, Barcs és Darvasi nyolc alkalommal kapott szót. Mihályfi 1972-es halála miatt csak három és negyed ciklust tudott teljesíteni, így ő tekinthető a legaktívabb újságírónak a magyar parlamentben ebben az időben, igaz, felszólalásainak többségét – összesen ötöt – 1963 és 1967 között tette. Pethő és Kelen nevéhez egyenként öt felszólalás fűződik, ám az előbbinek ehhez három, az utóbbinak öt ciklusra volt szüksége. E hat képviselő jegyezte az 'újságírói' hozzászólások 85%-át.

„Hadd kezdjem egy hivatkozással a sajtó területéről – nem az *Esti Hírlap* hasábjairól, hanem egyik hetilapunkból idéznék. A lap körkérdést tett fel munkatársainak, miről szeretnének leszokni. A válaszokban természetesen sok emberi gyarlóság, bocsánatos vagy kevésbé bocsánatos káros szenvedély szerepelt” – vezette fel mondandóját az *Esti Hírlap* főszerkesztője 1981 decemberében –, „valamint az egyik szerkesztő frappáns válasza, hogy legszívesebben a nemzetközi helyzetről szokna le. Tudjuk azonban, hogy ez az, ami lehetetlen, könnyebb a nikotínéhségtől gyötrődőnek feladni a dohányzást, mint bármelyikünknek a nemzetközi helyzetet.”⁴⁸ A Kelen által bemutatott függőség tökéletesen visszaköszönt a klasszikus kádári évtizedek mindegyik főszerkesztőjének parlamenti szereplésében. Barcs, Darvasi, Kelen, Mihályfi és Pethő sem tudta megtagadni, hogy külpolitikai újságíró, de legalábbis külpolitikai érdeklődésű szerkesztő. Barcs és Darvasi nyolc-nyolc hozzászólásából hét-hét külpolitikai tárgyú volt, Pethőnek mind az öt, Kelennek pedig ötből négy. Mihályfi volt a legsokoldalúbb, ő kilencből hatszor foglalkozott nemzetközi ügyekkel és három alkalommal mással: gazdasággal, művelődéssel vagy szűkebb értelemben belpolitikával (konkrétan településfejlesztéssel). Mindez persze az össz-

⁴⁸ Kelen Béla felszólalása a külügyminiszter beszámolójához (1981. december 18.). Ogy. 1980–1985. I. kötet, 746.

képre is rányomja a bélyegét: az 54 felszólalás közül 39 fókuszában külpolitikai kérdések álltak, ami az esetek 72%-át jelenti. Ezzel összhangban volt az is, hogy az 'újságírói mag' ciklusokon át tagja volt a külügyi bizottságnak, és aktív szerepet játszott a parlamentáris külpolitikában is, az Interparlamentáris Unió (IPU) keretein belül. A magyar IPU-csoport vezetőségének tagjaként tehát a magyar külpolitika gyakorlati kivitelezésében is tevőleges szerepet vállaltak.

Belpolitikai – például igazságügyi, alkotmányügyi, kormányzati, tanácsi-községi – ügyekről jóval kevesebbet beszéltek az újságírók a parlamentben, e felszólalások elsöprő többsége az 1970-es évekre esett: a hét alkalom mindössze 13%-os arányt jelent. Sarlósnak jutott például a feladat, hogy az 1971-ben felálló minisztertanács felépítését indokolja az országgyűlésben, Mihályfi arról elmélkedett, hogy Magyarországon a szocialista társadalomban négy – politikailag is – aktív generáció él, érdekeiket egyeztetve egymással, az évtized második felében pedig Barcs a vízgazdálkodás feladataival és lehetőségeivel foglalkozott. Átfogó beszédek is érintettek belpolitikai témákat, de ezek – mindhárom Kállai nevéhez fűződik – olyan kormányfői megszólalásoknak számítottak, amelyek a kormány tevékenységének egészét igyekeztek lefedni.

Ezek mellett két-két esetben a művészet-kultúra, valamint a sajtó és a nyilvánosság kérdései álltak a középpontban, egy esetben pedig gazdasági ügyek. A két kulturális téma egyike az 1958–1963-as ciklus egyik központi politikai kérdésével foglalkozott, az 1961-ben bevezetett oktatási reformmal, és Kállai fejtette ki az országgyűlés előtt. E kérdést egy több témát érintő átfogó beszédében is részletesen taglalta. Az egyetlen művészeti tárgyú újságírói hozzászólást Mihályfi tette 1966 januárjában a költségvetési vitában.

Míndez megfelelt a Kádár-korszak újságírói értékrendjének is: akkoriban nem a belpolitikai, hanem a külpolitikai újságírás jelentette a rangot, azt a területet, ahol egy sajtóban, médiában dolgozó személy elemzőképességét – természetesen bizonyos cenzurális kötöttségeket tekintve véve – kibontakoztathatta. A *Magyar Nemzet* – Mihályfi és Pethő napilapja – például eleve előbbre vette a külpolitikai híreket. A *Magyarország* nívós, informatív összefoglalókat publikáló hetilap a címe ellenére elsősorban külpolitikai profilú volt. Ezzel szemben a belpolitika mint olyan nehezen behatárolható – a gazdaságtól, avagy „szocialista építőmunkától” elválaszthatatlan – területnek számított, ahol az érvényes határozatok és a politika szolgálata jóval határozottabban korlátozta az újságírók mozgásterét, és az önálló elemzésről is sokkal inkább voltak hajlandók lemondani. A külpolitika nagyobb presztízsét az újságírók is igyekeztek viszszaigazolni venni. Kelen 1981 végén például megjegyezte, hogy amikor képviselőként a választókkal találkozik, rengeteg külpolitikai jellegű észrevételt, kérdést, hozzászólást kap:

„Aki előadóként vagy hallgatóként jelen van ezeken a gyűléseken, maga tapasztalhatja, hogy szinte özönlenek a kérdések, s milyen állandó igény van a világpolitika jobb és alaposabb ismeretére. Közvéleményünk érdeklődő figyelemmel kíséri a távoli és a közeli eseményeket. Közvéleményünk értő, nemcsak néz, hanem lát is. A viták során éppúgy szóba kerül az adott olajár vagy kamatszint, mint a különböző rakéták hordtávolsága, a fegyverek kilotonnában mért hatásfoka, kormányok, pártok, vezető politikusok állásfoglalásának elemzése.”⁴⁹

⁴⁹ Uo., 747.

3.3. Terítéken az újságírás kérdései

Kifejezetten újságírásra vonatkozó törvényjavaslatot a Kádár-kor országgyűlései 1985 előtt nem tárgyaltak. Az újságírás, a sajtó és a média működéseinek elveit, kereteit nem kormányzati, hanem pártbeli döntések, politikai bizottsági, valamint agitációs és propagandabizottsági határozatok, állásfoglalások fektették le. Egy ilyen alapvető jelentőségű határozatra Kelen is utalt 1968-ban:

„Jó irányú változást hozott a sajtó munkájában a párt Központi Bizottságának 1964. évi határozata a tájékoztatásról (*sic!*). Mindenekelőtt bizonyos felszabadulást, ösztönzést, biztatást kaptak a sajtó munkásai. Tartalmi vonatkozásban sokkal bátrabban tárjuk fel ma az ellentmondásokat. Természetesen örömmel írunk minden sikerünkről, de nem hallgatjuk el a kudarcokat sem.”⁵⁰

Kelen itt a Politikai Bizottság (PB) 1965. június 8-ai tájékoztatási határozatára utalt – vagyis mind az évre, mind a határozatot elfogadó szervre rosszul emlékezett. Sajátos helyzet, hogy a tájékoztatás terén valóban paradigmaváltást kimondó határozat (amely immár tájékoztatási, és nem sajtóhatározatként megjelenő dokumentum, mint amilyeneket az 1958-as és 1959-es PB-határozatokat követően adtak ki) nem kapott nyilvánosságot, még a Vass Henrik szerkesztette határozati gyűjteménybe sem került be, így az országgyűlés több tagja is Kelenről értesülhetett a létezéséről.

Ezenfelül Kelen ez alkalommal a média irányításának alapvető módszeréről, a főszerkesztői értekezletek gyakorlatáról is beszélt. Ezek létét – a sajtóirányítás módszereit – szintén nem tárgyalták nyilvánosan, igaz, Kelen is elég általánosan és elvontan fogalmazott ahhoz, hogy ne nevezze ezeket néven. E fórumokat a szakmai tájékoztatás és az újságírói önállóság garanciáiként, nem pedig az utasítás és számonkérés fórumaiként festette le:⁵¹ „Abban az esetben tudja a sajtó saját feladatát elvégezni, ha a párt és kormány részéről megfelelő információt kapunk, ha megfelelő judíciummal rendelkeznek a szerkesztők és újságírók s ennek következtében saját hatáskörükben is dönteni tudnak a kérdések tálalásában, az új hírek, események ismertetésében.”⁵²

Kelen egy másik sajtóirányítási-diplomáciai ügyet is ‘kifecsegett’ az országgyűlés plénumán, ráadásul egy rendkívül kiélezett helyzetben – amikor a magyar álláspont a Varsói Szerződés tagállamain belül elszigetelődött⁵³ – elhangzott külügyminiszteri beszámoló vitáján, 1968. július 13-án. Az *Esti Hírlap* főszerkesztője utalt azokra a tárgyalásokra, amelyek a magyar és csehszlovák sajtóirányítás vezetői, illetve vezető újságírók között zajlottak 1967 során. Ahogy felidézte:

⁵⁰ Kelen hozzászólása a külügyminiszter beszámolójához (1968. július 13.). Ogy. 1967–1971. I. kötet, 1191–1192.

⁵¹ Főszerkesztői értekezletekről l. HEGEDŰS István: Sajtó és irányítás a Kádár-korszak végén. *Médiakutató*, 2001. tavasz, 45–60.; TAKÁCS Róbert: Beavatás, utasítás és számonkérés. Főszerkesztői értekezletek a Kádár-korszakban. 2000, 2011/3., 61–76.

⁵² Kelen hozzászólása a külügyminiszter beszámolójához (1968. július 13.). Ogy. 1967–1971. I. kötet, 1192.

⁵³ FÖLDES György: *Kádár János külpolitikája és nemzetközi tárgyalásai*, I. Budapest, Napvilág, 2015. 94–96.

„Nagyon érdekesek voltak az ő kérdéseik. Két dolgot vitattak és kérdeztek nálunk: hogyan állunk a demokráciával és a cenzúrával. A demokráciára azt felelték a magyar újságírók, hogy mi azt értjük demokrácia alatt, hogy ott döntsenek, ahol a döntéshez szükséges szakértelem, hozzáértés és a kellő információ adva van. A parlamentben fogadják el a törvényeket, a szakszervezetekben foglaljanak állást különböző bér- és szociális ügyekben, a VIT-re való kiküldést a KISZ vezetősége döntse el, és így tovább minden kérdést a maga helyén, a vállalatok a termelés volumenét, irányát stb.

A cenzúra kérdésében azt válaszoltuk, hogy Magyarországon nincs cenzúra. A szerkesztő a felelős, és judíciuma elsősorban a párt politikájának ismeretében és aktív képviseletében leledzik, továbbá a népköztársaság törvényeinek ismeretében és megtartásában. Természetesen van támpontunk. Ez a támpont legalább három olyan kérdés, amihez igazodunk: a munkáshatalom és a párt vezető szerepe, a szocialista tulajdonviszony sértetlensége és gyarapítása és a szocialista szövetségi rendszer ápolása és erősítése.”⁵⁴

A prágai tavasz idején a csehszlovák érdeklődés elsősorban arra irányult, hogyan oldja meg a magyar pártvezetés a viszonylagos ‘liberalizáció’ és megújított tájékoztatáspolitikát mellett, hogy a sajtó irányítása ne csússzon ki a kezéből. Ahogy Kelen válaszából is látszik, a cenzúra kérdésére a magyarországi megoldás az intézményes ellenőrzés helyett a főszerkesztői felelősség elve volt, kiegészítve a káderpolitika és a beavatás garanciáival. Sajátos, hogy augusztus 20-a után a csehszlovák érdeklődés nem halt el, hanem, ha más megközelítésben is, aktív maradt. Ezúttal elsősorban az érdekelte a csehszlovák vezetőket, hogyan oldható meg kemény cenzúra és represszió nélkül a sajtó konszolidációja egy 1968-hoz hasonló válság (lásd 1956) után.⁵⁵

A fent említett tájékoztatási határozat még nem regisztrálta a tényt, hogy az 1960-as évek során a televízió országos médiummá vált, így növekvő jelentőségére a pártvezetés is kezdett – ha késve is – ráébredni. A televízióról – mint az úgynevezett kulturális forradalom kiemelkedő jelentőségű eszközéről – két nem tévés újságíró, Mihályfi és Pethő beszélt hosszabban. Mihályfi azt hangsúlyozta, hogy a televízióknak 3-4 millió nézőt kell kulturálisan ellátnia, ami természetesen sok – sokszor igazságtalan – bírálatnak teszi ki:

„a közönség változatos rétegződése jelentkezik, kezdve a falusi nézőktől, akik talán először találkoznak színházzal, filmmel, népszerű tudományos előadással, képzőművészettel a televízió képernyőjén, és végezve a sort az avantgárd művészetek városi, részben talán kicsit snob közönségével, és a földrajzi megosztástól függetlenül a könnyűműfaj kedvelőitől a krimi, a futball, az operett szennvedélyes híveitől a klasszikus zene, az opera és a súlyos dráma közönségéig. És ez a rétegződés nem egyszer egy-egy emberen belül is jelentkezik. A televízióknak pedig egyetlen képernyőn kell valamennyi igényt kielégítenie.”⁵⁶

⁵⁴ Kelen felszólalása a külügyminiszter beszámolója kapcsán (1968. július 13.). Ogyn. 1967–1971. I. kötet, 1194.

⁵⁵ L. erről TAKÁCS Róbert: A csehszlovák sajtóirányítás a hatvanas és a hetvenes évek fordulóján, Budapestről nézve. *Médiakutató*, 2008. tél, 69–80.

⁵⁶ Mihályfi felszólalása az 1966. évi költségvetés vitájában (1966. január 27.). Ogyn. 1963–1967. II. kötet, 1439.

Pethő pedig a költségvetési vitában azt hangsúlyozta, hogy a Magyar Rádió és Televízió jelentős költségvetési többletet termel (370,5 millió forintos támogatása mellett papíron 929 millió költségvetési bevételt biztosított), így növekvő feladatai és a vele szembeni elvárások miatt több költségvetési ráfordítást javasolt elfogadni.⁵⁷ Szintén ‘igénybejelentésnek’, sajtóérdekek képviselőjének tekinthető, hogy Mihályfi a művészetek helyzetéről adott értékelésében kérte számon a hazai képzőművészeti sajtó hiányát:

„Egy friss, mozgékony, a művészeti eseményekkel lépést tartó képzőművészeti hetilapra lenne már régen szükség. Ma csak egy havi folyóirata van a képzőművészeti életnek, amely a kiállításokat is képtelen nyomon követni, mert az úgynevezett nyomdai átfutási ideje, vagyis a kézírattól a nyomtatásig terjedő idő legalább három hónap. Ebben a lapban nem lehet például vitát folytatni, mert a vitaindító cikk után legjobb esetben három hónap múlva jelenhet meg a válasz, és újabb három hónapra a viszontválasz.”⁵⁸

E hat ciklus alatt a posta- és távközlési törvény volt az, amely legalább közvetett módon közelről érintette a sajtót. Ennek ellenére a vitához az előadón kívül mindössze négyen szóltak hozzá – az újságírók közül senki. Előadói beszédében Csanádi György közlekedés- és postaügyi miniszter hangsúlyozta is, hogy postaügyi törvényt 1936, hírközlési törvényt 1888 óta nem tárgyalt az országgyűlés.⁵⁹ A posta kapcsán a lapterjesztés kérdésével csak Galló, a Népszava Kiadó vezetője foglalkozott, a törvény azon pontjából kiindulva, amely a hírlapterjesztést nem pusztán gazdasági, hanem fontos politikai feladatnak mondta: „[A] legjobb politikai munka is hatástalan, ha nem jut el az érdekeltekhez, vagy nem akkor jut el hozzájuk, amikor a legmegfelelőbb hatást tudja elérni” – szögezte le, majd felidézte a lapterjesztés államosításának 13 éves történetét, amelynek során a terjesztett lapok összpéldányszáma 30-32 millióról 70-72 millióra emelkedett, aminek több mint kétharmada a posta révén jutott el az előfizetőkhez. Galló kiemelte, hogy az egyik legfőbb politikai feladat a vidéki lapterjesztés megerősítése, hiszen a városi és falusi lakosság olvasási szokásai jelentősen eltérnek, például a városi családoknak 74%-a, a falusi családoknak csak 40%-a volt napilapolvasó, de ez utóbbi esetében voltak térségek, ahol az arány elérte a 67%-ot, és olyanok is, ahol mindössze 24%-on állt. Galló a vidéki terjesztés javítását a munkaerőhiány ismeretében a szállítás gépesítésével látta javíthatónak.⁶⁰

A legtöbb alkalommal a nyilvánosság kapcsán Magyarország külföldre irányuló, illetve a külföldi sajtó Magyarországgal kapcsolatos tájékoztatásai és propagandája került terítékre. Öt felszólalás is érintette ezeket az aspektusokat, ami az országgyűlésben ülő újságíró képviselők külpolitikai érdeklődését figyelembe véve nem is meglepő eredmény. Az 1960-as években

⁵⁷ Pethő Tibor felszólalása az 1968. évi költségvetés vitáján (1967. december 21.). Ogyn. 1967–1971. I. kötet, 656.

⁵⁸ Mihályfi felszólalása az 1966. évi költségvetés vitájában (1966. január 27.). Ogyn. 1963–1967. II. kötet, 1437–1438.

⁵⁹ Csanádi György felszólalása a postaügyi és hírközlési törvény vitáján (1964. június 25.). Ogyn. 1963–1967. I. kötet, 629.

⁶⁰ Galló Ernő felszólalása a postaügyi és hírközlési törvény vitáján (1964. június 25.). Ogyn. 1963–1967. I. kötet, 639–643.

Barcs még Magyarország növekvő nemzetközi elismertségét hangsúlyozta, amit a nyugati sajtó Magyarországgal kapcsolatos tudósításaival is igazolt: „Óriási, izgalmas, bőséges anyag ez, és hogyha a képviselő elvtársak azt kérnék tőlem, hogy a rendelkezésemre álló cikk-kivágatokat tegyem le a Tisztelt Ház asztalára, akkor egy óriási zsákkal kellett volna ma itt megjelennem.”⁶¹ Barcs első alkalommal 1964-ben, másodsor, utalásszerűen, 1966-ban foglalkozott Magyarország nyugati megítélésével.⁶² A sajtóirányítás azonban már az évtized legelején regisztrálta a nyugati sajtó megváltozó attitűdjét,⁶³ és arra az álláspontra jutott, hogy érdemes megmutatni az országot a nyugati tudósítóknak és turistáknak is, hiszen tapasztalataik bizonyosan pozitívabban lesznek előzetes várakozásaiknál.

A hatvanas évek második felében viszont a hangsúly áttevődött az aktív magyar külpolitikát segítő ‘országpropagandára’. Mind Mihályfi,⁶⁴ mind Pethő azt emelte ki, hogy a külföldi propaganda a költségvetési ráfordításokhoz képest erőn felül teljesített. Pethő sürgette, hogy az írásos anyagok mellett az audiovizuális propagandát is erősítsék, amihez többletforrásokat javasolt átcsoportosítani.⁶⁵ Pethő több olyan szervezetet is felsorolt, amely ilyen jellegű tevékenységet végzett, a Külügyminisztérium Sajtóosztálya mellett minisztériumoktól kezdve az MTA-n át tömegszervezetekig. Az országpropaganda irányítására e ciklus végén, 1971 májusában jött létre a Tájékoztató Koordináló Bizottság.⁶⁶

Az ötödik nemzetközi aspektusokat érintő említés időben és témában is eltért a fentiekől: az 1980-as években Darvasi, a *Magyar Hírlap* főszerkesztője utalt a nemzetközi szinten folyó tájékoztatói versenyre és egyenlőtlenségekre a MacBride-jelentés⁶⁷ alapján.⁶⁸ Az újságíró képviselők ezenfelül két olyan kérdést is szóba hoztak, amelyek más társadalmi rendszerben alapvetően sajtó-, illetve tömegkommunikációs kérdésként jelentkeztek volna, az államszocialista nyilvánosság keretében viszont más aspektusból merültek fel. Galló hosszan beszélt az egészségügyi felvilágosítás feladatairól, ám a média szerepét nem is érintette – helyette azt fejtette ki, hogy a Hazafias Népfront keretén belüli társadalmi munkában milyen további lehetőségek nyílhatnak meg.⁶⁹ Kelen pedig a jó hírnév védelmében indított perekre tért ki a Polgári törvénykönyv

⁶¹ Barcs felszólalása a külügyminiszter beszámolójának vitáján (1964. november 20.). Ogy. 1963–1967. I. kötet, 866–867.

⁶² Barcs felszólalása a költségvetési vitában (1966. január 29.). Ogy. 1963–1967. II. kötet, 1586.

⁶³ L. A Tájékoztató Hivatal fordítása a francia kormány főtítkársága dokumentációs igazgatóságának a kelet-európai sajtó és rádió helyzetéről szóló tanulmányáról (1961. március 27.). MNL OL 288. f. 22/1961/7. ó. e.

⁶⁴ Mihályfi hozzászólása az 1967. évi költségvetés vitájában (1967. január 27.). Ogy. 1963–1967. II. kötet, 1994.

⁶⁵ Pethő hozzászólása az 1968. évi költségvetés vitájában (1967. december 21.). Ogy. 1967–1971. I. kötet, 655–656.

⁶⁶ Előterjesztés a kormánynak a külföldre irányuló propagandamunka állami irányításáról és koordinálásáról (1971. február 15.). MNL OL XIX-A-24b 52. doboz.

⁶⁷ Az ún. MacBride-jelentést 1980-ben publikálta a UNESCO. Az ír politikus által vezetett nemzetközi bizottság 1977 és 1980 között tanulmányozta a nemzetközi kommunikációs rendszer működését. A jelentést magyarul 1983-ban adta ki a Tömegkommunikációs Kutatóközpont.

⁶⁸ Darvasi István felszólalása a külügyminiszter beszámolójának vitájában. Ogy. 1980–1985. II. kötet, 1919–1920.

⁶⁹ Galló felszólalása az 1963. évi költségvetés vitájában (1963. március 25.). Ogy. 1963–1967. I. kötet, 72–76.

1977-es vitájában, ám az akkor újdonságnak számító pertípust nem a sajtó útján elszenvedett séremlmek, hanem munkahelyi jellemzések miatt indították, a felperes dolgozók ugyanis kedvezőtlen színben látták magukat a jellemzésekben.⁷⁰

4. Újságírók az utolsó állampárti parlamentben

4.1. Új képviselők

Az 1958 után érvényesülő trendben jelentős változást hozott az 1985-ös választás, amelyet az 1983-ban megalkotott választási rendszer szerint bonyolítottak le. A legfontosabb változtatás a kötelező többes jelölés bevezetése volt, vagyis ezúttal minden körzetben legalább két jelöltet kellett állítania a Hazafias Népfront jelölőbizottságainak. Ugyanakkor a jelölőgyűléseken lehetőség volt egy harmadik képviselőjelölt támogatására is, amiben az esetek 42,5 százalékában (174 kísérletből 74 alkalommal) jártak sikerrel – valóban ellenzéki jelölt egyetlen helyen sem.⁷¹ Ugyanakkor létrehoztak egy 35 fős országos listát, amelyen vezető politikusok tényleges megmértetés nélkül is bekerülhettek a parlamentbe. Ezen az országos listán szerepelt Kállai, valamint Barcs, ekkor már mint az MTI nyugalmazott vezérigazgatója. Nem szavaztak azonban bizalmat a választók három ‘állandó’ tagnak, Darvasinak, Kelennek és Pethőnek.

Közülük ekkor már egy sem volt aktív főszerkesztő: Pethőtől a *Magyar Nemzetet* – ‘példátlan’ módon párttagként – 1983-ban Soltész István, a Tájékoztatási Hivatal addigi elnökhelyettese vette át, Kelent ugyanebben az évben Paizs Gábor váltotta az *Esti Hírlap*nál, a *Magyar Hírlapot* pedig 1984-től már nem Darvasi, hanem a Tájékoztatási Hivatal korábbi elnöke, Bajnok Zsolt szerkesztette. A generációváltásként is értelmezhető, egyben a tömegtájékoztatás kulcspozícióinak eszmei-ideológiai megerősítését célzó intézkedéssorozat után tehát a pártvezetés nem ellenezte a régi főszerkesztők újabb politikai szerepvállalását, de vereségüket, a parlamenti ‘generációváltást’ nem is fájalta.⁷²

Mindháromuk körzetében pótválasztásra került sor, vagyis egyik jelölt sem kapott az első fordulóban abszolút többséget. Pethő Tibor egy ‘sajtós’ körzetben maradt alul Filló Pállal, az Athenaeum Nyomda csoportvezetőjével szemben, ebben a belvárosi körzetben tehát ‘sajtómandátumot’ osztottak. Darvasi helyett Zahumenszky József BKV-vezérigazgató kapott bizalmat, ahogy Kelent is egy szocialista vállalatvezető, az Elektromos Művek vezérigazgató-helyettese, Börcsök Dezső előzte meg. A hivatalban lévő főszerkesztők közül Soltész sem került be a parlamentbe: a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem tanszékvezetőjével, a reformpárti Szabó Kálmánnal szemben maradt alul. Ahogy az I. kerületben sem az új MTI-vezérigazgató Burján Sándor nyert, hanem Horváth Jenő, a Budapesti Ügyvédi Kamara elnöke. Győzött

⁷⁰ Kelen felszólalása a Polgári törvénykönyv vitájában (1977. szeptember 29.). Ogn. 1975–1980. I. kötet, 1231.

⁷¹ FEITL István (szerk.): *Parlamenti választási kampányok Magyarországon*. Budapest, Napvilág, 2016. 302.

⁷² MURÁNYI Gábor: „Döntésre érett kádercserék”. *Beszélő Online*, <http://beszelo.c3.hu/cikkek/%E2%80%9Dedontésre-erett-kadercserek%E2%80%9D>

ugyanakkor országos orgánum vezetőjeként a pártközpont Agitációs és Propaganda Osztályáról a *Népszava* élére helyezett Fodor László – vidéken, Sátoraljaújhelyen –, valamint a Magyar Filmhíradó főszerkesztője, Bokor László.

A kötelező kettős jelölés 1985-ös alkalmazása ugyan nem adott lehetőséget ellenzéki jelöltek állítására (nemhogy megválasztására), de alkalmat teremtett régi káderek, a hatalom egyes reprezentánsainak ‘elutasítására’. Ez történt az évtizedekig képviselőként szereplő volt főszerkesztőkkel, de a Lakatos Ernő, a Tájékoztatási Hivatal elnöke nevével fémjelzett vonalat reprezentáló új médiavezetőkkel is. Az előbbieket esetében azt is feltételezhetjük, hogy a választók és a pártvezetés is a nagyobb lobbierőt képviselő, a helyi érdekek felkarolásában többet ígérő, fiatalabb, energikusabb, a gazdasági életből érkező jelölteket látták szívesebben.

A protestszavazás leginkább a Csongrád megyei 5. számú választókörzetben volt tetten érhető. Itt a ‘spontán jelöltek’ harmadikként induló, a helyi televízióban dolgozó – párttag – szerkesztő-riporter Király Zoltán a pótválasztáson a szavazatok 81,3%-át szerezte meg. Az eredményeket közlő *Népszabadság* – kivételként – a másik jelöltet nem is sorolta fel, aki nem más volt, mint Komócsin Mihály, a megyei PB márciusban visszavonult első titkára. 1985-ben Király győzelme abból a szempontból nem volt kivételes, hogy ezúttal szóhoz és mandátumhoz juthattak vidéki újságírók és a sajtó másod-harmadvonalában dolgozók is. Így Kecskeméten a 41 éves Sztrapák Ferencet, a *Petőfi Népe* főszerkesztőjét, Csongrád megye 10. körzetében pedig Eke Károlyt, a Magyar Rádió főmunkatársát is megválasztották. Ilyesmire utoljára 1949-ben volt példa. A sajtóhoz-lapkiadáshoz kötődött a fentiekén túl Csöndes Zoltán, a Szikra Lapnyomda vezérigazgatója. Kilencedik újságíróként a veterán külpolitikai szakértő, az 1960 után *New Hungarian Quarterly* című, magyar külpolitikai célokot szolgáló folyóiratot szerkesztő Boldizsár Iván került be a parlamentbe: a 74 éves Boldizsárt 1986 márciusában választotta meg az országgyűlés a népfront országos listáján megüresedett egyik helyre, amely aztán 1988 decemberében, Boldizsár halálával újra megüresedett.

„[E]z a Parlament politikai jogalkotási szerepzavarral küszködik; politikai legitimitása mindvégig kétségbe vonható volt a pártok többsége által. A jogalkotási szerepzavar azonban meggyőződés szerint inkább abból fakad, hogy ez a parlament az utóbbi fél-egy évben végre elkezdett valóban dolgozni, úgy, ahogy az egy demokratikus viszonyok között működő parlamenthez illenék” – mondta az egyik új képviselő, Király a ciklus végén, 1990 márciusában.⁷³ Azt, hogy a pártállami látszatparlament a ciklus második felében ‘feléledt’: előbb a kormányzat komoly struktúraátalakító reformjai, majd az MSZMP és az újonnan és újjáalakult pártok közt folyó tárgyalásokon elfogadott megállapodások alapján a jogszabályokról valódi vitákat folytatott, a szakirodalom mélyen feltárta, és az újságíró képviselők aktivitása, néhányuk megnövekedett számú szereplése, sőt a parlamenttel kapcsolatos reflexióik alapján is igazolható. Ugyanakkor a parlament megváltozott jellege már abból kitűnik, hogy milyen hivatalos funkciót láttak el, milyen parlamenten belüli formációhoz tartoztak. A korábbi parlamentekben is rendre láttak el bizottsági tisztséget újságírók – többségük a külügyi bizottság tagja volt, de előfordult jogi vagy kulturális bizottsági tagság is. Bizottsági tagságot természetesen 1985 és 1990 között is viseltek a parlamentben ülő újságírók, de abban a külügyi bizottságnak már nem volt kitüntetett jelentősége.

⁷³ Király Zoltán felszólalása (1990. március 1.). Ogyn. 1985–1990, V. kötet, 6712.

A változást elsősorban a képviselői csoportok megalakulása jelentette. A képviselők területi alapon korábban is csoportosultak, így előfordult, hogy az egyes megyék képviselői találkoztak, előzetesen egyeztették a helyi érdekeket. 1989-ben megjelentek szakterületi alapon, ügyek mentén szerveződő képviselőcsoportok. A tömegtájékoztatási csoport megalakulását 1989. május 10-én jelentették be. A hétagú csoport fő feladatának egy új sajtó- és médiatörvény megalakítását tartotta. Tagjai Réger, Fodor, Eke, Király, Bokor, Sztrapák és Csöndes voltak.⁷⁴ A parlament vállalkozói csoportjának létrejöttét Morvay László jelentette be 1989 szeptemberében. Céljuknak tekintették „azon gazdaságpolitikai törekvéseknek támogatását, amelyek a magyar piacgazdaság feltételeinek megteremtését hivatottak elősegíteni”, a teljesítmény-visszatartó hatású törvénytervezetekkel szemben pedig aktív fellépést ígértek. A csoport húsz alapítója közé tartozott Csöndes és Filló is.⁷⁵

Ekkor már politikai alapon – nem sokkal később ténylegesen pártalapon – működő parlamenti csoportok is léteztek. Király két nappal korábban jelentette be az ellenzéki demokraták parlamenti csoportját, amelynek magját az időközi választásokon parlamentbe kerülő Magyar Demokrata Fórum (MDF) képviselői adták, de az MSZMP-ből kizárt Király is csatlakozott hozzá más, párton kívüli képviselők társaságában. Elmondása szerint kitűzött céljuk az MDF politikai álláspontjának képviseletén túl a politikai ellenzék ‘szellemiségének’ megjelenítése és a parlament ellenőrző szerepének erősítése volt.⁷⁶ A független képviselők csoportjának aktívabb parlamenti politizálását Eke jelentette be 1989. szeptember 27-én.⁷⁷ Előfordult, hogy ők – személy szerint Eke – a parlamenten kívüli történelmi pártok indítványát vitték a plénum elé.⁷⁸ Az MSZMP önfeloszlató és a Magyar Szocialista Párt (MSZP) megalakulását kimondó pártkongresszus után MSZP- és MSZMP-csoportok is alakultak, a *Népszava* főszerkesztője pedig a szak szervezeti frakció tagjaként szólalt fel 1989-ben.

4.2. Növekvő aktivitás, változó irányok – a külpolitika csökkenő jelentősége

Az országgyűlés működésének változásait az újságíró képviselők szerepléseinek kvantitatív elemzése is alátámasztja. Az ötéves ciklus idején a 11 képviselő összesen 106 alkalommal szólalt fel a parlamentben, a kérdéseket és az interpellációkat nem számítva. Egy képviselőre tehát a korábbi 1,3 körüli átlag helyett közel 10 (pontosan 9,6) beszéd esett. Ugyanakkor ezen belül nagy eltérések voltak: három újságíró képviselő rendkívüli aktivitást mutatott, ők a „rendszer-váltó parlament” motorjainak tekinthetők: Király tán az egész országgyűlés legtöbbször felszólaló képviselője lett: 39 alkalommal ragadta magához a szót, Filló 25 ízben emelkedett szólásra, Eke pedig 17-szer. Vagyis hármukhoz köthető az újságíró képviselők szereplésének több mint háromnegyede (76,4%).

⁷⁴ Ogyn. 1985–1990, III. kötet, 3530.

⁷⁵ Morvay László felszólalása (1989. szeptember 28.). Ogyn. 1985–1990. IV. kötet, 4822–4823.

⁷⁶ Király felszólalása (1989. szeptember 26.). Ogyn. 1985–1990. IV. kötet, 4665–4667.

⁷⁷ Eke Károly felszólalása (1989. szeptember 27.). Ogyn. 1985–1990. IV. kötet, 4775–4776.

⁷⁸ Eke felszólalása (1989. november 22.). Ogyn. 1985–1990. V. kötet, 5474.

Túl azon, hogy egyikük sem a nyomtatott sajtót képviselte, kettejük – Király és Eke – kiemelt szerepvállalását segíthette, hogy az elektronikus médiában, akárcsak az országgyűlésben, a szóbeli készségeknek kiemelt szerep jut. Ám velük kapcsolatban azt kell mindenekelőtt kiemelni, hogy a megváltozott politikai összetételű országgyűlésben egy-egy képviselőcsoport vezető figurájává váltak: Eke rendszeresen szólalt fel a párton kívüli képviselők csoportjának nevében, Király az ellenzéki demokraták vezérszónokaként lépett fel, Filló pedig 1989 őszétől az MSZP képviselőcsoportjához tartozott.

A mérsékeltén aktív képviselők átlagban évente egyszer szólaltak meg az országgyűlésben: öt alkalommal mondott beszédet Barcs, Sztrapák és Boldizsár. A korábbi időszak 'nyugalma' jellemezte Bokor és Fodor három, Réger és Csöndes két hozzászólását, a Kádár-kor egyik emblemikus politikusa, Kállai a változó viszonyok között néma maradt.

A megszólalások időbeli eloszlása pontos képet ad az országgyűlés átalakuló karakteréről. Az első évek mérsékelt izgalmai – 1985–1986-ban, illetve 1987-ben is 9 felszólalás (az elsöben benne foglaltatnak a sajtótörvény 1986. márciusi vitájának felszólalásai is) – után, 1988-ban már 15 alkalommal kért szót a parlamentben ülő 11 újságíró. 1989 őszre viszont már a rendszerváltás előkészítésének, az új alkotmánynak és a sarkalatos törvények elfogadásának időszaka volt. Erre az évre esett a megszólalások majdnem fele – 50 alkalom, 47,2% –, 1990-ben pedig mindössze három hónap alatt további 23 felszólalás hangzott el. Minőségi változást jelentett az is, hogy 1989–1990-ben nemcsak támogató hozzászólásokra, hanem éles bírálatokra, bejelentésekre, módosító indítványokra és javaslatokra is sor került.

A felszólalások tematikus megoszlása is gyökeresen átalakult. 1985 előtt rendre külpolitikai újságírók múltatták az időt hosszas nemzetközi áttekintésekkel. Ebben a periódusban viszont az összesen 13 külpolitikai hozzászólás mindössze 13,2%-os arányt jelentett. Ráadásul ezek többsége sem külpolitikai helyzetelemzéssel foglalkozott, hanem gyakran a határon túli magyarok jogaival, elsősorban magyar–román vonatkozásban. E kérdéskör Barcs, Király és Boldizsár felszólalásaiban is hangsúlyosan szerepelt.

A hagyományos érdeklődési irány átrendeződése a bizottsági tagságok alapján is kitűnik. A tizenegy megválasztott képviselő közül négyen kerültek a parlament külügyi bizottságába, mind a négyen a régiek közül: a negyvenes évek óta jelen lévő Barcs és Kállai mellett a harmadik ciklusát megkezdő Réger, valamint a szintén veterán, de képviselőként új Boldizsár. A külügyi irányultságúak számára továbbra is nyitva állt az IPU magyar csoportja, amelynek 1985-ben Barcs lett az elnöke. Ketten kerültek a szintén hagyományosan az újságírói szereppel összhangban álló kulturális bizottságba: Sztrapák és Bokor. A *Népszava* főszerkesztője, Fodor szakszervezeti tisztségének megfelelően a szociális és egészségügyi bizottságot választotta, a vállalatvezető Csöndes a terv- és költségvetési bizottságot. A két legaktívabbnak bizonyuló képviselő közül Filló a jogi, igazgatási és igazságügyi, Király pedig az 1988-ban alakult reformbizottságnak lett a tagja ciklus közben.

4.3. Élénkülő belpolitikai viták

A középpontba az addig kevésbé érintett belpolitikai kérdések kerültek. Az újságíró képviselők az átalakulás szinte minden érdemi kérdéséhez, sőt botránnyához hozzászóltak, így az 1989 őszén előtérben álló ügyekhez: az új alkotmányhoz, a választási rendszerhez, a négyigenes népszavazás

kérdéséhez is, az előtt pedig a bős–nagygyarosi vízlépcső gerjesztett komoly vitákat. A vízlépcső építése szimbolikus üggyé vált a rendszerváltás folyamatában. Az 1977-ben elhatározott nagyberuházás az egypártrendszer működésének, nem demokratikus és nem átlátható döntéshozatalának, a gazdaságtalan működés és a környezetrombolás jelképe lett.

A beruházás elleni tiltakozás az 1980-as évek közepétől politikai üggyé vált. Király már a Grósz Károly vezetésével felálló kabinet kormányprogramjának vitájában felvetette a vízlépcső kérdését,⁷⁹ és nyíltan összekötötte a vízlépcső és a demokrácia ügyét: „ha 1977-ben Magyarországon demokrácia van, akkor ma nem vitázunk a vízlépcsőről. S hogy évtizedekig nem volt demokrácia, ebben szerepe van az itt, ebben a teremben ülők jelentős részének is.”⁸⁰ A képviselők 1988 őszén kaptak miniszteri tájékoztatást a beruházás helyzetéről: a kérdés fontosságát mutatja, hogy huszonnégyen szólaltak fel – köztük Király élesen, támadólag, Barcs pedig békítőleg. A miniszteri válasza további hat hozzászólás érkezett, köztük Királyé és Boldizsáré, 1989 nyarán pedig a vízlépcső-beruházás kapcsán került napirendre első ízben a népszavazás intézménye az országgyűlésben.

A választási rendszerrel kapcsolatban Filló lépett fel aktívan – itt sajátos módon jelentkezett az a feszültség, hogy az ‘életre kelt’ országgyűlés egy rajta kívül álló alkuban, a Nemzeti Kerekasztalon kimunkált, a különböző pártérdekeket összeegyeztetni próbáló, ezért igen bonyolult, a mandátumokat háromféle módon kiosztó (egyéni körzet, megyei lista, országos lista) választási rendszer szentesítésére kellett vállalkozzon, ami pedig szembekerülhetett egyes képviselők meggyőződésével és egyéni érdekével is. „[Ú]gy ítélt meg, hogy teljes körű elfogadása nem egyeztethető össze képviselői lelkiismeretemmel” – mondta a választójogi törvényről Filló, aki Budapest VII. kerületében szerzett mandátumot 1985-ben. Filló az egyéni körzetek számának növelése mellett állt ki, amiben – újraválasztási esélyei tükrében – maga is érdekelt volt. Az angol példa, illetve a magyar alkotmányjogász érvei mellett – miszerint a kialakulatlan pártstruktúra az egyéni körzeteket tenné kívánatosossá – hivatkozott választói akarására is: „Jó néhány választóm, amikor szót váltottunk a törvénytervezetekről, azt mondta nekem, hogy ő inkább el sem megy szavazni, hiszen fogalma nem lesz arról, hogy kire adja le a voksát.”⁸¹ Filló – Királlyal vitázva⁸² – egyéni módosító javaslatot is benyújtott, hogy emeljék az egyéni körzetekben megszerezhető mandátumok arányát kétharmadra.⁸³

A négyigenes népszavazás elsősorban az MDF-csoporttal együtt politizáló Király ügye volt, aki élesen bírálta a négy kérdést tartalmazó népszavazási kezdeményezést.⁸⁴ E vitában már

⁷⁹ Király felszólalása a kormányprogram vitájában (1987. szeptember 17.). Ogn. 1985–1990. II. kötet, 1401.

⁸⁰ Király felszólalása a bős–nagygyarosi beruházás helyzetéről szóló tájékoztató tárgyalásán (1988. október 7.). Ogn. 1985–1990. II. kötet, 2423.

⁸¹ Filló Pál hozzászólása a választójogi törvényről folyó vitában (1989. október 19.). Ogn. 1985–1990. IV. kötet, 5053.

⁸² „Nálunk ma nem az a gond, nem az a legnagyobb gond szerintem, hogy hány egyéni választókerület legyen, hanem az, hogy a demokráciát, amelyet most már a parlament is alkotmányos formába öntött, a demokratikus jogállamnak az intézményrendszerét, a választások útján hogy tudjuk elősegíteni.” Király Zoltán felszólalása a választójogi törvényről folyó vitában (1989. október 19.). Ogn. 1985–1990. IV. kötet, 5099.

⁸³ Filló hozzászólása a választójogi törvényről folyó vitában (1989. október 19.). Ogn. 1985–1990. IV. kötet, 5106.

⁸⁴ Király felszólalása a népszavazásról szóló vitában (1989. október 17.). Ogn. 1985–1990. IV. kötet, 4888.

a következő évben megválasztandó parlament konfliktusai jelentek meg, hiszen a kezdeményezés mögött a Szabad Demokraták Szövetsége és a Fiatal Demokraták Szövetsége állt, tétje pedig a köztársasági elnök megválasztása – és az adott politikai helyzetben személye, Pozsgay Imre – volt. A kérdésre Király a november 26-ára kiírt népszavazás előtt még kétszer visszatért, majd 1990 januárjában – Raffay Ernővel közösen – indítványozta, hogy a köztársasági elnököt közvetlenül válasszák meg.⁸⁵

A belpolitikához képest a többi téma jelentősen elmaradt: csak harmadannyit foglalkoztak az újságíró képviselők a gazdasági kérdésekkel (18 felszólalás, a megszólalások 17%-a), a külpolitikai tárgyú megnyilvánulásokat pedig az ügyrendi jellegű felvetések is megelőzték (15 eset, 14,2%).

A gazdasági jellegű témák jelenléte nem meglepő egy olyan időszakban, amelyben egyrészt az egyik leginkább előtérben álló kérdés a válságkezelés és a stabilizáció volt, amit a költségvetési törvények tárgyalása, módosítása alkalmával rendszeresen vitattak is, másrészt az átmenet gazdasági-pénzügyi oldalról új jogszabályokkal és intézményekkel is előkészítették, aminek központi elemei közé a gazdasági társaságokról szóló 1988. évi VI. törvény, illetve az adótörvények, a személyi jövedelemadó és az általános forgalmi adó bevezetése sorolható. A gazdasági kérdésekhez azonban szinte csak két újságíró képviselő szolt hozzá: a 18 esetből 10-et a parlament vállalkozói csoportjához (is) tartozó Filló, 5-öt pedig Király jegyzett. Filló rendszeresen foglalkozott adózási és költségvetési kérdésekkel, gazdasági oldalról szolt hozzá a világkiállítás megrendezésével kapcsolatos vitához. Az Állami Vagyonügynökséggel kapcsolatos törvény tárgyalásán síkra szállt a privatizáció demokratikusabb, a dolgozói tulajdont előnyben részesítő változata mellett,⁸⁶ sajátos helyi nézőpontja pedig a lakásgazdálkodási kérdések kapcsán jelent meg, hiszen választókeretében számos tanácsi fenntartású, az Ingatlankezelő Vállalat által kezelt lakás volt. Király felszólalásaiban a válságkezelés, az államadósság – és az azzal kapcsolatos felelősség megállapítása –, valamint az állam indokolatlan kiadásainak (így az állampárt körüli társadalmi szervezetek költségvetésének) csökkentése állt.

A maradék három felszólalás Bokor, Fodor és Boldizsár között oszlott meg, mindegyikük adókérdésekhez szolt hozzá. Bokor és Boldizsár sajátos írói-újságírói szemüvegen keresztül, részletkérdésben nyilatkozott meg: Bokor a Magyar Filmhíradó főszerkesztőjeként az áfatörvény egyetlen paragrafusánál, a szakterületén kért változtatást: javasolta, hogy ne a technika, hanem a tartalom alapján határozza meg a törvény a videófelvételek adójának mértékét,⁸⁷ Boldizsár pedig – az adóvita általános politikai aspektusait kiemelve – a tervezet kapcsán a szerzői honoráriumok adójának mértékét tette szóvá.⁸⁸ Fodor nem újságíróként, hanem a *Népszava* vezetésével ‘együtt járó’ szakszervezeti vezető szerepében, a szakszervezeti csoport tagjaként megyei szakszervezeti felmérésre és közvélemény-kutatási adatokra hivatkozva kérte az adórend-

⁸⁵ Király felszólalása a köztársasági elnök megválasztásának módjáról (1990. január 23.). Ogyn. 1985–1990. V. kötet, 6056–6058.

⁸⁶ Filló hozzászólása az Állami Vagyonügynökséggel kapcsolatos törvény tárgyalásán (1990. január 25.). Ogyn. 1985–1990. V. kötet, 6194–6195.

⁸⁷ Bokor László hozzászólása az általános forgalmi adóról szóló 1987. évi V. törvény módosításáról folyó vitában (1988. október 6.). Ogyn. 1985–1990. II. kötet, 2344.

⁸⁸ Boldizsár Iván hozzászólása az általános forgalmi adóról és a magánszemélyek jövedelemadójáról szóló törvényjavaslatokról (1987. szeptember 18.). Ogyn. 1985–1990. II. kötet, 1457–1459.

szer felülvizsgálatát. Több szempontból is bírálta annak igazságtalanságát, így a progresszív adóztatás teljesítmény-visszatartó hatását, emellett javasolta a gyermekek számának és a családfenntartási költségek érvényesítését az adóban (elsősorban az alacsonyabb jövedelműeknél).⁸⁹

4.4. Ügyrendi viták – a parlament ‘kezd magához térni’

Az ügyrendi kérdésekben elhangzott 15 újságíró képviselői hozzászólás rendkívül magasnak számít, ami a parlament megváltozott szerepével, működésével van összefüggésben. A képviselők kénytelenek voltak kialakítani a megnövekedett jelentőséghez, a gyakoribb ülésezéshez, az élénkebb vitákhoz illő szabályokat. Az ügyrendi hozzászólásokban is a két legaktívabb sajtóhoz kötődő képviselő járt elől: Király hat, Filló öt ilyen tárgyú felszólalást jegyzett, Eke kettőt, Boldizsár és Réger pedig egyet-egyet.

Az ügyrendi javaslatok egy része az észszerű eljárási rend kialakítását igyekezett szolgálni, különösen azt követően, hogy a parlament munkája jelentősen kibővült. Az 1989 elején életbe lépő új házszabály ezt az évi négy ülészak bevezetésével nyugtázta – mint Réger megjegyezte, ezzel száz százalékkal megnövelve az országgyűlési feladatokat társadalmi munkában ellátó képviselők terheit. Ennek kapcsán említette Réger a képviselői munkát segítő szakértők kérdését, hiszen 1988–1989-ben már olyan gazdasági és politikai-alkotmányjogi ügyeket tárgyaltak, amelyek meghaladták a képviselők kompetenciáit.⁹⁰ Ahogy Király – már túl a sarkalatos törvények vitáin – megjegyezte, „úgy tűnik, hogy profi képviselőkké leszünk”, vagyis főállásúakká.⁹¹ Persze ez 1990 tavaszáig nem következett be, de már az ekkori aktivitásban is megmutatkozott, hogy kiben van meg erre a szándék: a három legaktívabb újságíró képviselő mindegyike szerzett mandátumot az 1990 és 1994 közötti ciklusban: Király és Eke 1990-ben az MDF színeiben, illetve függetlenként, Filló pedig 1991-ben, időközi választáson az MSZP tagjaként. Ám már 1988–1989 táján felmerült, hogy az országgyűlési képviselők milyen szakértői háttérrel, milyen munkafeltételekkel tudnának érdemben dolgozni, kit szolgál a parlamenti Iroda, a képviselőket vagy a kormányzatot, és egyáltalán milyen munkafeltételeket – például helyiségeket – tudnak biztosítani, amikor a parlamenti szobákat a Miniszterelnöki Hivatal és az Elnöki Tanács lakta be,⁹² illetve hogyan biztosítsák a működéshez szükséges technikai háttérrel az ülésteremben és azon kívül.⁹³

Hangsúlyos ügyrendi kérdésként merültek fel a képviselők jogai – a konfliktus középpontjában az állt, hogy a képviselők egy része immár nem fogadta el a kormányzati akarat szentesítőjének szerepét. Király egy visszatekintő jellegű felszólalásában sorra vette, milyen összeütközései

⁸⁹ Fodor László hozzászólása az adóreform működésének tapasztalatairól és az adórendszer korszerűsítésének koncepciójáról (1989. június 28.). Ogy. 1985–1990. IV. kötet, 4427–4431.

⁹⁰ Réger Antal felszólalása a házszabály kapcsán (1989. január 11.). Ogy. 1985–1990. III. kötet, 3221.

⁹¹ Király hozzászólása (1989. november 24.). Ogy. 1985–1990. V. kötet, 5660.

⁹² A parlament irodája kapcsán Király így fogalmazott: „nem ártana megkérni az Iroda vezetőjét is, döntse el, hogy a pártközpontozhoz tartozik, a kormányhoz tartozik, vagy a parlamenthez.” Király Zoltán felszólalása (1989. január 11.). Ogy. 1985–1990. III. kötet, 3201–3202.

⁹³ Filló hozzászólása (1988. június 29.). Ogy. 1985–1990. II. kötet, 1970; Király hozzászólása (1989. szeptember 26.). Ogy. 1985–1990. IV. kötet, 4666.

eredtek abból, hogy kezdettől komolyan vette a képviselői szerepét és papíron létező mozgásterét. Például 1985-ben már az csaknem ellenállásba ütközött, hogy – frissen megválasztott képviselőként, tehát a bevett ‘önkorlátozást’ nem ismerve – előre nem egyeztetett módon szót kért a kormányprogram vitájában. Király így írta le az akkori megütközést:

„Mit tagadjam, kissé elkerekedett a szeme a hölgyeknek az irodában, hogy hozzá kívánok szólni, és aztán erről tájékoztatták az iroda vezetőjét, aki behívott, és megkérdezte többször, hogy hozzá kívánok szólni. Mondtam, hogy igen. Leültetett, eltelt úgy 30 másodperc – ez alatt az ember akár meg is gondolhatja magát – még egyszer megkérdezte, hogy hozzá kívánok szólni. Mondtam: igen. Fölvette a telefont, tárcsázott, s a vonal végén jelentkező Sarlós elvtársnak – nyilván ő volt az – mondta: »Itt ül Király Zoltán szegedi képviselő, hozzá akar szólni. Mit csináljunk?« A vége az lett, nyilván, hogy Sarlós elvtárs szót adott, ámde az iroda vezetője azt mondta nekem, hogy azért máskor ne csináljak ilyet, mert abban nem szerepelek, és ne csináljak ilyen galibát.”⁹⁴

Király ezután hosszan sorolta a konfliktusokat, például a kormányzat intoleranciáját, amikor egy, az illetéktörvényhez érkező módosító indítvány kapcsán a képviselők többsége ellene szavazott, azután a házszabály alapján benyújtott – immár nem alákérdező – interpellációkkal kapcsolatos vonakodást, a népfront számonkérő hangnemét a népfrontlistán bejutó képviselőkkel szemben stb.⁹⁵ Eke is felelevenítette az országgyűlés plénuma előtt 1988 októberében, hogy a nem párttag képviselőket nem kezelték egyenrangúként,⁹⁶ illetve méltánytalannak tartotta, hogy nem jutott nekik parlamenti tisztség. 1988 novemberében a bős–nagyvarosi vízlépcsőről való szavazás – ügyrendellenesnek tartott – levezénylése miatt egyenesen a házelnököt, Stadinger Istvánt támadta meg Király, szokatlanul élesen, mégis önkorlátozó módon: „nem javasolom, hogy az Országgyűlés hívja vissza Önt, de igen nagy tisztelettel felkérem, hogy a Parlament üléseit a házszabály szigorú betartásával és a demokrácia szellemében vezesse.”⁹⁷

Az ellenvélemények, alternatív javaslatok nyilvánosságához való jogát Király és Filló is felvetette. Utóbbi ezek kapcsán is szavazást követelt: „a demokráciához az is hozzátartozik, hogy a kisebbségi vélemények is színre kerüljenek a parlamentben, legalább olyan vonatkozásban, hogy a Ház eldöntse, támogatja-e a kisebbségi véleményt, vagy sem.”⁹⁸ Király Zoltán pedig már korábban felvetette annak a gyakorlatnak a meghaladását, hogy az országgyűlés a kormányzat vagy az Elnöki Tanács egyöntetű támogatására legyen szorítva: „Ha a régi gyakorlatot nézem,

⁹⁴ Király felszólalása (1989. január 11.). Ogy. 1985–1990. III. kötet, 3202.

⁹⁵ Uo., 3202–3206.

⁹⁶ „A demokráciáról. Egy sajnálatos esetnek voltam a tanúja, összehívták a párton kívüli képviselőket. Az országgyűlés elnöke hívta egybe ezt a csoportot, és azzal kezdte, hogy bejelentette, hogy megalakult és most éppen ülésezik az MSZMP Központi Bizottságának székházában a párttagok frakciója, amely most alakul meg és hát Szűrös elvtárs lesz ennek a vezetője. Felálltak ott a képviselők, és azt mondták, hogy kérem hát, ha ott is megalakult, akkor mi pártonkívüli képviselő is szeretnénk egy párton kívüliek frakcióját alakítani. Hátha vannak nekünk is javaslataink, közös elgondolásaink, olyan közösségi ügyeink, amelyekben egységesen szeretnénk a parlamentben fellépni. Az lett a vége, hogy ebben az ügyben nem volt semmiféle szavazás, és a parlament elnökének jelenlétében megalázva elkullogtunk.” Eke felszólalása (1988. október 5.). Ogy. 1985–1990. II. kötet, 2241.

⁹⁷ Király felszólalása (1988. november 24.). Ogy. 1985–1990. II. kötet, 2496.

⁹⁸ Filló felszólalása (1989. május 10.). Ogy. 1985–1990. III. kötet, 3803.

akkor nyilván az következik most, hogy az Országgyűlés egyhangúlag tudomásul veszi az Elnöki Tanács jelentését” – vetette fel némi iróniával, majd utalt arra, hogy hasonló történt a kormányprogram kapcsán is: „rettentő nagy lelkesedéssel, egyöntetű rokonszenvvel és akarattal fogadtuk el a kormány munkaprogramját, de nem egyhangúlag.” Azt javasolta, hogy a továbbiakban a jegyzőkönyvben és a nyilvánosság előtt is úgy szerepeljen, hogy „döntő szavazattöbbséggel”.⁹⁹ Filló más alkalommal azt tette szóvá, hogy az Elnöki Tanács a törvényerejű rendeletek megalkotása során nem vette figyelembe egy parlamenti bizottság állásfoglalását, ezzel tulajdonképpen az országgyűlés által és annak tagjaiból megválasztott Elnöki Tanács rendeletalkotó jogát kérdőjelezte meg.¹⁰⁰

Ezekben a megszólalásokban már megjelent egy másfajta parlamenti működésmódra való áttérés igénye, egy a kormányzattal szemben ellenőrző feladatot ellátó testületé. Király 1988 végén egy nyugati példával illusztrálta ezt:

„Két képviselőtársam jelen van, akikkel egy külföldi parlamentben voltunk néhány évvel ezelőtt, és ott betévedtünk a hadügyi bizottság ülésére is, ahol a képviselők nem a hadügyi tárca érdekeit képviselték, hanem azt tették, ami a dolguk. Ellenőrizték, kontrollálták, hogy mire fordítja a kiadásokat a hadügyi tárca, hogy miért éppen azt a helikoptert vásárolták meg, nincs-e e mögött bármiféle összefonódás vagy korrupció, hogy annyiból kell-e megvásárolni és így tovább. Ezt tették. Azt hiszem, ez más metódust igényelne tőlünk is.”¹⁰¹

1989 és 1990 fordulóján viszont már a többpártrendszer által felvetett dilemmák kerültek terítékre. Király azt kifogásolta, hogy a parlamenti munkát zavarják az aktivizálódó pártok, amelyek sorra tartották sajtótájékoztatóikat a napirenden szereplő ügyek kapcsán az Országház folyosóin.¹⁰² Filló viszont konstruktívan, már a választás után összeülő parlament munkáját segítő javaslatot tett az új házszabály elfogadását 1990 februárjában.¹⁰³

4.5. Az újságírás és a nyilvánosság kérdései a parlamentben

A politikai rendszer átalakulásának szerves része volt a nyilvánosság reformja, így a sajtó és a média kérdései sem hiányozhattak a korabeli vitákból. 1986 márciusában fogadták el az ‘állam-megőrző’ jellegűnek mondható sajtótörvényt, aminek előkészítő munkálatai már az 1980-as évek első felében megkezdődtek, tehát a javaslat a sajtóirányítás szempontjából az ‘újságírói feyelem’ megerősítését célul kitűző Lakatos-éra éve alatt formálódott. A törvény elsősorban az adott helyzet rögzítését célozta, bár rendeleteket, más alsóbb szintű jogszabályokat emelt törvényi szintre, ezzel növelve a jogbiztonságot, illetve kimondva az informálás kötelezettségét.

⁹⁹ Király felszólalása az Elnöki Tanács jelentéséről folytatott vitában (1987. szeptember 19.). Ogy. 1985–1990. II. kötet, 1558–1559.

¹⁰⁰ Filló felszólalása (1988. november 26.). Ogy. 1985–1990. II. kötet, 2750.

¹⁰¹ Király felszólalása a költségvetési vitában (1988. december 21.). Ogy. 1985–1990. II. kötet, 2941.

¹⁰² Király felszólalása (1989. november 24.). Ogy. 1985–1990. V. kötet, 5661.

¹⁰³ Filló felszólalása (1989. február 28.). Ogy. 1985–1990. V. kötet, 6660.

E törvény parlamenti vitájában természetesen újságíró képviselők is kifejtették véleményüket. 1987-ben azonban már napirendre került a nyilvánosság reformja, az ezzel kapcsolatos várakozásokat a szovjetunióbeli folyamatok, a gorbacsovi glasznoszty is erősítették.¹⁰⁴ Készült viszonylag radikális reformjavaslat a Hazafias Népfront műhelyeiben,¹⁰⁵ illetve mérsékeltbb ‘ellentervezet’ a hatalommal való viszonyra ügyelő Magyar Újságírók Országos Szövetségében. Ezek nem kerültek az országgyűlés plénuma elé, viszont a nyilvánosság kérdését, közte a parlamenti munka nyilvánosságának kérdését többen tematizálták, változásokat sürgetve. Végül 1990 januárjában sor került a sajtótörvény módosítására – bár a médiatörvény szerepelt a Nemzeti Kerekasztal napirendjén is, a nyilvánosság- és tájékoztatáspolitikai ügyekkel foglalkozó albizottság energiáit az aktuális ügyek kötötték le,¹⁰⁶ így a parlament végül csak a sajtótörvényt igazította az új viszonyokhoz.

A sajtótörvény vitájára 1986. március 20-án került sor: szimbolikus dátum, ezen a napon fogadták el 1848-ban Pozsonyban a belga mintára készült sajtótörvényt. A kormányzat tehát eleve nem vállalkozott a tömegtájékoztatás vagy a média átfogó szabályozására: a televízióról, a hírtügnökségről, a műholdas sugárzásról, a videotechnikáról stb. a törvény nem szól. A tervet többszöri átdolgozás, nem nyilvános – újságírói, kormányzati és pártfórumokon folyó – vita után került az országgyűlés elé, ahol a kulturális és a jogi, igazgatási és igazságügyi bizottságban is tovább alakult. Az országgyűlési vitában a miniszter és a törvény előadója mellett kilencen szólaltak fel. Az újságíró képviselők közül négyen – Fodor, Bokor, Sztrapák és Csöndes –, a hatalom részéről Bányász Rezső, a Tájékoztatási Hivatal elnöke, és Berecz János, a KB ideológiai titkára. Rajtuk kívül a publicisztikailag aktív tsz-alkalmazott Südi Bertalan,¹⁰⁷ Kállai Ferenc színész és Velkey László orvos kért szót.¹⁰⁸ Markója Imre igazságügy-miniszter már a bevezetőben leszögezte, hogy a sajtótörvény a sajtószabadság szocialista értelmezését erősíti meg.¹⁰⁹

¹⁰⁴ Boldizsár például úgy kritizálta a kormányzatnak az adótörvények parlamenti tárgyalásán mutatott kommunikációját, hogy az a „régii stílust”, „afféle antiglasznosztyot” idézett. Boldizsár felszólalása (1987. szeptember 18.). Ogyn. 1985–1990. II. kötet, 1456.

¹⁰⁵ GÁLIK Mihály et al. (szerk.): *Javaslat a sajtónyilvánosság reformjára*. In: VÁSÁRHELYI Mária – HALMAI Gábor (szerk.): *A nyilvánosság szerkezetváltása*. Budapest, Új Mandátum, 1998. 71–92.

¹⁰⁶ CSEH Gabriella – SÜKÖSD Miklós: A törvény ereje. A médiatörvény értékelése felé. *Mediakutató*, 2001. tavasz.

¹⁰⁷ Felszólalásában magát „sajtólevelező kispublicistaként” határozta meg. Südi Bertalan felszólalása a sajtótörvény vitájában (1986. március 20.). Ogyn. 1985–1990. II. kötet, 418.

¹⁰⁸ Mindhárman alapvetően saját területükhöz szóltak hozzá, Südi a közérdekű bejelentők helyi szervekkel, intézményekkel szembeni fokozottabb védelmét sürgette, Velkey a helytelen életmódmodellek médiamegjelenésének kérdését vetette fel, Kállai pedig a művészi és újságírói nyilvánosság közt vont párhuzamot.

¹⁰⁹ A „szocialista sajtónak, így a mi sajtónknak is politikailag elkötelezettnek kell lennie, és ezt az elkötelezettséget mindenkor nyíltan vállalnia kell. Ez mindenekelőtt azt jelenti, hogy a sajtónak a szocialista eszmék terjedését, a szocialista viszonyok fejlesztését, a szocialista értékrend megszilárdítását kell szolgálnia. Semmilyen körülmények között nem lehet ezért szószólója a szocializmustól idegen, a Magyar Népköztársaság alkotmányos rendjét sértő eszméknek és nézeteknek. A sajtószabadságon tehát mi az alkotmányos és törvényes lehetőségek olyan kihasználását értjük, amely megfelel haladó társadalmi céljainknak, a nép érdekeit szolgáló progresszív törekvéseinknek és a szocialista társadalom felépítését szolgálja.” Fodor felszólalása a sajtótörvény vitájában (1986. március 20.). Ogyn. 1985–1990. II. kötet, 402.

Az újságírók közül Fodor és Bokor erősen támogató, Sztrapák és Csöndes támogató attitűddel szólott hozzá. Fodor és Bokor az újságírásnak a politikai, de a hatalommal szemben alárendelt szerepét fogalmazta meg. A „magyar sajtó azonban nemcsak krónikása volt a nagy eseményeknek, hanem a maga eszközeivel elő is segítette azokat. Az elmúlt negyven esztendő alatt szocialista tudatformáló munkánkkal hatni tudtunk az olvasókra, segíteni tudtuk a szocialista ember formálását” – húzta alá Fodor. A partneri szerep e felfogásban a pártvezetés által meghatározott közös célok szolgálatával válik egyenlővé:

„Feladatunknak tartjuk e célok megvalósítását, a társadalmi érdek szolgálatát, és ennek jegyében a párt és a kormány politikájának képviselőjét, szocialista építőmunkánk eredményeinek felmutatását, erre építve társadalmunk tettekrekszségének fokozását. Mindezt elkötelezetten tesszük, annak tudatában, hogy a társadalmi rendszerek, osztályok és eszmék harcában nincs sajtó politikai és társadalmi hivatás nélkül, és újságírás elkötelezettség nélkül.”¹¹⁰

Bokor ennél költőibben írta le a szerep lényegét: az újságírók „hivatásukat állandó permanenciában levő szolgálatnak tekintik”, a sajtóban dolgozó „vállalja az ütközőbak szerepét, holott hite szerint ő valójában kapocs”. Kiemelte, hogy a József Attila-i „érted haragszom” krédót „csak egy jól értelmezett, kormánypárti elkötelezettségben lehet megvalósítani”.¹¹¹ Csöndes is arról beszélt, hogy „szocialista céljaink megvalósításához elengedhetetlen a magas színvonalú, tudatformáló tájékoztatás”,¹¹² és Sztrapák is felmondta az 1977-es tájékoztatási határozatban megjelenő „gyors, pontos, hiteles” hármast követelményt:¹¹³ „Mindig gyorsan, ugyanakkor körültekintően, frissen és tudatosan, újszerűen és tisztességesen, egyszerre sokszínűen és elkötelezetten a szocialista értékek iránt.” A *Petőfi Népe* felelős szerkesztője ugyanakkor az újságíró – a végrehajtás javítására korlátozott – ellenőrző szerepét is felvetette, hangsúlyozva, hogy megyei lapjuk 1984–1985-ben száz olyan ügyet vitt végig, amelyben intézkedés született.¹¹⁴

Rendre kitértek az információáramlás felgyorsulására, a közönség tájékozódási igényére is, ami szintén nem újdonság: a Politikai Bizottság már az 1965-ös tájékoztatási határozatában elismerte, hogy nincs tájékoztatási monopóliuma, ezért ha kényszerűen is, a hírversenyt (is) vállalnia kell, mert a közönségnek minden kérdésben – ha nem is feltétlenül a sajtó útján – tájékoztatást kell nyújtani. Mindez Bokor tolmácsolásában így hangzott:

„A magyar ember, tisztelt képviselőtársak, információbefogadó mivoltában, állampolgári joron is igényli a felnőttek kijáró tájékoztatást mindarról, ami az országban és a széles világban végbemegy. Ha valamiért hálás, akkor ez az őszinte szó, ha pedig valamit nem kíván vissza, akkor ez a harminc évnél régebbi idők sajtója, amelyben enyhén szólva szóvirágok és jelzők özöne helyettesítette a valós tényeket.”¹¹⁵

¹¹⁰ Fodor felszólalása a sajtótörvény vitájában (1986. március 20.). Ogyn. 1985–1990. II. kötet, 413.

¹¹¹ Bokor felszólalása a sajtótörvény vitájában (1986. március 20.). Ogyn. 1985–1990. II. kötet, 429–430.

¹¹² Csöndes Zoltán felszólalása a sajtótörvény vitájában (1986. március 20.). Ogyn. 1985–1990. II. kötet, 440.

¹¹³ VASS Henrik (szerk.): *A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1975–1980*. Budapest, Kossuth, 1983. 544–550.

¹¹⁴ Sztrapák Ferenc felszólalása a sajtótörvény vitájában (1986. március 20.). Ogyn. 1985–1990. II. kötet, 437.

¹¹⁵ Bokor felszólalása a sajtótörvény vitájában (1986. március 20.). Ogyn. 1985–1990. II. kötet, 429.

A negatív példa tehát a már meghaladott sztálinista időszak nyilvánossága lehetett, az információk bővítése, javítása mellett pedig a közönség igényével, a politikai folyamatok támogatásának elősegítésével, a politikai nyilvánosság megnövekedett jelentőségével, növekvő intenzitásával tudtak érvélni.¹¹⁶

Ebben a keretben üdvözölték az újságíró képviselők a tervezet legvitatottabb pontját, a felvilágosítási kötelezettséget, amelyet a törvény 4. §-a mondott ki, és lényegében egy 1961-ben 'kialkudott', 1965-ben kormányhatározatban rögzített gyakorlatot szentesített: „A hiteles, pontos és gyors tájékoztatást az állami szervek, a társadalmi szervezetek és az egyesületek a saját kezdeményezéseikkel, továbbá a szükséges felvilágosításoknak és adatoknak a sajtó rendelkezésére bocsátásával kötelesek elősegíteni.” Ugyanakkor ezt rögtön korlátozta is, mivel az állami, a szolgálati és a magántitkok védelmére hivatkozva felmentést is adott alá. Ennek kapcsán Fodor, Sztrapák és Csöndes is a helyesnek tételezett politikai célokat szolgáló partnerség akadályairól beszélt kritikai éllel. Fodor megfogalmazásában:

„[a] közvéleményt informálni hivatott szervek elzárkóznak a tájékoztatás elől, ami mögött esetleg a közvélemény lebecsülése, a nyilvánosságtól való félelem húzódik meg. Előfordul, hogy ha az újságíró gondokról (ami manapság bőven van) vagy döntések előkészítéséről akar írni, azzal beszél le, hogy »az adott problémáról még nem aktuális tájékoztatni.«. Az is fellelhető, hogy nagyon megszűrve jut el egyes szükséges információ a szerkesztőségi szobákig.”¹¹⁷

Az újságírók felhasználták ezt az alkalmat egyéb 'kívánságaik' jelzésére, részben a szakma megbecsülésével kapcsolatos igények bejelentésére is – így Bokor és Fodor utalt az újságírói fizetések és más anyagi jellegű elismerések rendezésére, és Fodor az újságírók és szervezeteik döntés-előkészítésbe való bevonását is folytatandó jó példának nevezte. Csöndes viszont konkrét továbblépést sürgetett a kiadói önállóság terén, megszüntetni kérve a jogszerűen működő kiadók új kiadványainak ellenőriztetését.

A sajtótörvényt követő évek legfontosabb tömegtájékoztatási vonatkozású témája a parlamenti munka nyilvánosságának növelése lett. A kérdés 1987 szeptemberében került először terítékre, ekkor Király támadta meg a berögzült gyakorlatot: „egy preconcepciós sajtóterv alapján, egyetlen hatalmi központból mondják meg, hogy mit és hogyan írjanak a lapok a parlamenti ülészakról. Függetlenül attól is, hogy ki a lapgazda, hogy az a Népfront lapja-e, vagy a szakszervezet lapja és így tovább. [...] A glasznoszty világában ez olyan anakronizmus, ami miatt egyszer tán szégyenkezni fogunk.”¹¹⁸ Király felszólalásában volt bizonyos túlzás, annyiban mindenképpen, hogy a sajtószakma már az 1970-es években sokat foglalkozott azzal, hogyan

¹¹⁶ „Az újságíró egyfajta nemzetközi versenyhelyzetben van, még ha ezt nem is érzi mindenki. Fejünk fölött idegen műholdak keresik programjaikkal a szemünket, külföldi rádióhullámok jutnak el az agyunkig, érkeznek a videó- és hangkazetták, a hatásosnál hatásosabb műsorok. Az olvasók, nézők és a hallgatók egyre több kérdésre várnak választ. Több irányba tágul és mélyül az érdeklődés az egyetemes internacionalista dolgok és a lakóhely, a szűkebb környezet iránt egyaránt.” Sztrapák felszólalása a sajtótörvény vitájában (1986. március 20.). Gogyn. 1985–1990. II. kötet, 437.

¹¹⁷ Fodor felszólalása a sajtótörvény vitájában (1986. március 20.). Gogyn. 1985–1990. II. kötet, 414.

¹¹⁸ Király felszólalása a kormányprogram vitájában (1987. szeptember 17.). Gogyn. 1985–1990. II. kötet, 1405.

lehetne elevenebbé és egyénibbé tenni a parlamenti tudósításokat.¹¹⁹ Boldizsár pedig olyan jelentőségűnek tartotta az adótörvények vitáját („a parlamenti vitának most először tétje van”), hogy azt javasolta, a négynapos vitát adják ki különkiadványként. Véleménye szerint a pozitív politikai hatás mellett a kiadvány – a Cserépfalvi Kiadónak a falukutatók elleni 1930-as évekbeli perről készült kötetéhez hasonlóan – anyagi haszonnal is kecsegtetett volna.¹²⁰

A kiadvány végül nem született meg, a parlamenti munka nyilvánossága viszont új szintre emelkedett 1988 szeptemberében, amikortól a Magyar Televízióban nyomon lehetett követni a vitákat. Réger szerint ez új minőséget hozott a képviselői tevékenységben, és a pozitív változások érdekében a fokozott kritikát is üdvösnek találta:

„a rádió és a televízió élő egyenesben közvetíti egy idő óta az ülészakokat, és leleplezödünk – jó és rossz értelemben egyaránt. A kamera és a mikrofon nagyon érzékeny műszer. Én azonban azt mondom, hogy a parlamentnek a nyilvánosságot, a sajtó nyilvánosságát nem félni, nem elvetni kell, hanem igényelni. [...] Kiket irritál a sajtónyilvánosság? Az én tapasztalataim szerint elsősorban azokat, akik hosszú időn keresztül és szívesen szoktak hozzá ahhoz, hogy olyan pályán játszanak, ahol nincs ellenfél. Aki – lehet, hogy elvi okokból vagy egzisztenciális okokból – mindent megtesznek a legkisebb mozgás ellen.”¹²¹

Király ugyanakkor szükségesnek látott volna egy olyan parlamenti kiadványt is, amely a közvetítések és a sajtóbeli tudósítások mellett hitelesen dokumentálná az országgyűlési munkát.¹²²

A nyilvánossággal kapcsolatos utolsó jelentős téma az országgyűlésben a sajtótörvény módosításának vitája volt 1990 januárjában. A tervezethez ekkor tizenegy hozzászólás érkezett, köztük kettő újságírótól, Sztrapáktól és Királytól, továbbá Filló Páltól, valamint az 1986-os vita két szereplőjétől, Süditől és Velkeytől. Mellettük Szentágothai János, Zsigmond Attila, Tóth Istvánné, Bazsó György, Tamás Gáspár Miklós, Hámori Csaba és Marx Gyula kért szót. Bevezetőjében Filló a jogi, igazgatási és igazságügyi bizottság nevében hangsúlyozta, hogy a törvényjavaslat korlátozott célokat, három probléma megoldását szolgálja: összhangba hozni az 1986-os sajtójog rendelkezéseit a megváltozott politikai körülményekkel, feloldani a magánszemélyek lapalapítási tilalmát és szigorítani a sajtóban megjelentek utáni jogi felelősséget.

A felszólalók egy részét – Südi, Tóth, Zsigmond – leginkább az utóbbi problematika, a jó hírnév védelme, a sajtóperekben kiszabható bírság, az ezzel kapcsolatos kaució mértéke stb. érdekelte. Velkey kultúrpeszsimista alapon határozottan óvott a média erkölcsromboló hatásától, Szentágothai szintén az elharapózó negatív jelenségeket, a sajtó hangnemét róttá fel. Többen – így Südi és Bazsó is – kifogásolták az újságírók pálfordulását, igazodását az új körülményekhez, a ‘másik végetet’. Ahogy Bazsó fogalmazott: „Gyakorlatilag ugyanaz a csapat művelte a lelkendező, szájbarágó, agitatív újságírást, mint akik jelenleg is a hazai tömegkommunikáció meghatározó személyiségei, nem számítva természetesen azokat, akik elhaláloztak, nyugdíjba

¹¹⁹ L. erről a *Magyar Sajtó*ban folytatott vitákat. TAKÁCS i. m. (16. l.) 236–239.

¹²⁰ Boldizsár felszólalása (1987. szeptember 18.). Ogyn. 1985–1990. II. kötet, 1454–1455.

¹²¹ Réger felszólalása (1989. január 11.). Ogyn. 1985–1990. III. kötet, 3221–3222.

¹²² Király felszólalása (1989. január 11.). Ogyn. 1985–1990. III. kötet, 3205.

mentek vagy lemondtak.”¹²³ Az árral Tamás szállt szembe: „Hallgatva a felszólalók egy részét, úgy tetszhetnék, mintha Magyarországon szörnyű tragédia történt volna azzal, hogy végre van sajtószabadság.” Kiemelte: „a sajtószabadság fontosabb érték; fontosabb érték annál, mintsem hogy a kellemetlen mellékkövetkezmenyeire gondoljunk elsősorban.”¹²⁴

A másik vitatémát egy primer politikai vita, a megyei lapok ügye képezte.¹²⁵ A megyei lapok 1989-ig az MSZMP megyei kiadványaiként jelentek meg a Hírlapkiadó Vállalat gondozásában. A választás előtt a nyilvánossággal kapcsolatos egyik legfontosabb politikai küzdelem e kiadványok működtetése lett. A megyei tájékoztatásban ez az MSZP-nek jelentett hatalmas helyzeti előnyt, így Király a megyei lapok állami tulajdonba vételét követelte:

„a pártállam megyei megfelelőjében, a pártmegyékben a helyi sajtó a régi, már törvényekkel, sőt alkotmányosan is túlhaladott rendszer elsőszülött fiúgyermekékként ülnek – képletesen szólva – Sztálin atya jobbján. Az egy megye = egy napilap rendszerén csak Szegeden és Miskolcon tudtak túllépni, de ezekben a városokban is a Magyar Szocialista Párt tulajdonában van változatlanul a megyei és a városi napilapot kiadó vállalat. A lapok fejléce alól és itt-ott az impresszumokból is eltűnt a lapgazda neve, ám birtokon belül csakis az MSZP van, mint vagyonos oligarcha a védett kerítések mögött.”¹²⁶

Hámori Csaba az MSZP részéről válaszolt, azt hangsúlyozva, hogy a lapok szerkesztésileg függetlenek, csupán gazdasági eredményükből profitál pártja. Marx is a lapok tulajdonjogával foglalkozott, a megyei tanácsok jogait védve.¹²⁷

A sajtótörvény módosításának vitája lényegében e két kérdés körül forgott. A felszólalókat az aktuális kérdések ragadták el, legjellemzőbben a sajtó ‘torz kinövésével’, az élesebb hanggal, a közéleti szenzációkra vadászó attitűddel szembeni ellenérzéseiket fejezték ki, és ezek ellen határozottabb törvényi fellépést sürgettek. A megyei lapok körüli vita viszont egy a konkrét normaszöveghez nem illeszkedő politikai vitát jelenített meg a parlament fórumán. Magához a normaszöveghez is elsősorban ilyen jellegű felvetések érkeztek, más tekintetben inkább csak Sztrapák szólalt fel, aki – bár a fenti témákat is érintette – a sajtóban felvetett kérdésekben a hivatalos szervek válaszadási kötelezettségének megőrzését javasolta, és hangsúlyozta, hogy a végleges megoldást egy új, átfogó médiatörvény jelentené.¹²⁸

¹²³ Bazsó György felszólalása a sajtótörvény módosításának vitájában (1990. január 26.). Ogn. 1985–1990. V. kötet, 6342.

¹²⁴ Tamás Gáspár Miklós felszólalása a sajtótörvény módosításának vitájában (1990. január 26.). Ogn. 1985–1990. V. kötet, 6343.

¹²⁵ A megyei lapok sorsáról I. SIPOS Balázs: *Média és demokrácia Magyarországon*. Budapest, Napvilág, 2010. 90–93.

¹²⁶ Király felszólalása a sajtótörvény módosításának vitájában (1990. január 26.). Ogn. 1985–1990. V. kötet, 6328.

¹²⁷ Hámori Csaba, illetve Marx Gyula felszólalása a sajtótörvény módosításának vitájában (1990. január 26.). Ogn. 1985–1990. V. kötet, 6344–6345.

¹²⁸ Sztrapák felszólalása a sajtótörvény módosításának vitájában (1990. január 26.). Ogn. 1985–1990. V. kötet, 6339–6341.

5. Összegzés

Az 1949 és 1990 közötti országgyűlések nem számítottak a politikai döntéshozatal érdemi fórumai közé, bár az utolsó ciklus legvégén, 1988–1990-ben vitázó, a gazdasági és politikai átmenetet is megalapozó fórummá vált. A 32 év kilenc ciklusa alatt újságíró képviselők is ültek a parlament széksoraiban: részben a pártvezetésbe került egykori, részben aktív újságírók, jellemzően országos médiumok vezetői, mindenekelőtt a nyomtatott sajtó reprezentánsai – körükben személyileg 1958 és 1985 között nagyfokú állandóság érvényesült. Lojalitásukhoz természetesen nem férhetett kétség, megnyilatkozásaik 1985-ig egyértelműen támogatók voltak. Parlamenti tisztségeik – elsősorban az IPU-ban játszott szerepük – folytán 1956 után ők is cselekvő részesei lettek a magyar külpolitika végrehajtásának.

Megszólalásaikban és érdeklődéseikben világosan kirajzolódott újságírói karakterük. A sztálini időszak éles antiimperialista kirohanásaiban, a szocialista világ, a „béketábor” bemutatásában, az ellenségkép felmutatásában ugyanazok a propagandaelemek és fordulatok jelentek meg, amelyek nap mint nap a politikai nyilvánosságot jelentő sajtóban is. Újságírói mivoltukra utalt olvasottságuk, rendszeresen idéztek a nemzetközi sajtóból 1956 előtt és után is. A desztalinizáció, majd az enyhülés időszakában ezek helyét átvették a hosszas külpolitikai kommentárok, a belpolitika és a gazdaság – sőt a kultúra – kérdései pedig szinte teljesen kívül estek az érdeklődésükön.

1985-ben az újságíró képviselőjelöltek szereplése a parlament összetételének változását, generációváltást mutat. Az országgyűlésnek a nemzetközi és hazai politikai mozgások következtében megváltozott szerepe az újságíró képviselők növekvő aktivitásában is megmutatkozott, és kirajzolódott az is, az utolsó állampárti parlamentből kik lehetnek politikusok a rendszerváltás után. Megváltozott a viták tárgya – előtérbe kerültek a belpolitikai és a gazdasági, valamint a parlament szerepváltozásának hatására az ügyrendi kérdések. Éles konfliktusok, törésvonalak jelentek meg, ami a parlament belső struktúrájában is kirajzolódott: ügyekre, szakterületekre koncentráció, majd politikai alapon szerveződő parlamenti csoportok jöttek létre. A sajtó, a nyilvánosság ügye is ekkor vált a primer politikai kérdések egyikévé a parlamentben, amely ebben a ciklusban két sajtóval kapcsolatos törvénytervezetet is tárgyalt: az elsőt még alapvetően a 'régi hangnemben' 1986-ban, a másodikat már az új politikai környezetben 1990-ben.

FÓRUM

A filmforgalmazás magánjogi kérdései. A filmforgalmazási szerződés

TAKÓ SÁNDOR*

1. A filmforgalmazásról általában. A filmforgalmazó

A filmtörténet kezdetén a mozi még vándoréletet élt. Az elkészült filmkópiákat a filmelőállítók maguk árusították, vásártéri sátrakban, bérelt zenetermekben, kávézókban, színházakban tartva bemutatóikat.¹ A kópiákat ezt követően gyakran továbbértékesítették más vándormozisoknak.

A film messze túlszárnyalta a feltalálói várakozásait is. A kezdetekben még csak ácsolt, később már állandósított vetítőtermek csordultig megteltek a nézősereggel, a migrációs hullám következtében soknemzetiségű amerikai kontinensen is villámkarriert futott be a mindenkihez egy nyelven kommunikáló mozgókép. A munkásosztály mellett az értelmiség is kezdte meglátni a filmben rejlő művészeti és üzleti potenciált. Hamar világossá vált az is, hogy a filmforgalmazásban óriási haszon rejlik, nem csoda, hogy már az 1900-as évek közepén megjelentek az első filmforgalmazással is foglalkozó cégek.² Az érdeklődésre való tekintettel állandó mozik jöttek létre, a filmeket a mozitulajdonosok pedig addig játszották, míg érdeklődés volt rájuk. A filmek bemutatása egyre gyakrabban átlépte az országhatárokat, egyes kópiák tekintetében pedig az óceán sem jelentett leküzdhetetlen akadályt. Az amerikai vállalatok közül elsőként a Vitagraph nyitott forgalmazóirodát Európában, először Londonban 1906-ban, majd Párizsban 1909-ben.³ A kezdeti időkben a filmgyártó és filmforgalmazó vállalkozások nem különültek el élesen egymástól, az 1910-es évekre azonban gyakorlattá vált, hogy egy cég a gyártást háttérbe szorítva kizárólag forgalmazással foglalkozik.⁴ Megjelentek az első önálló filmforgalmazó irodák, amelyek megvásárolt filmkópiákat kezdtek terjeszteni a filmpiacon, az egész világra kiterjedően.

Napjainkban a filmelőállítók az elkészült (vagy az éppen még készülő) filmet jellemzően már nem maguk terjesztik, hanem a felhasználási jogok engedélyezésével másik félre bízják a közönséghez való eljuttatását, többszörözését. A forgalmazás ugyanis a filmipar egy olyan, a filmgyártástól elkülönült területe, amely külön szaktudást, kapcsolati és céghálót és erre ki-

* Doktorandusz, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Jog- és Államtudományi Kar. E-mail: tako.sandor@jak.ppke.hu

¹ Kristin THOMPSON – David BORDWELL: *A film története*. (Kovács András Bálint szerk., Módos Magdolna ford.) Budapest, Új Palatinus Könyvesház, 2007. 56.

² Uo. 56.

³ Uo. 79.

⁴ Uo.

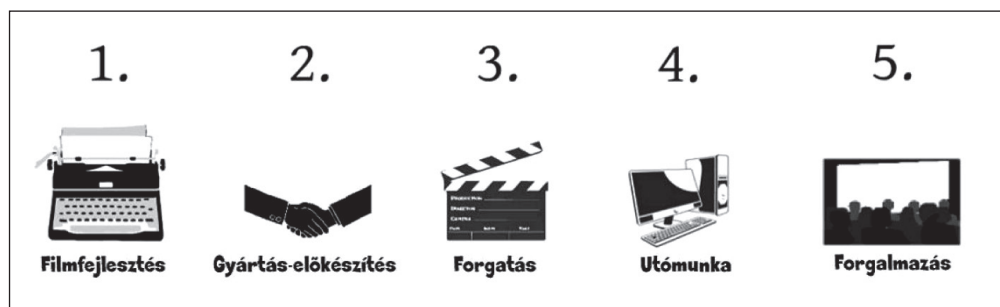

épített infrastruktúrát igényel. A nagy hollywoodi stúdiókat leszámítva, amelyek a vertikális integráció⁵ okán képesek saját, világra kiterjedő forgalmazóhálózatokat is fenntartani, a szakmában kialakult gyakorlat szerint a film terjesztését, többszörözését már nem maguk a filmelőállítók, hanem az előállítók által kontraktuális úton felhatalmazott filmforgalmazó vállalat, illetve vállalatok végzik. E tevékenységre vonatkozóan rendszerint forgalmazási szerződést kötnek a felek, aminek célja a tényleges felhasználók számára a megfelelő jogok átengedése és az ehhez szükséges feltételek rendezése.

Ma a filmipar csak Európában közel 60 milliárd euró forgalmat generál, 91 ezer céget és több mint 373 ezer embert foglalkoztatva. Az Ernst & Young felmérése szerint 2012-ben az európai filmipar az egyik legfontosabb kulturális ágazatként a mozijegybevételekkel, az otthoni filmnézéssel (*home entertainment*), a digitális forgalmazással és az EU 27 tagállamának filmexportjából származó bevételekkel összesen 17,3 milliárd euró összbevételt generált az Európai Unióban.⁶

A filmforgalmazás a filmkészítés öt részből álló folyamatának utolsó szakasza, a film alkotói értékláncában közvetlenül a film közönség előtti bemutatását előzi meg. A filmforgalmazás során a forgalmazó olyan összetett kereskedelmi és marketingtevékenységet végez, melynek fő célja az elkészült alkotás közönséghez való eljuttatása és különféle filmpiacokra való bevezetése.⁷ A filmforgalmazók Geoffrey Macnab filmkritikus szellemes és találó megfogalmazása szerint egyszerre „művészek és porszívógynökök, kurátorok, kereskedők, könyvelők, nyomozók és néha szerencsejátékosok. Az ő ízlésüket és ösztönös választásait látjuk viszont a filmvászonon.”⁸

1. ábra: A filmkészítés öt szakasza

⁵ A filmiparnak mint magas kockázatot hordozó és tőkeigényes üzleti vállalkozásnak a természete hívta életre a vertikális integrációt a 20. század elején, amely ma is biztosítja Hollywood töretlen filmipari dominanciáját. A vertikális integráció azt jelenti, hogy egy cég vagy cégcsoport a film életének minden szakaszát (fejlesztés, gyártás, forgalmazás, bemutatás) felügyeli, valamint több filmet kezel egyszerre, minimalisra csökkentve ezzel a pénzügyi kockázatokat. TAKÁCS Ildikó Katalin: A filmforgalmazásról röviden – Animációs filmek a hazai mozikban. In: FÜLÖP József – KOLLARIK Tamás (szerk.): *Animációs körkép. A magyar animáció oktatási, intézményi, forgalmazási és pályázati lehetőségei – rövid történeti kitekintéssel*. Budapest, Magyar Művészeti Akadémia, 2016. 107.

⁶ Ernst & Young: *Creating Growth*, 2014. [http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/Measuring_cultural_and_creative_markets_in_the_EU/\\$FILE/Creating-Growth.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/Measuring_cultural_and_creative_markets_in_the_EU/$FILE/Creating-Growth.pdf)

⁷ TAKÓ Sándor: A filmkészítés folyamatát övező polgári jogi kérdések Magyarországon és az Egyesült Államokban, különös tekintettel a szerzői jogra. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2014. február, 51.

⁸ TAKÁCS i. m. (5. lj.) 107.

A filmterjesztő cégek sokszor országos vagy nemzetközi mozhálózatokkal rendelkeznek, továbbá filmfesztiválokon, filmvásárokon is megjelennek,⁹ hogy ott más forgalmazóknak is értékesítsék filmjeiket.¹⁰

A piacon megszokott az úgynevezett világforgalmazási ügynökök (*international sales agent*) jelenléte, akik sok esetben nem egy részterületet, hanem a film összes felhasználási jogát megvásárolják az egész világra azzal a céllal, hogy harmadik személyeknek, akár területenként, akár pedig felhasználási módokként [mozi, televízió, repülőgép, VOD (*video-on-demand*)] továbbértékesítsék.¹¹ A filmforgalmazó pedig vagy magától a filmelőállítótól, vagy a világforgalmazási ügynöktől a film felhasználási jogainak egy részét vásárolja meg egyes területekre, illetve egyes felhasználási módokra.¹²

Minden film forgalmazása más és más, azonban kijelenthető, hogy bizonyos szempontból a filmek hasonló utat járnak be. Ennek a rendkívül összetett útnak a szemléltetésére vegyük példának az elmúlt évek szakmai és üzleti szempontból is legsikeresebb hazai játékfilmjének, a *Saul fiának* a példáját.

A *Saul fia* a Magyar Nemzeti Filmalap 330 millió forintos támogatásával készült a Laokoon Film Group Kft. mint filmelőállító gyártásában, bemutatója 2015. május 15-én volt a cannes-i filmfesztiválon. Rendezője Nemes Jeles László, producerei Sipos Gábor és Rajna Gábor.

A film az IMDB adatai szerint világszerte megközelítőleg 6,7 millió dollár bevételt hozott, és több mint száz országban értékesítették. Értékesítését a Filmalap – minden nyertes pályázóval megkötendő, egységes – támogatási szerződése értelmében a magyar felhasználási jogok tekintetében a hazai filmelőállító, a nemzetközi felhasználási jogok kapcsán pedig a Filmalap nemzetközi értékesítési divíziója végezte. A jogok értékesítéséből származó bevétel a feleket – az értékesítési jutalék levonása után – 50-50%-ban illette meg.

A *Saul fia* kizárólagos magyarországi jogait a filmelőállítótól a Mozinet Kft. forgalmazó vásárolta meg. A film moziforgalmazását a Mozinet maga végezte, az egyéb jogokat, így a fizetős tévére vonatkozó jogot az HBO Magyarország, az ingyenes hazai televíziós jogokat pedig a RTL Klub vásárolta meg tőle. A film internetes jogait egy exkluzív időszakra először a Vodafone, ezt követően pedig szintén az HBO Magyarország licencelte, az alkotás így az HBO Go felületen volt megtekinthető. A Mozinet a *Saul fia* esetében tehát moziforgalmazó volt, a többi magyar jogot további forgalmazóknak értékesítette tovább.

A film Magyarországon kívüli exkluzív világforgalmazási jogait a Film Distribution forgalmazó vásárolta meg, a társaság ezt követően tucatnyi forgalmazási megállapodást kötött a film nemzetközi jogai kapcsán. A hagyományosan legjelentősebb észak-amerikai jogokat a tekintélyes amerikai forgalmazó, a Sony Pictures Classic vásárolta meg.¹³ Ez a cég végezte a film

⁹ A hollywoodi stúdióktól független producerek által gyártott ún. független filmek kereskedelmének legfontosabb helyszínei a filmfesztiválok és a filmvásárok, sokszor ugyanis itt talál egymásra a keresleti és a kínálati oldal. A cannes-i fesztivál és a hozzákapcsolódó Marché filmvásár, a Berlinale és az EFM, a Torontói Nemzetközi Filmfesztivál, valamint az AFM (American Film Market) számítanak a legnagyobb filmfesztiváloknak és filmvásároknak (A#kategóriás fesztiváloknak hívják őket), ezeken jelenik meg a legtöbb forgalmazó, valamint eladó is.

¹⁰ TAKÁCS i. m. (5. lj.) 107.

¹¹ Uo., 108.

¹² Uo.

¹³ MTI: Az egyik legnagyobb forgalmazó megvette a Saul fiát. http://hvg.hu/kultura/20150517_Az_egyik_legnagyobb_filmforgalmazo_megvet

– azóta már tudjuk, hogy sikeres – tengerentúli Oscar-kampányát is, a Filmalap aktív közreműködésével. A legjelentősebb európai területek közé tartozó Franciaország moziforgalmazási jogait az Ad Vitam Distribution, Spanyolországét az Avalon, Németországét a Sony Pictures német divíziója vásárolta meg a Film Distributiontól.¹⁴

A filmforgalmazás, ahogy a fenti példa is mutatja, számtalan üzleti kérdést tartalmaz, amely egyben számos izgalmas jogi kérdést is magában foglal. Jelen tanulmány a filmek piaci alapú kereskedelmi folyamatait és jogi kérdéseit kívánja szemléltető jelleggel bemutatni, különös tekintettel a filmforgalmazásra és a forgalmazási szerződés egyes típusaira és tartalmi elemeire. A tanulmányban meghatározom továbbá, hogy a filmipari értékláncban hol helyezkedik el a filmforgalmazás, milyen módjai ismertek, illetve a digitalizáció térnyerésével milyen új kihívásokkal találkozunk a területen, különösen a televíziós piacon.

2. A filmforgalmazás szerzői jogi alapjai. A szerzői jogi láncolat

Ahhoz, hogy egy filmet a világ különböző országaiban úgynevezett többablakos rendszerben, moziban, televízióban is bemutathassanak, a produkciónak rendkívül összetett szerzői jogi utat kell bejárnia. A film ugyanis megannyi műtípus¹⁵ keresztezésének összessége, amelyben az alkotók, az előállítók és a benne közreműködő előadóművészek olyan – tág értelemben vett – közös művet hoznak létre, amelyen mint egyéni, eredeti jellegű többszerzős alkotáson számos forgalomképes jogosultság keletkezik. Ezt a sajátos jogviszonyt mindenképpen szabályozni kell, aminek szerzői jogi vonatkozásait hazánkban az 1999. évi LXXVI. törvény a szerzői jogról foglalja rendszerbe.¹⁶

Azt, hogy a filmen kik, milyen minőségben, milyen személyi és vagyoni jogokat szereznek, szintén az Sztj. szabályozza. A filmalkotás legfontosabb jogosultjai a film szerzői, másképpen hívva őket: alkotói. Az Sztj. 64. §-ának (2) bekezdése filmalkotóként nevesíti a film céljára készült irodalmi és zeneművek szerzőit, a film rendezőjét és mindazokat, akik a film egészének kialakításához szintén alkotó módon járultak hozzá. A gyakorlatból kiindulva a nevesített alkotókön kívül filmszerzőnek szokás még tekinteni – a teljesség igénye nélkül – az operatőrt, a forgatókönyvre és a film dramaturgiai vonalvezetésére ügyelő filmes dramaturgot,¹⁷ animációs film esetében a filmtörvény 3. §-ának (2) bekezdése értelmében a figuratervezőket, valamint a saját hozzájárulásuk tekintetében a filmben szereplő jelmez és díszlet tervezőjét is.¹⁸

A közhiedelemmel ellentétben tehát hazánkban a filmelőállító nem tekinthető a film szerzői jogi értelemben vett alkotójának, s ekképpen nem elsődleges szerzői jogi jogosultja a filmen létrejövő vagyoni jogoknak sem, kizárólag származékos módon szerezheti meg őket a film szer-

¹⁴ A példa a *Saul fia* IMDB-adatlapján található adatok felhasználásával készült. https://www.imdb.com/title/tt3808342/?ref_=fn_al_tt_1

¹⁵ Ilyenek például a mozgókép, a zene, az irodalmi mű és a fotó.

¹⁶ A továbbiakban: Sztj.

¹⁷ FALUDI Gábor – GYERTYÁNFY Péter – LONTAI Endre – VÉKÁS Gusztáv: *Szerzői jog és iparjogvédelem*. Budapest, Eötvös, 2012. 47.

¹⁸ SZJSZT 25/2002/1-2.

zőitől.¹⁹ Ez nem jelenti azonban azt, hogy a filmelőállító ne szerezne jogosultságot a létrejövő filmen, az Sztj. 82. §-a értelmében ugyanis – mint kapcsolódó jogi jogosult – elsődleges jogosultságai keletkeznek a film többszörözésére, terjesztésére,²⁰ a nyilvánosság számára vezeték útján vagy bármely más eszközzel vagy módon való hozzáférhetővé tételére, mely felhasználásokért cserébe díjazás jár a számára. Ezek a jogosultságok azonban nem adnak elegendő felhatalmazást a filmelőállítónak arra, hogy a filmet kizárólagos jelleggel képviselje a piacon. Ebben a körben is érvényesül tehát a *nemo plus iuris* elv, vagyis a filmelőállító csak olyan jogok tekintetében tud szerződni a forgalmazóval, amelyek őt megilletik, vagy amelyeket megszerzett.²¹ A film értékesítéséhez tehát a filmelőállítónak külön szerződésekben kell felhasználási engedélyt szereznie a film további vagyoni jogaira vonatkozóan, amely szerzői és szomszédos jogokkal a szerzők és előadóművészek rendelkeznek. Ezeket a jogosultságokat jellemzően még a film forgatásának megkezdését megelőzően, a filmalkotók tekintetében úgynevezett megfilmesítési szerződés útján, az előadóművészek esetében pedig átruházási szerződésben szerzi meg a filmelőállító a jogosultaktól. A megfilmesítési szerződésben az alkotó kizárólagos, időbeli és területi korlátozás nélküli felhasználási engedélyt ad a filmelőállítónak a filmalkotás felhasználására, valamint e felhasználás harmadik személyek részére való engedélyezésére. Az engedély számtalan, az Sztj.-ben nevesített²² felhasználást magába foglal, így különösen:

I. Az Sztj. alapján a szerző engedélyezési joga mindenekelőtt kiterjed a mű többszörözésére,²³ amely az egyszerű másolásnál tágabb fogalom: idetartozik az élő előadás első rögzítése is. Maga a megfilmesítés lényegében tehát szerzői jogilag értelmezhető úgy is, mint az első többszörözés.²⁴ A filmelőállító jogosulttá válik e körben a filmről tetszőleges példányszámú másolatot készíteni, illetve jogosult lesz a filmet számítógépre vagy bármilyen egyéb ismert elektronikus adathordozóra rámásolni.²⁵ A film többszörözésének leggyakoribb esetei a VHS-kazettán, DVD-n, blu-ray lemezen vagy például az elektronikus kereskedelmi szolgáltató által távoli hozzáférést biztosító PVR-en (*personal video recorder*) való rögzítés. Többszörözés alatt e körben a film közvetlen, példányról példányra, vagy közvetett, előadásról példányra való rögzítését is értjük, függetlenül attól, hogy ideiglenes vagy tartós jelleggel, részben vagy egészben történik.²⁶

II. A második fontos felhasználási jogosultság a film terjesztési joga, azaz a film eredeti vagy többszörözött példányainak a nyilvánosság számára való hozzáférhetővé tétele forgalomba hozatallal vagy forgalomba hozásra való felkínálással, bérbeadással, továbbá az egyes példányok haszonkölcsönbe adásával.²⁷ A terjesztés mint felhasználás és annak részcselkményei meghatározó jelentőséggel bírnak a filmek többszörözött példányainak a közönséghez való eljuttatásában.²⁸

¹⁹ GRAD-GYENGE Anikó (szerk.): *Kézikönyv a szerzői jog érvényesítéséhez*. Budapest, ProArt, 2013. 13.

²⁰ Ideértve a nyilvánosság részére való haszonkölcsönbe adást is.

²¹ GRAD-GYENGE Anikó: *Film és szerzői jog. A megfilmesítési szerződés*. Budapest, Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság Médiatanácsa Médiatudományi Intézete, 2016. 91.

²² Sztj. 17. §.

²³ Sztj. 47. § (2).

²⁴ GRAD-GYENGE i. m. (21. lj.) 44.

²⁵ Sztj. 18. § (1) b) pont.

²⁶ GRAD-GYENGE i. m. (21. lj.) 44.

²⁷ Sztj. 23. §.

²⁸ GRAD-GYENGE i. m. (21. lj.) 48.

III. A harmadik engedélyezett felhasználási mód a film nyilvános előadása, ideértve a film bármilyen eddig ismert műszaki eszközzel vagy módszerrel való érzékelhetővé tételét, így például a filmalkotás vetítését, a közönséghez közvetített vagy (műpéldányon) terjesztett mű hangszóróval való megszólaltatását, illetve képernyőn való megjelenítését.²⁹ Az előadás akkor nyilvános, ha a nyilvánosság számára hozzáférhető helyen vagy bármely más helyen zajlik, ahol a felhasználó családján és annak társasági, ismerősi körén kívüli személyek gyűlnek vagy gyűlhetnek össze.³⁰ Gyakorlati példa a nyilvános előadásra a mozivetítés vagy egy rendezvény (pl. fesztivál) keretében történő nyilvános filmvetítés.

IV. A filmek legnagyobb jelentőségű, jellemzően a forgalmazás során leghosszabb ideig gyakorolt felhasználási módja az Szjt. 26–28. §-ában szabályozott nyilvánossághoz közvetítés. A nyilvános előadás ugyanis a mozikban jellemzően csak néhány hétnyi, jobb esetben hónapnyi felhasználást, s ezáltal érdemi bevételt jelent a jogtulajdonosoknak, a nyilvánossághoz közvetítés viszont sok évvel vagy akár több évtizeddel az első bemutatást követően is számtalan módon megvalósulhat.³¹ A hatályos Szjt. szerint a nyilvánossághoz közvetítés többféle cselekménnyel történhet, ezekben közös, hogy a mű hozzáférhetővé tétele a felhasználótól távol lévő közönség számára valósul meg. A nyilvánosság fogalmát az Szjt. a nyilvánossághoz közvetítés vonatkozásában külön nem határozza meg. Ezekben az esetekben is irányt mutat a nyilvános előadás felhasználásánál követett megközelítés: vagyis ha a családon és annak szűk ismerősi, baráti körén túlhaladó körben válik hozzáférhetővé a mű, megvalósulnak kell tekinteni a nyilvánossághoz közvetítést.³²

A nyilvánossághoz közvetítés körében a szerzői jogok vonatkozásában a következő felhasználási esetkörökre szerezhet a filmelőállító a megfilmesítési szerződésben jogosultságot:

- a) sugárzás [Szjt. 26. § (1)–(6) bekezdése]:
  - aa) földi sugárzás,
  - ab) műholdas sugárzás,
  - ac) kódolt sugárzás;
- b) nyilvánossághoz közvetítés vezeték útján vagy más módon [Szjt. 26. § (7) bekezdése];
- c) az Szjt. 26. § (1)–(7) bekezdései alá nem sorolható nyilvánossághoz közvetítés [Szjt. 26. § (8) bekezdésének első mondata];
- d) a nyilvánosság számára lehívásra való hozzáférhetővé tétel [Szjt. 26. § (8) bekezdésének második mondata].³³

V. A forgalmazás tekintetében fontos rendelkezés, hogy a filmelőállító jogosultságot kap a film bármely idegen nyelvre való szinkronizálására, feliratozására, esetleg többnyelvű verzióban való elkészítésére, valamint arra, hogy az elkészült filmalkotásból egy vagy több rövidebb változatot készítsen reklám vagy marketing céljából.

²⁹ Szjt. 24 § 2. b) pont.

³⁰ Szjt. 24 § 3.

³¹ GRAD-GYENGE i. m. (21. lj.) 54.

³² Erre vonatkozóan l. bővebben: Uo., 54–55.

³³ Uo., 55.

VI. A filmelőállító jogosult lesz filmben szereplő jellegzetes és eredeti karakterek kereskedelmi forgalomban való hasznosítására is. Ezek az úgynevezett másodlagos felhasználások (termékelhelyezés, merchandising), amely jellegzetes formákra, alakokra, nevekre a filmelőállítók gyakran védjegyoltalmat is alapítanak.

Ahhoz tehát, hogy a filmelőállító egy személyben tudja képviselni a filmet a piacon, és forgalmazási szerződés keretén belül – akár kizárólagos (exkluzív) – felhasználási engedélyt adhasson a filmre, egy több szerződést magába foglaló jogcímláncolatot kell kialakítania. Az Egyesült Államokban ezt a jogi struktúrát *chain of title* néven emlegetik a filmszakmában. A jogcímláncolat a tengerentúlon olyan, több dokumentumból álló „szerződéses hálót” jelent, amelyben a filmelőállító teljes bizonyító erejűen igazolja a filmen fennálló valamennyi kulcsjogosultság meglétét a film potenciális forgalmazójának.³⁴

Magyarországon ilyen dokumentációs hálót a forgalmazók nem kérnek be a filmelőállítótól, ez azonban nem jelenti azt, hogy ne kellene a szerződésben szavatolnia a producernek, hogy a film bemutatásához szükséges valamennyi jogosultsággal rendelkezik. A hazai producernek tehát szintén rendkívül összetett jogcímláncolatot szükséges kialakítania a film értékesítéséhez kapcsolódóan, aminek sarokpontjai a következők:

I. A filmelőállítónak mindenekelőtt rendelkeznie kell a film legfontosabb alapművét jelentő forgatókönyv vagyoni jogaival, így az átdolgozás jogával. Ezt a jogosultságot a forgatókönyvíróval kötött megfilmesítési szerződés keretében szerzi meg a producer. Amennyiben a forgatókönyv más szerzői jogi oltalomban részesülő művön, így különösen irodalmi alkotáson alapul, a filmelőállítónak felhasználási jogosultsággal kell rendelkeznie ennek a műnek a forgatókönyvre, valamint filmre való átdolgozására is. Abban az esetben, ha az irodalmi mű oltalmi ideje lejárt, azaz a szerző, vagy több szerző esetében az utolsó szerzőtárs halálát követő év első napjától számított 70 év letelt, a mű forgatókönyvvé és filmmé szabadon átdolgozhatóvá válik. A szerző nevét és a film alapjául szolgáló mű címét a forgatókönyvben és a filmben azonban ebben az esetben is fel kell tüntetniük az alkotóknak.

II. A filmben általában számtalan egyéb, szerzői jogilag védett művet is felhasználnak. Ilyen lehet egy játékfilmben felcsendülő zenemű, egy dokumentumfilmben feltűnő fénykép, filmrészlet, de akár csak egy a film szereplőjére – a film felvételére – festett, egyéni, eredeti jellegű tetoválás is.³⁵ Egy film jogszerűen csak akkor értékesíthető, ha a filmelőállító ezeknek a mű-

³⁴ Thomas A. CROWELL: *The Pocket Lawyer for Filmmakers: A Legal Toolkit for Independent Producers* (2nd ed.). California, Elsevier, 2011. 131.

³⁵ A *Másmaposok 2.* c. film bemutatóját is veszélyeztető eset volt, amikor a Mike Tyson maori ihletésű, ikonikus arctetoválását készítő tetoválóművész, Victor Whitmill polgári jogi keresetet nyújtott be a Warner Brothers ellen szerzőjog-sértésre hivatkozva. A stúdió Whitmill állítása szerint úgy festette fel a film egyik, Ed Helms által játszott, Stu Price nevet viselő karakterére a Mike Tyson tetoválásával megegyező kinézetű speciális maszkot, illetve használta fel az erről készült fotókat a film poszterén és egyéb marketinganyagain, hogy tőle mint a szerzői jogi védelemben részesülő tetoválás jogosultjától nem kért erre vonatkozóan felhasználási engedélyt, díjat nem fizetett érte. Keresetében Whitmill a film bemutatójának elhalasztását, a tetoválást tartalmazó jelenetek kivételét, valamint a poszter megváltoztatását kérte egészen addig, amíg a per zajlik. A film bemutatójának elhalasztását mint ideiglenes intézkedési kérelmet a bíróság ugyan elutasította (*S. Victor Whitmill vs. Warner Bros. Entertainment Inc.*, 11-cv-00752 [E.D. Mo. April 28, 2011]), mivel az aránytalan sérelmet okozott volna a stúdióknak, de elutasító határozatában Catherine D. Perry bírő kifejtette, hogy Whitmill szerzői jogi igényei, így különösen a díjigénye megalapozott lehet. A polgári per a tanulmány kézírata leadásának időpontjában még folyamatban van.

veknek a tekintetében teljes körű felhasználási engedéllyel rendelkezik, és egy esetleges jogvita esetén ezt megfelelően igazolni is tudja.

III. Mivel a filmelőállító, ahogy korábban kifejtettem, nem eredeti jogosultja a filmen létrejövő valamennyi vagyoni jogosultságnak, ezeket a jogokat származékos módon, az alkotók esetében megfilmesítési szerződéssel, az előadóművészek tekintetében pedig jogátruházási szerződésben kell megszereznie.

IV. Fontos, a szerzői jog mellett érvényesülő, azzal sokszor szoros kapcsolatban működő jogterület a „film-személyiségjog”, amely napjainkban a filmes szerzői joggal hasonló jelentőséggel bír. A filmben és a film kísérőanyagain ugyanis számtalan közreműködő feltűnik, akiknek képmását és hangját rögzítik és felhasználják. A Ptk. 2:48. §-ának (1) bekezdése értelmében a „képmás vagy hangfelvétel elkészítéséhez és felhasználásához az érintett személy hozzájárulása szükséges.”

Az engedély megadása a film közreműködőivel jellemzően írásban, a szereplőkkel, előadóművészekkel kötött megbízási vagy vállalkozási szerződés részét szokta képezni, amellyel a szereplő hozzájárul ahhoz, hogy képmását, nevét, a filmben róla rögzített valamennyi kép- és hangfelvételt vagy annak tetszőleges részletét a filmmel összefüggésben felhasználják. A képmás felhasználása a gyakorlatot figyelembe véve nemcsak a filmalkotásban való közvetlen felhasználást, de a filmmel összefüggésben megjelenő promóciós anyagokat és reklámokat, a filmrészleteket, plakátokat, továbbá a film hordozóján (pl. DVD, blu-ray) található borítóképet is magában foglalja. A mozgóképes rögzítés mellett tehát a szereplőről a forgatáson (werkfilm, werkfoto) és azon kívül (pl. stúdiófotózás) is készülhetnek egyéb képek vagy mozgóképek, amelyek készítése és felhasználása szintén kifejezett hozzájárulás tárgyát képezi. Ezek a kísérőanyagok a forgalmazási megállapodás fontos tárgyai, amelyek jogtisztá mivoltát a filmelőállítónak szintén szavatolnia kell. Fontos kitétel, hogy a filmelőállító a megszerzett és fentebb felsorolt felhasználási jogokat nem gyakorolhatja oly módon, hogy az engedélyt adó személyiségi jogaira, így kiváltképp a becsületére, hírnevére sérelmes legyen.³⁶

3. A forgalmazási megállapodások, szerződések típusai, jellemzői

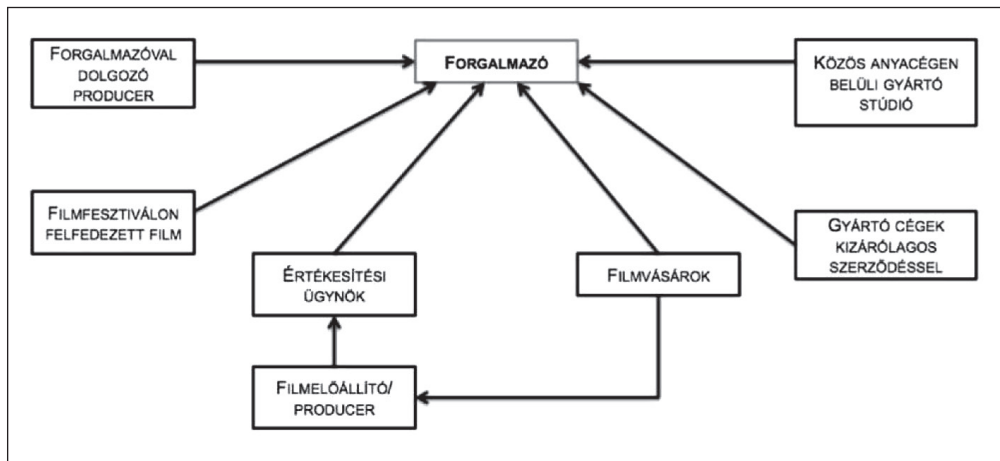
A filmforgalmazásra a gyártási szakaszt követően, a film elkészülte után kerül sor. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a filmforgalmazó ne kapcsolódhatna már be korábban is a filmkészítés folyamatába. Sőt, a független filmgyártás során jellemző, hogy a filmelőállító már a fejlesztés, a gyártás-előkészítés vagy a gyártás időszakában megkeres forgalmazókat, s megállapodást köt velük. Ilyenkor a forgalmazó a film (társ)finanszírozójává is válik.³⁷ A forgalmazó, amíg nincs kész film, jellemzően a filmhez kapcsolódó kreatív anyagok (forgatókönyv, látványtervek, mood videók, filmrészletek) és üzleti csomag alapján dönt. A csomag tartalmazza a film kiszemelt vagy már leszerződött alkotóinak, színészeinek listáját (szándéknyilatkozatait), a film költségvetését, célközönségét, forgalmazási stratégiáját is.

³⁶ Sztj. 75. §.

³⁷ TAKÁCS i. m. (5. lj.) 114.

A forgalmazó szerepvállalásának, a finanszírozás módjának és megosztásának függvényében köt a filmelőállító és a forgalmazó megállapodást egymással. E forgalmazói szerződéseknek a piaci szokások szerint számtalan fajtája létezik, eltérő jogosultságokat és kötelezettségeket megállapítva a felek számára.

2. ábra: A vázlat azt szemlélteti, hogy milyen sokféle módon szerezhet filmet egy forgalmazó³⁸

3.1. Production/financing/distribution (PFD) szerződések

A PFD szerződés keretében a forgalmazó felkér egy filmgyártó céget egy produkció legyártására. Ebben az esetben a forgalmazó *de facto* mint megrendelő, a filmgyártó vállalkozás pedig mint szolgáltatócég működik közre. A produkció költségvetését közvetlenül a televíziócsatorna biztosítja, és minden a későbbi művön létrejövő szerzői joggal a televíziós cég fog rendelkezni, exkluzív módon. Az ilyen típusú együttműködésben a megrendelő csatorna jellemzően a film vezető producere, s mint ilyen, az ügy ura, a gyártó cégnek művészi és szakmai kontrollja nincs a készülő filmen. A szerződésben a gyártó cég esetlegesen részesedést köthet ki magának a sorozat nyereségéből.³⁹

3.2 Negative pick-up szerződés

Ez a szerződéstípus sok tekintetben megegyezik a PFD szerződéssel. Lényegi különbség azonban, hogy a produkció költségvetését ebben az esetben nem a forgalmazó, hanem a filmgyártó vállalkozás finanszírozza vagy előfinanszíroztatja külsős befektető bevonásával, és az alkotást

³⁸ Az ábrát Elliot GROVE *Raindance Producers' Lab: Lo-To-No Budget Filmmaking* (Oxford, Focal Press, 2004) c. könyvének 303. oldalán található ábrája alapján Takács Ildikó Katalin készítette [Forrás: TAKÁCS i. m. (5. lj.)].

³⁹ CROWELL i. m. (34. lj.) 290.

elkészülte után a forgalmazó egy előre megegyezett összegért veszi át, szintén korlátlan felhasználási jogokat szerevezve a produkción. Külföldön ez bejáratott mód a filmgyártásban, a produkciós cégek jellemzően erre szakosodott bankokkal, befektetőcsoportokkal előfinanszíroztatják a produkció – sok esetben sok tízmillió euróra rugó – gyártási költségeit. Ezek a befektetőcsoportok a legtöbb esetben úgynevezett 'befejezési garanciát' (*completion guarantee*) kérnek a produkciós cégektől.⁴⁰

Mivel a csatorna ebben az esetben nem közvetlen finanszírozója a filmnek, sorozatnak, a szakmai, művészi kontrollja is kisebb a gyártás során. Az elkészült, csatornának leszállított film szerzői jogaira jellemzően világra kiterjedően, területre, hordozóra, időtartamra való tekintet nélkül korlátlan felhasználási jogot szereznek, erről azonban természetesen a forgalmazási szerződésben el lehet térni, s napjainkban nem ritka, hogy egy forgalmazó csupán adott területre (pl. Észak-Amerika) vagy adott hordozóra (VOD, tévé) szerez felhasználási jogot az elkészült művön. Ezek a felhasználási engedélyek magukban hordozzák az úgynevezett *ancillary right*-ot is (merchandising, többszörözés, átdolgozás, filmzenekiadás joga).⁴¹

3.3. Előértékesítési (pre-sales) megállapodás

A *pre-sales* egy korlátozott felhasználási engedélyt magában foglaló forgalmazási szerződés, amelyet még a produkció elkészültét, sőt jellemzően még a forgatást megelőzően, meghatározott felhasználási területre köt az alkotó a forgalmazóval. A *pre-sales* megállapodás szerint a külföldi forgalmazó a filmelőállítónak egy meghatározott felhasználási területért és időszakért cserébe meghatározott összeget fizet előlegként, vagy minimum garanciaként még a film fizikai leszállítását megelőzően. Az *ancillary* jogok átengedése nem szokta képezni a *pre-sales* megállapodások részét.⁴²

3.4. Felhasználási jogok licencbe adásáról szóló megállapodás (distribution rights acquisition agreement)

A forgalmazási jogok megszerzéséről szóló megállapodás a leggyakoribb forgalmazási szerződési forma a független filmek világában, így ez a legjellemzőbb megállapodási forma hazánkban is. Forgalmazási szerződés alatt leggyakrabban ezt a felhasználási engedélyezési szerződéstípust értik a hazai joggyakorlatban.⁴³ Ebben a megállapodásban a forgalmazó rizikóvállalása alacsony, ugyanis nem finanszírozója a filmnek, a filmelőállítóval szerződést csupán a film teljes elkészül-

⁴⁰ Schuyler M. MOORE: *The Biz: The Basic Business, Legal and Financial Aspects of the Film Industry*. Los Angeles, Silman-James Press, 2011. 93.

⁴¹ CROWELL i. m. (34. lj.) 290.

⁴² MOORE i. m. (40. lj.) 94.

⁴³ CROWELL i. m. (34. lj.) 291.

tét követően köt. A szerződésben pontosan meghatározzák, hogy mely területekre, médiumokra, időszakokra ad felhasználási engedélyt a filmelőállító. A forgalmazó kizárólag a szerződésben meghatározott terjedelemben jogosult a filmet képviselni, amelyen túlterjeszkedni nem jogosult, tehát a szerződésben nem engedélyezett jogok tekintetében nem szerez felhasználási jogot. Ha ezt a forgalmazó megsérti, szerzőijog-sértést követ el, amelynek polgári jogi következményei is lehetnek. A szerződésben meghatározott felhasználási jogokat jellemzően kizárólagosan szerzi meg a felhasználási időszakra a forgalmazó. A kizárólagos felhasználási engedély alapján csak a forgalmazó hasznosíthatja a művet, a filmelőállító további felhasználási engedélyt harmadik személynek nem adhat. A szerződésben jellemzően kikötik, hogy a forgalmazó jogosult a szerződött felhasználási jogok vagy azok bármelyikének tekintetében további felhasználási megállapodásokat [ún. *allicenc (sublicense)*] kötni harmadik személyekkel.⁴⁴ Amennyiben a felek nem kizárólagos szerződést kötöttek egymással, úgy a filmelőállító jogosult további – nem kizárólagos – szerződéseket kötni harmadik személyekkel.⁴⁵

A felhasználási időszak végén a szerződött jogok azonnali hatállyal és automatikusan, minden követeléstől mentesen visszaszállnak a jogtulajdonosra, aki ettől az időszaktól kezdődően újra szabadon rendelkezhet a mű felhasználási jogaival. A filmelőállító a szerződés keretében engedélyt adhat arra, hogy a külföldi forgalmazó a filmhez idegen nyelvű feliratot vagy szinkront készítsen. A felirat és a szinkron mint önálló értékkel, egyéni, eredeti jelleggel bíró szerzői mű ellenkező kikötés hiányában a forgalmazó tulajdonát képezi.⁴⁶

A szerződésben a filmelőállító szavatosságot vállal arra, hogy a film valamennyi, a szerződés megkötéséhez szükséges vagyoni jogával rendelkezik, a produkció és a hozzá kapcsolódó kísérőanyagok (pl. borító, fotóanyagok, werkanyag, filmelőzetes, zenei anyagok) per-, teher- és igénymentesek, s nincsen harmadik félnek olyan joga rajtuk, amely ellehetetlenítené a filmforgalmazó jogszerzését.⁴⁷

A filmalkotás integritásának védelme érdekében a forgalmazási szerződés részét képezi általában a film megváltoztatásának tilalma. Ennek értelmében a forgalmazó semmilyen módon nem vághatja meg, módosíthatja, egészítheti ki vagy rövidítheti meg a film egészét vagy részleteit. Köteles mindig, a film minden kópiáján és reklámján feltüntetni a jogtulajdonos, a filmelőállító vagy a jogtulajdonos által adott reklám- és egyéb anyagokon szereplő vagy a jogtulajdonos által más módon megjelölt harmadik személyek minden nevét, védjegyét.⁴⁸

A szerződés megkötését követően a film fizikai leszállítása a szerződés mellékletét képező technikai specifikációknak megfelelően jellemzően azonnal meg is történik. A filmelőállító jellemzően három módon részesül a forgalmazási szerződés szerint az alkotás bevételeiből.

⁴⁴ Uo.

⁴⁵ MOORE i. m. (40. lj.) 94.

⁴⁶ Stacey PARKS: *The Insider's Guide to Independent Film Distribution* (2nd ed.). Oxford, Focal Press, 2012. 64.

⁴⁷ Uo., (46. lj.) 64.

⁴⁸ Michael CURTIN – Jennifer HOLT – Kevin SANSON: *Distribution Revolution – Conversations about the Digital Future of Film and Television*. Los Angeles, University of California Press, 2014. 44.

3.4.1. *Royalty deal*

A forgalmazó viseli a film többszörözésével, terjesztésével járó valamennyi költséget, a felhasználási jogokért cserébe pedig meghatározott, jellemzően nem túl magas úgynevezett minimumgaranciát fizet a filmelőállítónak. A film forgalmazási bevételeiből a forgalmazó levonja a filmelőállítónak adott előleg összegét, valamint az értékesítéssel kapcsolatos valamennyi költségét, a film nyereségéből pedig 15–25%-os royaltyt fizet a filmelőállítónak. Gyakori ez a megállapodási forma a DVD- és a blu-ray-piacon, ahol magasak az előállítási és marketingköltségek a várható eladási számokhoz képest. Ez a megállapodási forma garancia a filmelőállítónak arra, hogy a többszörözési költségektől függetlenül díjazásban részesüljön, magában foglalja azonban azt is, hogy amennyiben a film jelentős anyagi sikert ér el a piacon, a haszon nagy része a kockázatot vállaló filmforgalmazónál marad.⁴⁹

3.4.2. *50/50 net deal*

A forgalmazó a film bevételeiből levonja a filmelőállítónak kifizetett előleg összegét, a film forgalmazásával, reklámozásával, fesztiváloztatásával felmerülő saját költségeit, a fennmaradó nettó nyereségből pedig 50-50%-ban részesedik a filmelőállítóval. Ebben a konstrukcióban a producer nagyobb részesedéssel rendelkezik abban az esetben, ha a film nagy forgalmazási bevételre tesz szert, fennáll a veszélye azonban annak, hogy a forgalmazó jelentős mértékű terjesztési költséget számít fel.⁵⁰ A piacon az elszámolható és levonható forgalmazói költségeket jellemzően egy meghatározott százalékban maximálják a szerződésben. A Magyar Nemzeti Filmalap értékesítési igazgatósága is hasonló rendszerben végzi a szervezet által támogatott művek értékesítését: a 10%-os általános forgalmazói jutalék levonása után 50-50%-ban részesül a hazai filmelőállító és a Filmalap az alkotás hazai és nemzetközi bevételeiből. Érdekeség a Filmalap által támogatott művek kapcsán, hogy a támogatási szerződésben meghatározottak értelmében a magyarországi felhasználási jogok értékesítését a szervezet meghagyja a hazai előállítónál, a nemzetközi felhasználási jogokat azonban kizárólag a Filmalap nemzetközi értékesítési igazgatósága jogosult értékesíteni; a filmeket jellemzően a fesztiválokon, filmvásárokon filmsomagba gyűjtve, külön standot bérelve mint *sales*-ügynökök képviselik, értékesítik. Ez a rendszer a hazai filmek hatékonyabb nemzetközi képviseletére ad lehetőséget, másrésztől azonban óhatatlanul is túlzottan kényelmes helyzetbe hozza a filmelőállítókat, akik így sok esetben csak korlátozottan építik ki nemzetközi kapcsolati hálójukat, a filmértékesítés rendszerét pedig csak felületesen ismerik meg. További kikötés a támogatási szerződésben, hogy a film felhasználási jogaival a filmelőállító csak hét évig rendelkezik, ezt követően az alkotás valamennyi vagyoni jogosultsága az oltalmi idő leteltéig a Filmalapot illeti meg.

⁴⁹ MOORE i. m. (40. l.) 94.

⁵⁰ Uo., 95.

3.4.3. *Distribution fee*

Distribution fee esetén a forgalmazó a film bevételeiből első körben levonja a saját 30–35%-os forgalmazói jutalékát, ezt követően a filmelőállítónak adott előleget, a film értékesítése kapcsán felmerülő költségeit, az ezt követően fennmaradó összeg pedig a filmelőállítót illeti meg.⁵¹

3.5. Rent-a-system megállapodás

A *rent-a-system* megállapodás értelmében a filmelőállító meghatározott időre, területre és hordozóra ad nem kizárólagos felhasználási engedélyt a forgalmazónak az elkészült film forgalmazására akképpen, hogy a forgalmazó nem fizet ezért az engedélyért semmilyen fix felhasználási díjat, minimumgaranciát. A forgalmazó vállalja, hogy – jellemzően internetes – felületein terjeszti a művet, s a forgalmazásból származó bevételeken osztozik később a film előállítójával.⁵²

4. A filmforgalmazás módozatai

A közönség a filmeket napjainkban már számos helyen és módon érheti el, így például moziban, otthonában – tévében, DVD-ről, illetve laptopról, mobil eszközről internetről való letöltés után –, utazás közben repülőgépen vagy szállodában. A filmek karaktereivel a másodlagos jogok értékesítése folytán (merchandising) a mozgóképernyőn kívül, így a játékboltokban, könyvesboltokban, áruházakban is találkozhatnak a rajongók. A filmnek az egyes megjelenési formái mögött tehát külön-külön felhasználási jogok, jogosultságok vannak, és minden felhasználási mód bevételt termel a jogtulajdonosnak.⁵³

4.1. Területi és időbeli hatály

A film tehát nemcsak művészeti alkotás, hanem olyan kulturális (vagy szórakoztatóipari) termék is, amelyet a világpiacon számos pontján sokféle formában jó néhány médiacsatornán keresztül értékesítenek. A filmen keletkező szerzői vagyoni jogokat, mint azt korábban kifejtettem, a filmelőállító összetett szerződéses konstrukcióban szerzi meg a film alkotóitól, amely jogokat forgalmazási megállapodásban ruház át egy nem kevésbé összetett szerződéses struktúrában egy vagy több forgalmazóra. A forgalmazó kizárólag olyan módon rendelkezik a filmmel, amelyre vonatkozóan felhatalmazást kapott, ebből kifolyólag pedig lényeges, hogy meghatározzák az engedélyezett jogokat és azok pontos terjedelmét, így különösen azt, hogy a felhatalmazás mely területre és időszakra vonatkozik.

⁵¹ CROWELL i. m. (34. lj.) 291.

⁵² Uo.

⁵³ TAKÁCS i. m. (5. lj.) 114.

A forgalmazók jellemzően egy jól körülhatárolható földrajzi területen tevékenykednek, nagyobb piacok esetében pedig azon belül szakosodhatnak csupán egyetlen forgalmazási ablakra (pl. mozi, tévé/VOD, DVD/blu-ray) is. A forgalmazási megállapodás ezeket a területeket, médiumokat, időszakokat foglalja magában.

A filmforgalmazás területi aspektusának nemcsak a film értékesítésekor van jelentősége, hanem a finanszírozási szakaszában, a forgalmazási jogok előzetes értékesítésekor is. A film értékesítésének becslését ugyanis területenként végzik. Ez azt jelenti, hogy a filmelőállító legtöbbször egy forgalmazási szakember segítségével területenként, országokként megbecsüli, hogy egy területre mennyi pénzért lehet majd a művet eladni, hogyan és mikor térülhet meg a film befektetése.⁵⁴ Ez a kalkuláció, az úgynevezett *sales estimate* általában a film üzleti csomagjának részét szokta képezni.

A nemzetközi filmpiacot az alábbi kulcsterületekre szokás felosztani a forgalmazás szempontjából:

I. Az észak-amerikai piac az Egyesült Államokat és Kanadát foglalja magában. Ez számít a legfontosabb forgalmazási területnek a piacon, mivel a film bevételeinek jelentős része is általában innen származik. A forgalmazói zsargon az észak-amerikai bevételeket hazai (*domestic*) piacon elért bevételnek nevezi, az összes többi országban elért bevételt a nemzetközi (*international*) jelzővel látja el.

II. A másik legjelentősebb régió Európa. A kontinentst tovább szokás bontani a nyugat- és kelet-európai régióra. Nem ritka, főként a televíziós piacon, hogy a közép- és a kelet-európai térséget (az ún. CEE régiót) egy területként kezelik.

III. Ázsia, főleg Dél-Korea, India és Kína révén, a legfeltörekvőbb forgalmazási régióknak számít, az utóbbi években beérte, egyes számokban pedig meg is előzte a fenti két területet. Az ázsiai régiót Ausztráliával és Új-Zélanddal kiegészülve ázsiai–csendes-óceáni térségnek nevezi a forgalmazási piac.

IV. Az egyéb országok (*rest of the world*) közé tartoznak a közel-keleti országok, valamint a fejlettebb afrikai országok (pl. Dél-Afrika, Nigéria).⁵⁵

A filmek egyes területekre vonatkozó felhasználási jogait a jogtulajdonos meghatározott időszakra, így általában öt, hét vagy tíz évre engedi át a filmforgalmazónak, utána ezek a jogok visszaszállnak a jogtulajdonosra, amely ezt követően ismét rendelkezhet a film visszaháramlott vagyoni jogairól.

4.2. A filmforgalmazás ablakai

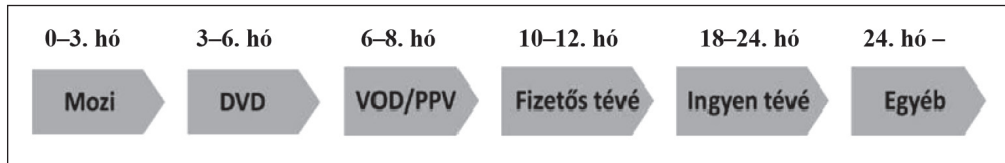
A célból kifolyólag, hogy egy film a lehető legtöbb bevételt érje el, a filmértékesítés üzleti modelljében forgalmazási időablakokat (*release windows*) határoznak meg. A film tehát nem egyszerre, hanem meghatározott sorrendben és időben jelenik meg a különböző médiacsatorná-

⁵⁴ Uo.

⁵⁵ Angus FINNEY: *The International Film Business: A Market Guide Beyond Hollywood*. Abingdon – New York, Routledge, 2010. 110.

kon. A hagyományos forgalmazás során a filmek először a moziban (*theatrical release*), majd a mozin kívüli formában (*post theatrical release*), először valamilyen hordozón, például DVD-n, aztán az interneten, majd az előfizetési tévécsatornákon, utána a kereskedelmi és a közszolgálati tévécsatornákon, végül egyéb felületeken jelennek meg. A sorrend és az időablakok hossza a digitális forgalmazás megjelenésével állandóan változik, és a filmipar szereplői folyamatosan keresik a technológiai változásokat legjobban figyelembe vevő forgalmazás üzleti modelljét.⁵⁶

3. ábra⁵⁷

4.2.1. Moziforgalmazás

A moziforgalmazás folyamata természetesen minden egyes filmnél különbözhet. Ez nemcsak azért van így, mert minden film más, hanem mert a felek közötti megállapodásoknak is számos fajtája lehet. A filmelőállítóval vagy egyéb jogosulttal megkötött moziforgalmazási szerződés legfontosabb, szabályozandó üzleti és jogi kérdései a következők.

Abban az esetben, ha nem kész filmet vásárol a forgalmazó, milyen határidővel és milyen technikai feltételekkel vállalja a filmelőállító a film és a film reklámkampányhoz, reklám- és sajtóanyagokhoz szükséges kísérőanyagainak (borító, előzetes, werkfilm, fotók) leszállítását?

Milyen időbeli és területi hatállyal és milyen nyelvű bemutatásra szerzi meg a forgalmazó a mozivetítés jogát? Kizárólagosan vagy nem kizárólagosan szerzi-e meg ezeket a jogosultságokat?

Milyen egyéb felhasználási jogosultságot engedélyez – ha engedélyez – a filmelőállító a forgalmazónak a mozikban való bemutatáson kívül?

Fontos a szerződésben pontosan meghatározni a moziforgalmazás üzleti tervének (tervezett filmbemutató dátuma, kópiaszám, marketing- és gyártási költségek, kölcsöndíj stb.)⁵⁸ elkészítési módját és idejét.

⁵⁶ TAKÁCS i. m. (5. lj.) 115.

⁵⁷ Uo.

⁵⁸ Az elkészült film megtekintése után a filmforgalmazó meghatározza, hogy milyen forgalmazási stratégiát alkalmaz, mikorra tervezi az alkotás bemutatását, mely korábban bemutatott filmhez hasonlítja az újonnan elkészült művet, azaz milyen nézőszámot, milyen bevételt jósol, és ennek megfelelően milyen marketing- és kópiagyártási költséggel tervez. Az üzleti terv kialakítása szempontjából fontos, hogy a film milyen korhatár-besorolást kap, mert a magas korhatáros filmek például a gyerekek és családok számára nem tekinthetők meg. Az egyik legfontosabb teendő jól határozni meg a film mozivetítésének első napját, azaz a mozibemutató napját (*release date*).

Pontosan meg kell határozni a filmforgalmazó jutalékát, valamint a producer részesedését a kölcsöndíjből, illetve a bevételből való részesülés számításának módját. Mindezekről a forgalmazó köteles beszámolni a filmelőállítónak. A forgalmazói jelentések gyakoriságát és módját szintén érdemes pontosan meghatározni a szerződésben.

Ügyszintén érdemes rendelkezni az esetlegesen kapott forgalmazási támogatások felhasználásáról, a promóciós partnerekkel való együttműködés módjáról is.

A moziforgalmazó mellett fontos szereplő a moziüzemeltető is. Miután a forgalmazó és a filmelőállító megállapodtak, hogy a művet hány kópiával és milyen stratégia mentén mutatják be a mozikban, a forgalmazó kölcsönszerződést köt a moziüzemeltetővel, amelyben megállapodnak egyebek között a kópiaszámban, a filmbemutató időpontjában és a vetítési időtartamban, a kölcsöndíjban és annak fizetési módjában, a kópiák szállításában, a marketingkampány elemeiben, a moziüzemeltető jelentéseinek gyakoriságában és módjában, valamint a vászonhasználati díjban.

4.2.2. *Televíziós forgalmazás. Az internetes televíziózás*

A világon gyártott filmeknek csak egy részét mutatják be moziban, a többségük mozin kívüli csatornákon jut el a fogyasztókhoz. Ennek egyik legfőbb csatornája a napjainkban időnként már a moziforgalmazással is vetekedő televízió. A televíziós licenciáról szóló megállapodásban a forgalmazó korlátozott vagy korlátlan számú televíziós sugárzási jogot⁵⁹ szerez a filmen vagy annak egy tetszőleges részletén.⁶⁰

A forgalmazó kizárólagos vagy nem kizárólagos jelleggel, meghatározott időre (felhasználási időszak) és meghatározott területre (felhasználási terület) szerzi meg a felhasználási jogokat. A filmelőállító az alkotással kapcsolatban a legtöbb esetben híreltsőbbiséget biztosít, ami azt jelenti, hogy ha a televízió egy a filmhez kapcsolódó hírnél él elsőbbségi jogával, vagy jelzi közlési szándékát, úgy minden, a filmmel és annak előkészületi munkáival kapcsolatos mozgóképi anyagot, hírt, interjút elsőként azon a csatornán keresztül kell promóciós célból adásba tenni. Az alkotás főcímében, továbbá a reklámkampány során és bármely promóciós anyagában a televíziót névvel és logóval fel szokták tüntetni. A televízió ezenkívül – a vonatkozó média jogi rendelkezések megtartása mellett – jogosulttá válik a filmet reklámokkal megszakítani, és kereskedelmi közleményt elhelyezni bennük azzal, hogy törekednie kell, hogy ez a megszakítás az alkotók által elérni kívánt művészi hatást a lehető legkisebb mértékben befolyásolja.

A filmforgalmazás az elmúlt száz évben rengeteget változott, elsősorban a folyamatosan változó technológia, másodsorban a filmfogyasztók változó igényei miatt. Az első VOD mint új filmterjesztési csatorna 1997-ben jelent meg, és azóta egyre nagyobb teret hódít, jelentősen

⁵⁹ A gyakorlatot figyelembe véve ilyen sugárzás lehet jellemzően a földfelszíni terjesztésű, kábeles, IPTV-, műholdas és online simulcast továbbítás, az eredetihez képest bármely más szervezet közbeiktatásával a nyilvánossághoz továbbközvetítés, legyen az digitális vagy analóg, a free TV, pay TV, pay per view vagy egyéb jövőbeli technológiai eljárás és bármilyen nyilvánossághoz közvetítés, köztük a kódolt sugárzás, illetve műsorterjesztés céljára használt átviteli rendszerekbe közvetlenül betáplált lineáris audiovizuális médiaszolgáltatások keretében nyilvánosságához közvetítés is.

⁶⁰ CURTIN–HOLT–SANSON i. m. (48. lj.) 19.

megbolygatva a hagyományos filmforgalmazás üzleti modelljét. Az online filmforgalmazásnak, vagy ahogyan sokan hívják, az internetes televíziózásnak három életképes üzleti modellje alakult ki:⁶¹

I. A fizetett hirdetések által finanszírozott üzleti modell, amelyet aVOD-nak (*advertising VOD*) neveznek. Ilyen szolgáltató például a Hulu és a YouTube.

II. Az előfizetéses alapon működő úgynevezett SVOD (*subscription video-on-demand*) szolgáltatók, amelyek általában egy mérsékelt havi díj ellenében korlátlan hozzáférési lehetőséget biztosítanak az általuk forgalmazott filmekhez. A jelenlegi piacvezető Netflix mellett ilyen az Amazon Prime, a Hulu Plus (a Hulu reklámoktól mentes változata) és az HBO Now, vagy hazánkban HBO Go.

III. A letöltésekért fizetős üzleti modell, amely a fogyasztónak vagy olyan lehetőséget biztosít, hogy a vásárlást követő egy-két napig megtekintheti a filmet [ez a TVOD (*transactional video-on-demand*), ilyen például az iTunes], vagy olyat, hogy a vásárlás után a letöltött film bármennyiszer megtekinthető [ez az EST (*electronic sell through*), a piacvezetők itt az iTunes és az Amazon].⁶²

Ezekon az internetes forgalmazási formákon kívül léteznek további lehetőségek is, amelyek közül a Vimeóban és a YouTube-ban megtestesülő *freeVOD* talán a legnépszerűbb a független filmek promóciós célú elérhetővé tétele szempontjából.

5. Összegzés

Ahogy azt a fentiekben dióhéjban kifejtettem, a filmforgalmazás a filmkészítés értékláncának folyamatosan változó, külön szakértelmet igénylő területe. Szabályozása a forgalmazás digitalizálódásával és az új módszerek megjelenésével folyamatosan differenciálódik, ami óhatatlanul is maga után vonja a különböző hagyományú jogrendszerek üzleti és jogi megoldásainak mélyebb ismerete iránti igényt. A tanulmány a filmforgalmazás hagyományos módozataiból, így a mozi- és televíziós forgalmazásból kiindulva, azok tipikus és atipikus felhasználási kérdéseit megvizsgálva azt mutatta be, hogy milyen alapvető szerzői és személyiségi jogi kérdések kísérik a filmek egyes forgalmazási ablakai kapcsán felmerülő szerződéses konstrukciókat. E megoldások az internetes forgalmazói felületek térnyerésével és a filmfogyasztási szokások átalakulásával vélhetően tovább változnak, ami komoly kihívást jelenthet a terület számára. Ahogy azonban szerzői jogi rendszerünk a technológiai semlegesség alapelvéből kiindulva az elmúlt évtizedekben is sikeres alakította diszpozitív szabályozási környezetét, úgy vélhetően a digitalizálódás próbáját is ki fogja állni hatályos szerzői jogi rendszerünk. A jogalkalmazásnak pedig nem lehet más teendője, mint hogy a diverzifikálódó jogi környezetben nagy hangsúlyt fektessen az interdiszciplináris területek mélyebb megismerésére.

⁶¹ TAKÁCS i. m. (5. lj.) 117.

⁶² FINNEY i. m. (55. lj.) 125.

Azonosítás és szabadságjogok

A koreai Alkotmánybíróság döntése a valósnev-rendszerről

NÁDORI PÉTER*

A Koreai Köztársaságban 2007-ben lépett életbe az a jogi szabályozás, amelynek értelmében a jelentősebb forgalmú weboldalak csak személyes adataikkal azonosított felhasználók kommentjeit jeleníthették meg felületeiken. A rendszerről 2012-ben az Alkotmánybíróság ki mondta, hogy nem felel meg az ország alaptörvényében foglalt normáknak [24-2(A) KCCR 590, 2010Hun-Ma47, 2010Hun-Ma252 (összevont), 2012. augusztus 23-ai döntés]¹ Az alábbi tanulmány bemutatja a szabályozást, az előzményeit és hatásait, illetve az Alkotmánybíróság döntését és érvelését.

A tanulmány megírásához a rendelkezésre álló angol nyelvű forrásokat vettem igénybe. Nem kezdtem volna bele a munkába, ha nem lennék meggyőződve arról, hogy ezek mennyisége és minősége megalapozott feldolgozást tesz lehetővé, arra is fel kell azonban hívnom a figyelmet, hogy a megközelítésnek megvannak a magától értetődő korlátai. A koreai neveket az egyszerűség és az ellenőrizhetőség-kereshetőség kedvéért a felhasznált angol nyelvű irodalomban alkalmazott átírásban szerepeltetem, a magyar nyelvű nyilvánosságban is ismert vezető politikusok esetében zárójelben megadom a magyar átírás szerinti formát is.²

A tanulmány ismerteti a valósnev-rendszert (1.), bemutatja a szabályozás és az alkotmánybírósági döntés szempontjából releváns alapjogi háttérrel (2.), a közvetlen jogi előzményeket (3.), a meghatározó társadalmi és politikai kontextust (4.), a megvalósult szabályozás indoklását (5.), a rendszerről szóló vitákban megfogalmazott érveket (6.), a rendszer megítélésére (7.), illetve működésére vonatkozó empirikus adatokat (8.), röviden ismerteti a koreai alkotmány-

* Újságíró, PhD-hallgató, PTE ÁJK.

¹ Angol nyelvű összefoglaló: *Decisions of the Constitutional Court Korea (2012)*. Szöul, The Constitutional Court of Korea, 2013. 100–105.; nem hivatalos fordítás: <http://opennetkorea.org/en/wp/wp-content/uploads/2014/03/Korean-real-name-law-decision-english.pdf>. A határozat elemeinek ismertetésekor elsősorban a Keechang Kim által készített utóbbi, a csak rövidebb részeket tartalmazó hivatalos fordítással összevetve megbízhatónak találtatott szövegre támaszkodtam, ez az idézetek forrása is.

² Mivel az akadémiai irodalom ezt a gyakorlatot követi, a neveket – jobb híján és nem örömmel – a koreai névsorrend (családi név, utónév) helyett a nyugatias változatot követve (utónév, családi név) vettem át.

bíráskodás jellemzőit (9.), az ügyben az Alkotmánybírósághoz érkezett beadványokat (10.), az Alkotmánybíróság döntésének indoklását (11.), és kitér más demokratikus közegekben megfogalmazott, hasonló szabályozási elképzelésre (12.). Bár a magyar alkotmányjogi irodalomban a Koreai Köztársaság nem a leggyakrabban hivatkozott párhuzam, a valósnév-rendszer megteremtése, majd alkotmánybírósági megsemmisítése egyaránt olyan társadalmi és jogi dilemmákra vet éles és talán nem a megszokott forrás felől érkező fényt, amelyekkel Magyarországon is meg kell küzdenünk, így a tanulmány végezetül igyekszik néhány tanulságot levonni (13.).

1. A valósnév-rendszer

A rendszert az 1986-ban elfogadott, 1987. január 1-jén hatályba lépett és számos alkalommal módosított, az információs és kommunikációs hálózatok használatának támogatásáról és az információvédelemről szóló törvény (a továbbiakban: hálózati törvény) 44-5. szakasza vezette be. A rendszer elveit 2006. december 22-én fogadta el a nemzetgyűlés, a szabályozást a gyakorlatba ültető törvénymódosítást 2007. január 26-án, a 8289-es törvénnyel szavazták meg, végső formáját aztán 2008. június 13-án, a 9119. számú törvénnyel nyerte el.

A szabályozás első változata szerint a kormányzathoz és az önkormányzatokhoz kötődő több mint 1100 weboldal, a naponta 200 ezernél több látogatót kiszolgáló híroldalak, illetve a 300 ezernél több látogatót kiszolgáló portálok és közösségi oldalak által működtetett „üzenőfalak” (a törvényi definíció szerint az internet hőskorát idéző kategóriába eszköztől, technológiától, formátumtól és elnevezéstől függetlenül minden olyan felület beleértendő, amely a felhasználók számára lehetővé teszi az információk publikálását) csak olyan felhasználói tartalmakat jeleníthettek meg, amelyek szerzői előzetesen hitelesen azonosították magukat.³ A magánszektorra vonatkozó előírás érvényét 2009 elejével kiterjesztették, ettől kezdve minden, naponta legalább 100 ezer felhasználót elérő oldalra is érvényes lett az azonosítási kötelezettség. (Ahol külön nem jelzem, a szöveg hivatkozásai, megállapításai a rendelkezések 2008-ban módosított, az Alkotmánybíróság által vizsgált változatára vonatkoznak.) A szabályozás így a magát progresszívként definiáló koreai internetaktivista civil szervezet, a Jinbonet szerint az eredeti 37 helyett már 153 magántulajdonú szolgáltatásra vonatkozott.⁴ A Koreai Köztársaságban 1950 óta megjelenő angol nyelvű napilap, a *The Korea Times* akkori tudósítása az utóbbi számot 178-ra tette.⁵ Az Alkotmánybíróság tudomása szerint 2010-ben 167, 2011-ben 146 weboldalt érintett az előírás, amit a testület az azonosítási kötelezettség ‘közel egyetemessé’ kiterjesztéseként értékelte.

³ Tae-gyu KIM: Malicious Internet Warriors Dodge Real-Name System. *The Korea Times*, 2007. július 30., http://www.koreatimes.co.kr/www/news/tech/2015/03/133_7391.html. Az internetes hivatkozások utolsó letöltésének időpontja, ha másképp nem jelzem, minden esetben 2018. március 30.

⁴ Byoungil OH: Korea, Republic of. In: Alan FINLEY (szerk.): *Global Information Society Watch 2009*. APC & Hivos, 2009. 150.

⁵ Tong-hyung KIM: More Limits Planned on Internet Anonymity. *The Korea Times*, 2008. október 3., http://www.koreatimes.co.kr/www/news/biz/2015/03/123_32121.html

Az Információs és Kommunikációs Minisztérium, valamint a Koreai Rádió és Televízió Testület összehozásával 2008-ban létrejött Koreai Kommunikációs Testület (angol rövidítéssel KCC) egykorú, az Alkotmánybíróság által felidézett állásfoglalása szerint a szabályozást csak a teljes nyilvánosságnak szánt közlésekre kellett alkalmazni. A személyes jellegűnek tekintett platformok – blogok, magánoldalak, zárt tagságú oldalak, közösségi hálózatok – a KCC szerint akkor sem voltak kötelesek a felhasználók kilétének ellenőrzésére, ha elérték a napi átlag 100 ezres látogatószámot.

A szakirodalomban és a médiában többnyire valósnév-rendszerként (angol változatban *real name system* vagy *real name policy*) emlegetett előírás alapján a hozzászólások továbbra sem valódi nevekkkel jelentek meg. A kommentek szerzői szabadon választhattak maguknak felhasználónevet, a nyilvános felületeken ezek publikálódtak. A rendszert a kormányzati kommunikációban és ennek nyomán az irodalom egy részében korlátozott azonosítási rendszer (angol változatban *limited identity verification system*) néven is emlegették. Ez egyes források szerint a valós név továbbra is rejtett mivoltára utalt,⁶ mások szerint arra, hogy a szabályozás csak a nagyobb forgalmú oldalakra vonatkozott.⁷

Az egyes felhasználónevekhez tartozó személyek kilétét a weboldalak működtetőinek kellett ellenőrizniük oly módon, hogy a felhasználói regisztrációs folyamatba építve a felhasználót valamilyen, hiteles online azonosítást biztosító szolgáltatóhoz irányították. A jogszabály szerint lehetőség volt a felhasználó azonoságának személyes vagy faxon történő ellenőrzésére is. Az Alkotmánybíróság összefoglalója szerint a számos lehetőség közül a gyakorlatban valójában egyet alkalmaztak a szolgáltatók: a hitelesítést harmadik felek, jellemzően internetes hitelminősítésre szakosodott szolgáltatók végezték.

Az előírások egyes ismertetések szerint azt eredményezték, hogy népszerű kommentfelületekre hiteles azonosítás nélkül be sem lehetett lépni, vagyis a valós nevükkel nem nyilvántartott felhasználók nemcsak írni nem tudtak az adott üzenőfalakra, de a mások által ott elhelyezett közlésektől is el voltak zárva.⁸ A szabályozás szerint az adatokat hat hónappal azután lehetett és kellett törölni, hogy az adott felhasználóhoz köthető utolsó elérhető hozzászólás is eltűnt a nyilvános internetről. Ez a kommentfelületek, fórumok esetében, hiszen ezekről a problémamentes hozzászólásokat jellemzően soha nem törlik, a gyakorlatban azt jelentette volna, hogy a szolgáltatók az idők végezetéig tárolják az adatokat.

⁶ Kyung-Sin PARK: Mandatory Identity Verification in the Internet: Did Google Do the Right Thing? 5 *Korea University Law Review* (2009) 207.

⁷ Yu Jung CHOI – Setbyol CHOI – Myoung-Jin LEE: Freedom of Expression and the Verification of Identity Policy in Korea. 4(3–4) *Policy & Internet* (2012) 215.

⁸ PARK i. m. (6. lj.) 206.

2. Az alapjogi környezet

A Koreai Köztársaság alkotmánya 21. cikkének 1. bekezdése garantálja az ország polgárai számára a szólás és a sajtó szabadságát, a 2. bekezdés pedig rögzíti a szólás és a sajtótevékenység engedélyhez kötésének és cenzúrájának tilalmát.⁹ A 4. bekezdés szerint sem a szólás, sem a sajtó nem sértheti más személyek becsületét és jogait, illetve a közérkölcset és a társadalom etikai normáit. Az alkotmány ugyanitt rögzíti, hogy becsület- vagy jogsértés esetén kártérítési igénynek van helye.

A 21. cikk 4. bekezdése alapján John Leitner korlátozottan minősíti a koreai alkotmány által garantált szólás- és sajtószabadságot, miközben azt is hangsúlyozza, hogy az e jogokkal összefüggő kérdések az autoritárius múlt miatt „különlegesen kényesek” az országban.¹⁰ Az Egyesült Államok alkotmányához mérve a koreait, a megállapítás helytállónak tekinthető, hasonló megszorítások az európai jogrendszerekben azonban korántsem ismeretlenek. Elegendő, ha Magyarország alaptörvényének (a továbbiakban: Alaptörvény) az emberi méltóság és a „közösségek méltóságának” megsértését, pontosabban az erre való „irányulást” alkotmányi szinten tiltó IX. cikk (4) és (5) bekezdésére gondolunk. Az Emberi Jogok Európai Egyezménye (EJEE) 10. cikkének 2. bekezdése ugyancsak lehetővé teszi, hogy az aláíró államok az erkölcsök vagy mások jó hírneve és jogai – továbbá egyébek mellett a nemzetbiztonság és a közrend – védelme érdekében a „demokratikus társadalomban szükséges” módon korlátozzák a véleménynyilvánítás szabadságát. (Az alapjogokat illetően a korlátozás és a sértés fogalmát jelen tanulmányban szinonimaként használom.)

Koreában az alkotmány 17. cikke garantálja a magánszféra sérthetetlenségét, a jó hírnévhez való jogot viszont csak az idézett módon, a szólás- és sajtószabadság korlátjaként említi. Az alkotmány 37. cikkének 1. bekezdése ugyanakkor kimondja, nem lehet gátja egy jog érvényesítésének az, hogy nincsen nevesítve az alaptörvényben. Az EJEE 8. cikkének 1. bekezdése ugyancsak a magánszféra védelmére vonatkozó jogról rendelkezik, a 2. bekezdés rögzíti, hogy ezek a jogok egyébek mellett a nemzetbiztonság, a közbiztonság és -jólét, illetve mások jogai védelmében, demokratikus társadalomban szükséges módon korlátozhatók. Az EJEE a jó hírnévhez való jogot nem nevesíti, de az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlata hosszabb ideje a 8. cikk által garantált jognak tekinti.¹¹ A magánszféra sérthetetlenségének általános védelme mellett a koreai alkotmány külön nevesítve is védi a lakhely (16. cikk) és a levéltitok (18. cikk) sérthetetlenségét. (A magyar Alaptörvény e felfogással harmonizáló VI. cikk (1) bekezdése szerint „[m]indenkinek joga van ahhoz, hogy magán- és családi életét, otthonát, kapcsolattartását és jó hírnevét tiszteltben tartsák.”)

A korai alkotmány 37. cikkének (2) bekezdése kimondja, hogy a polgárok jogai csak a nemzetbiztonság, a jog- és közrend fenntartása, illetve a közjólét érdekében korlátozhatók.

⁹ Az alkotmány szövege angolul: http://english.court.go.kr/cckhome/images/eng/main/Constitution_of_the_Republic_of_Korea.pdf

¹⁰ John LEITNER: Identifying the Problem: Korea's Initial Experience with Mandatory Real Name Verification on Internet Portals. 9 *Journal of Korean Law* (2009) 83–108.

¹¹ Patrick O'CALLAGHAN: Article 8 ECHR as a General Personality Right? 6(1) *Journal of European Tort Law* (2015) 69–84.

A korlátozások a szabadságjogok lényegi aspektusait nem érinthetik. (Az Alaptörvény I. cikkének (3) bekezdése szerint Magyarországon „[a]lapterő jog más alapterő jog érvényesülése vagy valamely alkotmányos érték védelme érdekében, a feltétlenül szükséges mértékben, az elérni kívánt céllal arányosan, az alapterő jog lényeges tartalmának tiszteletben tartásával korlátozható.”) A jogalkotók és a kormányok – legyen szó jobb- vagy baloldalinak tekintett erőkről – ugyanakkor ezekre a kivételekre hivatkozva széles körben avatkoznak be a szólás- és sajtószabadság viszonyaiba.¹²

Az irodalom ezt jellemzően az 1987-es ‘rendszerátalakítás’ előtti katonai rezsimek örökségének tekinti, illetve természetesen összefüggésbe hozza a két Korea közötti, lezáratlan fegyveres konfliktussal is. Leitner értékelése szerint a véleménynyilvánítási szabadság és a becsületvédelem – a világ minden jogrendszerében jelen levő – értékeinek relatív megítéléséről és egymással szembeni érvényesítéséről szóló vitákat a Koreai Köztársaságban más tényezők mellett meghatározza a kulturális és történelmi hagyományokban gyökerező törvények megőrzésére és a nyugatias, demokratikus struktúrák érvényesítésére való párhuzamos törekvés, az 1987 előtti autoriter korszak szabadságjogokat korlátozó gyakorlata – aminek tovább élő emléke felértékelte a szabadságjogokat –, valamint az Észak-Koreával fennálló folyamatos konfliktus, amire tekintettel „a koreai szabályozási döntések csak úgy érthetőek meg, ha figyelembe vesszük a demokratikus társadalmi működés iránti elkötelezettség és a valós katonai fenyegetés árnyékában létező államiság konfliktusát.”¹³

3. Közvetlen jogi előzmények

Az internetes hozzászólásokra vonatkozó valósnév-szabályozás, szűkebb időbeli és tartalmi hatállyal, korábban is jelen volt a koreai jogrendszerben. A nemzetgyűlés plénuma 2004 márciusában támogatta a választási törvény azon kiegészítését, amely szerint kampányidőszakokban (az adott választást megelőző 90 napon át) csak valós nevükkel azonosított felhasználók nyilváníthatnak a jelöltek támogatásáról vagy elutasításáról szóló politikai véleményt az internetes híroldalak üzenőfalain. A hozzászólások a nyilvános felületeken nem valós, hanem felhasználói nevekkkel jelennek meg; a felhasználónevek mellett embléma jelzi, ha a szerző valódi nevével azonosította magát. A későbbi rendszerrel ellentétben az azonosítás megléte nem volt szükséges feltétele a hozzászólások írásának vagy olvasásának; a szolgáltatók feladata és felelőssége volt, hogy amennyiben egy-egy, tartalmilag a jogszabály hatálya alá sorolandó hozzászólást azonosítatlan szerző jegyzett, a hozzászólást – az érintett jelölt, politikai szervezet felszólítására vagy saját kezdeményezésre – eltávolítsák. A szabályozás végül csak hosszabb késedelem után, egy 2005. augusztusi törvény módosítással (82-6. szakasz) vált hatályossá (a halasztás okairól még lesz szó).¹⁴

¹² Stephan HAGGARD – Jong-Sung YOU: Freedom of Expression in South Korea. 45(1) *Journal of Contemporary Asia* (2015) 168.

¹³ John M. LEITNER: To Post or Not to Post: Korean Criminal Sanctions for Online Expression. 25 *Temple International & Comparative Law Journal* (2011) 52–53.

¹⁴ CHOI–CHOI–LEE i. m. (7. lj.) 212–213.

A szabályozás kimondott célja törvénytértek – a jelöltekről szóló megalapozatlan pletykák, becsületsértő közlések terjesztésének – megelőzése volt.¹⁵ A szabályozás a koreai választási jog azon alapelvén nyugszik, amely a jelöltek esélyegyenlőségének biztosítása érdekében megengedi a kampánytevékenységek, így a kampánnyal összefüggő szólás jelentősebb korlátozásait is.¹⁶ A jogszabályt az Alkotmánybíróság 2010-ben vizsgálta, és nem találta normasértőnek [22-1(A) KCCR 347, 2008Hun-Ma324, 2009Hun-Ba31 (összevont), 2010. február 25-ei döntés]. A bírák ekkor kiemelték: a cél legitim, mivel segít meggátolni, hogy egy-egy szűk csoport torzítsa a közvéleményt, eszközei pedig nem sértik a legcsekélyebb szükséges korlátozás alkotmányos alapelvét, mivel „a hamis tényállítások és a rosszindulatú propaganda az internet természetéből adódóan gyors terjedése a rövid kampányidőszak alatt más módon nem ellensúlyozható.”¹⁷

Az információs társadalom működését Dél-Koreában számos területen áthatják a biztonsági és/vagy társadalmi megfontolásokból alkalmazott azonosítási kötelmek. A kormányzat 2005-ben rendeleti úton írta elő, hogy az e-mail-címek és a csevegőszolgáltatások működtetői felhasználóikat nevük, címük, foglalkozásuk és a mindenütt jelen levő személyi számuk (angolul *resident registration number* – RRN) rögzítésével regisztrálják.¹⁸ A 2014-ben érvényes szabályozás szerint a 300 ezer von feletti összegű elektronikus kereskedelmi ügyleteknél az egyéni felhasználóktól is megkövetelték az államilag hitelesített digitális biztonsági tanúsítványt, a kisebb értékű vásárlásokhoz a felhasználóknak az elektronikus kereskedők és a hitelkártyacégek által működtetett tanúsítási rendszerbe kellett belépniük.¹⁹ Az úgynevezett káros (felölt) tartalmakhoz, ideértve a mintegy 700, a kormánysszervek által meghatározott kifejezésre érkező keresetlalatokat is, csak azok férhetnek hozzá, akik igazolják, hogy nagykorúak, vagyis elmúltak 19 évesek.²⁰ A hálózaton játszható játékokkal ifjúságvédelmi okokból éjfél és reggel hat óra között csak 16 éven felüliek szórakoztathatják magukat. Az Alkotmánybíróság 2014 áprilisában vizsgálta az utóbbi szabályozást, és az alkotmánnyal összhangban állónak találta.²¹

A koreai jogban valósnév-rendszerként megnevezett előírások már az internet robbanásszerű elterjedése előtti idők, a kilencvenes évek eleje óta jelen vannak. A pénzügyi tranzakciókra vonatkozóan 1993-ban, az ingatlan-adásvételek területén 1995-ben lépett életbe olyan jogszabály, amely – a korábbi gyakorlattal szemben – előírta, hogy a résztvevők csak hitelesen azonosított, valós névvel nyilvántartott személyek lehetnek. Mindkét jogszabály a gazdasági bűnözés,

¹⁵ PARK i. m. (6. lj.) 205.

¹⁶ Ronald DEIBERT et al.: South Korea. In: *Access Controlled: The Shaping of Power, Rights, and Rule in Cyberspace*. Digitális kiadás, Cambridge, MIT, 2010. 12668–12669. és 76. jegyzet

¹⁷ Angol nyelvű összefoglaló: *Decisions of the Constitutional Court Korea (2010)*. Szóul, The Constitutional Court of Korea, 2011. 289–293.

¹⁸ DEIBERT et al. i. m. (16. lj.) 12722.

¹⁹ Chico HARLAN: South Korea Is Stuck with Internet Explorer for Online Shopping Because of Security Law. *The Washington Post*, 2013. november 3., http://www.washingtonpost.com/world/asia_pacific/ue-to-security-law-south-korea-is-stuck-with-internet-explorer-for-online-shopping/2013/11/03/ffd2528a-3eff-11e3-b028-de922d7a3f47_story.html

²⁰ Rahn KIM: ID Check to be Tightened for Adult Website. *The Korea Times*, 2012. szeptember 13., http://www.koreatimes.co.kr/www/news/nation/2015/04/117_119872.html

²¹ John CHOI: “Game Shutdown” Policy to Face an Uphill Battle Against the Local Game Industry. *The Korea Bizwire*, 2014. április 26., <http://koreabizwire.com/game-shutdown-policy-to-face-an-uphill-battle-against-the-local-game-industry/8922>

a korrupció elleni fellépés jegyében született.²² A valós nevű pénzügyi tranzakciókról és a titkosság garanciáiról szóló 1997-es törvény (1993 és 1997 között elnöki rendelet szabályozta a területet) már címével is utal arra, hogy az azonosítás megkövetelésének bevezetésével egy időben a jogalkotó szigorú adat-önrendelkezési rezsimit is létrehozott.²³

Mint a következőkben részletesen is látjuk majd, a valósnev-szabályozás célja kifejezetten a felhasználói viselkedések megváltoztatása, illetve jogsértés esetén a sértő tartalmak valós szerzőit érintő felelősségre vonás megkönnyítése volt. A felhasználói tartalmaknak platformot biztosító különböző közvetítő szolgáltatók defamációs ügyekben viselt felelősségére nézve ugyan csak 2007-ben lépett hatályba a hálózati törvény 44-2. szakasza, amely elvileg, amennyiben eleget tesznek a törvényben meghatározott értesítési-eltávolítási eljárás követelményeinek, mentesíti a szolgáltatókat.²⁴ A rendszer megvalósult formájában a kritikusok szerint azonban maga is alkotmányellenes, mivel a közvetítő szolgáltatókat jogszerű tartalmak eltávolítására szorítja.²⁵

4. Társadalmi, politikai összefüggések

Az irodalom gyakorlatilag egységes abban, hogy a valósnev-rendszer bevezetését – egyes állomásait illetően is – konkrét társadalmi, politikai eseményekhez, illetve a közvélemény ezekhez is köthető alakulásához köti. Ugyanerre utal határozatában az Alkotmánybíróság is.

A 2002 decemberében zajlott elnökválasztást ‘internetes választásként’ emlegették a közbeszédben, mivel „a közvélemény internetes forrásokból táplálkozó alakulása és az [interneten működő] aktivista csoportok tevékenysége nagymértékben befolyásolta a jelöltek esélyeit.” A következő év elején a kormány és a 2004-es nemzetgyűlési választásra készülõ ellenzék egyaránt olyan álláspontokat tett közzé, amelyek szerint szükség van valamilyen valósnev-rendszer bevezetésére. Yu Jung Choi és munkatársai bizonyítottak tekintik, hogy a turbulens belpolitikai időszakot élõ Dél-Koreában az akkor ellenzéki (de a nemzetgyűlésben relatív többséggel bíró), az elnökválasztáson az internetes aktivisták által támogatott Moo-hyun Roh (No Muhjon) ellenében kis különbségű vereséget szenvedõ Nagy Nemzeti Párt politikai ‘önérdekből’ tüzte zászlajára a kártékonyként bemutatott internetes kisebbség elleni fellépés ügyét. A párt eszerint úgy látta, választási esélyeit javítja, ha az internetes szólás szabadsága korlátozottabb lesz.²⁶

²² Uk HEO et al.: *The Political Economy of South Korea: Economic Growth, Democratization, and Financial Crisis*. 2 *Maryland Series in Contemporary Asian Studies* (2008) 15.

²³ A rendszer szigorúan korlátozza a pénzügyi adatok harmadik fél számára való kiadhatóságát, legyenek ezek állami-hatósági, üzleti vagy éppen családon belüli szereplők. A nők jogainak védelméért küzdõ civil szervezetek éppen azért kritizálták a jogszabályt, mert – miközben nem tette lehetővé, hogy egy bankszámla felett egy házaspár együttesen rendelkezzen – azt is meggátolta, hogy például a válófélben levõ feleség információkat kapjon férje pénzügyi helyzetéről. L. Jungmin LEE – Mark L. POCOCK: *Intrahousehold Allocation of Financial Resources: Evidence from South Korean Individual Bank Accounts*. 5(1) *Review of Economics of the Household* (2007) 45, 7. jegyzet

²⁴ Jun-Seok PARK: *The Prospect for ISP’s Liability in UGC-Related Cases in Korea*. 7(1) *Journal of Korean Law* (2007) 151–152.

²⁵ Kyung-Sin PARK: *Intermediary Liability: Not Just Backward but Going Back*. Szõul, Open Net (Korea), 2014.

²⁶ CHOI–CHOI–LEE i. m. (7. lj.) 211.

Az Információs és Kommunikációs Minisztérium 2003 márciusában jelentette be, hogy a valósnév-rendszer minden kormányzati és portáloldalra vonatkozó bevezetését tervezi. Az elképzelést szólásszabadság-párti civil szervezetek heves elutasítása fogadta, és a közvéleménykutatások azt mutatták, hogy a lakosság sem támogatja, így a tervezett széles körű bevezetés egyelőre elmaradt. A nemzetgyűlés politikai reformokkal foglalkozó különbizottsága 2003 decemberében állt elő a választási időszakra vonatkozó új elgondolással: eszerint politikai kérdésekben a felhasználók csak elektronikus aláírásukkal hitelesítve nyilvánulhattak volna meg. Az ismét heves elutasítás nyomán született meg 2004 márciusában a fentebb már ismertetett, kampányidőszakokra vonatkozó valósnév-előírás. Ennek implementálását azonban a központi választáslebonyolító bizottság a rövid időn belüli technikai megvalósíthatatlanságára hivatkozva elhalasztotta (a választást áprilisban rendezték).²⁷

A választási valósnév-előírás hatályba helyezését, majd a rendszer kiterjesztését az irodalom egy olyan impulzushoz köti, amely nem a politikától vagy a jogvédő civilektől érkezett, hanem egy koreai metrókocsiból, amelynek padlójára 2005. június 5-én odaszékelte egy kutya. Az állat gazdája – mint később kiderült, egy egyetemista lány – utastársai felszólítása ellenére sem volt hajlandó felszedni az exkrementumot. A jelenlevők közül valaki lefotózta, a sztorit a képpel együtt feltöltötte az internetre.²⁸ A hamarosan csak „Kutyakakis lány” néven emlegetett állattartó viselkedését szélsőségekbe hajló, egyben tömeges indulattal kommentálták az internetezők (hamarosan Dél-Koreán kívül is), nemsokára a lány személyes adatai is felkerültek a webre, és a támadások még személyesebbek lettek. A célponttá vált lány végül kénytelen volt otthagyni az egyetemet, ahol tanult.²⁹

Nagy hatású, az internet és a jó hírnév, a magánszféra kapcsolatáról (a szerző megfogalmazása szerint: „arról, hogyan tehet minket kevésbé szabaddá az információ szabad internetes áramlása”) szóló könyvét Daniel J. Solove a Kutyakakis lány paradigmaticusként, sőt korszakhatárként bemutatott esetének leírásával indítja. Úgy véli: a lány bírálói létező társadalmi normát kértek rajta számon, a bírálatok tömegessége, perzisztenciája és a személyes adatok védelmének megsértése azonban felveti a kérdést: „Az internetes normarendőrségnek nem kellene ugyancsak felelősen viselkednie?”³⁰ Koreában a közvélemény hamarosan a meghurcolt hobbiállattartó mellé állt, amit az irodalom közvetlen összefüggésbe hozott azzal, hogy a társadalom pozitívan fogadta, sőt el is várta az internetes véleménynyilvánítás megrendszabályozását ígérő kormányzati elképzeléseket, így a valósnév-szabályozás kiterjesztésének terveit is.³¹

A közvélemény jelentős részét még inkább az internetes felhasználói tartalmak szigorúbb szabályozásának ügye mellé állította a rendkívül népszerű színésznő, Jin-sil Choi öngyilkossága 2008 októberében.³² A 39 éves sztár az általános vélekedés szerint annak következtében végzett

²⁷ Uo., 211–213.

²⁸ Uo., 213.

²⁹ PARK i. m. (6. lj.) 204.

³⁰ DANIEL J. SOLOVE: *The Future of Reputation: Gossip, Rumor, and Privacy on the Internet*. New Haven, Yale University Press, 2007. 7. Az eset etikai szempontú elemzése: HYEON-SUK LYO: Internet Policy in Korea: A Preliminary Framework for Assigning Moral and Legal Responsibility to Agents in Internet Activities. 29(3) *Government Information Quarterly* (2012) 399–401.

³¹ CHOI-CHOI-LEE i. m. (7. lj.) 213.

³² LEITNER i. m. (13. lj.) 55., 68. jegyzet.

magával, hogy névtelen internetes vádaskodók őt tették felelőssé egy másik ismert színész, Jae-hwan Ahn haláláért. (Ahn állítólag azért ölte meg magát, mert az uzsorásként is aktív Choi a halálba kergette.) Mint a *The New York Times* akkori anyaga kitér rá, „a rendőrség, a média és egyes parlamenti képviselők azonnal az internetet tették felelőssé” Choi tragédiájáért.³³ A cikk szerint Myung-bak Lee (I Mjongbak), az év februárjában hivatalba lépett, a Nagy Nemzeti Párt jelöltjeként megválasztott elnök kormánya abban az időszakban jelentős erőforrásokat fordított az „internetes pletyka és rágalmozás” elleni küzdelemre – nem utolsósorban azért, mert az év májusától hónapokon át hatalmas tömegdemonstrációkkal kellett szembenéznie. A tüntetések azért indultak, mert a kormány engedélyezte az amerikai marhahús behozatalát az országba, és elterjedt – részben valóban internetes fórumokon, részben a professzionális média révén –, hogy az importálandó áru kergemarha-kórt terjeszt, amire ráadásul a koreaiak genetikai okokból különösen érzékenyek is. A *The New York Times* hivatkozott beszámolója szerint a kormány a Choi öngyilkosságát követő közfelháborodás hullámát meglovagolva új, minden korábbinál szigorúbb szabályozási elképzeléseket vezetett elő, miközben az internetes terrorelhárító központ 900 ügynöke ellenőrizte a blogokat és a fórumokat, hogy azonosítsák és letartóztassák a rágalmozókat, zaklatókat.

A Google 2007-ben helyi és nemzetközi konkurensait, így a Yahoo!-t követve alávetette magát a felnőtt tartalmakra vonatkozó koreai szabályozásnak, a meghatározott keresőkifejezésekre érkező találatokat csak akkor jelenítette meg, ha a felhasználó igazolta, hogy nagykorú.³⁴ A valósnév-szabályozást viszont, amely a vállalatcsoporthoz tartozó YouTube-szolgáltatást érintette volna, a Google nem volt hajlandó elfogadni. A szolgáltatás koreai internetes tartomány (domain) alatt futó verzióján letiltották a kommentelést, viszont megkönnyítették és bátorították, hogy a koreai felhasználók más domain alatt töltsenek fel videókat, hogy aztán ott is írjanak ezekhez hozzászólásokat. (A koreai tartomány alatt csak az Alkotmánybíróság most tárgyalt döntését követően állították vissza a hozzászólási lehetőséget.)³⁵ Volt, aki az óriáscéget ezek után képmutatással vádolta, arra hivatkozva, hogy az ugyanebben az időben erőltetett, a Facebook versenytársának szánt Google+ szolgáltatás kifejezetten megkövetelte a regisztrálótól, hogy a valódi nevüket adják meg.³⁶ (Jelentős különbség természetesen, hogy a Google+ rendszerét nem jogszabály hozta létre, és nem is követelt meg közigazgatásilag hiteles azonosítást.)

A névtelen véleménynyilvánítás megítélésének más aspektusaira, illetve az internetes közbeszéd korlátozásának további vonzataira irányította rá a figyelmet Dae-sung Park letartóztatása 2009 januárjában. Az interneten személyazonosságát homályban hagyó, Minerva néven gazdasági-pénzügyi témákban publikáló blogger hazájában igazi kultuszhősnek, Hyeon-Suk Lyu

³³ Sang-Hun CHOE: Korean Star's Suicide Reignites Debate on Web Regulation. *The New York Times*, 2008. október 12., <https://www.nytimes.com/2008/10/13/technology/internet/13suicide.html>

³⁴ Barry SCHWARTZ: Searching For An Adult Topic? You'll Have To Prove Your Age To Google Korea. *Search Engine Land*, 2007. május 17., <http://searchengineland.com/searching-for-an-adult-topic-youll-have-to-prove-your-age-to-google-korea-11246>

³⁵ Jon RUSSELL: Google Re-Enables YouTube Uploads In Korea Following 3 Year Freeze. *The Next Web*, 2012. szeptember 6., <https://thenextweb.com/asia/2012/09/06/google-re-enables-youtube-uploading-korea-3-years-blocking/>

³⁶ Tom FOREMSKI: Google Refuses Compliance with Korean Real-Name Law but Imposes It on G+ Users. *ZDNet*, 2011. augusztus 9., <https://www.zdnet.com/article/google-refuses-compliance-with-korean-real-name-law-but-imposes-it-on-g-users/>

megfogalmazásával „profétának” számított, miután egybeként helyesen jelezte előre az amerikai befektetési bankház, a Lehman Brothers 2008-as bedőlését.³⁷ Parkot az 1991-es telekommunikációs kerettörvény egy korábban soha nem alkalmazott paragrafus alapján a közérdeket sértő, szándékos rémhírterjesztéssel vádolták meg, amiért azt írta, hogy a koreai kormány a hazai fizetőeszköz védelmében megtiltotta a bankoknak, hogy amerikai dollárt vásároljanak. Ha Parkot elítélik, öt évig terjedő szabadságvesztést, 50 millió wonig terjedő bírságot kaphatott volna – erre azonban nem került sor, áprilisban a bíró a szándékosság bizonyítatlan volta miatt felmentette. A telekommunikációs kerettörvény vonatkozó 47. cikkének 1. bekezdését az Alkotmánybíróság a következő évben – elsősorban az előírás megfoghatatlanságára hivatkozó érveléssel – megsemmisítette [22-2(B) KCCR 684, 2008Hun-Ba157, 2009Hun-Ba88 (összevont), 2010. december 28-ai döntés].³⁸

A valósnév-rendszer a korábban piacvezető autochton közösségi szolgáltatások népszerűségvesztésének egyik okaként is megemlíthető. Mint látni fogjuk, erre a tényezőre az Alkotmánybíróság is figyelemmel volt (11.4. pont). A *The Korea Times* egy 2013-as cikkében idézett kutató szerint a szabályozás a hazai szolgáltatókat hátrányos helyzetbe hozta azon versenytársakkal, elsősorban a Facebookkal szemben, amelyeknek nem kellett implementálniuk.³⁹

2012 augusztusában, néhány nappal az Alkotmánybíróság határozatának megszületése előtt a KCC megtiltotta a szabályozással érintett szolgáltatóknak, hogy a felhasználókat személyi számuk segítségével azonosítsák. (Az előírt alternatív azonosítási rendszert internetbiztonsági szakértők ugyanolyan sebezhetőnek minősítették, mint a korábbi.⁴⁰) A már kezelt személyi számokat két éven belül kellett volna megsemmisíteni.⁴¹ A döntést az előző időszak néhány rendkívül nagy volumenű adatlopási esete motiválta: 2011 júliusában 35 millió felhasználó adatai kerültek illetéktelenekhez az SK Communications két szolgáltatása, a közösségi hálózat Cyworld és a keresőportál Nate feltörése nyomán (az első jelentések szerint a támadás kínai IP-címről érkezett),⁴² ugyanazon év novemberében pedig egy online játékokat fejlesztő cég szervereiről szereztek meg hekkerek becslések szerint 13 millió koreai állampolgár személyes adatait. Ebben a támadásban az előzőtől eltérően a felhasználók személyi számai is a kikerült adatok között voltak, hiszen a fentebb ismertetett korhatáros szabályozás miatt a szolgáltatóknak tárolnia kellett őket.⁴³

³⁷ LYU i. m. (30. lj.) 395.

³⁸ LEITNER i. m. (13. lj.) 59–60. és 92. jegyzet

³⁹ Hyun-chae CHUNG: Social Networking Sites Struggling to Survive. *The Korea Times*, 2013. november 14., http://www.koreatimes.co.kr/www/news/nation/2015/03/602_146234.html

⁴⁰ Yunsang OH et al.: Empirical Analysis of Internet Identity Misuse: Case Study of South Korean Real Name System. In: *Proceedings of the 6th ACM Workshop on Digital Identity Management*. New York, ACM, 2010. 27–34.

⁴¹ Andy TEBAY: All Change: Korean Websites Prepare to Stop Visitor ID Collection. *The Next Web*, 2012. augusztus 17., <https://thenextweb.com/asia/2012/08/17/all-change-in-korea-where-websites-will-stop-collecting-visitor-id-numbers-from-august-18/>

⁴² John E. DUNN: Chinese Hackers Blamed for Huge South Korean Database Theft. *CSO Online*, 2011. július 29., <https://www.csoonline.com/article/2129187/data-protection/chinese-hackers-blamed-for-huge-south-korean-database-theft.html>

⁴³ Jon RUSSELL: Hackers Grab Data From 13M Koreans. *The Next Web*, 2011. november 27., <https://thenextweb.com/asia/2011/11/27/data-from-13-million-koreans-leaked-after-game-developer-is-hacked/>

5. A szabályozás célja és indoklása

A hálózati törvény módosításának indoklása szerint a

„korlátozott azonosítási rendszert az internet névtelenségéből eredő diszfunkcióit megelőző intézkedésként vezetnek be annak érdekében, hogy biztosítsa és megerősítse a nagy hatású kommunikációs szolgáltatók és közintézmények felelősségvállalását. [...] Olyan internetes kultúra kialakítására van szükség, amely másokra is tekintettel van, ennek eszköze a felhasználók önkontrollra való rábírása. [...] A felhasználói felelősségvállalás rövid távú javulását várjuk azáltal, hogy a hiteles azonosítás hozzájárul az önkontrollhoz, és így [a rendszer] hosszú távon az internetes erőszak megelőzésének eszköze lesz.”⁴⁴

Choi és munkatársai értékelése szerint a valósnév-rendszer bevezetésének legfontosabb oka az a társadalomban kialakult meggyőződés volt, hogy a *cyber-bullying* (internetes erőszakoskodás, zaklatás) áldozatainak okozott érzelmi károk „a névtelenségre vonatkozó bármilyen tudományos vagy jogi megfontolásra való tekintet nélkül” minimalizálандók.⁴⁵ A 2003-as vitákban a rendszer mellett érvelők a jóhírnévsértő közlések nagy mennyiségére hivatkoztak, valamint arra, hogy az internetes környezet különböző, például Észak-Korea által kezdeményezett provokációk táptalaja lehet.⁴⁶

Park szerint a kampányidőszakra vonatkozó valósnév-kötelmet illetően is igaz, hogy támogatói elsősorban megelőző intézkedésként tekintettek rá.⁴⁷ Tény ugyanakkor, hogy az igen határozott koreai becsületvédelmi jogi rezsim jellege és működése adta meg a valósnév-rendszer kontextusát.

A koreai jog a jó hírnév védelmét – a magyarhoz hasonlóan – polgári jogi és büntetőjogi eszközök párhuzamos alkalmazásával valósítja meg. A szakirodalom szerint a koreai társadalom hagyományosan az utóbbit preferálta – részben a jóhírnévsértés az egész közösséget károsító felfogott jellege miatt, részben mert a polgári eljárásokban megítélt kártérítési összegek általában meglehetősen csekélyek.⁴⁸ Az 1953-as büntető törvénykönyv (307–312. szakasz) a valós tény közlésével elkövetett jóhírnévsértést két évig terjedő szabadságvesztéssel vagy bírsággal, a rágalmozást (valótlan tény közlésével elkövetett jóhírnévsértést) öt évig terjedő szabadságvesztéssel vagy bírsággal rendeli büntetni.⁴⁹ A sajtó útján történő elkövetés magasabb büntetési tételekkel jár, a valós tény közlésével való jóhírnévsértés tényállása ugyanakkor ebben az esetben megköveteli a szándékosság meglétét (amivel a gyakorlatban az irodalom szerint a vádlottak nem sokra mentek). Az információk (objektív) bizonyítottsága és (objektíve) közérdekű mivól-

⁴⁴ Idézi PARK i. m. (6. lj.) 206.

⁴⁵ CHOI–CHOI–LEE i. m. (7. lj.) 217.

⁴⁶ Uo., 211.

⁴⁷ PARK i. m. (6. lj.) 205.

⁴⁸ Sun-Je SUNG: Law of Defamation in Korea. 30 *Korean Journal of International and Comparative Law* (2002) 9.

⁴⁹ Uo.

ta esetén a közlés nem számít illegálisnak.⁵⁰ A Koreai Köztársaság Legfelső Bírósága egy 1988-as döntésére visszavezetett módon a koreai joggyakorlatban is teret nyert az elv, amely szerint a közszereplők bírálhatósága az általánosnál szélesebb körű.⁵¹

Ami a valósnév-rendszer szempontjából a leglényegesebb: a fenti cselekményeket a rendőrség, illetve az ügyészség üldözi (de a sértett fél erre irányuló felszólítására ettől el kell állnia). Az ilyen jellegű büntetőügyek száma 1981-től visszaesett,⁵² 1987 és 1998 között lassan emelkedett, hogy aztán meredek és folyamatos növekedésnek induljon: 1998-ban ezer körül volt a vádemelések száma, 2011-re kilencezer fölé nőtt.⁵³

Jin-sil Choi öngyilkossága után a kormány és a Nagy Nemzeti Párt több, akkori kinyilatkoztatásaik szerint az internetet megjavítani hivatott jogi elképzelését keresztül tudta vinni. Ezek egyike volt a valósnév-rendszer kiterjesztése a napi százezres látogatottságú weboldalakra, illetve a hálózati törvény módosítása. Ez utóbbi 70. szakasza az „internetes defamáció” büntető szankcióit az *offline* alakzat sajtó útján való elkövetésére vonatkozóknál is súlyosabb tételeket állapított meg (valótlan állítás esetén hét év szabadságvesztés, illetve 15, internetes elkövetés esetén 50 millió von bírság; valós állítás esetén három év szabadságvesztés, és 7, illetve 30 millió von bírság; az internetes tényállás valótlan állítás esetén is megköveteli a szándékosságot). Ugyanebben az időszakban, 2008 őszén két különböző kormánypárti törvényjavaslat is a nemzetgyűlés elé került, amely létrehozta volna az „internetes becsületsértés” jogszabályi tényállását. A tényállítás nélkül sértő, lealacsonyító közlésekkel megvalósított személyiségjog-sértést a koreai törvény ugyancsak eleve bünteti; a büntetési tétel egy évig terjedő szabadságvesztés vagy kétmillió von bírság – a cselekmény csak magánindítványra üldözendő.⁵⁴ Mint a témakör irodalma aláhúzza, a rágalmazás büntetőjogi tényállását még ma is igen gyakran politikai, kormányzati szereplőkre vonatkozó közlések, a becsületsértését pedig a rendfenntartó szervek tagjait illető minősítések nyomán hívják fel.⁵⁵

6. A rendszerről szóló viták

Choi és munkatársai – az internetes kommunikáció pozitívként felfogott jelentőségét is hangsúlyozva – axiómaként jelentik ki, hogy

„az internet terjedésének megvan a társadalmi ára. Az interneten gyakran hiányoznak a jogi és normatív kontrollok, nincsen meg a felelősségérzet és az átláthatóság, amelyeket ezek biztosíthatnának, így az internethasználat elidegenülést, konfliktusokat és káoszt okoz. Ahogy a mindennapi emberek

⁵⁰ Uo., 11–12.

⁵¹ Uo., 17–19.

⁵² Uo., 13–14.

⁵³ HAGGARD–YOU i. m. (12. lj.) 170.

⁵⁴ LEITNER i. m. (13. lj.) 58.

⁵⁵ Kyung Sin PARK: Criminal Prosecutions for Defamation and Insult in South Korea. 21 *Korea University Law Review* (2017) 3–20.

belebonyolódnak a tartalomgyártásba, egyre valószínűbbé válik, hogy terjed a szakmaiság hiánya, az információk torzítása, az elfogultság. Mindezek tudásanarchiának tekinthető állapothoz vezetnek. Az internet ráadásul a felhasználók megfigyelését is lehetővé teszi, miáltal egy szignifikáns kisebbség számára lehetővé válik a boszorkányüldözés, az emberi jogok és a magánélethez való jog letiprása, valamint az ilyen tevékenységeket igazolni kívánó valótlanítások terjesztése. [...] [A] deviáns viselkedés és a jogi értelemben vett károkozás egyre nagyobb mértékű, ami azt sugallja, hogy kitöltésre vár az az etikai űr, amely mindenütt jelen van, ahol a koreaiak az internet lehetőségeivel élnek.⁵⁶

Tanulmányuk következő bekezdésében, az ekként részletezett jelenségekre utalva, a szerzők a kiberbűnözés fogalmát használják, azt érzékeltetve, hogy megítélésük szerint az interneten tapasztalható, társadalmi tekintetben negatívnak felfogott viselkedés, cselekvés egyben bűncselekmény is, így szabályozandó és üldözendő. A valósnév-rendszer kezdeteitől jelen levő közéleti viták résztvevőit úgy osztják két táborra, hogy az egyik oldalra a kifejezés szabadsága mellett, a másikra a 'további károk megelőzése érdekében' a szabályozás mellett érvelők kerülnek.

Mint ugyanitt összefoglalják: 2003 márciusában jelentős társadalmi ellenállásba ütközött a választási időszakra vonatkozó valós neves azonosítás jogszabályi előírására vonatkozó elképzelés, amikor először megfogalmazta az Információs és Kommunikációs Minisztérium. Civil szervezetek nyílt levele szerint a megoldás sérti a névtelenséghez való jogot, a kormányzat erőszakos beavatkozása az emberi jogokba, és az internetes hozzászólás összes szerzőjét látnas bűnözőnek tekinti. A 2003 végére átdolgozott tervet, amely már nem elektronikus aláírással, hanem a később meg is valósult módon, a személyi számokra alapuló hitelesítéssel kötötte volna össze a hozzászólásokat valós szerzőjükkel, hasonló ellenállás fogadta. A Koreai Nemzeti Emberi Jogi Tanács – az alkotmánnyal létrehozott, az elnöktől és a nemzetgyűléstől egyaránt független jogvédő intézmény – is a tervezet ellen foglalt állást, kijelentve, hogy az a véleménynyilvánítás szabadságát korlátozó előcenzúrát jelent, korlátozza a személyes adatok védelméhez való jogot, így összességében az alapjogokat.⁵⁷

Mint láttuk, 2006 közepére ugyanakkor a közvélemény már túlnyomórészt támogatta a valósnév-szabályozást, illetve bármilyen, az internetes nyilvánosságot szelídíteni ígérő szabályozást támogatót volna.⁵⁸ Két évvel később, ahogy már szó volt róla, a marhahústalalom feloldása miatt indult, úgynevezett gyertyafényes tüntetések következtében kritikus helyzetbe került Myung-bak Lee elnök az általa károsként felfogott társadalmi jelenségek mind-egyikéért az internetet hibáztatta. Egy nemzetgyűlésben elmondott beszédében „infojárványokról” beszélt, mondván, a pontatlan, hamis hírek terjedése vezet ahhoz, hogy a társadalmi elégedetlenség úgy terjed, mint a fertőző betegségek.⁵⁹ (Choi és munkatársai,⁶⁰ illetve Eric

⁵⁶ CHOI–CHOI–LEE i. m. (7. lj.) 207.

⁵⁷ Uo., 211–213.

⁵⁸ Uo., 215.

⁵⁹ Michael FITZPATRICK: South Korea Wants to Gag the Noisy Internet Rabble. *The Guardian*, 2008. október 8., <http://www.theguardian.com/technology/2008/oct/09/news.internet>

⁶⁰ CHOI–CHOI–LEE i. m. (7. lj.) 216.

Fish⁶¹ minden bizonnyal tévesen írják, hogy a beszéd Jin-sil Choi öngyilkosságára is hivatkozott, hiszen a tragédia csak hónapokkal az elnök internetellenes kirohanásának elhangzása után történt.)

Ekkor, a valósnév-rendszer kiterjesztésére és az internetes becsületsértés büntetőjogba való bevezetésére irányuló kormányzati akció idején, 2008-ban íródott vezércikkében a *The Korea Times* arról írt, hogy valóban súlyos társadalmi problémáról van szó: „Korea a pletykák országa; ez is a hosszú gyarmati és diktatúramúlt szegélyteljes öröksége. Ha ma, a szólásszabadság korában is ilyen gátlástalanul megy a pletyagyártás, az vagy azt jelenti, hogy ez a szabadság még mindig nem teljes, vagy azt, hogy a koreaiaknak még meg kell tanulniuk, hogyan kommunikáljanak egymással nyilvánosan.” A lap szerint a káros közlések eredeti szerzőinek megbüntetésétől nem lehet kulturális változást várni, inkább a közvetítő szolgáltatók felelősségét kellene kiterjeszteni. Az írás arra is felhívja a figyelmet: „véletlenül vagy sem”, de a kormányzat a Jin-sil Choi öngyilkosságát követő társadalmi felháborodás közepette olyan szabályozást kíván elfogadtatni, amelynek bevezetésével néhány hónappal korábban, a marhahústüntetések idején már próbálkozott.⁶² Joon-pyo Hong, a Nagy Nemzeti Párt frakcióvezetője azzal az azóta gyakran idézett kijelentéssel támasztotta alá a szigorítások szükségességét, hogy „olyan lett az internetünk, mint egy nyilvános vécé fala”; az ellenzék álláspontja az volt, hogy a létező szabályozás megfelelő lehetőségeket ad a visszaélések megtorlására, így nincs szükség arra, hogy a kormány „szükségállapotszerűen irányítsa az internet világát”.⁶³

A rendszert összességében kivehetően inkább támogató Choi és munkatársai összefoglaló értékelése szerint a valósnév-szabályozás a 100 ezres látogatottságú oldalakra való kiterjesztés idejére a társadalomban elfogadottá vált, annak következtében, hogy a viták fókuszra a névtelen véleménynyilvánítás jogáról az abúzusoktól való, a véleménynyilvánítás korlátozásával elérhető védelem jogára helyeződött át. Hozzáteszik: „Nehéz megállapítani, hogy ez az eredmény szabad és egyenlő individuumok racionális eszmecseréi eredményeképpen jött létre, és így legitim társadalmi megegyezésnek tekinthető, vagy olyan megegyezésről van szó, amelyet a közvélemény befolyásolása és a kényszer hozott létre.”⁶⁴

A jogtudományi szempontú megközelítések közül kiemelésre méltó Leitner későbbi kritikája is, amelyet az Alkotmánybíróság döntéséről megfogalmazott: még véletlenül sincs arról szó, hogy a testület elszánt aktivizmussal ugrott volna neki az ügynek. Mind a döntés előkészítéséhez igénybe vett hosszú időt, mind a döntés szűknek minősített hatókörét (gyenge precedensértékét) tekintve úgy véli, az Alkotmánybíróság tulajdonképpen szívességet tett a politikai szférának.⁶⁵

⁶¹ Eric FISH: Is Internet Censorship Compatible with Democracy? Legal Restrictions of Online Speech in South Korea. 10(2) *Asia-Pacific Journal on Human Rights and the Law* (2009) 85.

⁶² Insults on Internet. *The Korea Times*, 2008. október 5., http://www.koreatimes.co.kr/www/opinion/2018/04/202_32176.html

⁶³ CHOE i. m. (33. lj.)

⁶⁴ CHOI–CHOI–LEE i. m. (7. lj.) 216.

⁶⁵ John M. LEITNER: Anonymity, Privacy, and Expressive Equality: Name Verification and Korean Constitutional Rights in Cyberspace. 14(2) *Journal of Korean Law* (2015) 171.

7. A rendszer megítélésére vonatkozó empirikus adatok

Choi és munkatársai több, közvetlenül a kampányidőszakra vonatkozó valósnév-előírás bevezetése előtt és után, 2003-ban, illetve 2005-ben készült felmérés eredményét ismertetik (megjegyzendő: anélkül, hogy az egyes felmérések módszertanára kitérnének, az egyszerű online szavazásokat a közvélemény-kutatási eszközökkel végzett kutatásoktól elválasztanák). A 2003-ból idézett kutatás eredményei szerint ekkor a koreaiak 32,3%-a volt a szabályozás bevezetése mellett, egészen kevéssel többen, 33,4%-nyian elleneztek, a további egyharmadnak pedig nem volt határozott álláspontja. (Mint már volt róla szó, a rendszer bevezetése ekkor még – e szerzők szerint éppen társadalmi támogatottság hiányában – késedelmet is szenvedett.) A 2005-ben készült négy különböző felmérés mindegyike hasonló attitűdöket tükrözött: a rendszer támogatóinak aránya 72 és 80,4% között volt. A rendszer bevezetése után, 2005 szeptemberében a kormány megrendelésére a helyi Gallup által végzett felmérés szerint a válaszadók 74,1%-a gondolta úgy, hogy a szabályozás jelentős mértékben csökkentette az úgynevezett internetes erőszakot.⁶⁶ 2007 januárjában, a magánportálokra is kiterjesztett valósnév-rendszer indulásakor egy 254 fős mintán végzett kutatás azt mutatta ki, hogy a koreaiak 66%-a támogatja a szabályozást, a további 34% ellene van (ebben a kutatásban – több korábban idézettel szemben – nyilvánvalóan nem volt lehetőség arra, hogy a válaszadó ne foglaljon állást a kérdésben).⁶⁷ Egy másik, 2008-ban, Jin-sil Choi halála után készült kutatás a támogatók arányát 63,1%-ra, az ellenzőkét 24,4%-ra tette.⁶⁸

Choi és munkatársai 2009. novemberi adatfelvétellel, a 13 év feletti internetező lakosságot kor és nem szerint reprezentáló, 2500 fős mintán végeztek saját kutatást.⁶⁹ A célkitűzés az volt, hogy felmérjék, az internetezők hallottak-e a rendszerről, az mennyire befolyásolta kommentelési szokásaikat, véleményük szerint a kommentek okoznak-e társadalmi károkat, milyen büntetéseket tartanak helyesnek, illetve hogyan látják általában a valósnév-rendszer hatásait. Az összetett problémakört egy csupán 12, az alkérdéseket külön számolva is csak 19 kérdést felvonultató kérdőívvel igyekeztek feltárni, ami önmagában aláhúzza azt a bármely hasonló kutatás esetében egyébként is felmerülő kérdést: mennyire befolyásolták a levonható következtetéseket a megadható válaszok megfogalmazásainak mögöttes tételezései, illetve a lehetséges kérdések közötti válogatás?⁷⁰ A kutatás módszertanának részletes kritikája szétfeszítené jelen tanulmány kereteit, így az eredményekre, illetve interpretációjukra vonatkozóan kifejtethető fenntartásokra a továbbiakban csak a megítélésem szerint legalapvetőbb pontokon térek ki.

⁶⁶ CHOI–CHOI–LEE i. m. (7. lj.) 211–214. Érdemes szem előtt tartani: a kutatások egyszerre tekinthetők a társadalmi viták hátterét feltáró és a társadalmi attitűdöket leíró próbálkozásoknak, ugyanakkor részei, szándékolt vagy szándékoltalan alakítói is ezeknek a vitáknak. Ugyanez vonatkozik természetesen a jogtudományi jellegű megközelítésekre is: a mégoly objektív elemzések sem kerülhetik el, hogy a vita résztvevői zászlajukra tűzzék őket.

⁶⁷ Uo., 215.

⁶⁸ Uo., 216.

⁶⁹ Uo., 217–222.

⁷⁰ Uo., 227–228.

A válaszadók ötfokozatú skálán helyezhették el az internetes hozzászólásokra vonatkozó általános attitűdjeiket. A kapott válaszok alapján 52,3% szerint egyáltalán vagy inkább nem igaz, hogy a koreaiak megfelelő módon használják a kommentelés lehetőségeit, 14,4% szerint nagyon vagy inkább igaz ennek az ellenkezője, és 33,2% helyezkedett a köztes, „valamennyire igaz” álláspontra (0,1% a kerekítések következtében hiányzik). A kommentek által okozott társadalmi károkat négy kategóriába osztották a kutatók: 83,7% szerint inkább vagy nagyon igaz, hogy a hozzászólások rombolják az internetes kommunikációba vetett bizalmat, 80,7% szerint inkább vagy nagyon igaz, hogy új konfliktusokat okoznak, 61,2% szerint inkább vagy nagyon igaz, hogy az idő és más erőforrások pocsékolását okozzák. A negyedik állítást illetően – a kommentek visszavetik az internet használatát (értsd: elriasztják a felhasználókat) – 37,4% inkább vagy teljesen elutasító volt, és 28,1% értett egyet vele inkább vagy teljesen.

Ugyancsak ötfokú skálán vizsgálták a felhasználók attitűdjét arra az állításra vonatkozóan, hogy „a kifejezés szabadsága érdekében a névtelenség biztosításának prioritást kell élveznie”. Erről a válaszadók több mint egyharmadának nem volt határozott véleménye, a többiek közül ugyanakkor valamivel többen értettek egyet az állítással (35,5%), mint ahányan elutasították (27%). A kutatók ennek ellenére azt a következtetést vonták le, hogy a valósnév-rendszer elleni, általuk legfontosabbnak minősített érv, a „kifejezés szabadságához való jog” kisebb támogatást élvez az internetezők körében, mint a rendszer melletti legfontosabb érv, a „virtuális zaklatástól való szabadság joga”. Ezt a fenti adat mellett arra alapozták, hogy azzal az állítással, amely szerint „a kifejezés szabadságának korlátozása bizonyos körülmények között elfogadható”, a válaszadók 55,4%-a egyetértett vagy erősen egyetértett. A kutatók, úgy vélem, itt egyfajta hamis dilemmát konstruáltak, hiszen az anonimitás jogának támogatása egy individuum részéről önmagában valójában semmiképpen nem utal arra, hogy az illető nem támogatja az interneten zaklatottak személyiségi jogainak védelmét. Ahhoz, hogy az elsőből következzen a második, előbb bizonyítanunk kellene, hogy a személyiségvédelem – önmagában is kérdéses – megfelelő szintje az interneten semmilyen más eszközzel nem valósítható meg, csak a névtelenség felszámolásával.

Hasonló csúsztatás érhető tetten abban a rövid sajtótudósításban is, amely a Research & Research kutatócég 2009 elején végzett közvélemény-kutatásának az internetes defamációt büntető jogszabály társadalmi megítélésére vonatkozó eredményét ismerteti. Eszerint a koreaiak 60%-a támogatta a Nagy Nemzeti Párt törvényjavaslatát, amely „lehetővé teszi az internetes rágalmozók felelősségre vonását”, míg ‘csupán’ 32,1%-uk ellenezte.⁷¹ Mint láttuk, az internetes rágalmozók felelősségre vonásának korábban sem volt semmilyen jogi akadálya.

Egy, az Alkotmánybíróság döntését követően elvégzett felmérés szerint az internetezők 30%-a ellenezte a rendszer megszüntetését, és közel 50% úgy gondolta, hogy nem gondol semmit, vagyis semleges a kérdésben.⁷²

⁷¹ Hyun-kyung KANG: 50% Say Green New Deal Will Boost Economy. *The Korea Times*, 2009. január 15., http://www.koreatimes.co.kr/www/nation/2018/04/113_37888.html. Megjegyzendő, hogy természetesen az sem kizárt, hogy a kutatók kérdése valójában a büntetési tételek szigorítására, nem magára a büntethetőségre vonatkozott, és az eredményekről beszámoló újságíró fogalmazott pontatlanul.

⁷² Ismerteti: LEITNER i. m. (65. lj.) 168–169, 5. jegyzet

8. A rendszer működésére vonatkozó empirikus adatok

Leitner 2011-ben publikált tanulmányában, több kutatásra hivatkozva, összefoglalóan azt állapította meg, hogy a jogsértő hozzászólások mennyisége és aránya a rendszer működésének első két évében érdemben nem csökkent.⁷³ Idézte a KCC felmérését a szabályozás bevezetése utáni első időszokról (amikor az még csak a napi átlagban 300 ezernél több látogatót elérő magán-szolgáltatásokra vonatkozott): eszerint a rosszindulatú (sértő, rágalmozó, szexuális zaklatásnak vagy a magánszférába való beavatkozásnak tekintett) hozzászólások aránya a vizsgált felületeken az összes hozzászóláshoz képest 15,8%-ról 13,9%-ra süllyedt, ami valóban nem tekinthető érdemi eredménynek. A kutatás azt is állította, hogy a szabályozásnak nem volt a véleménynyilvánítást „dermesztő” hatása, és nem riasztotta el az érintett nagy portálokról a felhasználókat a kisebbek felé. A következtetés alapja az volt, hogy a felhasználók és a hozzászólások száma a vizsgált időszakban stagnált. (A kormányzat augusztusban erre a jelentésre hivatkozva minősítette sikernek a szabályozást, és vezette elő a kiterjesztéséről szóló terveit.)⁷⁴

Choi és munkatársai 2012-ben megjelentetett kutatásukban hasonló kérdéseket tettek fel: azt vizsgálták, hogy a szabályozás bevezetésének hatására a szándékoknak megfelelően csökkent-e a ‘rossz hozzászólások’ aránya, illetve visszaszorult-e a felhasználók aktivitása.⁷⁵ A kutatás összesen két weboldalra terjedt ki: az egyik legnagyobb látogatottságú koreai portál nagy népszerűségnek örvendő fórumára (<http://agora.media.daum.net/>) és a *The Chosun Ilbo* című nagy példányszámú napilap weboldaláról elérhető fórumra (<http://forum.chosun.com/>). Ez utóbbin a szabályozástól függetlenül és annak bevezetése előtt is valós nevüket használva helyezhették el hozzászólásaikat a felhasználók.

A kutatás két kategóriát, a trágár, illetve az „antinormatív” (a trágárnál enyhébb, de oda nem illő) kifejezéseket vett figyelembe (az utóbbiakról sajnos nem árul el bővebbet a tanulmány). A kutatók meghatároztak 34 trágár és 52 antinormatív kifejezést, majd legyűjtötték az előfordulási mennyiségüket. A szabályozás hatását két időtávra nézve vizsgálták: rövid távon, azaz a szabályozás bevezetése előtt és után eltelt 60 napra, illetve hosszú távon, azaz a szabályozás bevezetése előtt és után 6 hónapra nézve. A kapott eredmények szerint a trágár és az antinormatív kifejezéseket tartalmazó bejegyzések aránya egyértelműen, statisztikailag szignifikánsan csökkent a szabályozás bevezetése után azon a fórumon, amelyiken álneven, beceneven kommunikálhattak a *userek*. A kommunikáció ilyen értelmű tisztulása rövid és hosszú távon is bekövetkezett a kontrollcsoport bejegyzéseihez hasonlítva. (Rövid távon 5,16%-ról 3,71%-ra csökkent a trágár, 31,19%-ról 22,73%-ra az antinormatív kifejezéseket tartalmazó hozzászólások aránya; hosszú távon 6,12%-ról 2,91%-ra, illetve 29,27%-ról 22,27%-ra.)

⁷³ LEITNER i. m. (13. lj.) 62.

⁷⁴ Hyung-eun KIM: Do New Internet Regulations Curb Free Speech? *Korea JoongAng Daily*, 2008. augusztus 13., <http://koreajoongangdaily.joins.com/news/article/article.aspx?aid=2893577>

⁷⁵ Daegon CHO – Soodong KIM – Alessandro ACQUISTI: Empirical Analysis of Online Anonymity and User Behaviors: The Impact of Real Name Policy. *IEEE*, 2012, 3041–3050.

Azon a fórumon ugyanakkor, ahol eleve valódi nevükön szólaltak hozzá a fórumozók, a kutatás eredményei szerint nem volt szignifikáns változás az oda nem illő kifejezések használatában – függetlenül attól, hogy a valósnév-szabályozás hatálybalépése miatt nekik ugyanúgy azonosítaniuk kellett magukat, mint az álnevet használóknak a másik portálon. Ez azt is jelenti, hogy míg a kutatás adatai szerint a szabályozás életbe lépése előtt a Daum.net fórumán gyakoribb volt a káromkodás, mint a Chosunén, a szabályozás hatására (helyesebben: annak bevezetése után) ez megfordult: az álneves fórumban nem egészen 3%-nyi trágárgodó hozzászóláshoz képest a valós neves felületen 5,18% lett az arány.

A kutatók – annak megközelítésére, hogy a szabályozás elriasztotta-e a felhasználókat, kimutatható-e a véleménynyilvánítást „dermesztő” hatás – a kiemelt időszakokban született hozzászólások és a hozzászóló felhasználók számát is összehasonlították. Azt találták, hogy az álneves fórumon rövid távon jelentősen csökkent a résztvevők és a bejegyzések száma a szabályozás bevezetése után, ez azonban hosszú távon helyreállt. A valós neves fórumon nem mutatkozott eltérés a rendszer bevezetése előtti és utáni időszakok összehasonlításakor. A szerzők ebből azt a következtetést vonták le, hogy a szabályozás nem vetette vissza a véleménynyilvánítási kedvet.

A kutatás eredményei érdekesítőek, a szerzők tanulmányukban maguk is felhívják a figyelmet arra, hogy mivel csak két szolgáltatásra terjedt ki, az eredmények nehezen általánosíthatók. A kutatási dizájn rendkívüli összetettsége emellett önmagában is számos hibalehetőséget hordoz, a kutatók maguk is kísérletiként hivatkoznak rá, ami további tesztelést igényel.

9. Alkotmánybíráskodás a Koreai Köztársaságban

Kun Yang múlt század végi értékelése szerint talán nincs még egy olyan ország a világon, ahol viszonylag rövid idő alatt annyi változáson ment volna keresztül az alkotmánybíráskodás rendszere, mint a Koreai Köztársaságban. Mint írja, az első demokratikus alkotmánnyal 1948-ban létrehozott alkotmányossági tanács összesen 7 határozatot hozott. Az 1960-ban kikiáltott úgynevezett második köztársaság alkotmánya német mintájú alkotmánybírásgot állított fel, ez azonban az 1961-es katonai puccs következtében a gyakorlatban nem fejtett ki semmilyen tevékenységet. A harmadik köztársaság (1961–1972) amerikai típusú legfelső bíróságra bízta a jogszabályok alkotmányosságának ellenőrzését. A testület fennállása során egyetlen esetben mondta ki egy törvény alkotmányellenességét. (A kormányzó rezsim válaszul a döntést megszavazó bírák egyikének mandátumát sem hosszabbította meg, a megsemmisített rendelkezést pedig alkotmánykiegészítésbe foglalta.) A negyedik és az ötödik köztársaság idején, 1972 és 1987 között ismét alkotmányossági tanács működött az országban – illetve nem működött, hiszen a csak papíron létező testület egyetlen ügyet nem vizsgálta. Az 1987-es 'rendszer-váltás' alkotmánya visszatért az európai modellhez; a működését 1988 szeptemberében megkezdő Alkotmánybíróság hatáskörei között a rendes bíróságok előterjesztései alapján végzett normakontroll, illetve az egyedi ügyekre vonatkozó, állampolgárok vagy jogi személyek által benyújtható alkotmányjogi panaszok vizsgálata is ott volt.⁷⁶ Az utóbbi formációban bárki, aki-

⁷⁶ Kun YANG: Judicial Review and Social Change in the Korean Democratizing Process. 41 *American Journal of Comparative Law* (1993) 1–2.

nek az alkotmányos jogai valamely állami intézkedés (vagy annak elmaradása) következtében sérülnek, az Alkotmánybírósághoz fordulhat. Feltétel, hogy az indítványozó végigjárja a jogorvoslati utat, amennyiben van ilyen – kivéve azokat az eseteket, amelyekben valamely alkotmányos jog közvetlen, egyértelmű módon érintett.

A testület egybehangzó értékelések szerint kiemelkedően fontos – és a vártnál aktívabb – szerepet játszott a demokrácia megszilárdulásában, fejlődésében, ami különösen figyelemre méltó egy olyan kultúrában, amelyben a törvénykezés hagyományosan a politikai hatalom alárendeltjeként, annak céljait szolgálva fejtette, illetve fejthette ki tevékenységét.⁷⁷ A szakirodalom szerint az Alkotmánybíróság aktivizmusának fontos területe volt a sajtószabadságot, illetve a cenzúrárt érintő döntések köre.⁷⁸ Hasonlóan jelentős szerepet játszott az Alkotmánybíróság az adatvédelem, az információs önrendelkezés területén. A téma monográfiája a 2000-es évek első feléből két döntést tekint mérföldkönek.⁷⁹ Az úgynevezett biztonságiövs-ügyben [15-2(B) KCCR 185, 2002Hun-Ma518, 2003. október 30-ai döntés] a testület kimondta, hogy az alkotmány előírásait úgy kell értelmezni, hogy tiltják a személyes adatokhoz való indokolatlan állami hozzáférést, az adatokkal való visszaélést. Az úgynevezett ujjlenyomatügyről [17-1 KCCR 668, 99Hun-Ma513 és 2004Hun-Ma190 (összevont), 2005. május 26-ai döntés] szóló határozat az értékelés szerint a német Szövetségi Alkotmánybíróság által kidolgozott fogalomhoz, az információs önrendelkezéshez hasonló megfogalmazást hozott (a megfelelő helyeken jelen tanulmány is ezt használja): „A személyes adatokról való rendelkezés joga azt jelenti, hogy az adat-alany maga döntheti el, mikor, ki és milyen mértékben ismerheti meg vagy használhatja fel a rá vonatkozó információkat. Bár az alkotmány nem nevesíti, alapjogról van szó, amely az egyén döntési szabadságát védelmezi az állam és az infokommunikációs technológiák terjeszkedésétől.”

Amint a határozat bemutatásánál is látható lesz, a Koreai Köztársaság Alkotmánybírósága a modellnek megfelelően jellemzően a kontinentális Európában kialakult és elterjedt – a valóságban természetesen országonként, koronként, bíróságonként, akár döntésenként eltérő variációkban létező, ám mindig ugyanazokra a jogtörténeti előzményekre és jogelvi megközelítésekre épülő – alapjogi tesztet alkalmazza ügyei vizsgálatakor.⁸⁰ Ez ugyanaz a módszer, amelyre a magyar társszervezet is támaszkodik évtizedek óta: „Az Alkotmánybíróság állandó gyakorlata szerint az alapjogot korlátozó szabályozás akkor alkotmányos, ha alkalmas valamely legitim jogalkotói cél elérésére, továbbá megfelel a szükségesség és arányosság követelményeinek” [39/2007. (VI. 20.) AB határozat]. Mint arról részletesebben is szó lesz, a koreai Alkotmánybíróság a valósnév-ügyben háromlépcsős alapjogi vizsgálatot végzett. A teszt elemei:

⁷⁷ L. pl. Tom GINSBURG: *Judicial Review in New Democracies: Constitutional Courts in Asian Cases*. Cambridge, Cambridge University Press, 2003. 206–207.

⁷⁸ Gavin HEALY: Judicial Activism in the New Constitutional Court of Korea Note. 14 *Columbia Journal of Asian Law* (2000) 230–232.

⁷⁹ Graham GREENLEAF: *Asian Data Privacy Laws: Trade & Human Rights Perspectives*. Oxford, Oxford University Press, 2014. 127–128.

⁸⁰ A teszt variációiról és problematikus voltáról magyar kontextusban I. BLUTMAN László: Az alapjogi teszt a nyelv fogságában. *Jogtudományi Közöny*, 2012/4., 145–156.

- Legitim-e a jogalkotó által elérni kívánt cél, és a létrejött szabályozás alkalmas eszköz-e a cél elérésére?
- A szabályozás a cél eléréséhez szükséges legkisebb mértékben korlátozza-e az alapjogokat?
- A szabályozás megfelelő egyensúlyt teremt-e a szemben álló érdekek között?

10. A beadványok

10.1. Alkotmányjogi panaszok

Az Alkotmánybíróság két indítvány nyomán hozta meg egyesített döntését, és már 2010. július 8-án szóbeli meghallgatást tartott az indítványozók és a KCC részvételével.⁸¹

A 2010Hun-Ma47 sorszámú ügy három magánszemély 2010. január 25-ei indítványára indult. A magánszemélyek panaszának lényege: 2009 decemberében és 2010 januárjában három weboldalon – <http://kr.youtube.com>, <http://ohmynews.com> és <http://ytn.co.kr> – anonim módon kívántak hozzászólásokat elhelyezni, erre azonban a valósnév-szabályozás miatt nem volt lehetőségük. Az indítvány szerint a valósnév-rendszer „előzetes cenzurális mechanizmust” vezetett be. Az indítványozók szerint

- a korlátozás a szükségesnél nagyobb mértékű, sérti az anonim véleménynyilvánításhoz fűződő alapvető jogot;
- a magánszféra háborítatlanságához (*privacy*) és az információs önrendelkezéshez való jogot sérti, hogy a felhasználóknak meg kell adniuk nevüket és személyi számukat;
- az egyenlő bánásmóddhoz való alapvető jogba ütközik, hogy azokra, akik internetes felületen akarnak véleményt nyilvánítani, más előírások vonatkoznak, mint azokra, akik más médiumot vesznek igénybe. (E jog az alkotmány preambulumban szerepel nevesítve.)

2010Hun-Ma252 sorszámú a <http://www.mediatoday.co.kr> címen portált működtető Media Today panaszát iktatták. A cég 2010 februárjában értesülhetett arról, hogy mivel a szabályozásban rögzített számú látogató keresi fel weboldalát, 2010. április 1-jétől csak azonosított felhasználók hozzászólásait jelenítheti meg. (A KCC évente egyszer frissítette a szabályozás hatálya alá tartozó weboldalak listáját; a látogatottságra vonatkozó becsléseket három kutatócég jelentéseire alapozták.) Az április 20-ai indítvány a magánszemélyekéhez hasonlóan azt fogalmazta meg, hogy a szabályozás a szükségesnél szélesebb körű, hátrányosan érinti a felhasználók névtelen szóláshoz való jogát – ezáltal a Media Today sajtószabadsághoz fűződő jogát is sérti, mivel a portál a felhasználók nézeteinek „szabad és gátaktól mentes” közlésére támaszkodva vesz részt a vélemények kialakításában és terjesztésében.

A cég indítványában az is szerepelt, hogy a rendelkezéseknek az érintett szolgáltatók csak akkor tudnak megfelelni, ha túlzott költségráfordítást igénylő azonosítási folyamatokat alakítanak ki. Ugyancsak anyagi következménye van annak is, hogy a hozzászólásokat író felhasználók száma a szabályozás bevezetése óta a rendszer kényelmetlen volta miatt csökkent, így a bevéte-

⁸¹ LEITNER i. m. (13. lj.) 63.

lek is visszaestek. A Media Today szerint mindez sérti a cég ahhoz fűződő jogát, hogy saját maga döntsön arról, mivel, milyen üzlettel kíván foglalkozni. (Ez utóbbi jogot az állam polgárai számára az alkotmány 15. cikke garantálja.)

Mindkét indítvány alkotmányellenesként kifogásolta a hálózati törvény 44-5. cikk 1. bekezdésének 2. albekezdését, valamint a törvény végrehajtásáról szóló elnöki rendelet 29. szakaszát és 30. cikkének 1. bekezdését. A Media Today a törvény 44-5. cikkének 2. bekezdését és a 76. cikk 1. bekezdésének 6. albekezdését is kifogásolta – ezek a helyek írták elő, hogy milyen szankciók alkalmazhatók, ha egy szolgáltató nem tesz eleget az azonosításra vonatkozó kötelezettségének. Az Alkotmánybíróság ez utóbbiakat azonban végül nem vonta be a vizsgálatba, mivel az indítványozóra még nem alkalmazták őket, az indítvány pedig nem érvelt amellett, hogy a rendelkezések önmagukban alkotmányellenesek lennének.

10.2. A KCC álláspontja

Az ügyben érdekelt félként fogalmazhatta meg álláspontját a valósnev-rendszert felügyelő és adminisztráló KCC. Az állami szerv gyakorlatilag megismételte azokat az érveket, amelyekkel az Alkotmánybíróság 2010-ben a kampányidőszakra szóló azonosítás alkotmányosságát indokolta.⁸² Eszerint a szabályozással megteremtett korlátozás arányos az elérni kívánt céllal, amely nem más, mint a „felelősebb”, „biztonságosabb és egészségesebb” internetes vitakultúra kialakítása. Mivel a hozzászólások szerzőit csak a háttérben azonosítják, valódi nevük, más adataik nyilvánosan nem jelennek meg, a KCC szerint a névtelen véleménynyilvánítás joga nem sérül.

A KCC úgy érvelt, hogy mivel az azonosítás csak akkor válik szükségessé-kötelezővé, ha az adott felhasználó elhatározza, hogy hozzászólást ír valamely érintett nyilvános fórumon, e körben a *privacy* védelmét indokolatlan felvetni. A szabályozás célja a felhasználók személyazonosságának verifikálása, nem pedig az adatgyűjtés, ezért a KCC szerint az információs önrendelkezés joga sem sérülhetett. (Az Alkotmánybíróság összefoglalójából nem derül ki, hogy a KCC reagált-e az indítványozók egzotikusabb jogi ötleteire, az esélyegyenlőség és a szabad 'pályaválasztás' jogának sérelmét megfogalmazó felvetésekre.)

11. Az alapjogi teszt

11.1. A korlátozott jogok meghatározása

Az Alkotmánybíróság határozatában az indítványokban hivatkozott jogok közül csak néhányra összpontosított. Ezzel azonban a legtöbb tekintetben nem elvetette az indítványozók álláspontját, hanem átstrukturálta, egyszerűsítette az általuk felvetetteket.

⁸² L. *Decisions of the Constitutional Court Korea* (17. lj.).

A határozat szerint az indítványozó médiacég esetében alappal vetődhet fel, hogy a felhasználók azonosítására vonatkozó kötelezettség, annak költségeire tekintettel, korlátozza az üzleti tevékenység szabadságát, az ügy szempontjából azonban fontosabb a sajtószabadság joga, amely komolyabb sérelmet is szenvedett a szabályozás következtében. Mivel a sajtószabadság korlátozása egyértelműen és közvetlenül a felhasználók véleményszabadságának korlátozása következtében állt elő, az Alkotmánybíróság ez utóbbira fókuszálva építette fel érvelését.

Az ügyben meghatározó másik jog az Alkotmánybíróság szerint az információs önrendelkezésé. A felhasználók azonosítására szolgáló információk értelemszerűen személyes adatok, így bármilyen vizsgálatuk, gyűjtésük, tárolásuk, feldolgozásuk vagy felhasználásuk korlátozza az adatalany önrendelkezési jogát.

A felhasználói *privacy* sérelmét az Alkotmánybíróság nem tekintette külön kezelendőnek. Az információs önrendelkezés joga nem más, mint a *privacy* egy konkrét formája, így az előbbi vizsgálva az is kiderül, hogy az utóbbi indokolatlan sérelmet szenved-e. Nem tartott szükségesnek külön mérlegelést az Alkotmánybíróság abban a magánszemélyek indítványában felvetett kérdésben sem, hogy a valósnév-előírás következtében sérült-e a felhasználók egyenlő bánásmódhoz való joga. A testület szerint a tény, hogy a felhasználók az interneten más (szigorúbb) feltételekkel nyilváníthatják ki véleményüket, mint más médiában, a véleménynyilvánítás szabadságának korlátozásából következő, járulékos tényező.

Az Alkotmánybíróság elvetette ugyanakkor a magánszemélyek indítványának azt a tézisé, miszerint a valósnév-rendszer az alkotmány által *expressis verbis* tiltott előzetes cenzúrát valósít meg. A testület itt kiemelte: a rendszer a tartalom alapján nem tesz különbséget a különféle közlések között, nem írja elő a szolgáltatóknak a felhasználói tartalmak törlését, nincsen benne állami szereplő, amely a véleményeket ellenőrizné, válogatná vagy letiltaná.

Az Alkotmánybíróság az érintett jogok tárgyalását zárva megállapította: az ügy alapkérdése az, hogy a felhasználók véleménynyilvánítási szabadságának, a szolgáltatók sajtószabadságának, illetve az érintettek információs önrendelkezési jogának a valósnév-szabályozás által megvalósított korlátozása aránytalannak és túlzó mértékűnek minősül-e.

11.2. A szabályozási cél legitimitása és az eszköz alkalmassága

Az Alkotmánybíróság rögzítette, hogy az internet sebes, széles körű terjedése nyomán a hálózaton közzétett információk gyorsan találnak közönséget, és jelentős hatást fejtenek ki. Ezzel együtt járnak olyan „nem kívánt jelenségek”, mint a durva nyelvhasználat, a defamáció vagy a jogsértő tartalmak terjedése – amelyek mind összefüggnek az internet ‘anonim jellegével’. (Mint oly gyakran, anonimitás alatt itt sem valódi névtelenséget kell érteni, sokkal inkább álnévvel ellátott közlésekről van szó, amelyek valódi szerzői csak több-kevesebb erőfeszítés árán, illetve egyáltalán nem azonosíthatók.⁸³)

⁸³ L. pl. A. Michael FROMKIN: *Anonymity and its Enmities*. Rochester, Social Science Research Network, 1995. 2–7.

A valósnev-rendszer bevezetésének célja ez utóbbi jelenségek visszaszorítása, megelőzése. Az Alkotmánybíróság összefoglalója szerint a jogalkotói logika a következő volt: a személyazonosság kötelező igazolása révén a felhasználók annak tudatában folytatják a kommunikációt, hogy azonosíthatók, így a büntetőjog eszközeivel felelősségre vonhatók, illetve polgári jogi eljárásban kártérítésre kötelezhetők. Ennek következtében a felhasználók óvatosabban fogalmazzák meg közléseiket, és nem tesznek közzé jogsértő tartalmakat. Ha mégis megtörténik a jogsértés, az elszenvadó fél egyszerűen követelhet kompenzációt, hiszen a szerző személyazonosságára vonatkozó adatok rendelkezésre állnak.

Az Alkotmánybíróság úgy vélte, hogy a „felelős közvitát” szolgáló „egészségesebb internet-kultúra” megteremtése legitim jogalkotói cél. E kontroverziálisnak nehezen minősíthető megállapítás mellett azt is leszögezte, hogy az adott szabályozás alkalmas eszköz a cél elérésére. Látni fogjuk, hogy a gyakorlat ezt valójában nem igazolta, illetve azt is, hogy ezzel az Alkotmánybíróság nagyon is tisztában volt, sőt beépítette érvelésébe (lásd a 11.4. pontot). A valósnev-rendszer legfeljebb feltételesen tekinthető a megfogalmazott cél elérésére alkalmas eszköznek, vagyis *ha* ténylegesen fennáll a leírt összefüggés a könnyű azonosíthatóság és a felelős internetes kommunikáció között, *akkor* várható, hogy a rendszer működése visszafogottabb hozzászólás-kultúrát eredményez.

11.3. A szükséges legkisebb mértékű jogkorlátozás

Az Alkotmánybíróság egyértelművé tette, hogy a szabályozás az alapjogi teszt második lépcsőjénél elbukott. A testület leszögezte, hogy a legitim jogalkotói célokat a felhasználók véleménynyilvánítási és információs önrendelkezési jogát nem sértő, más módon is meg lehet valósítani. A valósnev-szabályozás bevezetése előtt is létezett jogi-bűnüldözői eszközök megfelelő alkalmazásával a kívánatos elrettentés (amely ugyebár a felhasználói viselkedés pozitív változását idézné elő) is hatékonyabban valósulna meg, mint a kötelező azonosítás által.

Miről van szó? A károkozó tartalmak szerzőivel szembeni jogi fellépéshez szükséges azonosításra felhasználható a szolgáltató által naplózott IP-cím vagy más hasonló nyom. Az Alkotmánybíróság felhívja a figyelmet egy könnyen belátható, de gyakran figyelmen kívül hagyott tényre is: a jogsértő cselekmények elkövetői gyakran bizony jogsértő eszközöket is alkalmaznak annak érdekében, hogy kilétüket elfedjék. (Itt nem egyszerűen elméleti lehetőségről van szó: 2008 szeptemberében a koreai információbiztonsági ügynökség szakemberei egyszerű Google-kereséssel több mint százezer ingyen megszerezhető, érvényes személyi számot találtak az interneten.)⁸⁴ Így igaz, hogy aki nem a saját számítógépét használja a jogsértés elkövetéséhez, az IP-cím alapján nem lesz azonosítható, hasonló lehetőség azonban a valósnev-rendszerben is fennáll, amennyiben a jogsértő fél más személy adataival lép be és/vagy regisztrál. Az Alkotmánybíróság szerint ilyen esetekben a rendelkezésre álló, szokásos nyomozati technikák segítségével deríthető ki, hogy ki követte el a jogsértést.

⁸⁴ LEITNER i. m. (10. lj.) 101., 103. jegyzet

Az Alkotmánybíróság szerint – az elrettentéshez hasonlóan – a jogsérelmek orvoslására is megvoltak a megfelelő eszközök a jogszabályokban a valósnev-rendszer bevezetése előtt is. A hálózati törvény alapján a szolgáltatók a kifogásolt felhasználói tartalmakat eltávolíthatták vagy elérhetetlenné teheték (44-2. cikk 1. és 2. bekezdése), illetve a jogsértő kommunikáció közlését megtagadhatták, megszüntethették vagy korlátozhatták (44-7. cikk 2. és 3. bekezdése).

A valósnev-rendszer az Alkotmánybíróság szerint azért sem felel meg az alapjogi mércének, mert a jogalkotói cél eléréséhez feltétlenül szükségesnél szélesebb körökre vonatkozik. Nem lehet indokolt a felhasználói tartalmak jellegének megváltoztatása érdekében olyan szabályozás, amely – a törvény betűje szerint – az ‘üzenőfalak’ minden felhasználóját érinti, tehát azokat is, akik csak olvasni akarják a hozzászólásokat, nem írnak ilyeneket. Az Alkotmánybíróság jelezte: tudomással bír arról, hogy a KCC a felhasználókra vonatkozó előírást szűken értelmezi, és csak a hozzászólások szerzőire nézve követeli meg az azonosítást, ez azonban éppen arra világít rá, hogy a szabályozás túlzottan széles körű.

Az Alkotmánybíróság ugyancsak súlyosan problematikusnak találta a szabályozás hatálya alá tartozó szolgáltatók meghatározására vonatkozó előírásokat. Mint a testület kifejtette, nem világos, a KCC hogyan veszi számításba a külföldről érkező felhasználókat, legyenek azok koreaiak vagy sem. Összességében sem találták átláthatónak, precíznek a látogatószámok megállapítására alkalmazott módszertant. Az Alkotmánybíróság szerint ez azt mutatta, hogy a szabályozás nem vette kellőképpen figyelembe az internet jellegzetességeit, miközben a jogalkalmazó számára az önkényes értelmezésnek is teret adó mozgásteret biztosított.

A testület kifogásolta azt a már említett tény is, hogy a szabályozás a felhasználói tartalom eltűnésétől számított hat hónapos határidővel gyakorlatilag az idők végezetéig tartó személyes adat-kezelést írt elő a szolgáltatók számára. Ez – a jogalkotói céltól függetlenül – növeli az adatlopások, visszaélések kockázatát.

Az Alkotmánybíróság aláhúzta: a szabályozás, annak érdekében, hogy az esetleges jogsérelmek elkövetői kényelmesen azonosíthatók legyenek, minden állampolgárt potenciális elkövetőként kezel. A testület összefoglalóan megállapította, hogy a szabályozás nem felel meg a mércének, nem a lehető legcsekélyebb mértékű beavatkozással valósítja meg a jogalkotói célt.

11.4. Jogok és érdekek egyensúlya

Az Alkotmánybíróság négy aspektust vonultatott fel a célként hivatkozott, illetve a korlátozóakkal érintett érdekek és jogok egyensúlyát, a szabályozás arányosságát értékelve.

11.4.1. A közérdek érvényesülése

Itt tárgyalta a testület azt a kérdést, hogy a jogalkotó által kialakított rendszer a valóságban hozzájárult-e megfogalmazott céljai megvalósulásához. (Ez tehát elkülönül attól a fentebb már ismertett, mondjuk így, teoretikus kérdéstől, hogy a szabályozás alkalmas-e célja elérésére.) Az Alkotmánybíróság hangsúlyozta, hogy ‘szokatlan’, más országokban ismeretlen szabályozási megoldásról van szó, ami az internet, az összekapcsolt hálózatok világában azt jelenti, hogy a valósnev-rendszer alól könnyen ki tudják vonni magukat a felhasználók. A szabályozás így leg-

feljebb a jelszavak szintjén szolgálja a megcélzott közérdeket, és alkalmazásával szemben felvetődik, hogy nehézkes, önkényes, illetve diszkriminatív, miközben hozzájárul ahhoz, hogy a koreai internetezők a helyi szolgáltatások helyett külföldieket vegyenek igénybe.

Az Alkotmánybíróság arra is kitért, hogy a KCC által benyújtott kutatási adatok maguk sem igazolják, hogy a szabályozásnak köszönhetően érdemben csökkent volna a sértő, rágalma-zó, becsületsértő felhasználói hozzászólások mennyisége Koreában (lásd a 8. pontot). A demokrácia alapértékének számító véleménynyilvánítási szabadság előzetes korlátozása mindezek fényében nem igazolható.

11.4.2. A névtelen véleménynyilvánítás szabadsága

Különösen figyelemre méltó az arányossági tesztben vizsgált második aspektus: az Alkotmánybíróság itt kifejezetten a névtelen véleménynyilvánítás szabadságának a szabályozással megvalósuló korlátozását elemezte és találta túlzottnak. A testület kiemelte: a névtelen véleménynyilvánítás ad lehetőséget arra, hogy olyan elképzelések és a mellettük szóló érvek is kifejezésre jussanak, amelyek elhallgattatása érdekében explicit vagy implicit nyomás van jelen. A névtelen véleménynyilvánítás elősegíti a társadalomban és az államban jelen levő többségi vélemények kritizálását, így hozzájárul ahhoz, hogy azok nézeteit is tükrözzék az állam döntései, akik nem rendelkeznek társadalmi vagy politikai hatalommal. A névtelen véleménynyilvánítás szabadsága minderre tekintettel a véleménynyilvánítási szabadság szerves és nélkülözhetetlen eleme.

Az Alkotmánybíróság szerint a névtelen véleménynyilvánítás, különösen az internetes információáramlás gyorsaságával és interaktivitásával párosulva, emellett képes leküzdeni az *offline* világ gazdasági és politikai hatalom meghatározta hierarchikus struktúrája által támasztott akadályokat. A demokrácia fejlődését szolgálja, ha a közvélemény kialakításában egyként vehetnek részt a különböző társadalmi rétegekhez tartozó polgárok. Jelen vannak a névtelen véleménynyilvánítás nem kívánt hatásaira vonatkozó aggályok, annak mégis komoly védelemben kell részesülnie, mivel fontos alkotmányos értéket képvisel.

A valósnév-rendszerrel megvalósuló korlátozás az Alkotmánybíróság szerint azért is túlzott, mert a felhasználóknak mindenkor és minden nagyobb weboldalon azonosítaniuk kell magukat. Mivel a felhasználók számára nem egyértelmű, hogy mi tiltott és mi nem, ha meg kell adniuk a nevüket és a személyi számukat, az adminisztratív és büntetőjogi következményektől való félelmükben nagy valószínűséggel leszoknak a hozzászólások írásáról. A testület szerint az internetes kommunikáció lehetőségeivel visszaélő kisebbség léte nem elegendő ok arra, hogy a túlnyomó többség jogszerű véleménynyilvánítását korlátozza a jog. Nem elfogadható az sem, hogy azokat, akik nem rendelkeznek koreai személyi számmal, a rendszer a gyakorlatban – mivel a hitelminősítőkre támaszkodik – teljes mértékben megfosztja a véleménynyilvánítás jogának gyakorlásától.

11.4.3. Az egyes platformtípusok megkülönböztetése

Az Alkotmánybíróság – igen előrelátónak tekinthető módon – felhívta a figyelmet arra is, hogy a felhasználók korántsem csak a szabályozás által érintett hírportálokon helyeznek el tartalmakat: egyre nagyobb a mobil hozzáférésű közösségi hálózatok jelentősége. A szabályozási cél,

vagyis az egészséges internetkultúra kialakulása nem valósítható meg az internet egy korlátozott részén. A valósnév-azonosításra kötelezett portálok sajtószabadsághoz való jogát jelentős mértékben sérti, hogy olyan szabályokat kell betartaniuk, amelyek másokat nem érintenek.

11.4.4. Adatvédelem

A tény, hogy a szabályozás nagy mennyiségű személyes adat hosszú távú kezelésére kötelezi a szolgáltatókat, kockázatos, mert adatlopásokat, visszaéléseket tehet lehetővé. A bűnüldöző szervek által bekérhető adatok köre és azonnali rendelkezésre állása annak veszélyét hozza magával, hogy az adatkezelés céljától eltérően is felhasználják őket. Az Alkotmánybíróság szerint egyértelmű, hogy a rendszer jelentős mértékben korlátozza a felhasználók információs önrendelkezési jogát.

Az Alkotmánybíróság szerint tehát a szabályozás nem teljesítette a versengő érdekek és jogok kiegyensúlyozásának követelményét. A kifejezés szabadságának gyakorlására általánosan „dermesztő” hatást gyakorolt, visszafogta az alkotmányos védelmet élvező véleménynyilvánítást, illetve a közvélemény szabad alakulását, amely pedig a demokrácia lényegéhez tartozik.

11.5. A határozat

Az Alkotmánybíróság egyhangú döntéssel mondta ki a vizsgált jogszabályok (lásd a 10.1. pont alatt) alkotmányellenességét. A testület megállapította, hogy a valósnév-rendszer normasértő módon korlátozza az indítványozó magánszemélyek véleménynyilvánítási és információs önrendelkezési jogát, illetve az indítványozó jogi személy sajtószabadsághoz való jogát.

12. Kitekintés

A Koreai Köztársaságról a tárgyalt időszakban rutinszerűen állapították meg politikusok, elemzők és újságírók, hogy „összekapcsoltságban”, „behálózottságban”, a társadalom infokommunikációs áthatottságában a világ élvonalában jár vagy éppen világelső.⁸⁵ (Ebben az azóta eltelt évek sem hoztak változást: az Egyesült Nemzetek Szervezete mellett működő Nemzetközi Távközlési Egyesület 2017-es, a világ országait infokommunikációs fejlettség szerint rangsoroló listáján Dél-Korea a második helyet foglalja el.)⁸⁶ A valósnév-rendszer bevezetése, alkotmányossági vizsgálata és bukása is értelmezhető akként, hogy megelőzte a világ többi részét. Több demokráci-

⁸⁵ L. pl. Andrei LANKOV: How Korea Has Become World's Most Wired Country. *The Korea Times*, 2011. január 30., http://www.koreatimes.co.kr/www/news/special/2012/05/113_80600.html

⁸⁶ 2017 *Global ICT Development Index*. Genf, International Telecommunication Union (ITU), 2017. (Izland az 1. helyezett; Magyarország a 48.)

kus országban – paradoxnak vagy éppen az infokommunikációs fejlődésben való lemaradásból logikusan következőnek tekinthető módon – éppen abban az időszakban erősödtek meg az interneten kommunikáló felhasználók kötelező azonosítását felvető hangok, amikor Korea lezárta a saját kísérletét. (A Kínai Népköztársaság ugyanebben az időszakban építette ki a maga, részben más struktúrájú, részben azonban explicit módokon is a koreai példára hivatkozó valósnév-rendszerét.⁸⁷ E párhuzamosság elemzésére sajnos a jelen tanulmány keretei között nincsen lehetőség.)⁸⁸

Néhány hónappal a koreai Alkotmánybíróság döntésének megszületése előtt az Egyesült Államokban New York állam képviselőháza és szenátusa elé került egy olyan jogszabálytervezet (A.8688 és S.6779 számokon), amely minden állampolgár jogává tette volna, hogy megtudja: ki áll egy-egy 'névtelen' internetes hozzászólás mögött.⁸⁹ A javaslat elindítója Dean Murray képviselő volt, akit 2010-ben névtelen internetezők vádoltak meg azzal, hogy erőszakoskodott a feleségével és a fiával. Elképzelése szerint a hozzászólásokra lehetőséget biztosító szolgáltatóknak az érintettek felszólítására törölniük kellett volna a jogsértő hozzászólásokat – kivéve, ha a valós szerző úgy döntött volna, hogy névvel vállalja közlését, egyben IP-címmel és lakcímmel is azonosítja magát. (Mivel nem részletesen kidolgozott jogszabálytervezetről volt szó, nem ítélték meg, hogy az elképzelt rendszer pontosan mennyire esett volna egybe a 2013-as brit defamációs törvény [Defamation Act] 5. paragrafusával létrehozott, hasonló elvre épülő rendszerrel.)⁹⁰ A javaslat szenátusbeli szponzora, Thomas O'Mara azt nyilatkozta, hogy valószínűleg bírságot kapnának azok a szolgáltatók, amelyek nem tesznek eleget az előírásoknak.⁹¹

A javaslat arra az amerikai sajátosságának minősíthető jogi helyzetre reagált, amelyben a közvetítő szolgáltatók semmilyen jogi felelősséget nem viselnek a felhasználóik által elhelyezett, személyiségi jogot sértő közlésekért. A tisztességes kommunikációról szóló szövetségi törvény (Communications Decency Act) ezt megalapozó 230-as szakasza éppen ezért hosszú ideje bírálatok kereszttüzében áll.⁹² Az viszont amerikai alkotmányos kontextusban *prima facie* nyilvánvaló volt, hogy a New York-i javaslat nem állja ki a szólás- és sajtószabadságot oltalmazó Első Alkotmánykiegészítéssel való összevetés próbáját. Tim Wu, a Columbia Egyetem jogász-professzora a brit *The Guardian*nek nyilatkozva azt mondta: „Sok jó érvet fel lehet hozni a

⁸⁷ Gong WEN: Are We Ready for Real Name Registration? *China.org.cn*, 2012. január 7., http://www.china.org.cn/opinion/2012-01/07/content_24340843.htm

⁸⁸ Továbbiakhoz l. pl. Jyh-An LEE – Ching-Yi LIU: Real-Name Registration Rules and the Fading Digital Anonymity in China. 25 *Washington International Law Journal* (2016) 1–34.

⁸⁹ A szenátusi javaslat szövege: <https://www.nysenate.gov/legislation/bills/2011/a8688/amendment/original>. A képviselőházban benyújtott szöveg ugyanez volt: http://assembly.state.ny.us/leg/?default_fld=&leg_video=&bn=506779&term=2011&Summary=Y&Actions=Y&Floor%26nbspVotes=Y&Text=Y

⁹⁰ NÁDORI Péter: Megoldás a komment-dilemmára? A 2013-as brit defamációs törvény 5. paragrafusa. In *Medias Res*, 2014/2., 349–352.

⁹¹ Steven NELSON: NY Republicans Propose 'Clearly Unconstitutional' Ban on Anonymous Online Comments. *The Daily Caller*, 2012. május 23., <https://dailycaller.com/2012/05/23/ny-republicans-propose-unconstitutional-ban-on-anonymous-online-comments/>

⁹² Csak egyetlen példa: Joshua N. AZRIEL: Using Social Media as a Weapon to Harm Victims: Recent Court Cases Show a Need to Amend Section 230 of the Communications Decency Act. 15(1) *Journal of Internet Law* (2011) 3–10.

névtelen kommentek betiltása mellett, sok jó érvet fel lehet hozni a névtelen kommentek mellett is, az állami törvényhozás beavatkozása pedig furcsa és kissé nevetséges, kicsit gyagya.”⁹³ A törvényjavaslat egyik házbán sem jutott túl a bizottsági szakaszon.

Néhány hónappal a koreai Alkotmánybíróság döntésének megszületése után egy – kifejezetten provokatívnak szánt és szavazás előtt visszavont – módosító indítvány formájában a 2013-as brit defamációs törvény felsőházi vitájában is megfogalmazódott olyan javaslat, „amely egyszerűen megtiltotta volna az üzemeltetőknek, hogy nem azonosított forrásból származó tartalmakat bármely weboldalon megjelenítsenek. [...] Az indítványra, annak szonda jellegétől függetlenül, a jegyzőkönyvön is átsütő [méltatlankodással] reagált Lord Lester, aki elmondta, hogy a kínai internetszabályozás pontosan ilyen rendelkezést foglal magában, a célja pedig az, hogy az állam azonosítani, ezáltal üldözni tudja a hatalomgyakorlását bírálókat.”⁹⁴

Ugyanebben az időszakban ír parlamenti körökben is felmerült, hogy az internetezők által nyilvános kommunikációra használt platformokat új szabályozásnak kellene alávetni annak érdekében, hogy visszaszoruljanak az „aljas kommentek”.⁹⁵ Az erre vonatkozó elképzelések közvetlenül Shane McEntee országgyűlési képviselő, államtitkár egyes vélemények szerint internetes abúzusok okozta öngyilkossága után fogalmazódtak meg. Az ötlet ellenzői arra hívták fel a figyelmet, hogy az internetes véleménynyilvánításra eleve ugyanazok a polgári és büntető jogszabályok vonatkoznak, mint a nem internetesre.⁹⁶

Hasonló megfontolásokat tükröző javaslatokat akadémiai kontextusban is felvetettek: ezek szerint az internetes kommunikáció viszonyainak javulását a „nyomon követhető névtelenség” rendszere szolgálná a legjobban. Ebben a kommunikátorok szabadon választott képernyőneveket használhatnak, de a közvetítők a valóságos identitásukhoz, a javaslat szerint az IP-címekhez kapcsolva rögzítik ezeket (arról tehát nincsen szó, hogy a hozzászólások szerzőinek aktívan kellene azonosítaniuk magukat). A megoldást proponáló Danielle Keats Citron szerint „a nyomon követhető névtelenséggel nem adjuk fel a névtelen szólás iránti elkötelezettségünket, amennyiben a weboldalak üzemeltetői és az internetszolgáltatók megtagadják a posztoló személyazonosságának feltárását, hacsak bírósági végzés nem követeli. Ez megvédi azokat az egyéneket, akik számára az anonimitás a legfontosabb, amilyenek például a családon belüli erőszak áldozatai és a politikai disszidensek.” A megoldás eszerint „komolyan elriaszt a hamis pletykák terjesztésétől, és lehetővé teszi számunkra, hogy megtaláljuk és megbüntessük az ilyen pletykák forrását”.⁹⁷

⁹³ Amanda HOLPUCH: New York Lawmakers Propose Bill to Ban Anonymous Online Speech. *The Guardian*, 2012. május 23., <https://www.theguardian.com/technology/us-news-blog/2012/may/23/anonymous-comment-ban-new-york>

⁹⁴ NÁDORI i. m. (90. lj.) 344.

⁹⁵ Michael O'REGAN: Oireachtas Committee to Report to Rabbitte on Abuse of Social Media. *The Irish Times*, 2012. december 28., <https://www.irishtimes.com/news/oireachtas-committee-to-report-to-rabbitte-on-abuse-of-social-media-1.5119>

⁹⁶ Thomas J. MCINTYRE: Legislation Is Not the Answer to Abuse on Social Media. *IT Law in Ireland*, 2013. január 4., <http://www.tjmintyre.com/2013/01/legislation-is-not-answer-to-abuse-on.html>

⁹⁷ Danielle Keats CITRON: Cyber Civil Rights. 89 *Boston University Law Review* (2009) 123–124.

13. Tanulságok

A „nyomon követhető névtelenség”, ahogyan arra a koreai Alkotmánybíróság is utalt, a *de facto* norma a mai interneten.⁹⁸ A Citron által javasolt szabályozás a koreai valósnév-rendszerhez hasonlóan előírhatna szabványokat, kiküszöbölhetne bizonyos egerutakat (de nyilvánvalóan nem mindegyiket), és csökkenthetné az azonosítás költségeit. De semmi lényegit nem tenne hozzá a normasértők fellelésének és felelősségre vonásának működéséhez. Az alapvető helyzet ugyanaz maradna: ha a felperes és/vagy az állam allokalja a szükséges erőforrásokat, a legtöbb, de nem az összes elkövetőt felelősségre lehet vonni.

Maguk a törvények tükrözik, tisztázzák, megszilárdítják és alakítják a társadalom íratlan szabályait; a törvények betartását és betartatását általában és önmagában ‘társadalmi jónak’ tekintjük. A törvények végrehajtását akadályozó tényezők eltávolítása ennek megfelelően szükséges lehet ahhoz, hogy a bennük megnyilvánuló értékek érvényesüljenek. A koreai valósnév-szabályozáshoz hasonló elképzelések támogatói kimondatlanul vagy kimondva arra a feltételezésre építenek, hogy az elszámoltathatóság a jogi következmények fenyegetésének köszönhetően felelős magatartást eredményez. A megtorlás és a megelőzés ebben a gondolatkörben szorosan kapcsolódik az elrettentés fogalmához. A javaslat nyilvánvalóan azon az elgondoláson alapul, hogy ahogyan Eric Posner fogalmaz, „az emberek lopnak, hanyagul vezetnek, gyilkolnak, hazudoznak, kivéve, ha az állam törvényekkel elrettenti őket” ezekről a magatartásokról. (Az ilyen feltételezések alátámasztására megfogalmazott jogszociológiai és szociálpszichológiai okoskodások, illetve a bizonyítékként felhozott kísérleti eredmények erre való alkalmasságának kritikájára ebben a tanulmányban sajnos nincsen lehetőség.) Posner szerint a „világ ilyenét leírása részben igaz, de sokkal inkább hamis”, hiszen „a legtöbb ember a legtöbbször olyankor sem viselkedik antiszociálisan, amikor a törvény nincs jelen, vagy nem tudja hatását kifejteni.”⁹⁹ Úgy tűnik, ez fordítva is igaz: a normasértők az interneten sem egyszerűen azért követik el cselekményeiket, mert bíznak abban, hogy nem érik tetten, nem büntetik meg őket.

A névtelen szólás problematikájával a magyar Alkotmánybíróság is foglalkozott, amikor elutasította a Magyarországi Tartalomszolgáltatók Egyesülete alkotmányjogi panaszát [19/2014. (V. 30.) AB határozat]. A normakonformnak talált rendes bírósági ítélet szerint az indítványozó megsértette egy cég jó hírnévhez való jogát két, az egyesület blogján megjelent felhasználói hozzászólással.¹⁰⁰ A döntés előadó alkotmánybírója, Bragyova András – rendkívül rokonszenves és előremutató módon – hosszabb tanulmányban is kifejtette az elutasítás mögött húzódó megfontolásokat; írásában úgy foglalt állást, hogy „az anonim véleménynyilvánítás joga nem alkotmányos szabadságjog”, az ehhez fűzött jegyzetben pedig azt írta, hogy amikor a „dél-

⁹⁸ A. Michael FROMKIN: From Anonymity to Identification. *Journal of Self-Regulation and Regulation* 1 (2015) 123.

⁹⁹ Eric A. POSNER: *Law and Social Norms*. Cambridge, Harvard University Press, 2000. 4.

¹⁰⁰ L. KOLTAY András: Az Alkotmánybíróság határozata az internetes kommentek polgári jogi megítéléséről. *Jogesetek Magyarázata*, 2015/1., 9–22.; NÁDORI Péter: A tömeges szólás alapjogi megközelítései: az Emberi Jogok Európai Bírósága és a magyar Alkotmánybíróság kommentdöntése. In: KOLTAY András – TÖRÖK Bernát (szerk.): *Sajtószabadság és médiajog a 21. század elején 2*. Budapest, Wolters Kluwer, 2015. 287–320.

koreai alkotmánybíróság ismert határozatában [döntést hozott] az anonimitást tiltó törvényhelyük alkotmányellenességéről, érdemes megjegyezni, adatvédelmi érvek alapján tette ezt.”¹⁰¹

Mint fentebb kiderült, ez az interpretáció nem kellőképpen támasztható alá a koreai Alkotmánybíróság döntésének szövegével. A testület éppen hogy és kimondottan alkotmányos jogként kezelte az azonosítás nélküli véleménynyilvánítás szabadságát. Bragyova álláspontja, amely szerint a szólásszabadság csak azokat a véleményeket védi, amelyekről „tudjuk, kinek a véleménye”, nyilvánvalóan szöges ellentétben áll a koreai Alkotmánybíróságnak a most tárgyalt döntésben manifesztálódott megítélésével.

Azt is láthattuk azonban, hogy a koreai Alkotmánybíróság – természetesen – nem kezelte ezt a jogot korlátozhatatlanként. A testület az alapjogi vizsgálat klasszikus módszertanát alkalmazva *mérlegelt*, egyben visszaigazolta azokat az értékeléseket, amelyek szerint az sok esetben meghatározó szerepet játszik a Koreai Köztársaság kultúrájának és széles értelemben tekintett politikájának alakulásában.¹⁰² Abszolút értelemben nem zárta ki, hogy egy hasonló szabályozást alkotmányosnak minősítsen, ám ebben az esetben nem találta meggyőzőnek, hogy minden, az interneten megnyilvánulni kívánó koreai személyes adatainak az általa kifejtett véleményekhez való hozzáférése nem túl nagy ár, mert túlságosan bizonytalan az eredmény.

Leitner már hivatkozott, éles kritikája éppen ezt kéri számon a koreai Alkotmánybíróságon. Szerinte a döntés indokolása túlságosan is a gyakorlati szempontokra épít ahelyett, hogy azt emelné ki, egy ilyen szabályozás bármilyen megvalósítása összeegyeztethetetlen lenne az egymással összefüggő egyéni jogokkal, a véleménynyilvánítás szabadságával, a magánszféra sértetlenségével és a személyes autonómiával, az egyes individuumok jogi értelemben vett egyenlőségének elvével.¹⁰³

Az Alkotmánybíróság mérlegelésében tehát fontos – bár valószínűleg nem önmagában döntő (lásd a 11.3. pontot) – tényező volt, hogy nem látták igazolva: a rendszer kiváltja az elvárt hatásokat, vagyis tényleg biztonságos és egészséges lesz általa az internetes nyilvánosság. A gyakorlat nem bizonyította, hogy a büntethetőség egyszerűbbé tétele a nemkívánatos kommunikáció érdemi visszaszorulásához vezet, a súlyos bírságok, letöltendő szabadságvesztések fenyegetése sem tett csodát.¹⁰⁴ A számtalan alkalommal rutinszerűen hangoztatott feltételezést,¹⁰⁵ amely szerint az internetes nyilvánosság a szerzők számonkérhetőségének hiánya miatt olyan, amilyen, a demokratikus – bár azon belül igen szigorú – körülmények között eddig végrehajtott legnagyobb szabású kísérlet egyáltalán nem igazolta vissza.

¹⁰¹ BRAGYOVA András: Szólásszabadság és sajtószabadság az internetes kommentek példáján. In: FEJES Zsuzsanna – TÖRÖK Bernát (szerk.): *Suum Cuique: Ünnepi tanulmányok Paczoly Péter 60. születésnapja tiszteletére*. Szeged, Pólay Elemér Alapítvány, 2016. 484.

¹⁰² L. kifejtve Tom GINSBURG: The Constitutional Court and the Judicialization of Korean Politics. In: ANDREW HARDING – Penelope (Pip) NICHOLSON (szerk.): *New Courts in Asia*. Abingdon, Routledge, 2010. 145–157.

¹⁰³ LEITNER i. m. (65. lj.) 167–211., különösen 196–199.

¹⁰⁴ Han-soo LEE: Police Protect K-Pop Girl Group Apink after Death Threat. *The Korea Times*, 2017. június 15., http://www.koreatimes.co.kr/www/art/2017/10/682_231274.html

¹⁰⁵ L. egyetlen példaként: Anne APPLEBAUM: The Trolls Among Us. *Slate*, 2014. november 28., http://www.slate.com/articles/news_and_politics/foreigners/2014/11/internet_trolls_pose_a_threat_internet_commentators_shouldn_t_be_anonymous.html

Azonosnevűség és domainnevek

A névjogi igény szubszidiárius alkalmazása a német és az osztrák joggyakorlatban

SCHULTZ MÁRTON*

1. Bevezetés

A személyiség polgári jogi védelme elsősorban az emberhez kapcsolódó tulajdonságok, értékek védelmére koncentrál, ugyanakkor ennél szélesebb kört fog át, és részben a személy érdekkörébe tartozó más jogtárgyak oltalmának is teret enged. Ez esetkörhöz kapcsolódik, hogy a joggyakorlat pozicionálja a domainnevek bizonyos irányú védelmét és alanyi jogi jellegét a személyi jogon belül. A tanulmány célja, hogy az azonosnevűségből, a névbitorlásból eredő jogviták révén rámutassunk, hogy a domainnév, amely bizonyos tekintetben vagyoni értékkel is bír, a személyi szférába tartozó jogvédett jogosultság, alanyi jog, és esetleges megsértése esetén erősebb jogként funkcionálhat.

A domainnév jogalkatának körvonalazásaként egyrészt a német és osztrák jog megoldását mutatom be – amely a védjegybitorlás tényálláselemei hiányában névbitorlást állapít meg bizonyos esetekben –, másrészt a személyiségvédelem önálló, már védjegyjogtól független alkalmazását és annak nyomait a magyar bírói gyakorlatban. E két problémakör megértéséhez elengedhetetlen a domainnevek fogalma, funkciója, illetve ehhez kapcsolódó olyan járulékos elemek ismertetése, mint az alkalmazható jogkövetkezmények, illetve a joggyakorlat által alkalmazott nemzetközi kapcsoló szabályok. A tanulmány végül kitér a liechtensteini álláspontra is, amely a személyes viszonyok körében a domainnevet bizonyos esetekben a névtől függetlenül, önállóan oltalmazza személyiségi jogként.

2. A domainnév fogalmához

A domainnév (tartománynév) egy számítógép-azonosító számot (IP-cím) helyettesítő, felhasználóbarát egyedi név az interneten, amely lehetővé teszi az adott gép (és a rajta lévő honlap) hálózaton keresztüli azonosítását, megkülönböztetve az egyes számítógépeket egymástól.¹

* Doktorandusz, Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola. E-mail: schultzmarton@gmail.com

¹ ÍH2017. 11 (muszakieredertvizsgaszeged.hu); BDT2017. 33 (antikvarium.hu); Kúria Pfv. IV. 20.489/2011/3.

A Legfelsőbb Bíróság a domainnevet kezdetben úgy fogta fel, hogy az internetes szolgáltatások körében névhasználatot jelent, amely az elektronikus szolgáltatások körében azonosítja a szolgáltatást nyújtó természetes vagy jogi személyt, mert annak nevét és elérhetőségét (címét) egyaránt meghatározza.² Ezt az álláspontot számos más döntésben átvette a bírói gyakorlat,³ ez a fogalom meghatározás azonban csupán a névhasználati oldalról közelít, a domainnév jellegét általánosan nem világítja meg. Ebből következően a domainnév használata csak és kizárólag akkor jelent névhasználatot, ha természetes vagy jogi személy nevét vagy kereskedelmi nevét tartalmazza.⁴

A bírói gyakorlat ezután kezdte felfedezni azt, hogy a domainnév általánosan rendelkezik valamiféle megkülönböztető funkcióval – ennek alapján a Fővárosi Ítéltábla arra jutott, hogy a domainnév az internet világában egyfajta azonosításra és megkülönböztetésre szolgál, így valamilyen névhez, leginkább a kereskedelmi névhez állhat legközelebb.⁵ A domainnév tehát egy adott számítógép (tkp. IP-cím) és a mögötte levő tartalom megjelölésére szolgál. Más megjelölések esetén a megjelölés tárgya is más: védjegy esetén áruk és szolgáltatások, kereskedelmi név esetén áru, szolgáltatás, személy, üzlethelyiség stb. A domainnevek azonban alkalmasak arra, hogy minden más szóbeli megjelölésre vonatkoztatott jogtárgy tekintetében azok internetes platformon való megjelenését biztosítsák, vagy ettől függetlenül egy weboldalt azonosítsanak. Kiemelendő, hogy a tartománynevek nem minden tekintetben bírnak vagyoni értékkel, céljuk nem minden esetben kapcsolódik a kereskedelemhez, árukhoz, szolgáltatásokhoz, és a rajtuk fennálló érdek részben eszmei.⁶

3. A domainnév védelme

3.1. A domainnév védelmének tipikus jogalapjai

A joggyakorlat a megjelölésekkel kapcsolatos törvényi szabályozást lezártnak tekinti, és csak azon igények vonatkozásában vizsgálódik, amelyeknek pozitív jogi alapjuk van. Ez lényegében a védjegybitorlást, a jellegbitorlást és a névbitorlást jelenti, hiszen a gazdasági, társadalmi életben használt, kiforrott és megkülönböztető képességgel rendelkező megjelölések részesülnek jogi védelemben. A domainnév ezekhez képest újabb, és általában külön törvényi szabályozás sem vonatkozik rá az EU tagállamaiban,⁷ szemben a .eu legfelső szintű tartománnyal.⁸ Az összetéveszthetőség szempontjából tehát a domainnévre vonatkozóan elsősorban a bitorlási igények specialitása a döntő, mert az eset körülményei szempontjából egyes igények kieshetnek, és azt is tekintetbe kell venni, hogy a konkrét esetben milyen jogalapon lépnek fel az igény érvényesítésére.

² Legfelsőbb Bíróság, Pf. V. 22.818/2001.

³ BDT2008. 20 (rekviem.hu); BDT2008. 21 (hella.hu).

⁴ ÍH2017. 11 (muszakierdetvizsgaszeged.hu).

⁵ ÍH2011. 154 (biztositas.hu).

⁶ A védjeggyel való összehasonlításra l. Waddah AL-RAWASHDEDH: *Dispute Resolution Mechanisms and Trademark Cybersquatting*. Disszertáció, Szeged, 2017.

⁷ Schwimann/Kodek, ABGB4 Ia § 43 Rz 36.

⁸ 874/2004. EK rendelet.

Jóllehet gazdasági jelentőségüknél fogva azon esetek a legrelevánsabbak, amelyeknél szóvédjegy bitorlásáról beszélhetünk,⁹ a domainnév használata ezenkívül jellegbitorlást is megvalósíthat.¹⁰ A jellegbitorlás szempontjából domainnév az a név, amelynek használata alkalmas a versenytárs, illetve árujának felismerésére¹¹ – a jellegbitorlás tekintetében a versenytársi minőség lesz kiemelkedő jelentőségű. Ez lényegesen leszűkíti a bitorlási esetek körét, ugyanis domainnevek regisztrálása összetéveszthető kifejezések esetén sem feltétlenül csak versenytársakat illet meg. Annak ellenére, hogy azonos vásárlói kört céloznak meg, eltérő gazdasági tevékenységük miatt a reklámtevékenység terén nem minősülhetnek versenytársaknak olyan piaci szereplők, amelyek közül az egyik saját termékét reklámozza weboldalán, a másik pedig reklám közlétevéjeként az erre alkalmas eszközzel rendelkezik.¹² A domainnevek összetéveszthetősége szempontjából a Fővárosi Ítéltábla szerint azt kell vizsgálni, hogy a fogyasztók a domainnév alapján a versenytársat, illetve szolgáltatását szokták-e felismerni. Amennyiben az átlagos fogyasztó által megítélhető módon, azaz átlagos figyelem mellett a használt megnevezések egybevetése útján kialakuló összbenyomás alapján a domainnevek összetéveszthetők, a jellegbitorlás megvalósul.¹³

Névbitorlásról (szűk értelemben) akkor lehet szó, ha valaki más nevét vagy máséhoz hasonló nevet jogosulatlanul használ. A domainnév használata akkor névhasználat a névbitorlás szempontjából, ha valamely természetes személy nevét is tartalmazza.¹⁴ Más személy neve tekintetében a joggyakorlat elfogadja azt, hogy a családi név domainnévben önmagában való használata tényállásszerű, mert a családnév alapján az adott személyt a környezete a keresztnév hiányában is felismeri, illetve mert a vezetékneve alkalmas arra, hogy a felperest a társadalomban azonosítsa, a családhoz kötődését igazolja.¹⁵ A német joggyakorlat a felvett névnek (*Pseudonym*) hasonló védelmet biztosít, ha a használója nyilvánosan ismert, és őt ismerik fel róla (*Verkehrsgeltung*).¹⁶ A felvett név védelme Magyarországon is az anyakönyvezett névvel egy tekintet alá esik.¹⁷ Egy álláspont szerint az anyakönyvi névtől eltérő becenév tekintetében az a lényeges, hogy a kettő között legyen nyilvánvaló kapcsolat, a becenév az anyakönyvezett névből származzon,¹⁸ ugyanakkor az sem zárható ki, hogy ettől eltérő becenevet jegyezzenek be, hiszen a névválasztás szabadsága erre is lehetőséget kell adjon, a huzamos használattal megszerzett felvett név védelme erre is ki kell terjedjen.

⁹ Az osztrák jogalkalmazási gyakorlatban különösen ÖJZ2003, 128 (kinder.at).

¹⁰ BDT2012. 68 (szallasinfo.info).

¹¹ BDT2012. 69 (uzleticegudakozo.hu).

¹² ÍH2005. 160 (yachtmagazin.hu).

¹³ BDT2012. 68 (szallasinfo.info).

¹⁴ ÍH2017. 11 (muszakieredervizsgazeged.hu).

¹⁵ BDT2009. 22 (jakab.hu).

¹⁶ NJW2003, 2978 (maxem.de).

¹⁷ A magánszemélyek névkizárólagossághoz fűződő jogai érvényesülésének biztosítása tárgyában hozott 9/2000. (VI. 23.) elvi állásfoglalás, Tanácsadó Testület (4,9)–(4.10) bek.

¹⁸ VEREBICS János: A magánszemélyek névöltésének kérdései a hazai domainregisztráció újabb gyakorlatában. *Infokommunikáció és Jog*, 2017/1., 56.

3.2. A névbitorlás mint kereskedelmi név bitorlása

A kereskedelmi név az anyakönyvezett névtől, illetve a cégnévtől, tágabb értelemben a jogi személytől eltérően nem a jogalany lajstromozott neve, hanem egy huzamos és tartós használattal szerzett megjelölés, amely vonatkozhat a jogalanyra, annak szolgáltatására, üzletére is. A kereskedelmi név tehát olyan vagyoni értékkel bíró megjelölés, amely az üzleti életben való, huzamos ideig tartó rendszeres használattal keletkezik.¹⁹ A be nem jegyzett kereskedelmi név tehát a jogalany nevével független jogtárgy, amely a személyiségi jog részét képezi.

A Szegedi Ítéltábla egy személyiségvédelmi perben kifejezetten arra az álláspontra helyezkedett, hogy az árujelző, márkanev (a konkrét esetben üzletjelző) védelmére nem alkalmazhatók a névviselési jog megsértésével kapcsolatos rendelkezések, mert azok csupán a természetes vagy jogi személy (vagy más jogalany) nevének védelmére szorítkoznak.²⁰ Egy másik, közel ezzel egy időben hozott döntésben a természetes személy és a jogi személy cégnevével túl más, a személy azonosítására alkalmas megjelölést, elsősorban a kereskedelmi nevet is idevonta elvi szinten. A kereskedelmi név védelme a személyiségvédelmen belül főként akkor bír relevanciával, ha a speciálisabb jellegbitorlás többlettényállási eleme nem valósul meg, illetve nincsen más, speciálisabb igény (pl. bejegyzett cégnév esetén névbitorlás mint cégbitorlás).

A kereskedelmi név védelme a természetes személy és a jogi személy nevével, különösen a cégtől, abban különbözik, hogy nem lajstromozást igénylő, hanem használati jog, azaz huzamos és rendszeres használattal szerzi megkülönböztető képességét. A joggyakorlat ugyanakkor a névjog védelmét kiterjeszti a kereskedelmi névre, jóllehet az nem vagy nem feltétlenül a jogalanyt magát jelöli. A (be nem jegyzett) kereskedelmi név ebben a tekintetben tehát hasonlít a domainnévre, amely fantázianév esetében szintén nem a jogalanyt jelöli, hanem számítógépek internetes azonosítására szolgál. A domainnév ugyanakkor nem vonható teljesen a kereskedelmi név fogalmi hálója alá,²¹ ugyanis a kereskedelmi név védelme a gazdasági életre és a kereskedőkre koncentrál,²² a domainnév esetében viszont ez nem mindig áll fenn. Míg a kereskedelmi név esetében az alanyi jogi védelem a huzamos használattal keletkezik, addig a domainnevek esetében van lajstromozás. Mindkettőnél a megkülönböztető képesség vizsgálata a döntő, azonban a joggyakorlat, ha más igények tényállása nem valósul meg, elsősorban a kereskedelmi név jogosulatlan használatát vizsgálja a domainnév tekintetében is.

¹⁹ ÍH2017. 11 (muszakivizsgaszeged.hu).

²⁰ ÍH2017. 51 (régimódi).

²¹ Ezzel ellentétes véleményen van LONTAI Endre et al.: *Polgári Jog. Szerzői Jog és Iparjogvédelem*. Budapest, ELTE Eötvös, 2017. 365.

²² VEREBICS János: Kereskedelmi névoltalom és domain-regisztráció. *Gazdaság és Jog*, 2007/1., 20.

3.3. Az EU rendeletének analóg alkalmazása

A névbitorlás tekintetében a korábbi Polgári törvénykönyv, az 1959. évi IV. törvény csupán annyit mondott ki, hogy névbitorlást követ el az, aki más nevet vagy máséhoz hasonló nevet jogellenesen használ.²³ Az új Polgári törvénykönyv²⁴ a névbitorlás tényállását külön nem szabályozza. Az uniós felső szintű domain bevezetésére és funkcióira vonatkozó általános szabályokról, valamint a bejegyzésre irányadó elvekről szóló 874/2004/EK rendelet ennél konkrétabb körülményeket állapított meg a domainnév használatával és bejegyzésével kapcsolatos bitorlás körében. A rendelet tárgyi hatálya csak a .eu legfelső szintű tartománynévre terjed ki, így analóg módon alkalmazható, aminek szempontjából nem annak van jelentősége, hogy a rendelet közvetlenül alkalmazandó jogszabály,²⁵ hanem annak, hogy a névbitorláshoz képest speciális, mert annak feltételeit a domainnevekre vonatkoztatva értelmezi. Ennélfogva a rendelet alkalmazása a névbitorlás eurokonform értelmezésének a választását jelenti, amit a Szegedi Ítéltábla úgy fogalmazott meg, hogy nem alakulhat ki olyan jogértelmezés a .hu végződésű domainnevekre, amely ellentétes lenne az EK-rendeletben foglalt, a .eu végződésű domainnevekre vonatkozó szabályokkal.²⁶ A rendelet alkalmazása több bírósági döntésben megtalálható,²⁷ és már csak azért is segítséget nyújt, mert a nemzeti jogokban a domainnév védelmének részletes szabályozása elmaradt.

3.4. A nemzetközi kapcsoló szabály kérdésköre

A domainnév jogellenes használatának kérdésköre, ha a tényállás valamilyen határon átnyúló elemmel bír, általában annak az igénynek a kapcsoló szabályához igazodik, amelyiket a fél érvényesíteni kívánja. Ez a legtöbb esetben a védjegybitorlást jelenti. A Szegedi Ítéltábla egy közösségi védjegy (konkrétan a „Facebook” szövédjegy) bitorlása körüli vitában²⁸ az iparjogvédelmi jogok megadására, terjedelmére és megszűnésére alkalmazandó kapcsoló szabályt vette alapul.²⁹ A névbitorlás tekintetében ugyanis, lévén más igény, a vizsgálatot a kapcsoló szabály vonatkozásában is újra el kell végezni,³⁰ ami ebben a tekintetben a személyiségi jogi kapcsoló szabályára kellett volna hogy mutasson. A személyiségi jogok megsértéséből származó igényekre pedig

²³ 1959. évi IV. törvény 77. § (4) bek.

²⁴ 2013. évi V. törvény a Polgári törvénykönyvről, a továbbiakban: Ptk.

²⁵ Ezzel ellentétes a BDT2008. 21 (hella.hu).

²⁶ ÍH2009. 111 (vedjegy.hu).

²⁷ ÍH2005. 160 (yachtmagazin.hu); BDT2008. 20 (rekviem.hu); BDT2008. 21 (hella.hu); ÍH2009. 111 (vedjegy.hu).

²⁸ ÍH2014. 58 (facebook.hu).

²⁹ 1979. évi 13. tvr. 62/A. §f) pontja.

³⁰ Ha több igény van, az igényeket külön kell vizsgálni, tényálláslemeiket egymástól el kell határolni és bizonyos logikai szempontok szerint elemezni – természetesen azzal, hogy a bíróság indokolási kötelezettsége nem terjed ki minden lényegtelen eredmény ismertetésére, csupán egy jogi értékelés és indokolás bemutatására. Ehhez l. Jörg FRITZSCHE: *Fälle zum BGB Allgemeiner Teil*. München, C. H. Beck, 2014.

a jogsértés helyén és idején irányadó jogot kell alkalmazni.³¹ A kérdés tehát nem az, hogy a domainnév jogellenes használatának vizsgálata esetén a védjegyjogra vonatkozó kapcsolószabály a domainvitában alkalmazható-e azon okból, hogy a domainnév regisztrációja és használata a védjegyhez hasonló lajstromozást igénylő jog, hanem az, hogy ha a védjegybitorlás nem áll meg, és mögöttesen a névviselési jog megsértését vizsgáljuk, akkor mennyiben lesz releváns az iparjogvédelmi kapcsoló szabály. A Szegedi Ítéltábla ugyanis névjogi igénynél is ezt alkalmazta, újra, külön nem tért ki rá, nem vizsgálta meg, és tulajdonképpen egyfajta védjegyjogi analógiát alkalmazott a kapcsoló szabály tekintetében.³² E jogalkalmazási megoldás azon álláspontunkat támasztja alá, hogy a név tárgyiasulása, illetve a névként funkcionáló megjelölések névjogi védelme a név személyiségi jogi védelmétől eltérő tartalmú névhasználati jogosultság,³³ másrészt, meglátásom szerint, a tárgyiasult személyiségi jegyek egyfajta szellemi alkotás (tkp. önállóan vagyoni immateriális jogi) karakterrel bírnak, ami ez iparjogvédelmi szabály alkalmazását esetleg lehetővé teszi.³⁴

3.5. A jogkövetkezmény problematikája

A Fővárosi Ítéltábla kifejtette, hogy a bíróságnak nincsen jogi lehetősége arra, hogy a domainnév-regisztrációnál a jogsértés megállapításán túl további kötelező regisztrációval vagy nyilvántartással kapcsolatos közvetlen rendelkezéseket tegyen személyiségi jogi perben.³⁵ A domainnév jogosultsra való átruházását bíróság nem rendelheti el, ami lényegében a Ptk.-ból következik, hiszen a személyiségi jog megsértése esetén alkalmazandó jogkövetkezménynek között az átruházás nem szerepel.

Egy jellegbitorlási ügyben a bíróság többek között megállapította a jogsértést, abbahagyásra kötelezte és eltiltotta a felet a perbeli domainnév használatától.³⁶ Más esetben az elégtételadást emelte ki a bíróság, és utalt rá, hogy annak egyik módja lehet, hogy a jogsértéshez felhasznált domainnevet a kötelezett visszavonja.³⁷ A német jogban, a magyarhoz hasonlóan, szintén nem kérhető a már meglévő regisztráció jogosult nevére való átírása, hanem pusztán a felső szintű tartományneveket nyilvántartó szervezet, a DENIC irányába való lemondásra kötelezés. Erre alkalmas az is, ha a polgári törvénykönyv, a Bürgerliches Gesetzbuch 12. §-a szerint a jogsértés megszüntetését kéri.³⁸

³¹ MÁDL Ferenc – VÉKÁS Lajos: *Nemzetközi magánjog és nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga*. Budapest, ELTE Eötvös, 2015. 178–179.

³² ÍH2014. 58 (facebook.hu).

³³ GÖRÖG Márta – SCHULTZ Márton: *A név tárgyiasulása a kereskedelmi megjelölések vonatkozásában*. Kézirat, megjelenés alatt.

³⁴ Ennek problémájához I. Katrin FRIEDRICH: *Internationaler Persönlichkeitsrechtsschutz bei unerlaubter Vermarktung*. München, C. H. Beck, 2003.

³⁵ BDT2009. 22 (jakab.hu).

³⁶ BDT2012. 69 (uzleticegtudakozo.com).

³⁷ BDT2008. 21 (hella.hu).

³⁸ NJW2002. 2031 (shell.de).

Másfajta problémát képez a névhasználati jog megsértésének kérdése esetében a vagyoni szankciók alkalmazhatósága: a kártérítés és a jogsértéssel elért vagyoni előny átengedése. A személyiségi jogon belül vagyoni szankció alkalmazása a személyi érdek melletti vagyoni érdek meglétét feltételezi a személyiségi jog felhasználásával kapcsolatosan. A kereskedelmi név útján történő jogsértés esetében a vagyoni érdekkör egyértelműen adott, a cégnév esetében viszont keverednek a személyi és a vagyoni érdekek, ugyanakkor itt is találunk vagyoni érdekkört.³⁹ Nehezebb a helyzet a természetes személy nevének domainnévben való szerepeltetésekor, mert az ilyenkor tárgyasul, és a jogsértő általi vagyoni érdekkörben történő jogellenes tárgyasítással nem az általános személyiségi jog, hanem a vagyoni személyiségi jog sérül, ami a Ptk. 2:51. §-ának e) pontja és 2:53. §-a alkalmazását teszi lehetővé. A vagyoni érdekkör megsértését képezheti például az, ha olyan oldalra kerül a látogató, amelyet kifejezetten hirdetések céljára üzemeltetnek, és a fenntartójának jelentős bevétele származik ebből. A német jogban a természetes személy nevének jogellenes regisztrációja annak életében és halála után tíz évig a személyiségi jog vagyoni vonatkozásainak megsértését jelenti, ami miatt kártérítés, fiktiivlicenciadíj-fizetés a jogalap nélküli gazdagodás szabályai szerint, illetve a jogsértéssel elért vagyoni előny átengedése kérhető a szerzői jog szabályai szerint.⁴⁰ A vagyoni értékminőség abban is megnyilvánul, hogy az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlatában a domainnév egyfajta tulajdonjogi pozíciót jelent, és ekként részesül védelemben.⁴¹

4. Az igények kollízióinak egyes speciális esetkörei

A megjelölések tekintetében leginkább a szóbeliek között van átjárás, mert ezeket védi a legtöbb jogintézmény, így beszélhetünk a védjegy jog megsértéséről cégnévben való szerepeltetéssel,⁴² a cégnév sérelméről domainnévben való használattal,⁴³ a domainnév megsértéséről cégnévben való használattal, a családi név kereskedelmi névként, üzletjelzőként való használatáról⁴⁴ stb. Ez az átjárás a domainnév esetében viszonylag jobban összpontosul, aminek oka értelemszerűen abban rejlik, hogy valamennyi piaci szereplő, illetve magánszemélyek is meg akarnak jelenni az interneten azért, hogy harmadik személyek és ügyfeleik számára könnyen hozzáférhetően nyújtsanak információt magukról, illetve szolgáltatást. Domainnevet így valamennyien a saját nevükkel szeretnének használni, amelyen őket ismerik – az azonosnevűségnek és az ezzel kapcsolatos jogütközésnek számtalan formája létezik.

³⁹ SCHULTZ Márton: A cégnév szellemi tulajdon jellege és viszonya a személyiségi joghoz. In: GÖRÖG Márta – MEZEI Péter (szerk.): *A szellemi tulajdonvédelem és a szabadkereskedelem aktuális kérdései*. Szeged, Pólay Elemér Alapítvány, 2018. 55.

⁴⁰ BGHZ 169, 193 (kinski-klaus.de).

⁴¹ EGMR Urteil vom 18.9.2007, AZ 25379/04, 21688/05, 21722/05, 21770/05, *Paeffgen GmbH v. Germany* (ad-acte.de).

⁴² BH1993. 92 (DLH).

⁴³ BDT2008. 20 (rekviem.hu).

⁴⁴ BH1994. 21 (RácZ).

Azonos jogosultság esetén nem minden esetben az elsőbbség a döntő – ehhez szolgált adalékot a német shell.de-ügy. Ebben Andreas Shell magánszemély, a shell.de domainnév jogosultja került jogvitába a Shell olajtársaság német leányvállalatával azzal összefüggésben, hogy kit illet meg a domain feletti használati jogosultság. Az ügyben eljáró német legfelső bíróság megállapította, hogy védjegybitorlás nem valósult meg, Andreas Shell ugyanis nem a gazdasági tevékenysége körében használta a tartománynevet. A kérdés tehát az volt, hogy a Shell megjelölés domainnévként való magáncélú használata a Shell leányvállalat névjogát sérti-e. A bíróság a névbitorlás tényállásából indult ki azért, mert ez szubszidiáriusan alkalmazható védjegybitorlási ügyekben. A névbitorlás akkor állapítható meg, ha egy jogosulatlan személy egy idegen megjelölést domainnévként felhasznál. A jogvitában Andreas Shell szintén névjogosult volt, ami kizárja a név jogosulatlan használatát. Abban az esetben, ha több névjogosult van, az azonos nevékre vonatkozó mérlegelés azt követelné meg, hogy a másik fél a nevet csak megkülönböztető toldással használja domainnévként.⁴⁵

A legfelső bíróság azt is hangsúlyozta, hogy a saját név használatára való jog bizonyos korlátok közé szorult, amelyet például a német egyesítést követő megjelölési kollíziók is képeztek.⁴⁶ Abban az esetben, ha valamely név használatával egy másik névjogosulttal kapcsolatban felmerül az összetéveszthetőség gyanúja, kivételesen a magánviszonyokban is keletkezhet olyan kötelezettség, amely szerint a nevet csak bizonyos módon lehet használni, hogy ezt a veszélyt kiküszöbölje. A bíróság végül kifejtette, hogy az ügyben a felek érdekei oly mértékben eltérő súlyúak voltak, hogy az elsőbbségi elv alkalmazását nem lehetett fenntartani. Sokkal inkább az azonos nevű személyeknek kell engedniük: Shellnek megkülönböztető toldással kell ellátnia a domainnevét, elkerülendő, hogy a Shell olajvállalat számtalan ügyfele az ő honlapját hívja le, ugyanis a felperesi Shell megjelölés nagyfokú ismertséggel bír. A bíróság végül arra is kötelezte Shellt, hogy mondjon le a shell.de domainnév használati jogáról a nyilvántartást végző DENIC-nél.

Egy másik, ehhez hasonló ügy Ausztriában is jogvita tárgyát képezte, aminek során az osztrák legfelső bíróság a shell.de-ügy tapasztalatait és érveit is felhasználta. Az alperes az AMS Auto- und Motorservice GmbH volt, a felperes az AMS védjegy jogosultja, a másodrendű felperes pedig ennek egyedüli ügyvezetője, illetve az ams.at jogosultja.⁴⁷ Az osztrák legfelső bíróság megállapította,⁴⁸ hogy az alperesek nem követtek el névbitorlást a domainnév használatával, ugyanis névhasználatuk jogszerű volt, ugyanakkor kiemelte azt is, hogy egy önmagában véve jogszerű névhasználat is jogellenessé válhat azzal, ha a névhasználatot követett érdek lényegesen jelentősebbként értékelendő, mint egy másik, azonos nevű személy érdeke, aki a nevet csak korlátozott módon használhatja. Azonban a shell.de-ügytől a jelen ügy tényállása eltért, mert a domainnévhasználat nem magáncélú volt, hanem gazdasági érdekű. Emellett a felperes már jogosultja volt egy hasonló, ams.or.at tartománynévnek, Ausztriában ugyanis lehetőség van arra, hogy egy másodszintű tartományban egy további betűsört válasszanak, amelyről a fogyasztók felismerhetik, hogy kereskedelmi vállalatról van szó (.co), nonprofit szervezetről (.or) vagy köz-

⁴⁵ NJW2002, 2031 (shell.de).

⁴⁶ BGHZ130, 134 – Altenburger Spielkartenfabrik.

⁴⁷ ÖJZ2003, 223 (ams.at).

⁴⁸ Uo.; ÖJZ 2000, 507 (ortig.at).

jogi hatóságról (.gv). Ez a lehetőség olyan körülmény, amely miatt a védjegyjogosult felperes érdeke annak ismertsége ellenére sem értékelhető többre, mint az AMS Auto- und Motorservice GmbH azon érdeke, hogy a cégneve részét domainnévként használja üzleti tevékenysége körében. Ez pedig a jogosult névhasználat jogellenességét zárja ki, ami miatt a bitorlás nem állapítható meg.

5. A domainnév jogalkata

5.1. Az elsőbbség

Nem minden domainnév részesül védelemben – ebből a szempontból az a fontos, hogy névként funkcionáló, azaz olyan megjelölésről legyen szó, amely megkülönböztető szereppel bír.⁴⁹ Ez a megkülönböztető funkció az esetek többségében egy korábbi, más jogon nyugszik,⁵⁰ azonban a bírói gyakorlat azt sem zárja ki, hogy egy domainnév *sui generis* jelleggel rendelkezzen megkülönböztető képességgel.⁵¹

A domainnevek regisztrálása korábban egy másik jog igazolásával volt csak elérhető, a 2000-es domainliberalizáció óta azonban bármilyen megjelölés bejegyezhető, amely mások jogait nem sérti.⁵² Ez megkönnyítette a tartománynév-regisztrálást, és a védjegyjog relatív kizáró okaihoz hasonlóan a forgalomra bízta annak kiszűrését, hogy mely regisztrált domain sérti mások jogait, azaz mely domain használata jogosulatlan. Korábban tehát más jogintézmény által védelemben részesített megjelöléseket lehetett domainként bejegyezni (az itt vizsgáltakon túl pl. az időszaki lapok címeit), 2000-et követően viszont más szavakat is, akkor is, ha nem rendelkeznek megkülönböztető képességgel, hanem egyszerű köznevek. A megkülönböztető képesség hiánya azonban azzal jár, hogy az adott megjelölés nem tekinthető egy adott személy érdekkörébe tartozónak, senki nem sajátíthatja ki, ennél fogva a jogosultat nem illeti meg felette védelem. Ez vizsgálatunk szempontjából fontos, hiszen a megjelölések jogának lényege az azonosítás és a megkülönböztetés, amely a gyűjtőfogalmak (*Gattungsbezeichnungen*) esetében lehetetlen, mégis állhat fenn rajtuk használati jog domainnév formájában.

A domainnév lajstromozással keletkezik, amit nem állami szerv végez, hanem az Internet Szolgáltatók Tanácsa, amely egyesületi formában működik, állami felhatalmazással. A tartományneveken a jogosultság regisztráció útján jön létre, ami meghatározza az elsőbbség időpontját is. Mivel egy domainnév csak egy IP-címre mutathat, a megjelölések jogában elvárt kizárólagossági elv itt is érvényesül. Ez a kizárólagosság ugyanakkor azt is jelenti, hogy azonos erősségű korábbi jogok esetében a jog megszerzésének rendező elve – tipikusan a megjelölések jogában – az (időbeli) elsőbbség, amire gyakran utalnak a *first come, first served*⁵³ kifejezéssel is.

⁴⁹ Az osztrák judikatúrában a *domaingrabbing* tekintetében l. ÖJZ2004, 728.

⁵⁰ Más jogosult korábbi erősebb jogára hivatkozás tekintetében l. Heinz KEINERT: Prioritätsanrechnung bei Kennzeichenrechten, insbesondere im Konzern. *Österreichische Juristen-Zeitung* (2002) 750.

⁵¹ ÍH 2011. 154 (biztositas.hu).

⁵² VEREBICS i. m. (18. lj.); VEREBICS i. m. (22. lj.) 21.

⁵³ Halász BÁLINT: B rész I.2. fejezet. A doménnév védelme. In: FALUDI Gábor – LUKÁCSI Péter (szerk.): *A védjegy törvény magyarázata*. Budapest, HVG-ORAC, 2014. 604.; Roland KARL: Die Verletzung von Serien- und Wort-Bild-Marken durch Domain-Namen. *Österreichische Juristen-Zeitung* (2003) 128.

A domainnév lajstromozásával abszolút szerkezetű megjelölési jog keletkezik.⁵⁴ A Szegedi Ítéltábla szerint a domainnév felhasználása nem olyan használati jog, amely vagyoni értékű jogsultságként a használó személy 'tulajdonába', vagyonába tartozik, hanem egyfajta névhasználat, személyhez fűződő jogsultság, amely jogot mindenkinek tiszteletben kell tartania, és amelyre alanyi jogot a személyiségi jog általános szabálya biztosít.⁵⁵

5.2. A megkülönböztető toldat és a megkülönböztető képesség hiánya

Az elsőbbség követelményéből fakad az is, hogy az, aki később igényli a nevet, megkülönböztető toldatot kell hogy csatoljon a névhez. Ez a megjelölések jogában alapvető rendező elv, amely sok tekintetben még a természetes személyek esetében is érvényesül [Ptk. 2:49. § (2) bek.]. A megkülönböztető toldat használata jogkövetkezmény, amelynek lényegében az az oka, hogy egy megjelölésnek – kizárólagossága okán – más nem lehet a jogosultja, mert az összetéveszthezőséghez vezet, és a lényegét jelentő megkülönböztető képesség válik jelentéktelenné. A védjegyjogban több azonos szóvédjegy eltérő jogosultak tekintetében más-más áru- és szolgáltatási osztályt jelölhet, ott ez is alkalmas az összetéveszthezőség kizárására. Az összetéveszthezőség, különösen a lényegi azonosság, a megkülönböztető képességgel nem bíró domainnevek esetében is jogos érdeket sérthet, ami meglátásom szerint csak a jóhiszeműségre és a tisztességre hivatkozva, a Ptk. 2:42. § (1) bekezdése alapján oldható fel.⁵⁶

A cégnévnek, védjegynek, üzletjelzőnek és más kereskedelmi névnek az a célja, hogy kizárólagos módon a jogosult érdekkörébe vonjon valamit, ezt pedig azzal éri el, hogy a megjelölés vagy bejegyzés útján vagy a forgalomban való részvétellel névfunkciót szerez magának. A névfunkció lényege ugyanis abban áll, hogy egyediesíti az adott megjelölést, egy személlyel kapcsolja össze. Az egy adott tevékenységi körre vonatkozó általános jelentésű szavak erre nem képesek. Ez hasonló azon ötlet védelméhez, amely a szerzői jogi védelem szintjét nem éri el. Mindkettő a közkincs részét képezi, ezek bárki által felhasználhatók, így nem beszélhetünk védelemről akkor, ha a megjelölés a szolgáltatás hétköznapi elnevezésére vonatkozik.⁵⁷

Ez ügyben a bíróság kifejtette, hogy a rekviem szó tág értelmű és tágabb körben használatos, ennek ellenére domainkénti használatát jogsértőnek tekintette azon okból, hogy a perbeli domain megegyezett a felperes cégnevének vezérszavával.⁵⁸ Azonban nem tekintette ilyennek a bíróság azt, amikor a felperes Jakab családi neve megsértése miatt lépett fel, mert a szűkebb körben megvalósuló azonosíthatóságot is elegendőnek találta a személyiségi jogi igény érvényesítéséért.⁵⁹

⁵⁴ LONTAI et al. i. m. (21. lj.) 365.

⁵⁵ BDT2011. 123 (szeged.hu).

⁵⁶ Ezzel ellentétes az ÍH2011. 154 (biztositas.hu).

⁵⁷ ÍH2017. 11 (muzakieredvetvizsga.hu); BDT2017. 33 (antikvarium.hu); BDT2012. 68 (szallasinfo.info).

⁵⁸ BDT2008. 20 (rekviem.hu).

⁵⁹ BDT2009. 22 (jakab.hu).

5.3. A *sui generis* domainbitorlás mint névbitorlás

A legtöbb jogvitában a megjelölések kollíziójának egyik oldalán egy domainnév, a másik oldalon pedig egy másnemű megjelölés áll, mint amilyen a védjegy, a bejegyzett cégnév, az üzletjelző vagy a természetes személy neve. A névjog és a névbitorlás elleni védelem lényege az, hogy az adott személy kizárólagos érdekkörébe tartozó jogokban ne következzen be zavar, azaz ki legyen zárva az összetéveszthetőség. A névjog hagyományosan a jogalany nevét (természetes személyé és jogi személyé, de ideértve a polgári jogi társaság nevét is), illetve a kereskedelmi nevet védi. Ugyanakkor a jogalany érdekkörébe tartozhatnak más megjelölések is, ilyenek az épületnevek, amelyek külön kereskedelmi név minőséggel nem rendelkeznek,⁶⁰ illetve a címer. Hasonló a helyzet a telefonszámokkal, amelyek nem élveznek névjogi védelmet az összetéveszthetőség ellen. Téves telefonszám megadása kapcsolattartási módként Németországban az általános személyiségi jog sérelmét eredményezi,⁶¹ a hazai bírói gyakorlat pedig a jó hírnév sérelmeként értelmezheti.⁶²

A domainnév önálló alanyi jogként való elismeréséről akkor beszélhetünk, ha védelemben részesül akkor is, ha nincs vagy nem veszik figyelembe a mögötte álló korábbi jogot, amelyből adott esetben a tartománynevet származtatják. Az esetek többségében ugyanakkor a bíróság nem a domainnévre, hanem a mögötte levő korábbi megjelölésre helyezte a hangsúlyt, megkísérelve védjegybitorlásként, jellegbitorlásként vagy névbitorlásként értelmezni, hiszen ennek hiányában csak egy önálló domainbitorlás (általános megjelölésbitorlás) keretében lehetett volna az igénynek helyt adni, ami egy új jog analóg elismerését vonta volna maga után.

Vannak azonban olyan esetek, amikor a domainnév elsőbbsége okán egy későbbi megjelöléssel szemben elsőbbséget élvez egy jogütközésben. Ez merült fel a 2009-es védjegy.hu-ügyben, amelyben a domainnév regisztrálása után egy másik gazdasági társaság a (rövidített) cégnevet Védjegy Bt.-re változtatta. Mivel a védjegy.hu jogosultja korábban szerzett jogot a domainnév használatára, az ellen az új cégnév jogosultja nem tiltakozhatott.⁶³ Ebből kitűnik, hogy a domainnéven egyfajta alanyi jog áll fenn, hiszen ha ez nem így lenne, a későbbi cégnév mint speciális megjelölési jog egyfajta 'erősebb jog' lehetne, ez azonban azt feltételezná, hogy a tartománynév regisztrálásához egy korábbi vagy másfajta jog felmutatása mindenképpen szükséges. Az ügyben eljáró Szegedi Ítéltábla elvi megállapításokat ezzel kapcsolatban nem tett, de a domainnév és a cégnév közötti konkurencia lehetőségét nem zárta ki.

A Fővárosi Ítéltábla két évvel később, 2011-ben már elvi éllel, jóllehet óvatosan fogalmazott, amikor kijelentette: általában nincs kizárva, hogy az internetes felhasználás körében névként funkcionáló domainnevet sértheti egy másik domainnév, ezért az sincs kizárva, hogy

⁶⁰ Magyarországon a jogirodalomban és a joggyakorlatban egyáltalán nem jelenik meg. Németországban a védelem elvi szinten nincs kizárva, a konkrét ügyben az épület elnevezése túl általános volt. WM 1976, 384. (Sternhaus); *Staudingers Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch* (Norbert Habermann). Berlin, Sellier – de Gruyter, 2013. § 12 Rn 104.

⁶¹ LG Berlin NJW-RR1992, 1247 (Launische Domina 342, Mannequin).

⁶² BDT2006. 45 („Hívj éjjel-nappal”).

⁶³ ÍH2009. 111 (védjegy.hu).

domainnév névjogi védelemben részesüljön, de csak akkor, ha a hasonlóság vagy megtévesztő jelleg folytán a jogellenes névhasználat egy konkrét személlyel összefüggésbe hozható. A névjogi védelem sajátossága miatt a megkülönböztető képességnek van jelentősége.⁶⁴

A Fővárosi Ítéltábla ezzel tulajdonképpen a személyiségi jogi névvédelemben belül elismer- te a domainnév önálló bitorlását. A bíróság itt már nem kísérelte meg, mint korábban, hogy a jogalany neve oldaláról minősítse névhasználatnak a domainnévhasználatot, illetve hogy egyfaj- ta kereskedelmi név minőséghez kösse. Amíg volt más korábbi jog, addig annak részjogosultsá- gának tekintette a domainnévként való regisztrációt, illetve a használatot. A védelem alapja az, hogy a teleologikus értelmezés szerint a névjog célja a megkülönböztető képességben és az ösz- szetéveszthetőség kizárásában áll. Minden olyan megjelölés, amely a személy érdekkörébe tarto- zik, és amelyről őt ismerik fel, védelemben kell hogy részesüljön. A bíróság ezt terjesztette ki az adott ügyben a domainnevekre.

A Szegedi Ítéltábla egy 2017-es ügyben más állásponton volt – a domainnevet más jog- tárgy felől értékelte, elsősorban a kereskedelmi név és a cégnév oldaláról. A bíróság szerint a tartománynév huzamos ideig való rendszeres használata alkalmas lehet az elektronikus szolgál- tatások körében a szolgáltatást nyújtó személyek azonosítására, de önmagában nem biztosít a jogi személy nevekenti védelmet.⁶⁵ Megjegyezzük, hogy az ügyben a domainnév önálló jogi alapként való elismerése után az igény megvalósulása ugyanúgy kizárható lett volna a megkü- lönböztető képesség hiányára hivatkozva, mint a jellegbitorlás vizsgálatával.

A liechtensteini legfelső bíróság sokkal egyértelműbben fogalmaz a német, a svájci és az osztrák egységes joggyakorlat⁶⁶ és jogirodalmi álláspontok áttekintése után. A bíróság döntvény jelleggel kijelentette, hogy a nevet tartalmazó vagy egyébként névszerűen ható internetes tarto- mánynevek név és megjelölési funkcióval rendelkeznek, és a Personen- und Gesellschaftsrecht (PGR) 43. cikkének védelme alá esnek. Ez a névjog (!) egy, a PGR 39. szakasza szerinti szemé- lysiségi jog.⁶⁷ Azonban ki kell emelnünk, hogy a liechtensteini jog a nevesített személyiségi jogok között a névjog mellett az általános megjelölési jogot is védelemben részesíti – ez Német- országban hiányzik, így ott korábban egy általános névjogi klauzula alakított ki a bíróság,⁶⁸ amit 1995-ben egy általános vállalatjelző-bitorlás váltott fel a védjegy törvényben.⁶⁹ Magyar- országon ehhez hasonlóan az általános névjogi klauzula irányába mozdul el a jogalkalmazás,⁷⁰ amikor a polgári jogi társaság nevé,⁷¹ a kereskedelmi nevet, az üzletjelzőket, illetve újabban a domainneveket is idevonják a megkülönböztető képesség miatt.

⁶⁴ ÍH2011. 154 (biztositas.hu).

⁶⁵ ÍH2017. 11 (muszakieredtvizsgaszeged.hu).

⁶⁶ Különösen: OGH 21.12.1999, 4 Ob 320/99h; ÖJZ 2000, 507; „Domain-Namen, die einen Namen enthalten oder namensmäßig anmuten, haben Kennzeichnungs- und Namensfunktion; sie fallen demnach unter den Schutz des § 43 ABGB” (ortig.at); OGH 18.1.2011, 17 Ob 16/10t (schladming.com).

⁶⁷ OGH (Li) 6 Cg 45/00-17 („eschen.li”).

⁶⁸ *Staudingers Kommentar* (60. lj.) § 12 Rn 4.

⁶⁹ Vállalatjelző alatt minden olyan egyediesítő megjelölést értve, amely a kereskedelmi, gazdasági életben hasz- nálatos, azaz elsősorban a cégnevet, a védjegyet, a kereskedelmi nevet (üzletjelzőt, árujelzőt) és a műcímet.

⁷⁰ Ettől eltérő az ÍH2017. 51 („régimódi”).

⁷¹ BH1979. 411 („B-vonósnégyes”); BH1980. 467 („Dankó Pista nótaegyüttes”); BH1987. 11 („System”).

6. Az összetéveszthetőség kiküszöbölése

A személyiség védelmének olyan körre való kiterjesztése, amelynél a jogtárgy nem közvetlenül a jogalanyra vonatkozik (azaz pl. kereskedelmi név, esetünkben domainnév), már azon problémák közé tartozik, amelyekre az emberi méltóság magánjogi beszüremlése csak ráerősít. A személyiség védelmének alapja, hasonlatosan a svájci és liechtensteini joghoz, a magyar jogban is a magánosok személyi érdekeinek védelme. Márpedig a magános személyi érdeke lesz az, hogy egy közkincsnek nem tekinthető jogtárgyra az ő érdekkörébe tartozóként tekintsen a külvilág, és ha ebben zavar támad, akkor az ellen magánjogi igénnyel léphessen fel. Ezen az állásponton volt Bozóky Alajos is:

„A dolognevek, melyeket a különféle testi és testetlen dolgoknak [...] adni szoktunk, tulajdonképpen csak a jogtárgyaknak egymástól való megkülönböztetésére szolgálnak, és ez által több irányban jogi nyomatékot is nyerhetnek, csak hogy ebbéli jelentőségük nem tartozik a személyjog körébe, de valamely dolognév valamely személyi hatáskör bizonyos alkatelemének megjelölésére is szolgálhat, és mint ilyen a személyiség igen becses javát képezheti, a midőn az ilyen jegy alkotóját vagy jogutódját a személyiség jogánál fogva szintén törvényes oltalom kell, hogy megillessen mindazok ellen, kik avval a jeggyel visszaélnék.”⁷²

A domainnéven fennálló érdek lehet eszmei, erkölcsi érdek, bizonyos esetekben azonban kifejezetten vagyoni érdek is, és ilyenkor a Ptk. 2:51. §-ának e) pontja és a 2:53. §-a jogkövetkezményei is igényelhetők. Ebben a tekintetben a domainnév bitorlásának akkor lehet jelentősége, ha nem más jogintézmény keretében használják fel jogosulatlanul a szóbeli megjelölést.

Két domainnév kollíziójakor a jogtárgy alacsony megkülönböztető képessége esetén a jogsérelem kizárt, azonban ha a megkülönböztető képesség erős, a jogvédelem fennáll. Az osztrák legfelső bírói fórum is megkülönböztető képességet tulajdonít a tartományneveknek (legalábbis vizsgálja, hogy rendelkeznek-e ilyennel), és a név mintájára nyújt nekik védelmet annak ellenére, hogy konkrétan nem foglal állást abban, hogy a polgári törvénykönyv 43. §-a szerinti névvédelemben részesülnek-e.⁷³ A kérdés már csak az, hogy a magyar bírói gyakorlat mikor fogja egyértelműen kimondani azt, hogy a domainnév a személyiségi jog által védett jogtárgy, és ezzel artikulálni azt, ami a cégnév és a kereskedelmi név személyiségi jogi oltalmában eddig is lappangott a névvédelmen belül: hogy a névjog magánjogi oltalma általános jelleggel kiterjed az adott személyhez rendelhető szóbeli megjelölésekre. Ezzel ugyanis a névjog összetéveszthetőségi funkciójának joggyakorlatbeli, teleologikus alkalmazása valósulna meg a domainnevek tekintetében.

⁷² BOZÓKY Alajos: A személyjogokról. In: FODOR Ármin (szerk.): *Magyar Magánjog. Általános rész.* Budapest, Singer és Wolfner, 1899. 481.

⁷³ SZ 71/35 – jusline I.

Vírusok és zombik a büntetőjogban

Az információs rendszer és adatok megsértésének büntető anyagi és eljárásjogi kérdései

SORBÁN KINGA*

1. Bevezetés

A kiberbűnözés napjainkban már nem csupán olyan jelenség, amelyet a hollywoodi filmek világából ismerünk, a hírekben egyre gyakrabban jelennek meg információs rendszereket érintő komoly támadások, amelyek között egyre sűrűbben lehet hallani magyar vonatkozású esetekről is. A 2017 májusában lezajlott világméretű zsarolóvírus-támadás Magyarországot is érintette, a Kormányzati Eseménykezelő Központ májusban adott ki riasztást a kártevő gyors terjedése miatt,¹ a Hvg.hu cikke szerint a WannaCry zsarolóvírussal mintegy 45 magyar állami szerv rendszerei fertőződtek meg,² s a támadás hatásait az átlagfelhasználók is megtapasztalhatták. Hasonlóan nagy port kavart 2017 júniusának végén a Petya nevű zsarolóvírus,³ amely szintén elérte a magyar felhasználók számítógépeit.

Egyre jelentősebbek a botnethálózatok felhasználásával elkövetett elosztott túlterheléses támadások (DDoS) is – a Symantec 2015-ös jelentésében hazánk a globális botfertőzöttségi lista 5. helyén szerepelt.⁴ 2017 novemberében a Magyarországi Szcientológia Egyház weboldalát érte túlterheléses támadás,⁵ az Index.hu pedig 2016 májusában számolt be magyar kormányzati szolgáltatások megtámadásáról.⁶ A felsorolás természetesen csak példálózó jellegű, a Symantec 2018-as jelentése már a második helyre sorolja Magyarországot az e-mailben terjedő *malware*-ek számát tekintve, a jelentés szerint minden 108 e-mailből egy *malware*-t tartalmaz,⁷ vagyis a jelenség jóval nagyobb volumenű, mint amiről a sajtó beszámol.

* PhD-hallgató, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola. E-mail: kinga.sorban@gmail.com

¹ <http://neih.gov.hu/wannacry-20170513>

² http://hvg.hu/tudomany/20170516_wannacry_zsarolovirus_magyar_fertozesek

³ http://hvg.hu/tudomany/20170629_petya_zsarolovirus_fertozottsegi_terkep_magyarorszag

⁴ https://www.symantec.com/content/en/us/enterprise/other_resources/21347933_GA_RPT-internet-security-threat-report-volume-20-2015.pdf

⁵ http://hvg.hu/tudomany/20171101_ddos_tulterheleses_tamadas_hackertamadas_magyar_szcientologia_egyhaz

⁶ https://index.hu/tech/2016/05/06/tobb_kormanyzati_szolgaltatast_tamadtak_a_hekkerek/

⁷ <https://www.symantec.com/security-center/threat-report>

Az információs rendszereket érintő támadások esetében kulcsfontosságú szerepe van a megelőzésnek, amiről a kiberbiztonság kapcsán számtalanszor hallunk. A védekezés szükségességének hangsúlyozása mellett azonban kevés szó esik arról, hogy mi történik, ha már megtörtént a baj. Annak ellenére, hogy Magyarország a *malware*-fertőzöttség tekintetében élen jár, az informatikai bűncselekmények leírására használt fogalmak még a szakirodalomban sem bírnak azonos jelentéssel, márpedig az eredményes fellépés érdekében nagyon fontos, hogy a használatban lévő kifejezéseket egységes jelentéstartalommal kezeljük. Ezért tanulmányom első felében igyekszem rendszerezni és elhatárolni az informatikai bűncselekmények leírására szolgáló kifejezéseket. Noha manapság a legtöbb bűncselekmény nyomozása során megjelenik az eljárásban valamilyen technikai elem – gondoljunk csak a híváslisták és a cellainformációk ellenőrzésére –, az információs rendszer vagy adat megsértésével kapcsolatos bűncselekmények már a nyomozás szakaszában speciális, gyakran nemzetközi kezelést igényelnek. A tanulmány másik célja a szűken értelmezett informatikai bűncselekmények (az információs rendszer vagy adat megsértése, az információs rendszer védelmét biztosító technikai intézkedés kijátszása) nyomozásával kapcsolatos speciális eljárási kérdések bemutatása. Mivel 2018-ban hatályba lépett az új büntető-eljárási kódex, bemutatom, hogy a megújuló szabályok milyen lehetőségeket nyitnak meg az ilyen ügyek nyomozásában, illetve milyen kihívásokkal kell szembenézniük a jövőben a nyomozó hatóságok tagjainak.

2. Informatikai bűncselekmények szűk értelemben

Az eljárási kérdések vizsgálata előtt elsősorban azt tartom fontosnak tisztázni, mit ért jelen tanulmány informatikai bűncselekmény kifejezés alatt. Ez idáig sem a gyakorlat, sem a jogalkotás nem dolgozott ki egységes terminológiát az informatikai bűncselekmény fogalmának meghatározására, sőt még a témával foglalkozó egyetemi jegyzet is arról tesz említést, hogy nem alakult ki általánosan elfogadott fogalomrendszer e bűncselekményi kör leírására.⁸ A szakirodalomban számtalan fogalom kering az információtechnikai elemet tartalmazó bűncselekményekkel kapcsolatban, a legtöbb szerző azonban nem azonos tartalommal használja az egyes kifejezéseket. Noha a témával hatalmas mennyiségű külföldi és egyre bővülő magyar szakirodalom is foglalkozik, az informatikai bűncselekményekkel kapcsolatban felmerülő fogalmak a mai napig meglehetősen tisztázatlanok, az egyes kifejezések elhatárolása pedig nem mutat egységes képet. A terminológiai káosz mellett az is problémát jelent, hogy az információtechnológiai elemet tartalmazó cselekmények köre gyorsabban változik, mint ahogyan arra a jogalkalmazás reagálni tudna: egyes bűncselekmények egyszerűen ‘kimennek a divatból’, mások elkövetése az új technikák elérhetővé válása miatt átalakul. A tanulmány e része a következő terminusok jelentését és egymáshoz való viszonyát tárgyalja: „számítógépes bűncselekmény”, „számítógéppel kapcsolatos bűncselekmény”, „informatikai bűncselekmény”, „kiberbűncselekmény”, „digitális bűncselekmény”, „e-bűncselekmény”, „csúcstechnológias bűncselekmény”.

⁸ SIMON Béla: *Csúcstechnológiai bűnözés és nyomozása: egyetemi jegyzet*. Budapest, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Rendészettudományi Kar, 2012. 9.

2.1. A számítógépes bűncselekmény (*computer crime*)

Marjie Britz a számítógépes bűncselekményeket általános fogalomként használja, és minden olyan bűncselekményt idesorol, amelyet számítógép használatával követtek el.⁹ A számítógépes bűncselekmény fogalmát kiterjesztően értelmezi, így ideérti azokat a cselekményeket, ahol az információs rendszer vagy adat az elkövetés tárgya, és azokat is, amelyekben az információs rendszer az elkövetés eszköze. Hasonlóan értelmezi a számítógépes bűncselekmény fogalmát Eoghan Casey,¹⁰ aki egzakt definícióval nem szolgál, de könyvében jelzi, hogy a számítógépes bűncselekmény kategória nem vonatkoztatható minden olyan cselekményre, amelyben információtechnológiai elem kap szerepet, kizárólag azokra, amelyek szorosabb kapcsolatot mutatnak a számítógépes környezettel, tehát amelyekben a számítógép a bűncselekmény eszköze vagy tárgya.

A magyar jogirodalomban az előbbieken említett külföldi szerzőkhöz hasonló fogalmat dolgozott ki Szabó Imre, aki úgy határozta meg a számítástechnikai bűncselekményeket, mint azok a „deliktumok, melyek egy számítógépes rendszerrel vagy számítástechnikai adattal kapcsolatba hozhatók, akár úgy, hogy az elkövetés eszközeként jelennek meg, vagy pedig a bűncselekmény elkövetési tárgyát képezik”.¹¹ Azokat a cselekményeket, amelyeknek az információs rendszer, illetve adat az elkövetési tárgya, tisztán informatikai bűncselekményeknek is nevezük, ami arra utal, hogy ezek a cselekmények kizárólag a virtuális térben értelmezhetők.

Azok a cselekmények, amelyekben a számítógép az elkövetés eszköze, csak másodlagos jelleggel minősülnek számítógépes bűncselekménynek, mivel itt a számítógép nem feltétele az elkövetésnek, hanem egy azt megkönnyítő eszköz, illetve közvetítő csatorna. Ezekben az esetekben a cselekmények nem köthetők kizárólagosan a virtuális térhez, ugyanúgy elkövethetők a való/fizikai világban is. Az ide tartozó cselekmények rendkívül színes képet mutatnak – lehetnek tartalommal kapcsolatos bűncselekmények, mint a szerzőjog-sértések vagy a gyermekpornográfia, illetve egy adott személy vagy csoport sérelmére elkövetett cselekmények (gyűlöletkeltés, zaklatás, rágalmazás, becsületsértés).

2.2. Számítógéppel kapcsolatos bűncselekmény (*computer related crime*)

A szakirodalomban gyakran bukkan fel a számítógéppel kapcsolatos bűncselekmény fogalma is, amely hasonlósága ellenére nem fedi teljesen az előbbieken ismertetett számítógépes bűncselekmény fogalmát. E körben elsőként ismét a Britz által meghatározott fogalmat vehetjük irányadónak,¹² amely szerint számítógéppel kapcsolatos minden olyan bűncselekmény, melyben a

⁹ Marjie T. BRITZ: *Computer Forensics and Cyber Crime: An Introduction*. London, Pearson, 2013. 3. kiadás, 6.

¹⁰ Eoghan CASEY: *Digital Evidence and Computer Crime*. Amsterdam, Elsevier, 2012. 3. kiadás, 37.

¹¹ SZABÓ Imre: Informatikai bűncselekmények. In: DÓSA Imre (szerk.): *Az informatikai jog nagy kézikönyve*. Budapest, CompLex, 2008. 547.

¹² BRITZ i. m. (9. l.) 6.

számítógép bármilyen módon, akár közvetetten is jelen volt. Ebbe a kategóriába is beletartoznak a számítógépes bűncselekmények, továbbá azok a cselekmények is, amelyekhez a számítógép jelenléte csupán esetlegesen kapcsolódik. Jó példa erre az, amikor emberrablásnál az elkövetők e-mailben követelnek váltságdíjat. Látjuk, hogy itt magából a cselekményből, vagyis a személyes szabadság megsértéséből csak nagyon hosszú logikai láncon keresztül lehet arra a következtetésre jutni, hogy számítógépes bűncselekmény történt.

Az információs rendszerek manapság már a legtöbb büntetőeljárás során fontos bizonyítékkal szolgálhatnak a hatóság számára: az elkövető IP-címének ismeretében könnyebben azonosítható a gyanúsított, a cellainformációk segíthetnek a terhelt és a helyszín összekapcsolásában. A számítógéppel kapcsolatos bűncselekmény kategóriáját Britzcel azonosan határozza meg Casey is.¹³ A magyar jogirodalomban már nem ennyire egyértelmű a fogalom jelentése. Siegler Eszter ugyan megkülönbözteti a számítógépes bűncselekmények és a számítógéppel kapcsolatos bűncselekmények fogalmait, jóval szűkebben értelmezi őket, mint külföldi kollégái.¹⁴ Siegler számítógéppel kapcsolatos bűncselekmények alatt kizárólag azokat a cselekményeket érti, amelyeknél a számítógép az elkövetés eszköze vagy elkövetési tárgy, a számítógépes bűncselekmény fogalmát pedig szűkítően, kizárólag azokra a deliktumokra alkalmazza, amelyek kifejezetten számítógépes rendszer és adatok ellen irányulnak (tehát ahol a számítógépes rendszer mint elkövetési tárgy van jelen).

2.3. Informatikai bűncselekmény, információs rendszerrel kapcsolatos bűncselekmény

Az informatikai bűncselekmény nem új keletű fogalom, Nagy Zoltán András már 1991-ben használta.¹⁵ A magyar jogrendszerben a 2012. évi Büntető törvénykönyv¹⁶ (a továbbiakban: Btk.) lecserélte a számítógép fogalmát – nagyon helyesen – az információs rendszerre, ennek következtében a számítógépes bűncselekmény fogalma is némiképp kikopott a szóhasználatból, átadva helyét az informatikai bűncselekmény, információs rendszerrel kapcsolatos bűncselekmény, illetve a későbbiekben tárgyalt kiberbűncselekmény fogalmaknak. A Btk. megújult fogalomhasználatának hátterében az áll, hogy a köznyelvi számítógép-fogalom az eszközöknek viszonylag szűk körére, a személyi számítógépekre értendő, ugyanakkor a tárgyalt bűncselekmények tárgyai, illetve eszközei lehetnek az olyan információtechnológiai eszközök is, mint a táblagépek, az okostelefonok, a nyomtatók vagy az adattovábbítást és a kapcsolatfelvételt biztosító műszaki berendezések (pl. a hálózati forgalmat irányító routerek). Az információs rendszer kifejezés magába foglal minden, az adatok automatikus feldolgozását, kezelését, tárolását, továbbítását biztosító berendezést vagy az egymással kapcsolatban lévő ilyen berendezések összes-

¹³ CASEY i. m. (10. l.) 37.

¹⁴ SIEGLER Eszter: A számítógéppel kapcsolatos és a számítógépes bűncselekmények. *Magyar Jog*, 1997/12., 736–742.

¹⁵ NAGY Zoltán András: Az informatika és a büntetőjog. *Magyar Jog*, 1991/1., 21–26.

¹⁶ 2012. évi C. törvény a Büntető törvénykönyvről.

ségét, tehát a végpontokat és a hálózatot egyaránt. A Btk. az információs rendszer fogalmat azonban a korábbi számítástechnikai rendszer fogalommal azonos tartalommal definiálja, ezért a számítógéppel és az információs rendszerrel kapcsolatos bűncselekmény fogalmak lényegében szinonimaként értelmezhetők. Pusztaán utalás szinten említendő, hogy az informatika és a számítástechnika kifejezések jelentéstartalma nem teljesen azonos, ez a különbség azonban jogi szempontból elhanyagolható.

2.4. Kiberbűncselekmény (*cybercrime*)

Napjainkban igen divatos, mégis nehézkesen értelmezhető kifejezés a kiberbűncselekmény. Sokan az informatikai bűncselekmény, illetve a számítógépes bűncselekmény fogalmával szinonim értelemben használják a fogalmat, amely az angolszász *cybercrime* kifejezés nyomán honosodott meg a magyar nyelvben. A másik értelmezés szerint azonban a kiberbűncselekmény kizárólag azokra a számítógépes bűncselekményekre vonatkozik, amelyekben valamilyen módon megjelenik az információs rendszereket összekötő hálózat (például az internet). Britz a kifejezést azokra a deliktumokra használja, amelyeket a hálózatban az internet felhasználásával követtek el. Röviden Casey is utal arra, hogy a kiberbűncselekmény kategória a számítógépes hálózatot érintő cselekményekre értendő.¹⁷ Susan W. Brenner ugyan nem nevesíti közvetlenül a hálózatot mint az elkövetés eszközt, a kiberbűncselekmény lényegének meghatározásakor kiemeli, hogy ezeknél a cselekményeknél a kibetér (a számítógépeket összekötő virtuális közeg) válik a cselekmény elkövetésének eszközévé vagy tárgyává.¹⁸ A számítógépes bűnözésről szóló budapesti egyezmény (a továbbiakban: Cybercrime-egyezmény) is a *cybercrime* kifejezést használja, a fogalom normajellegű definíciójának megalkotásával azonban adós maradt. Az egyezmény preambuluma mindazonáltal több esetben kiemeli a számítógépes hálózatok szerepét a modern bűnözésben. Ennek ellenére az ott felsorolt bűncselekmények elkövetése – noha jellemzően valóban hálózaton keresztül valósul meg – nem elképzelhetetlen offline környezetben sem, így kijelenthetjük, hogy ezen a területen is szükség lenne a fogalmak tisztázására és esetleges újragondolására. A fogalom tisztázatlanságának problémájára remekül rávilágít az Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ) 2013-ban készült átfogó tanulmánya,¹⁹ amelynek háttéréül egy kiterjedt kérdőíves kutatás szolgált. A tanulmány szerint a felmérésben részt vevő országok kevesebb mint 5%-a használja a *cybercrime* kifejezést, inkább a számítógépes bűncselekmény, az elektronikus bűncselekmény és a csúcstechnológiás bűncselekmény fogalmak elterjedtebbek. A fogalmat még azok az országok sem határozták meg, amelyek egyébként jogszabályi szinten is alkalmazzák a kiberbűncselekmény kifejezést, a tanulmány szerint az elemzett jogforrások többnyire definiálás helyett csupán utaltak a jogszabályban meghatározott bűncselekmények körére.

¹⁷ CASEY i. m. (10. lj.) 37.

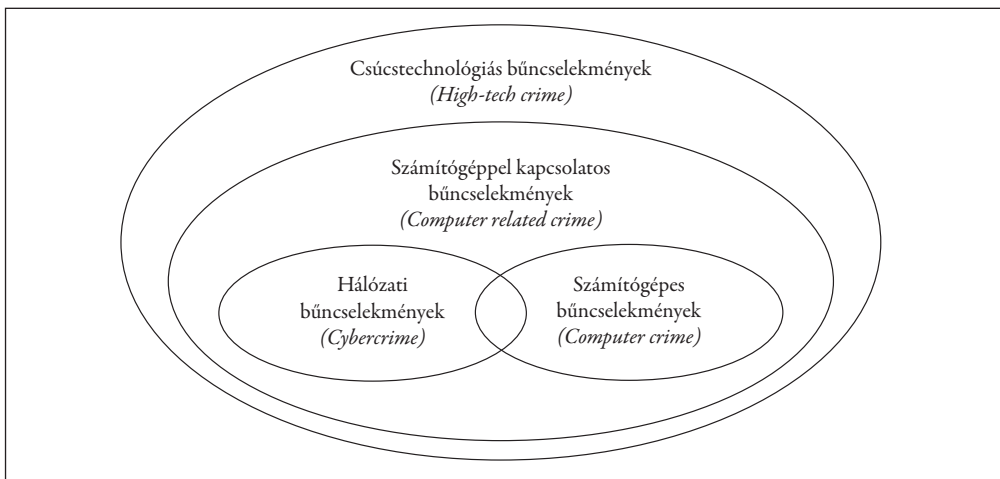
¹⁸ Susan W. BRENNER: *Criminal Threats from Cyberspace*. Santa Barbara, Praeger, 2010. 39.

¹⁹ http://www.unodc.org/documents/organized-crime/UNODC_CCPCJ_EG.4_2013/CYBERCRIME_STUDY_210213.pdf

2.5. Digitális bűncselekmény, e-bűncselekmény és csúcstechnológiás bűncselekmény (*digital crime, e-crime, high-tech crime*)

Pusztán a teljesség kedvéért indokolt utalni arra, hogy számos egyéb fogalom is létezik a számítógépes bűncselekmények leírására, ezek azonban kevésbé elterjedtek. Britz a digitális bűncselekmény fogalmat azokra a cselekményekre alkalmazza, amelyek az elektronikusan tárolt adatokhoz kapcsolódnak, tehát amelyekben az adatokhoz való jogosulatlan hozzáférés, adatok jogosulatlan terjesztése, megváltoztatása, törlése történik, akár hálózaton keresztül, akár offline formában. Az *e-crime* fogalommal főleg az Egyesült Királyságban találkozhatunk, ahol a rendőrfőnökök egyesületének (Association of Chief Police Officers) *e-crime*-stratégiája úgy definiálja, mint a hálózatba kötött számítógépek vagy az internet használata bűncselekmények elkövetésére vagy a bűncselekmény elkövetésének megkönnyítésére.²⁰ Az *e-crime* tehát lényegében a kiberbűncselekménnyel azonos. Jólal nehezebb dolgunk van a csúcstechnológiás bűncselekmények fogalmának definiálásával, erre ugyanis nem találhatunk meghatározást a szakirodalomban. Azt, hogy mégis bevett és használatban lévő kifejezésről van szó, mutatja, hogy az Europol honlapja is külön kategóriaként nevesíti ezeket a cselekményeket,²¹ illetve a Budapesti Rendőrfőkapitányság szervezetén belül is megtalálható az úgynevezett Pénzhamisítási és Csúcstechnológiai Bűnözés Elleni Osztály.²² A csúcstechnológiás bűncselekmény kategóriába tartozik minden olyan offline vagy online környezetben elkövetett cselekmény, amelyben az elkövetés eszköze vagy az elkövetés tárgya a tudomány mai állása szerint a technológia élvonalába tartozik. Ez tehát a legágabb fogalom, tartalma viszont meglehetősen relatív, hiszen a tudomány és a technológia folyamatos fejlődésben, változásban van. Az egyértelműség kedvéért jelen tanulmány az egyes fogalmakat az alábbi ábra szerinti értelmezésben alkalmazza:

1. ábra

²⁰ <http://library.college.police.uk/docs/acpo/Ecrime-Strategy-2009.pdf>

²¹ <https://www.europol.europa.eu/crime-areas-and-trends/crime-areas/cybercrime>

²² http://www.police.hu/sites/default/files/szervezeti_felepites_pdf/BRFK%20%C3%A1grajz%20A3%202017.02.01.pdf

3. Információs rendszerrel kapcsolatos bűncselekmények a Btk.-ban

A tisztán számítógépes bűncselekményeket a Btk. két fejezetben, négy szakaszban tárgyalja. A XLIII. fejezet szól a tiltott adatszerzésről, valamint az információs rendszer elleni bűncselekményekről, így az információs rendszer vagy adat megsértéséről, valamint az információs rendszer védelmét biztosító technikai intézkedés kijátszásáról. A XXXVI., vagyon elleni bűncselekményekről szóló fejezetben kapott helyet az információs rendszer felhasználásával elkövetett csalás (375. §), ami lényegében az információs rendszer vagy adat megsértésének károkozással járó alakzata. A fenti rendelkezések 2004 óta képezik a magyar jog részét – Magyarország ekkor ratifikálta az Európa Tanács 2001. november 23-án Budapesten elfogadott, a számítástechnikai bűnözésről szóló egyezményét,²³ aminek alapján kötelezettséget vállalt arra, hogy megalkotja a megfelelő jogszabályokat az egyezményben meghatározott cselekmények kriminalizálása érdekében.

Az előbbieken nevesített nemzetközi egyezmény mellett röviden szólnunk kell az uniós jogról is, hiszen az Európai Unió tagjaként hazánk jogrendszerének is szerves részét képezik az uniós normák. Az Európai Parlament és a Tanács 2013/40/EU irányelve (2013. augusztus 12.) az információs rendszerek elleni támadásokról és a 2005/222/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról lényegében a Cybercrime-egyezménnyel azonos szabályokat fektet le. Az irányelv, sok egyéb európai uniós normához hasonlóan, a *minimumharmonizáció* elvét követi, vagyis a tagállamok annak szabályainál részletesebb, illetve szigorúbb szabályokat szabadon megállapíthatnak. Jelen tanulmány szempontjából az információs rendszer vagy adat megsértése tényállásának van jelentősége, amiről a Btk. 423. §-a rendelkezik. Az e szakasz által kriminalizált elkövetési magatartások köznyelvi elnevezése általában sokkal beszédesebb – ezek a bekezdések szabályozzák a hekkelés, a kártékony szoftverek, például vírusok terjesztését, a botnethálózatok kiépítését és a túlterheléses támadásokat. A Btk. 423. §-a által szabályozott tényállás valójában háromféle elkövetési magatartással is megvalósítható, ezek:

- az információs rendszerbe történő jogosulatlan belépés²⁴ [(1) bekezdés],
- a rendszer működésének akadályozása [(2) bekezdés *a*) pontja], valamint
- az információs rendszerben tárolt adatokkal végzett jogosulatlan műveletek [(2) bekezdés *b*) pontja].²⁵

E bekezdés szövegén látszik, hogy a technológiasemlegesség jegyében fogalmazták meg, így az alkalmazott technológiától és az elkövetés módszerétől függetlenül büntetendő minden olyan magatartás, amely a meghatározott eredményre vezet.

A 9/2012. számú büntető elvi döntés szerint a „védett jogi tárgy a számítástechnikai rendszerek működéséhez, a bennük tárolt, feldolgozott, továbbított adatok megbízhatóságához, va-

²³ Az egyezményt Magyarországon a 2004. évi LXXIX. törvény hirdette ki.

²⁴ „Aki információs rendszerbe az információs rendszer védelmét biztosító technikai intézkedés megsértésével vagy kijátszásával jogosulatlanul belép, vagy a belépési jogosultsága kereteit túllépve vagy azt megsértve bent marad, vétség miatt két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”

²⁵ „(2) Aki *a*) az információs rendszer működését jogosulatlanul vagy jogosultsága kereteit megsértve akadályozza, vagy *b*) információs rendszerben lévő adatot jogosulatlanul vagy jogosultsága kereteit megsértve megváltoztat, töröl vagy hozzáférhetetlenné tesz, büntetett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”

lamint titokban maradásához fűződő érdek”. Az információs rendszer rendeltetészerű működésének akadályozására a modern technológia állása szerint különösen alkalmasak a különféle kártékony programok, ezért a 423. §-ban szabályozott cselekmény két legtipikusabb elkövetési magatartása a *malware*-, illetve a botnettámadás. A régi Btk.²⁶ *Kommentárja* a számítástechnikai rendszer megsértésének egyik eszközeként a számítógépes vírusokat említi.²⁷ A számítógépes vírus azonban csak egyike azoknak a kártékony programoknak (*malware*), amelyek alkalmasak a számítógép működésének kedvezőtlen befolyásolására. A kártékony programok közös jellemzője, hogy olyan szoftverek, amelyek akadályozzák a számítógép működését, illetve korlátozzák a rendeltetészerű használatát. A legismertebb *malware*-fajták az alábbiak.²⁸

- Vírus (*virus*): vírusnak nevezzük azokat a szoftvereket, amelyek képesek a felhasználó tudta nélkül egyik számítógépről a másikra, vagy akár ugyanazon a gépen belül több helyre észrevétlenül reprodukálódni. Általában fertőzött program segítségével terjednek. A vírusok csoportosításának egyik lehetséges módszere a fertőzött alrendszer, illetve programok szerinti csoportosítás. Ezek alapján megkülönböztethetjük az alábbi vírustípusokat:
  - = programvírusok (*file-infector virus*): a programvírusok bináris futtatható (pl. exe) fájlokba ágyazódnak. Népszerűek mostanában az úgynevezett zsarolóvírusok (*ransomware*), amelyek a rendszert megfertőzve állományokat titkosítanak, és csak akkor adják meg a feloldáshoz szükséges kódot, ha a felhasználó átutalt egy megadott számlaszámra bizonyos összeget. Magyarországon 2013-ban egy zsarolóvírus került a figyelem középpontjába,²⁹ amely a fertőzést követően azt az üzenetet jelenítette meg a sértett számítógépének képernyőjén, hogy a „Magyar Rendőrség Osztály Elleni Kiberbűnözés” (*sic!*) zárolta a komputert, mivel illegális tartalmak találhatók rajta, a titkosítás feloldásáért pedig meghatározott összeg befizetését kérte.
  - = adatfájlokban lévő vírusok: idetartoznak a makrovírusok, valamint az érvénytelen fájlformátumot kihasználó vírusok. A makrovírusok olyan vírusok, amelyek a Microsoft Office programjaiba ágyazódva különböző kártékony hatásokat fejtenek ki. Az érvénytelen fájlformátumra épülő vírusok azoknak a programoknak a hibáit használják ki, amelyek egy-egy meghatározott fájlformátummal dolgoznak.
- Féreg (*worm*): a féreg olyan önmagában működő szoftver, amely képes önmagát reprodukálni vagy egyik számítógépről a másikra terjedni. Abban különbözik a vírustól, hogy önmagában is működik és életképes, nem kapcsolódik egyéb szoftverekhez. Az önsokszorosításon kívül a féreg számtalan dologra programozható – ezek a másodlagos funkciók a *payload*.
- Trójai faló (*trojan horse*): trójai szoftvereknek nevezzük azokat a kártékony szoftvereket, amelyek magukat általában ártalmatlan vagy segítő célú szoftvernek álcázva települnek fel a számítógépre. Hasonlóan a számítógépes férgekhez, a rendszerbe kerülésüket követően

²⁶ 1978. évi IV. törvény a Büntető Törvénykönyvről.

²⁷ VARGA Zoltán (szerk.): *Nagykommentár a Büntető törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvényhez*. Budapest, KJK–KERSZÖV, 2004.

²⁸ A csoportosítás és a fogalommagyarázat a http://www.cert-hungary.hu/tudatosito-anyagok/felhasznalásával_készült.

²⁹ http://hvg.hu/tudomany/20130218_Rendorsegi_virus_miatt_nyomoz_a_rendorseg

- számtalan dologra programozhatók, például a számítógépen található állományok titkosítására, zombiszámítógép létrehozására, személyes adatok összegyűjtésére és elküldésére, a felhasználó webkamerájának használatára, az operációs rendszer távoli használatára stb.
- *Rootkit*: olyan szoftvereszközök, amelyek elrejtenek egyes folyamatokat vagy adatokat az operációs rendszerben, vagy hozzáférést tesznek lehetővé bizonyos alrendszerekhez vagy programokhoz.
  - Hátsó ajtó (*backdoor*): olyan program, amely a felhasználó tudta nélkül távoli hozzáférést tesz lehetővé. Ezek a programok általában egy előre meghatározott TCP- vagy UDP-portot nyitnak, amelyre az elkövető rácsatlakozhat.
  - Kémprogram (*spyware*): célja a számítógépről információ megszerzése. Lehet webalapú, mint egy káros weboldal, települhet is webről, de megeshet, hogy maga az ártani kívánó fél telepíti fel a gépre [pl. billentyűleütés-naplózó program (*keylogger*), amely megjegyzi az összes leütött billentyűt].
  - Kéretlen reklám (*adware*): olyan szoftver, amely automatikusan reklámokat jelenít meg. Bár ez nem következik a definíciójából, általában negatív értelemben használják a jelzőt olyan programokra, amelyeket nem szívesen látunk a számítógépen. Ilyennek minősülhet akár legális szoftver is, mint például egy másik szoftverrel feltelepült böngészőeszköztár (*toolbar*).

Az előbbieken felsorolt kártékony programok általában nem egymástól elhatárolhatóan működnek, az előbbi kategóriák a mai környezetben inkább az egyes programfunkciók leírására szolgálnak. Egy-egy kártevő több funkció ellátására is programozható, így valójában a modern *malware*-ek esetében a fentiek valamilyen csomagba szerkesztett változatát jelentik.

A magyar jogrendszerben nem nevesítik külön, az európai büntetőjogi gondolkodásban azonban kiemelt figyelmet kapnak az úgynevezett botnethálózatok. A botnet a robot és a network szavak összekapcsolásából ered, és vírussal fertőzött számítógépek hálózatára utal, amelyeket az elkövető(k) távolról küldött utasítások sorozatán keresztül képes(ek) irányítani, ezáltal tömegesen felhasználni bűncselekmények elkövetéséhez. A botnettámadások jelentősége abban áll, hogy tipikusan nem az egyéni felhasználók, hanem kritikus infrastruktúrák, nagyvállalati rendszerek ellen irányulnak, és komoly károkat tudnak okozni. A botnet kifejezést európai uniós dokumentumban először 2006-ban említik. A spamekről szóló közleményében az Európai Bizottság a kéretlen üzenetek küldésére szolgáló eszközként jellemezte a botnethálózatokat. A 2007 májusában kiadott, a kiberbűncselekmények elleni fellépés általános megközelítéséről szóló közlemény már jóval nagyobb szerepet tulajdonított a botneteknek, és ezeket az infrastruktúrákat tette felelőssé az olyan átfogó, információs rendszerek elleni támadásokért, mint amilyen az észtországi kritikus infrastruktúrák elleni támadás volt 2007-ben.³⁰

Az információs rendszerek elleni támadásokról szóló irányelv kiemelten foglalkozott a botnethálózatok elleni fellépés kérdésével.³¹ Ez az uniós norma már a célját is abban határozza meg, hogy „[büntetőjogi] szankciókat állapítson meg a botnetek létrehozására, vagyis azon cse-

³⁰ <https://index.hu/tech/net/eszt290507/>

³¹ Az Európai Parlament és a Tanács 2013/40/EU irányelve (2013. augusztus 12.) az információs rendszerek elleni támadásokról és a 2005/222/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról.

lekményre vonatkozóan, amellyel célzott informatikai támadások révén jelentős számú számítógép felett veszik át a távvezérelt irányítást oly módon, hogy rosszindulatú számítástechnikai programokkal fertőzik meg őket”.³² Az irányelv arról is rendelkezik, hogy az olyan támadások esetében, amelyek célja botnet létrehozása, vagy amelyet botnet révén hajtanak végre, a tagállamok megállapíthatnak súlyosabb szankciót.³³ Ezt a szabályt a Btk. akképp ültette át, hogy az információs rendszer vagy adat megsértése büntetnének minősített esete valósul meg, ha a cselekmény jelentős számú információs rendszert érint.³⁴ A botnet számos funkciót elláthat, Nagy Zoltán és Mezei Kitti a következő botnetfunkciókat különbözteti meg: DDoS támadások indítása, spamküldés, adathalászat, hálózatfigyelés, billentyűzetfigyelés, internetes reklámokhoz kapcsolódóan klikkelések begyűjtése.³⁵ Újabban a botnethálózatokat gyakran használják kriptovaluták (pl. bitcoin) bányászására.

A botnethálózatok funkciói közül talán az egyik leghírhedtebb a túlterheléses támadás (*denial of service attack – DoS*). A túlterheléses támadások esetében az elkövető azzal akadályozza a rendszer működését, hogy olyan adatmennyiséget zúdít a célrendszerre, amelyet az képtelen kezelni. A túlterheléses támadások manapság leggyakrabban úgynevezett elosztott túlterheléses támadással (*distributed denial of service attack – DDoS*) történnek, ami annyit jelent, hogy a megfertőzött zombiszámítógépek a megcélzott szervereknek folyamatosan kéréseket – adatcsomagokat – küldenek, és ha több ezer csomag érkezik egyszerre, a forgalmazás mértékét a támadott rendszer nem bírja el, és ez a rendszer teljes összeomlását eredményezheti. Ugyanakkor az információs rendszer működésének akadályozásához nem feltétel a célrendszer teljes megbénulása, ahogy Nagy és Mezei is kiemelik: a „funkcionális működésképtelenséghez elegendő a nagymértékű lelassulás is, ami a válaszidő megnövekedett mértékéből adódik.”³⁶ A Btk. szerint a cselekmény minősített esetét követi el, aki a 423. §-ban szabályozott magatartásokat közérdekű üzem ellen követi el. (Lásd a 2. ábrát.)

Az elosztott túlterheléses támadások esetében érdemes röviden foglalkozni a tettesség kérdésével. A törvény *Kommentárja* alapján a Btk. 423. § (2) bekezdése szerinti cselekmények elkövetője bárki lehet, azonban azok csak szándékosan valósíthatók meg.³⁷ Mivel a botnetek esetében a támadásban zombiként, távoli vezérléssel részt vevő rendszerek tulajdonosainak gyakran arról sincs tudomásuk, hogy a gépük vírusfertőzés áldozata, a támadással érintett információs rendszer tekintetében az akadályozási szándék egyértelműen kizárható. A szándék általában a mestergép tulajdonosa, a *botherder* oldalán jelenik meg, az ő cselekménye szándékos és egyben célzatos. Az elkövető ebben az esetben nemcsak a túlterheléses támadással célzott információs rendszer működését akadályozza, hanem az összes olyan információs rendszer működését is, amelyet megfertőzött és távoli hozzáféréssel támadásra utasított.

³² Uo., (1) preambulumbekkezdés.

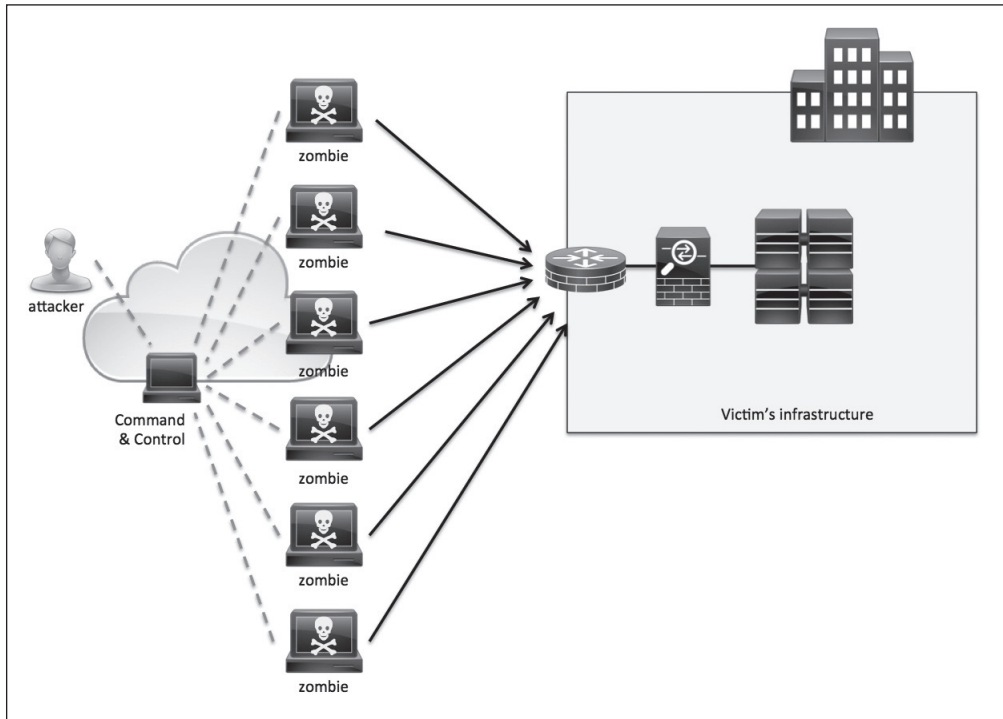
³³ Uo., (13) preambulumbekkezdés.

³⁴ Btk. 423. § (3) bekezdése.

³⁵ NAGY Zoltán András – MEZEI Kitti: A zsarolóvírus és a botnet vírus mint napjaink két legveszélyesebb számítógépes vírusa. In: GAÁL Gyula – HAUTZINGER Zoltán (szerk.): *Szent Lászlótól a modernkori magyar rendészettudományig*. Pécs, Magyar Hadtudományi Társaság, Határőr Szakosztály, Pécsi Szakcsoport, 2017. 163–168.

³⁶ Uo., 164.

³⁷ KARSAI Krisztina (szerk.): *Kommentár a Büntető törvénykönyvről szóló 2012. C. törvényhez*. Budapest, Wolters Kluwer, 2017.

2. ábra: Elosztott túlterheléses támadás³⁸

4. A malware-ek elleni fellépés eljárásjogi kérdései, figyelemmel a nyomozás során okozott kihívásokra

Annak ellenére, hogy a magyar sajtó többször számolt be arról, hogy nyomozás van folyamatban információs rendszer és adatok megsértésének büntette miatt, a médiában nagy port kavart események utóéletéről, a védelemelésről és az esetleges ítélethirdetésekről már szinte soha nem lehet hallani. A Bűnügyi Statisztikai Rendszer (BSR) adatai szerint 2012 és 2017 között összesen 5643 esetben indult eljárás információs rendszer és adatok megsértésének ügyében.³⁹ A nyomozás az ügyésznek vagy a nyomozó hatóságnak hivatali hatáskörében, valamint a nyomozó hatóság tagjának hivatali minőségében tudomására jutott adatok alapján vagy feljelentésre indul meg.⁴⁰ Feljelentést a törvény szerint bárki tehet, a feljelentő ebben az esetben lehet az

³⁸ Forrás: http://www.cisco.com/c/dam/en_us/about/security/images/csc_child_pages/white_papers/ddos_fig02.jpg

³⁹ <https://bsr.bm.h>

⁴⁰ 2017. évi XC. törvény a büntetőeljárásról, 375. § (1) bekezdés.

internetszolgáltató, amely gyanús, megnövekedett hálózati forgalmat észlel, a felhasználó (sértett), aki a számítógépe és az internetkapcsolata működése során észleli a cselekményt, illetve az információs rendszer üzemeltetője (a vállalkozás, amelynek a szerverét támadás éri).

A BSR adatai szerint 2013 és 2017 között az esetek nagy részében, 3015 esetben maga a sértett kezdeményezte az eljárást, 483 olyan eljárás zajlott, amely a bűncselekményt észlelő egyéb személy kezdeményezésére indult, a rendőrség bünyügyi szerve pedig 187 esetben indított eljárást saját észlelés alapján. Vádemelésre azonban már csak az ügyek 13%-ában, azaz 789 esetben került sor. A feljelentést 501 esetben utasították el, 1583 esetben pedig a nyomozás megszüntetésére került sor. A statisztika szerint 2501 esetben zárult 'egyéb' módon az eljárás. 2017 nyarán kérdőívet küldtem az Országos Rendőr-főkapitányság (ORFK) részére, amelyben a feljelentés elutasításának,⁴¹ a nyomozás megszüntetésének indokaira,⁴² valamint az eljárás 'egyéb' módon történő befejezésének részleteire kérdeztem. Az ORFK tájékoztatása szerint mind a feljelentés elutasításának, mind a nyomozás megszüntetésének gyakori indoka a cselekmény elévülése, valamint az, hogy gyermekkorú az elkövető, ami büntethetőséget kizáró ok. Érdekes, hogy az 'egyéb' befejezés kategóriájába tartozik a nyomozás felfüggesztése, amelynek leggyakoribb esete, hogy nem volt megállapítható az elkövető kiléte. Az adatokból az látszik, hogy az ilyen jellegű bűncselekményeknél az egyik legnagyobb nehézséget az elkövető azonosítása okozza.

Az online környezet viszonylag nagymértékű anonimitást biztosít a benne mozgó szereplőknek, de alapesetben az elkövető az IP-cím alapján azonosítható. Az IP-cím a hálózati környezetben az egyes eszközök, például a számítógépek azonosítására használt egyedi megjelölés. Az IP-cím forgalmazási és személyes adat, ezért a tárolására és kezelésére szigorú szabályok vonatkoznak. A hírközlési adatvédelmi irányelv⁴³ arra kötelezi a tagállamokat, hogy biztosítsák a nyilvánosan elérhető elektronikus hírközlési szolgáltatások segítségével történő közlések és az azokra vonatkozó forgalmi adatok – így az IP-címek – titkosságát. E szabály alól az irányelv

⁴¹ A kérdőív megválaszolásakor hatályos, a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény szerint a nyomozás megszüntetésének esetei a következők voltak: a cselekmény nem bűncselekmény, a bűncselekmény gyanúja hiányzik, a büntethetőséget kizáró ok (Btk. 15. §) állapítható meg, eljárás halál, elévülés vagy kegyelem folytán nem indítható, a magánindítvány vagy feljelentés hiányzik, a cselekményt már jogerősen elbírálták, a cselekmény elbírlására a magyar hatóságnak nincs joghatósága.

⁴² A kérdőív megválaszolásakor hatályos, a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény szerint a nyomozás megszüntetésének esetei a következők voltak: a cselekmény nem bűncselekmény, a nyomozás adatai alapján nem állapítható meg bűncselekmény elkövetése, és az eljárás folytatásáról sem várható eredmény, nem a gyanúsított követte el a bűncselekményt, illetve ha a nyomozás adatai alapján nem állapítható meg, hogy a bűncselekményt a gyanúsított követte el, büntethetőséget kizáró ok állapítható meg, a gyanúsított halála, elévülés, kegyelem miatt, a törvényben meghatározott egyéb büntethetőséget megszüntető ok miatt, ha a magánindítvány, kívánat vagy feljelentés hiányzik, és az már nem pótolható, a cselekményt már jogerősen elbírálták, az Európai Unió tagállamaival folytatott bünyügyi együttműködésről szóló törvény szerinti konzultációs eljárás eredménye alapján a büntetőeljárást az Európai Unió másik tagállama folytatja le, a gyanúsított cselekménye már nem veszélyes, vagy oly csekély fokban veszélyes a társadalomra, hogy a törvény szerint alkalmazható legenyhébb büntetés kiszabása vagy más intézkedés alkalmazása is szükséges, a cselekmény elbírlására a magyar hatóságnak nincs joghatósága.

⁴³ Az Európai Parlament és a Tanács 2002/58/EK irányelve (2002. július 12.) az elektronikus hírközlési ágazatban a személyes adatok kezeléséről, feldolgozásáról és a magánélet védelméről (Elektronikus hírközlési adatvédelmi irányelv).

akkor enged kivételt, ha a kérdéses adatok megismerése a nemzetbiztonság, a nemzetvédelem és a közbiztonság védelme érdekében, valamint a bűncselekmények, illetve az elektronikus hírközlési rendszer jogosulatlan használata megelőzésének, kivizsgálásának, felderítésének és üldözésének biztosítása érdekében szükséges. E szabály nyomán az elektronikus hírközlésről szóló törvény⁴⁴ (a továbbiakban: Eht.) rendelkezései közt is található olyan szabályt, amely bizonyos adatfajták esetében megőrzési kötelezettséget ír elő az elektronikus hírközlési szolgáltatást nyújtók számára.

A törvény szabályai értelmében a megőrzéssel érintett adatok köre kizárólag az előfizető személyével (előfizető neve, számlázási címe), valamint a forgalmazás tulajdonságaival (IP-cím, portszám, MAC-cím) kapcsolatos adatokra terjed ki, a közlésnek a tartalmára nem. A nyomozó hatóság megkereséssel kérhet adatszolgáltatást a hírközlési szolgáltatóktól ezen adatok megismerése érdekében. Az ORFK tájékoztatása szerint az informatikai jellegű bűncselekmények nyomozása során minden esetben megkeresik az internetszolgáltatókat, és mindig érdemi választ kapnak, ami nagyban segíti a hatóság munkáját.

Az Eht. szabályai azonban csak a Magyarország területén végzett vagy területére irányuló elektronikus hírközlési tevékenységre vonatkoznak; a szolgáltatók által tárolt adatfajták és az adatok megőrzésének időtartama országonként igen eltérő lehet. Ugyanakkor az informatikai bűncselekmények nincsenek tekintettel az országhatárookra: az információs rendszereket megfertőző kártékony programok terjedése nem áll meg a határoknál – a fertőzöttség a kártevő népszerűségétől függ, nemritkán globális. E nemzetközi jellegből fakadóan egy ország nyomozó hatósága ritkán elegendő a teljes hálózat felderítéséhez és az irányító-vezérlő központ lekapcsolásához. A fertőzések országhatárokon belüli felszámolása csak a távközlési és a biztonságtechnikai piac segítségével valósítható meg, ráadásul csak ideig-óráig hatásos, hiszen ha az irányító központ fennmarad, a kártevő újra képes lesz fertőzni.

Az ENSZ korábban már hivatkozott tanulmánya arról számolt be, hogy a jelentéskészítésben közreműködő országok több mint fele nyilatkozott úgy, hogy a kiberbűncselekmények, amelyekkel a rendőrség találkozik, 50–100%-ban tartalmaznak nemzetközi elemet.⁴⁵ A magyar tapasztalatok egybevágóan az ENSZ tanulmányában foglaltakkal: az ORFK úgy nyilatkozott, hogy – mivel a számítógépes bűnözés a legtöbb esetben országhatárokon átnyúló bűnelkövetési módszerekkel történik – szinte minden esetben szükség van nemzetközi bünyügyi együttműködésre. A tapasztalatok azt mutatják, hogy nehézkes a közvetlen kapcsolatfelvétel a külföldi internetszolgáltatókkal, azonban néhány esetben angol nyelvű megkeresésre már érdemi válasz érkezett. Az esetek túlnyomó többségében azonban csak bünyügyi jogsegélykérelem keretében lehetséges tőlük adatokat beszerezni.

A gyakorlatban könnyen előfordulhat, hogy mire a jogsegélykérelem átfut, a megkereséssel érintett adatok már rég nincsenek a szolgáltató birtokában. A Cybercrime-egyezmény ugyan lehetővé teszi a tárolt és a forgalmi adatok megőrzésére kötelezést (16–17. cikk), a gyakorlat azt mutatja, hogy ez a jogintézmény nem funkcionál megfelelően. Problémát jelenthet, hogy az IP-cím elfedésére többféle, hozzáértést különösebben nem igénylő lehetőség van. A Tor böngé-

⁴⁴ 2003. évi C. törvény az elektronikus hírközlésről.

⁴⁵ http://www.unodc.org/documents/organized-crime/UNODC_CCPCJ_EG.4_2013/CYBERCRIME_STUDY_210213.pdf

szó például proxy szervereken keresztül bonyolítja a hálózati forgalmazást a végpontok között, és ismertek olyan proxy szerverek, amelyek úgy biztosítanak anonimitást a felhasználónak, hogy a külvilág felé hamis IP-címet mutatnak. Az anonimizáló proxy szerverek láncolatán keresztül technikailag visszafejthető a kapcsolat a hálózati kommunikáció kiindulópontjáig, ez azonban a proxy szerverek tipikusan külföldi elhelyezkedése miatt idő- és erőforrás-igényes, ráadásul ha a szerver olyan országban található, mint például Thaiföld vagy Venezuela, a jogsegélykérelem eredménytelen is lehet. Az elkövetői körökben népszerű Tor használata esetén a kapcsolat nem fejthető vissza.

Kiterjedt *malware*-fertőzés, például botnethálózat esetében az elkövető által használt eszköz, vagyis a rendszer irányítójának azonosítása is többlépcsős folyamat eredménye. Egy botnet hálózati infrastruktúrájának feltérképezése a megfertőzött végpontok (zombik) kommunikációjának megfigyelésén keresztül az irányító szerverek (Command & Control server) meghatározásával lehetséges, ez azonban műszaki tudást és jellemzően több ország nyomozó hatóságainak együttműködését igénylő feladat, a bünyügyi területen zajló nemzetközi együttműködések részletes tárgyalása azonban túlmutat e tanulmány keretein. Lényegében ha el akarunk jutni a botnethálózat irányítójához, vissza kell fejtenünk a hálózati kommunikációt több lépcsőben addig, amíg el nem érünk a kiindulópontjáig, ami műszaki értelemben lehetséges, az egyes technikák alkalmazásának viszont nemritkán jogi korlátja van.

Egy, az Európai Unió Hálózat- és Információbiztonsági Ügynökség (ENISA) által készített tanulmány kifejezetten a botnetek vonatkozásában tárgyalja a felderítéssel, a fertőzöttség mérésével, illetve az ilyen hálózatok felszámolásával kapcsolatos lehetőségeket, azonban az általa javasolt megoldások a legtöbb olyan *malware*-fajtánál alkalmazhatók, amelynél aktív hálózati kommunikáció zajlik.⁴⁶ Az infrastruktúra feltérképezésére a tanulmány aktív és passzív technikákat javasol. Passzív technikák azok az eszközök, amelyek esetében olyan jeleket keresnek, melyek a botnet tevékenységre utalnak, az adatgyűjtés pedig kizárólag megfigyelésen alapul, és nem kerül sor a hálózati kommunikációba való beavatkozásra. Ezek: adatsomag-elemzés (*packet inspection*), adatfolyam-analízis (*flow*-rekordok elemzése), DNS-alapú megközelítések, spamlisták elemzése, az applikációk naplófájljainak elemzése, csapdaállítás (*honeypotok* létrehozása), az antivírusszoftverek jelentéseinek elemzése. Az aktív technikák már a megfigyelt eszközökkel történő kapcsolatfelvételt is magukban foglalják, ezek a kifejezetten invazív technikák már nemcsak a hálózat azonosítására adnak lehetőséget, hanem a beavatkozásra és a lekapcsolásra is (pl. az ún. *sinkholing* technika). A passzív és aktív technikák elhatárolása azért releváns, mert míg a passzív technikák – az alkalmazásukkal okozott jogkorlátozás súlyának figyelembevételével – hagyományos adatszerző tevékenység, illetve titkos felderítés körében alkalmazhatók, az aktív technikák a jog szürkezónájában mozognak, alkalmazásuk pedig egyes országokban kifejezetten tilos. A passzív technikák között is differenciálhatunk a tekintetben, hogy vannak olyanok, amelyek a forgalmazási adatok elemzésén alapulnak, és olyanok is, amelyek a kommunikáció (adatsomag) tartalmának elemzéséből engednek következtetni a *malware*-fertőzés jellemzőire.

⁴⁶ https://www.enisa.europa.eu/publications/botnets-measurement-detection-disinfection-and-defence/at_download/fullReport

A korábban tárgyalt, forgalmazásra vonatkozó adatok esetében a szolgáltatónak törvényből eredő megőrzési kötelezettsége van bizonyos adatfajták tekintetében, a kommunikáció tartalmának megismerését lehetővé tévő technikák viszont már leplezett eszközöknek (korábban a titkos információgyűjtés, illetve a titkos adatszerzés körébe tartozó eszközöknek) minősülnek. Gyányi Sándor – szintén botnetek vonatkozásában – kiemeli, hogy a forgalmazási információk elemzése kevésbé erőforrás-igényes, a botnet tagjairól pedig az „adatfolyam jellemzői (forrás- és cél cím, portcímek, alkalmazott magasabb rétegbeli protokollok, az adatfolyam időtartama, mérete) árulkodhatnak”.⁴⁷ A forgalmazási adatok ismerete azonban még nem biztos, hogy elegendő egy hálózat felderítéséhez – Gyányi is rávilágít, hogy azokban az esetekben, ahol a ‘normális’ hálózati kommunikáció közé vegyül a gyanús akció nyoma is, csak igen összetett szűrési módszerekkel lehetne pusztán fejlcinformációkból azonosítani a gyanús kommunikációt.⁴⁸

A mélyreható adatsomag-elemzés (*deep packet inspection*) részletesebb információt ad a hálózati kommunikáció tartalmáról is. Az adatsomag-elemzés a fejléc (címezés) adatainak vizsgálatán túl lehetővé teszi a tartalomnak az elemzését is. Az elektronikus hírközlési szolgáltatók a kommunikáció tartalmát nem tárolják az átvitelhez szükséges időtartamnál tovább, és nem is ismerik. Egyes országokban a közlés tartalmának internetszolgáltató általi megismerése még a szolgáltató büntetőjogi felelősségének kérdését is felveti. A NATO és az ENISA közös tanulmánya a német szövetségi büntető törvénykönyv szabályai mentén mutatja be az internetszolgáltatók felelősségének témáját, és arra a megállapításra jut, hogy az internetszolgáltatók csak *ad hoc* jelleggel vizsgálhatják az adatsomagokat és a forgalmazási adatokat, amennyiben a telekommunikációs rendszerek hibáinak feltárása és kijavítása érdekében szükség van rá, máskülönben e tevékenységük tiltott adatszerzésnek minősül.⁴⁹

A magyar internetszolgáltatók is végezhetnek ilyen tevékenységet – a Telekom általános szerződési feltételei szerint „a [s]zolgáltató a tevékenysége során alkalmazott, a jelek továbbítását végző berendezéseinek adatait rendszeresen elemzi, valamint a hálózaton időszakos ellenőrzéseket végez a hálózat egysége és biztonságos működése érdekében”.⁵⁰ A Btk. szintén ismeri a tiltott adatszerzés tényállását, a magyar jogban ez a cselekmény viszont célzatos, vagyis a büntetendőséghez a személyes adat, magántitok, gazdasági titok vagy üzleti titok jogosulatlan megismerésének célja szükséges, ami az internetszolgáltatók oldalán nem áll fenn, amennyiben céljuk a kártékony kódokat tartalmazó kommunikáció szűrése.

A 2018. június 30-áig hatályban lévő szabályok értelmében az elektronikus kommunikáció a nyomozás megkezdését megelőzően titkos információgyűjtés, azt követően pedig titkos adatszerzés keretében volt megismerhető az erre hatáskörrel rendelkező szerveknek. Mind az 1998. évi XIX. törvény, azaz a régi büntetőeljárásról szóló törvény (Be.), mind a 2018. június 30-ig

⁴⁷ GYÁNYI Sándor: *Túlterhelés informatikai támadási módszerek és a velük szemben alkalmazható védelem*. PhD-értékezés, Budapest, 2011. http://archiv.uni-nke.hu/downloads/konyvtar/digitgy/phd/2012/gyanyi_sandor.pdf

⁴⁸ Uo., 109.

⁴⁹ https://ccdcoc.org/sites/default/files/multimedia/pdf/VihulCzosseckZiolikowskiAasmannIvanovBr%C3%BCggemann2012_LegalImplicationsOfCounteringBotnets.pdf

⁵⁰ Telekom: Lakossági általános szerződési feltételek, 2/C melléklet, <https://www.telekom.hu/static-tr/sw/file/lakossagi-aszf-2c-melleklet-szolgáltatások-tartalma-internet-20180701.pdf>

hatályos, a titkosszolgálati eszközök és módszerek folytatására feljogosított szervek jogállásáról szóló törvény lehetőséget teremtett a számítástechnikai eszköz vagy rendszer útján továbbított (pl. LAN) vagy tárolt (pl. merevlemez) adatok megismerésére, valamint az elektronikus hírközlési szolgáltatás útján továbbított (pl. a nyílt interneten zajló) kommunikáció megfigyelésére. A 2017. évi XC. törvény, azaz az új Be. jelentős mértékben változtatott a szabályokon, és „leplezett eszközök” megnevezéssel összevonta a titkos információgyűjtésre és a titkos adatszerzésre vonatkozó szabályokat, valamint bevezette az úgynevezett előkészítő eljárás intézményét, amelynek célja annak megállapítása, hogy fennáll-e a bűncselekmény gyanúja.

Az új kódexet már a hatálybalépése előtt számos kritika érte, amelyek közül a legnagyobb hangsúlyt kétségtelenül az kapta, hogy az a tény, hogy a nyomozó hatóság az előkészítő eljárás keretében alkalmazhat leplezett eszközöket a bűnügyi felderítéshez, látszólag nem érintette a büntetőeljárás kívüli titkos információgyűjtésre vonatkozó szabályokat. Ennek kapcsán ismét előtérbe került a bűnügyi és a rendészeti felderítés elválasztásával kapcsolatos, már az előző eljárási kódex rendelkezései kapcsán is folytatott vita. Finszter Géza különbséget tesz a bűncselekmény elkövetőinek és a bizonyítás eszközeinek felkutatását célzó bűnügyi felderítés és a közbiztonságot és a közrendet veszélyeztető tevékenységek elhárítására irányuló rendészeti felderítés között.⁵¹ A felderítés egyes típusai indokoltá teszik az eltérő szabályozást, amihez hozzátartozik a még elfogadható jogkorlátozással járó eszközök körének eltérő meghatározása is.

Ebből az aspektusból vizsgálva, a kiterjedt *malware*-fertőzések, illetve a botnethálózatok igen érdekes kérdéseket vetnek fel. A botnethálózatok esetében a bűnügyi és rendészeti célok kumuláltan vannak jelen. A botnethálózat kiépítésével már eleve a felhasználókat tömegesen érintő jogsértés történik, ezért ezzel szemben indokolt lehet a bűnügyi felderítés eszközeinek alkalmazása. Az ilyen hálózatok végső célja azonban ritkán merül ki fertőzött gépekből álló hálózatok pusztá kialakításában, így egy zombigépekből álló hálózat létrehozása tipikusan eszközcselekménye valamilyen egyéb deliktumnak. Ahogy arról korábban esett szó, egy botnet számos további cselekmény elkövetésére, például DDoS támadások lefolytatására, spamküldésre, tömeges adatvisszaélésre felhasználható, amelyek megelőzése már rendészeti cél.

Aggodalomra ad okot a rendőrségről szóló törvénynek⁵² (a továbbiakban: Rtv.) az a 2018 nyarán hatályba lépett rendelkezése, amely lehetőséget teremt arra, hogy a rendőrség a titkos információgyűjtés keretében azonosítsa a kommunikációhoz használt információs rendszert, illetve megszerezze a hollétének megállapításához szükséges adatokat.⁵³ *Malware*-fertőzések esetén nem tudjuk, hogy a végpontokból kiindulva hány felhasználó kommunikációjának vizsgálata szükséges, amíg el nem jutunk a megfertőzött rendszerekkel kommunikáló irányítoserverig. Egy botneten belül például nem ritka, hogy 600 ezer végpont (*host*) található – ha csak a töredékük kommunikációját vizsgálják, még az is tömeges jogkorlátozással jár, aminek elszenvedői ráadásul olyan harmadik személyek, akik semmilyen kapcsolatban nem állnak az elkövetéssel, sőt mivel rendszerük fertőzés áldozata, ők a sértettek. Ilyenkor ráadásul még a bírói enge-

⁵¹ FINSZTER Géza: *A rendészet elmélete*. Budapest, KJK–KERSZÖV, 2003. 37.

⁵² 1994. évi XXXIV. törvény a rendőrségről.

⁵³ Rtv. 66. § (1) bekezdésének e) pontja.

délyhez kötött eszközök esetében alkalmazandó arányossági tesztet sem kell elvégezni, tehát nem kötelező vizsgálni, hogy az érintett eszköz alkalmazása aránytalanul korlátozza-e az érintett vagy más személy alapvető jogát.

Árnyalja ugyan a képet, hogy az egyes közlések tartalma az internetes kommunikáció csomagkapcsolt jellegéből fakadóan nem fejthető vissza, vagy csak nehezen, hiszen minden közlés részekre bontva érkezik és távozik, ezenkívül a hálózati kommunikáció vizsgálata során az adatcsomag-elemzést automatizált eszközök végzik, amelyek mintákat keresnek, így képesek a kárteknony kommunikációra utaló nyomokat tartalmazó adatcsomagok szűrésére. Ugyanakkor a jogbiztonság szempontjából célszerű lenne tisztázni, hogy az Rtv. e pontja milyen módszerek alkalmazását teszi lehetővé a kommunikációhoz használt információs rendszer azonosítása érdekében bírói engedélyhez nem kötött eszközként, illetve hogy ez a rendelkezés felhatalmazást ad-e a rendőrségnek arra, hogy egy botnet vagy egyéb *malware* irányító szerverének lokalizálása érdekében olyan leplezett eszközöket alkalmazzon, amelyek egyébként bírói engedélyhez kötött eszközök lennének. További garanciális szabály lehet annak megfogalmazása, hogy az olyan hálózati kommunikáció megfigyelése, amely nagyszámú végpont forgalmát érinti, kizárólag csak olyan automatizált eszközzel történhet, amely megfelelően képes szűrni *malware* tevékenységre utaló kommunikációt a hálózaton zajló egyéb forgalomból.

Az új Be. és a hatálybalépésekor módosuló ágazati jogszabályok különbséget tesznek az információs rendszer titkos megfigyelése és a lehallgatás között. A két intézmény közötti lényeges különbség, hogy az információs rendszer megfigyelése esetében magának az eszköznek és a benne zajló folyamatoknak a vizsgálata (pl. alkalmazások naplófájljainak vizsgálata) történik, a lehallgatás ellenben a rendszer elektronikus hírközlő hálózaton folytatott kommunikációjának a megfigyelését teszi lehetővé. A törvény felhatalmazást ad arra, hogy a megfigyelés érdekében a nyomozó hatóság *malware*-t telepítsen a célrendszerre, azonban ezt virágnyelven akként fogalmazza meg, hogy az „ehhez szükséges elektronikus adat az információs rendszerben [...] elhelyezhető”.⁵⁴ A lehallgatás szintén történhet az információs rendszer megfigyelésével, az elektronikus kommunikáció megfigyelése pedig közvetlenül a szolgáltatást biztosító internetszolgáltató segítségével. Mivel a hálózati kommunikáció megfigyelésére a hozzáférést lehetővé tévő hírközlési hálózat üzemeltetőjének rendszerén keresztül van lehetőség, az új Be. az eljárás sikerének érdekében rögzíti, hogy a hírközlési szolgáltatást, információs rendszerben tárolt adatok továbbítását, feldolgozását, kezelését végző szervezetek kötelesek együttműködni a titkos információgyűjtés folytatására, illetve leplezett eszközök alkalmazására törvényben feljogosított szervezetekkel. E szervezetek kötelezettségeiről az Eht. szól részletesen,⁵⁵ amely külön cím alatt szabályozza a titkos információgyűjtés és a leplezett eszközök alkalmazása érdekében való együttműködést. A törvény alapján a szolgáltató köteles biztosítani a továbbított üzenetek, közlések, kezelt adatok megismeréséhez szükséges eszközök és módszerek alkalmazási feltételeit, köteles megfelelő műszaki rendszert, így különösen alapkiépítésű monitoring-rendszert létesíteni (amelynek költségét a szolgáltató viseli).

A büntetőeljárás keretében alkalmazott leplezett eszközök továbbra is csak meghatározott személyi körrel szemben alkalmazhatók. Leplezett eszközt főszabály szerint azzal szemben lehet

⁵⁴ Az új Be. 232. § (1) bekezdése.

⁵⁵ Eht. 92. §.

alkalmazni, aki gyanúsított, illetve aki bűncselekmény elkövetésével gyanúsítható, ilyen személy azonban a botnet-infrastruktúrák felderítésének megkezdésekor még nincs, és lehetséges, hogy a későbbiek folyamán is csak az irányítószerverig, pontosabban a szerver üzemeltetőjéig jut el a nyomozó hatóság, az elkövetőig már nem. A kiberbűncselekményekről szóló tankönyv is említi azt a problémát, hogy vannak olyan szerverhosztíng szolgáltatások, amelyek a szerverszolgáltatás mellett többlétszolgáltatásként anonimitást is kínálnak az ügyfeleknek.⁵⁶ Az előkészítő eljárás részeként mással szemben kizárólag akkor lehet leplezett eszközt alkalmazni, ha megalapozottan feltehető, hogy a bűncselekmény elkövetőjeként szóba jöhető személlyel közvetlenül vagy közvetve kapcsolatot tart, vagy ha kívülálló személyt elkerülhetetlenül érint. A *malware*-ek esetében mindkét kitétel meglehetősen rugalmas értelmezést tesz lehetővé, mivel a kártékony szoftverekre építő hálózati infrastruktúráknál technikai értelemben van kapcsolat a sértett fertőzött rendszere és a fertőzést kihasználó elkövető információs rendszere között, ez a kommunikáció azonban sokszor a sértett tudta nélkül folyik. Nyitott kérdés, hogy a sértettek *malware*-rel fertőzött rendszereinek megfigyelése indokolható-e a bűnüldözési érdekre hivatkozással. Az Alkotmánybíróság is rávilágított,⁵⁷ hogy a bűnös kapcsolattartás megítélése meglehetősen szubjektív.

5. Jó példák a botnetek elleni fellépésre

A szűk értelemben vett informatikai bűncselekményeket tekintve egyelőre még igen sok a nyitott kérdés, kezdve azzal a problémával, hogy az információs rendszerekkel kapcsolatos bűnözés mint jelenség általánosan elfogadott fogalomrendszerének kidolgozása még várat magára, egészen annak pontos meghatározásáig, hogy a kibertérben folyó nyomozás során meddig terjednek a hatáskörrel rendelkező szervek lehetőségei. Ezeket a kérdéseket vélhetően és remélhetőleg a kiberbűncselekmények nyomozásában jártas szakemberek az eljárások során gyűjtött tapasztalatok alapján megválaszolják majd. Már manapság is többször olvashatunk sikeres, átfogó nemzetközi együttműködésen alapuló megoldásokról: az Europol már több pozitív tapasztalatról is beszámolt, például 2017-ben az Andromeda nevű botnethálózatot sikerült nemzetközi együttműködés keretében lekapcsolni,⁵⁸ 2015-ben a Ramnit botnetet,⁵⁹ 2014-ben pedig a Gameover Zeust.⁶⁰

---

⁵⁶ SIMON i. m. (8. lj.) 210.

⁵⁷ 2/2007. (I. 24.) AB határozat.

⁵⁸ <https://www.europol.europa.eu/newsroom/news/andromeda-botnet-dismantled-in-international-cyber-operation>

⁵⁹ <https://www.europol.europa.eu/newsroom/news/botnet-taken-down-through-international-law-enforcement-cooperation>

⁶⁰ <https://www.europol.europa.eu/newsroom/news/international-action-against-gameover-zeus-botnet-and-cryptolocker-ransomware>

KÖNYVISMERTETÉSEK

Smuk Péter: Magyar és európai pártjog

(Budapest, Gondolat, 2018. 227 oldal,
ISBN 978 963 693 862 8)

A politikai pártok működésének, felépítésének és belső szabályozási profiljainak elemzése összetett kérdés. A kutatónak széles körű ismeretekkel kell rendelkeznie a vizsgálni kívánt pártrendszerrel, a politikatörténeti hagyományokról, a vizsgált államok geopolitikai helyzetéről, számos informális politikai alkuról, valamint az alkotmányos és jogalkotási kívánalmak összetett folyamatairól annak érdekében, hogy hiánypótló politikatudományi írást állítson össze. Smuk Péter, a Széchenyi István Egyetem docense monográfiájában ennek eleget téve a jogi és politológiai szaktudás oly mértékű vegyítésére vállalkozott, amelynek eredménye egy elsősorban a magyar és európai pártstruktúrákról szóló jogi elemzés, azzal a hozzáadott értékkel, hogy megmutatja: a pártfejlődés nem pusztán, sőt nagyobb részben nem a hagyományos jogfejlődés, hanem a népképviselő fogalmának, értelmezésének, valamint határainak átalakulásában ragadható meg.

A műben ez úgy jelenik meg, hogy a szerző sorra veszi a pártok alapításának, működésének, belső felépítésének, felosztatásának és számos egyéb aspektusának jogszabályi kereteit, mérlegre téve a hazai és az általa széles körben áttekintett európai pártjog aktualitásait. Ezt kiegészítve pedig gyakorlati, elsősorban alkotmánybírói példákon keresztül ismerteti az egyes szabályozási eltérésekben rejlő dilemmákat, alkotmányjogi problémákat és az eltérő szabályozások vélt vagy valós indokait. A szerző a kötetet két nagyobb szerkezeti egységre osztotta, jelezvén, hogy a pártok működésének két fő ciklusa van. Egyrészt – ahogyan ő nevezi – a pártok „békeidőben” népképviselői funkciót töltenek be, legyenek akár parlamenti, akár parlamenten kívüli egyesületek. Másrészt létrejöttük és működésük célja a közhatalom gyakorlása, így a választások előtti időszakokban, vagyis ‘akcióban’ is vizsgálja a politikai hatalomért folytatott versengésük összetevőit.

A monográfia első részében a szerző, visszatérve a gyökerekhez, értelmezési kérdésekkel és a történeti fejlődés áttekintésével indít. E fejezet egyik legérdekesebb kérdése, hogy a pártok alkotmányos meghatározását milyen mértékig szükséges cizellálni. Felvetődik a kérdés, hogy elegendő-e egy többrétű vagy ‘lépcsőzetes’ meghatározás, amely elsősorban a párttörvényekre, egyesületi törvényekre és a pártok belső szabályaira támaszkodik fogalomalkotása során, vagy a nemzeti alkotmányoknak van központi szerepük a pártok fogalmának meghatározásában. Ez utóbbi ugyanis felvetheti az egyesületi és vélemény szabadság korlátozását, ami a demokrácia intézményét károsító tényező lehet.

A fejezet a továbbiakban a pártok funkcióiról és típusairól értekezik, majd megismerhetjük Bihari Mihály párttörténeti vázlatának elemeit is. Emellett a pártok megítélését taglaló alpontnál a rousseau-i közérdekfogalomtól Mojszej Osztrogorzskij és Robert Michels álláspontjáról, valamint – a német Szövetségi Alkotmánybíróság Szocialista Birodalmi Párttal (SRP) kapcsolatos döntéséből idézve – a demokráciát veszélyeztető pártokról alkotott európai álláspontokról is szól a szerző.

Az SRP-ügy mellett a demokratikus működés kérdése kiemelt szerepet kap a pártok belső működésének vizsgálata során. A német alkotmánybíróság érvelése szerint például mivel a pártok a közhatalom gyakorlásában közreműködnek, valószínűsíthető, hogy ez sem lesz demokratikus abban az esetben, ha a belső ügyeiket sem képesek demokratikusan szervezni. A szerző a Velencei Bizottság (amelynek ajánlása a kötetben többször is viszonyítási alapként szerepel) állásfoglalásán keresztül ugyanakkor jelzi, hogy a pártok belső felépítésébe való beavatkozás a független és önálló működésüknek korlátozása lehet.

Smuk, felhasználva a bolgár, cseh, portugál, horvát, román, lengyel és számos más európai állam alkotmányos és pártszabályzatait, külön elemzi a pártok megszüntetésének lehetőségeit és tartalmi követelményeit. A politikai pártok betiltásáról, feloszlásáról Sólyom László idézett szavait érdemes kiemelni, amelyek szerint „annak megítélése, hogy valamely párt mikor és miért jelent veszélyt a demokráciára, mindig a konkrét politikai helyzettől függ, hiszen [a pártalapítást megelőző] preventív intézkedésről van szó.” E kijelentés vezérfonalát követve a szerző később ismerteti a pártok feloszlására és betiltására vonatkozó hazai szabályokat, ami kiváló eszközt szolgáltat az úgynevezett posztszocialista országok és a nyugati demokráciák közötti eltérő korlátozási igények megismeréséhez is. E tekintetben ugyanis – a szerző által leírtak alapján – a nyugati államok ‘liberálisabb’ felfogást képviselnek keleti társaiknál.

A könyv a továbbiakban a pártalapítás egyesülési jogi hátterének ismertetésével és az ezzel kapcsolatos állami szerepek európai szintű összehasonlító elemzésével folytatódik. E tekintetben érdemes megemlíteni az egyesületek alapításának szabad és normatív modelljéről szóló részt, amely az állam diszkrecionális engedélyezési jogában fellelhető különbségeket hivatott érzékeltetni. A szerző itt jól rávilágít arra a problémára, hogy az állam túlzott közreműködése, illetve a formális szabályokon túli nagy mérlegelési jogköre felvetheti a túlzott állami befolyás uralmát az egyesülési szabadság felett. E tekintetben Smuk jelzi, hogy a hatóságok számára alkotmányosan indokolatlan értelmezési-mérlegelési tér nyílhat, ami kiszámíthatatlanná teszi az egyébként inkább formális engedélyezési folyamatot. A pártok alapításához szükséges, Európa-szerte eltérő feltételek, amelyek magukban foglalják az alapszabály és a tagság kérdésének rendezését, a program és a célok meghatározását, valamint a névválasztás különbségeit, számos példát szolgáltatnak a megfelelő gyakorlatok kialakításához.

A kötetben szereplő kevés hazai eset közül érdemes megemlíteni a Magyar Kétfarkú Kutya Párt (MKKP) névválasztása és alapszabályzatban meghatározott céljai körüli vitát, amely a vélemény szabadság korlátozhatóságának kérdését tette mérlegre. Az ugyanis fontos kérdés – ahogyan Smuk is jelzi a Kúria ítéletének citátumával –, hogy amennyiben a párt bejegyzése konkrét tilalomba nem ütközik, és a párt deklarálja, hogy aláveti magát a hatályos jogszabályoknak, pusztán a névválasztása és ‘komolytalan’ programja miatt megtagadható-e a bejegyzése. A válasz a Kúria és Smuk értelmezésében is egyértelműen a véleménynyilvánítás szabadsága felé húz,

ugyanis a legfőbb bírósági szerv ítélete hangsúlyozza, hogy nincs törvényes akadály a MKKP névválasztásának, és erre a testület egyebek között a véleménynyilvánítás szabadságának alkotmányos alapelveiből következtetett.

A pártok békeidőbeli regnálásának a demokratikus népképviselő szemponyjából fontos kérdése a pártszervezet működésének jogi szabályozása. A kötet erről szóló részében a már röviden említett belső demokratikus működés kérdése és jogi regulációja kerül elő ismét, ami hazánkban elsősorban a Polgári törvénykönyv¹, az egyesülési jogról² és a pártokról szóló törvényen (Ptv.)³ alapuló szervezeti előírások szűk követelményeit jelenti. A kötet mindkét fejezetében kiemelt szerepet kap a pártok finanszírozásának kérdése is. A pártok rendes működésének finanszírozása esetében a szerző külön értekezik a tagdíjakból, magánadományokból, illetve önfelfinanszírozási technikákból eredő jövedelmekről, majd külön egységet szentel az állami finanszírozással kapcsolatos gyakorlatoknak és szabályozási dilemmáknak is.

A magyar pártok működését szabályozó Ptv. vonatkozó rendelkezéseinek ismertetése nyilvánvalóvá teszi, hogy elsősorban nem a magánadományok létjogosultsága, hanem azok mértéke képezi vita tárgyát az európai demokráciákban. Ahogyan Smuk írja, az adományok általi befolyás aránytalansága okozhat eltolódást, hiszen a demokratikus akaratképzést torzíthatja, ha a befolyásosabb támogató erőteljesebb hatást képes kifejteni a népakarat formálásában, közvetítésében.

A finanszírozási alfejezet talán legrelevánsabb egysége az állami támogatások engedélyezése és tiltása melletti indokok szembeállítására. E tekintetben a Smuk által összegzett érvek, így a pártpluralizmus támogatása, az egyenlőbb választói esélyek, a pártok magánadományok alóli felszabadítása, mind az állami támogatások engedélyezésének szükségessége felé mutatnak. A kiterjedt állami támogatási rendszer ugyanakkor – ahogyan a szerző írja – csak megfelelően szabályozott, objektív, fair és észszerű kritériumok alkalmazása mellett működtethető hatékonyan.

A pártok általános működésének bemutatását tartalmilag a pártok feletti felügyelet ismertetésével zárja a szerző. A fejezet tartalmazza többek között a hazai pártok azon tiltott tevékenységeit, amelyekről már az alapításkor is tartózkodni kötelesek, egyúttal ismerteti a pártok működése feletti pozitív felügyeleti tevékenység részleteit is. Így a szerző értekezik a bírósági feloszlás eseteiről és menetéről, amelynek okai között lehetnek tiltott tevékenységek, valamint a taglétszám drasztikus csökkenése és a párt tevékenységének megszűnése is idesorolható.

E rész zárásaként, a politikatudomány által jól ismert militáns demokrácia fogalmának bevezetésével, az állam önvédelmi funkciójának és a pártok feletti demokratikus kontroll érvényesülésének elméleti megalapozása kerül terítékre. E tekintetben a szerző a már említett német SRP példáján, a strasbourgi bíróság elé kerülő *Refah Partisi (The Welfare Party) and Others v. Turkey* ügygel, a szintén törökországi Népi Munkapárt (HEP) ügyével, valamint a Magyar

¹ 2013. évi V. törvény a Polgári törvénykönyvről.

² 2011. évi CLXXV. törvény az egyesülési jogról, a közhasznú jogállásról, valamint a civil szervezetek működéséről és támogatásáról.

³ 1989. évi XXXIII. törvény a pártok működéséről és gazdálkodásáról.

Gárda feloszlatásának ügyével világít rá a demokratikus rendszert leépíteni kívánó vagy jogszabályellenes értékeket hirdető pártok működésével kapcsolatos védekezés elvi és alkotmányjogi alapjaira.

A szerző a második, a pártok 'harc helyzetét' ismertető rész előtt egy rövid európai uniós pártszabályozási kitekintést tesz, amivel az Európai Parlamentben tevékenykedő pártok, illetve frakciók létrejötte és működésének menetéről kíván rövid ismertetéssel szolgálni. Az uniós jog terjedős kifejtése helyett e rövid exkurzusban mintegy átvezetőként megismerhetjük az európai szintű politikai pártokra irányadó előírásokról és finanszírozásuk szabályairól szóló 2004/2003/EK rendelet, illetve az ezt felváltó 1141/2014/EK rendelet európai pártok jogállásáról és működési feltételeiről szóló részletszabályait is.

A szerző a lélegzetvételnyi szünet után, a második nagy egységben említést tesz a választási rendszerek modelljeiről, jelezve, hogy azok pártokra kifejtett hatása talán az egyik legtöbbet vizsgált tényező a pártok életében. Érvelése szerint az, hogy a választási modell a kisebb vagy a nagyobb pártoknak kedvez, alapvetően befolyásolhatja a politikai paletta felépítését azáltal, hogy csökkenti vagy épp növeli a politikai versenyben részt vevő pártok számát. A nagyobb pártoknak kedvező választási mechanizmusok például pszichológiai hatást is kifejtenek azáltal, hogy a választókat az esélyek ismeretében a nagyobb pártok felé tolják a szavazatuk elvesztésének elkerülése érdekében.

A következőkben, e kijelölt úton haladva, megismerkedhetünk a jelöltállítás szabályaival, aminél a hangsúly ugyancsak a magyarországi szabályozáson van, így nagyjából az országgyűlési képviselők választásáról szóló 2011. évi CCIII. törvény regulációját találhatjuk a fejezetben. Smuk bemutatja a passzív választójogra vonatkozó 'kapuórszabályokat', amelyek – ahogyan az alkotmánybírói idézetben is olvasható – egyértelművé teszik, hogy a jelöltté válás hazánkban sem alapjog. A jelöléssel kapcsolatosan felvetődik továbbá a magasan, illetve alacsonyan elhelyezett jelölési küszöbértékek kérdése, illetve az ukrán alkotmánybírói gyakorlatból láthatóvá válik a fizetési küszöbök (kaució) bevezetésének indoklása is. A *Sukhovetsky v. Ukraine* ügyben ugyanis a strasbourgi bíróság elfogadta az ukrán alkotmánybírói érvelését, amely szerint a kaució funkciója az, hogy a jelöltként indulók felelős hozzáállását és a választások kellő komolyságát biztosítsa, megakadályozza a választójoggal való visszaélést.

Az említett finanszírozási szabályok kampányra vonatkozó egységének ismertetése – elszeparálva a pártok rendes működésének támogatásától – szintén e részben kapott helyet. A kampánycöltségek maximalálásának érvei mellett a pénzügyi és a természetbeni juttatások ismertetése, ezek közül is az ingyenes kampányfelületek és hírműsorok kérdése foglalkoztatta leginkább a szerzőt. Kifejti, hogy a hazai szabályozás a 2014-es parlamenti választáson a kereskedelmi média gazdasági érdekei miatt a közszolgálati média felületeire terelte át a rádiós és televíziós kampányok nagyobb részét.

A kötet végéhez közeledve megismerhetjük a fizetett politikai hirdetésekkel kapcsolatos európai szabályozási mintákat. Külön bekezdés szól a cseh, a lengyel, a szlovák, a bolgár és természetesen a hazai politikai hirdetésekre vonatkozó szabályozás különbségeiről. A flamand médiahatóság 2007-es döntése pedig rálátást ad a hírműsorokban szereplő információk pluralizmusának, objektivitásának és függetlenségének igényére, illetve a közszolgálati média gyakorlatában megjelenő diszfunkciókra is.

A kötet záró fejezetében a pártok kormányalakítási szabályainak és ellenzéki funkcióinak ismertetése kap helyet. A szerző ez esetben is kiemelt alaposággal tekinti át a pártok frakcióalapítására vonatkozó szabályokat, a parlamentben megalakuló bizottságok és egyéb formációk speciális működésének feltételeit. A pártok legnagyobb formációi, a frakciók esetében külön értekezik az Országgyűlésről szóló 2012. évi XXXVI. törvény hatálya alá tartozó megalakulási, megszűnési és egyéb működési regulációkról is, továbbá olyan részletkérdések is előkerülnek, mint a koalíciós kormányzás vagy a pártok együttműködésének eljárási szabályai.

A monográfia összességében a pártok alapvető funkcióinak és részletkérdéseinek ismertetésére egyaránt vállalkozik. Talán ez az oka annak is, hogy a kötet egyes részei átfedéseket mutatnak, illetve néhány, a pártrendszerekre, választási rendszerekre, pártfejlődésre vonatkozó tipológia ennél kisebb hangsúlyt kap. Ettől eltekintve az írás a pártokkal kapcsolatos minden releváns kérdést megválaszol, így képes különösen a hazai pártszabályozás széles körű ismeretét átadni.

A könyv egyik, talán legkiemelkedőbb érdeme az európai paletta széles körű ismertetése, amely a sok szempontból vizsgált német alkotmánybírósági gyakorlat mellett kitér többek között a bolgár, a lett, a cseh, a lengyel, a litván, de még az ukrán alkotmányos gyakorlatokra is. E tekintetben a kötet remek lehetőséget nyújt az olvasó számára az európai gyakorlatok összehasonlítására, az egyes eltérő demokráciaértelmezések vizsgálatára, illetve nagyszerű példákat szolgáltat az egyes szabályozási elemek hazai importjára is.

Smuk kötete a tartalmi összetételének és a kiváló – szinte minden releváns, hazánkban született politikatudományi művet felsorakoztató – bibliográfiájának köszönhetően bátran ajánlható jogászoknak, politológusoknak, illetve a politikatudományban kevésbé jártas laikusoknak, illetve egyetemi hallgatóknak egyaránt. Az értekezés legnagyobb erénye ugyanis az a gyakorlatorientált szemlélet, amely az alkotmányos megoldások melletti állásfoglalás nélkül is képes átfogó képet nyújtani a pártok hatékony, transzparens és demokratikus működéséről.

VARGA ÁRPÁD

Zödi Zsolt: Platformok, robotok és a jog

Új szabályozási kihívások az információs társadalomban

(Budapest, Gondolat, 2018. 264 oldal,
ISBN 978 963 693 865 9)

Zödi Zsolt rendkívül bátor és elismerésre méltó vállalkozásba kezdett, amikor kutatása fókuszába az információs társadalom legizgalmasabb jelenségeinek jogra gyakorolt hatását állította. A legújabb technológiák jogi elemzését ugyanis számos tényező nehezíti. Először is a társadalmi viszonyokat befolyásoló technológia fejlődése olyan ütemben zajlik, hogy nemcsak a merev és tradíciókon alapuló jogalkotás képtelen akár csak a 'nyomkövetésre', de a jogtudomány is messze le van maradva. Nehézséget okoz az is, hogy a technológiák megértése gyakran komoly informatikai képzettséget is igényel, mely nem minden jogász sajátja. Kétségtől mentesen, aki a területet kutatja, hiszen művének aktualitása hetekben mérhető.

Zödi Zsolt vállalkozása azonban véleményem szerint sikerrel járt. Nemcsak azért, mert érthetően (sőt szórakoztatóan) tárgyalja a korántsem könnyen emészthető kérdéseket, hanem azért is, mert úttörő módon tett kísérletet a számtalan új szolgáltatás, platform, jelenség között egy saját, koherens rendszert felállítani. Még ha ez utóbbi vitatható is akár, a tudomány fejlődésének alapját jelentő vita kialakulása az ilyen műveknek köszönhető.

Az online szféra vonatkozásában minden átfogó tanulmány írójának komoly fejtörést okoz a téma lehatárolása, olyan kérdések, problémák azonosítása, melyek egymással szorosan összefüggenek, egy gondolatmenetre fűzhetők. Ennek nyilván oka, hogy számos kérdés dogmatikailag kidolgozatlan, sőt lényegében ismeretlen a jogásztársadalom előtt, azonban fontos szempont az is, hogy ma már az internettel kapcsolatos jogi kérdések nem elkülönült részei a jognak, nem értelmezhető ma már az „informatikai jog”. Ahogy a szerző fogalmaz: „a processzor alapú alkalmazások olyan mélyen ágyazódtak be a mindennapjainkba, hogy ma már nem elkülöníthető az életünk számítógépek által érintett része (amelyet az informatikai jog szabályozott) és az azzal nem érintett része.”

A kötet három egymással összefüggő jelenségnek, a big datának, a platformoknak, valamint a robotoknak a jogra gyakorolt hatásairól szól, ami akár tekinthető önkényesen összeválogatott témák halmazának, mégis úgy gondolom, hogy a szerző sikeresen adott ívet a könyvnek, az egyes fejezetek egymással szorosan összefüggenek, mégis jól elkülönülnek. Az egyes területeket a jogi szabályozásra gyakorolt hatásuk szempontjából elemzi, válaszokat keresve a következő kérdésekre. Milyen új kihívásokkal állítja szembe az információs társadalom a jogalkotást? Milyen jelenségek váltak láthatóvá az elmúlt évtizedben, amelyek jogalkotási beavatkozást igényel-

tek, és új szabályokat hoztak létre, és mely jelenségek látszanak ma ilyennek? Milyen problémákat azonosíthatunk, vagy azonosítottak mások, és milyen megoldásokat javasolnak, amelyek talán hamar a jogrendszer részévé válnak?

A jogrendszerre gyakorolt hatásokat a szerző három csoportba sorolja, mely rendszerezés véleményem szerint rendkívül jó alapot ad az internettel összefüggő kérdések rendszerbe foglalására. Az első csoportba tartoznak azok a dolgok, melyekre már ma is egyértelmű szabályok vonatkoznak, legfeljebb az adott szabályozást nem érezzük optimálisnak, igazságosnak vagy reálisan végrehajthatónak (például személyiségjog-, illetve szerzőijog-sértések. A második csoportba tartoznak azok az esetek, amikor az offline világ jogi keretei, „tényállásai” látszólag ráillenek az adott jelenségre, azonban alaposabb vizsgálat után rájövünk arra, hogy ehhez jelentős átértelmezésre van szükség. Idesorolhatjuk például a média, illetve a közvetítő szolgáltató fogalmát, mely utóbbi számos nehézséget okoz, okozott a jogsértő kommentek megítélése szempontjából a jogalkalmazóknak. E kérdéskört tekinti a szerző a „hagyományos jogi kategóriák és a mögöttük meghúzódó metaforák és narratívák válságának”. A harmadik csoportba tartoznak azok az esetek, melyeket a jog jelenleg egész egyszerűen nem tud kezelni. Idesorolja a szerző egyebek között a mesterséges intelligencia, valamint a robotika legtöbb kérdését is, ahol még csak egy offline világból vett metafora sem létezik, helyet hagyva egy olyan „szabályozási vadnyugatnak”, melyben a technológia fejlődése újabb és újabb „vakfoltokat” generál.

A Metaforák és narratívák címet viselő első fejezet újszerűen helyezi történelmi kontextusba az internet és a jog kapcsolatáról kialakított képet. Metafora alatt a szerző egy offline világban létező jogi konstrukció mesterséges rávetítését érti egy online jelenségre. Ahogy a könyv fogalmaz: „a jog, amikor új technológiai problémákkal szembesül, legelső lépésként mindig igyekszik találni egy metaforát, amellyel dolgozhat.” A szerző ennél is szívesebben alkalmazza a narratíva fogalmát, melyet olyan tágabb kategóriának tart, amely magában foglalja azokat a társadalmi konstrukciókat, fogalmakat, elbeszéléseket is, amelyeket az emberek csoportjai gondolnak és használnak, amikor egy meghatározott jelenséget próbálnak megérteni. Ebben az értelemben a narratíva tulajdonképpen egy fogalmi háló, amely elhelyezi az adott jelenséget a valóságunkban. E megközelítéssel a szerzőnek gyakorlati célja van: szeretné a jogi megoldásokat, a jog álláspontját azokban a kérdésekben, amelyekről szó esik a könyvben, tágabb összefüggésrendszerbe helyezni.

A tézise, hogy a platformok (nagy közvetítők, kapuőrök, forgalomirányítók) megjelenéséig a jog és a számítógép kapcsolatát az a ‘hagyományos’, ‘rég’i narratíva uralta, amely a számítástechnikát, a számítógépet a gépek és a tudomány, valamint a tudományos társadalomirányítás terrénumára (narratív keretébe) helyezte, és így is szabályozta. E régi narratívában az internet világot az önszabályozás, a bázisdemokrácia, a „szép új világ” illúziójának szele lengte be. A fordulat, az új narratíva születése valamikor a 2000-es évek első évtizedének végén következett be, amikor a közösségi hálózatok, a keresőmotorok, a virtuális piacterek végleg felülírták a régi narratívát. Az új felfogás a számítógépet már nem egyszerű adatfeldolgozó gépként kezeli, hanem médiumként. A szabályozással kapcsolatban már nem elvárás, hogy az offline világ szabályait egy az egyben ültesse át, hanem szükség van *sui generis* szabályokra is, amelyek azonban egyelőre szigetszerűen léteznek.

A könyv második fejezetének témája a big data, melyet a szerző önálló narratívának tekint, szembeállítva a későbbiekben tárgyalt konkrét szolgáltatástípusokkal, platformokkal. E narratív

vának a lényege, hogy a külvilág és az emberek (társadalom) egyre több adatát rögzítik digitális formában, és ezekre az adathalmazokra egyre többféle elemző (adatbányászás), profilalkotó, következtető és jósló algoritmus épül. Jelentősége hatalmas, hiszen mára alig találunk olyan területet, amelyet elvben ne érinthetne az adatgazdálkodásnak ezen új formája. Ami a jogrendszerre gyakorolt hatását illeti, a szerző az alapjogi aspektusra helyezi a hangsúlyt, nyolc veszélyt bemutatva. Ezek között vannak olyanok, amelyek valójában nem kizárólag a big data-ra jellemzők: ezekben az esetekben a big data jelensége csak felerősített már korábban is létező problémákat (pl. parttalan adatgyűjtés, profilozás). Vannak azonban olyanok, amelyek kifejezetten a big data megjelenéséhez köthetők (pl. „visszanevesíthetőség”, számos diszkriminatív gyakorlat). A szerző véleménye szerint a jelenséggel kapcsolatban az egyik legnagyobb problémát az okozza, hogy a big data pozitív és negatív hatásai együtt jelentkeznek, és ezek a hatások nehezen szálazhatóak szét.

Az első két, inkább elméleti jellegű fejezetet követően a könyv sokkal konkrétabb problémaköröket tárgyal, melyek kiválasztása bevallottan egyéni ízlésítéletet tükröz. Először az úgynevezett horizontális platformok (pl. Facebook, Google) kerülnek terítékre, melyek életünkre gyakorolt hatása jóval nagyobb, mint magáé az interneté. E platformok iparágakat söpörtek el és építettek fel a semmiből. Nagyobbreszt ők felelnek azért, hogy a korábbi természeti és társadalmi valóságok mellett megszületett egy harmadik valóság: a virtuális valóság. Természetesen a Facebookkal és Google-lal kapcsolatban tett megállapítások nem igazak minden horizontális (azaz nagy hatókörű) platformra (pl. Amazon, YouTube), azonban nem várható el, hogy a könyv mindegyikkel részletesen foglalkozzon.

A kötet a közösségi életünket szélesebb körben szervező horizontális platformoktól elkülönült fejezetben tárgyalja az úgynevezett vertikális platformokat, melyek az élet csak egy szűkebb területére specializálódnak. Bár a vertikális platformoknak sokféle változatuk létezik, és mindegyikük valamilyen szűkebb társadalmi alrendszeren belül értelmezhető (szálláshelyek, fuvarozás, egészségügy, vendéglátás), a könyv kizárólag egyfélével foglalkozik: ezek általában egy szűkebb piacon vannak jelen, és általában egyféle, rendszerint gazdasági jellegű aktivitást céloznak, jellemzően virtuális piactérként működnek. E platformtípusokkal kapcsolatban (Airbnb, Uber) nem csupán olyan jogi problémákat vizsgál a szerző, mint a tisztességtelen piaci magatartás, különböző fogyasztóvédelmi és munkajogi problémák, de felvázolja egy lehetséges szabályozás körvonalait is.

Talán a platformoknál és a big datánál is érdekesebb problematika a harmadik tárgyalt jelenség, nevezetesen a mesterséges intelligencia és a robotok szabályozása. E körben egyrészt felmerülnek etikai kérdések (pl. gépek megszemélyesítése), valamint olyan gyakorlati kérdések is, mint hogy megengedhető-e autonóm gépkocsik forgalomba helyezése. Az alapfogalmak tisztázását követően a szerző igyekszik – a megelőző fejezetekkel koherens módon – rekonstruálni azokat a narratív kereteket, amelyek a mesterséges intelligencia és a robotok szabályozását körbeveszik. A magasabb szintű, elméleti diskurzust követően számba veszi azokat a konkrét szabályozási kísérleteket, amelyek a jelenleg legneuralgikusabb területen, az autonóm járművek területén már a jogi ökoszisztéma részei.

Az utolsó fejezet elkülönül az előbbiektől a tekintetben, hogy szűkebb fókuszú, inkább csak a jogásztársadalomnak szól, elemelve a könyvben bemutatott jelenségek, problémák jogászai szakmára, jogalkalmazásra gyakorolt hatását. A szerző által vizsgált alapvető kérdés az, hogy milyen jogalkalmazási gyakorlatok és hogyan változnak meg az új technológiák hatására, a jo-

gászi munkában eddig milyen változásokat idéztek elő, és mi várható e tekintetben. Nem meglepő módon és szerencsére a szerző nem hagyja ki szűkebb szakmáját, a jogtudományt sem. Ez utóbbi alatt nem a dogmatikai jogtudományt, hanem a szélesebb, elméleti és szociológiai megközelítést érti, mely közelebb áll a társadalomtudományok általános modelljéhez. Itt olyan kérdésekre keresi a választ, mint hogy milyen új tárgyak jelentek meg a jogtudományban a tárgyalt jelenségek hatására, ezeknek milyen tartalmi és módszertani kérdései vannak, illetve milyen új módszerek jelenhetnek meg.

Összefoglalva, az ilyen típusú átfogó, tudományos igényű munkák már csak azért is fontosak, mert – ahogy a szerző is megfogalmazza – a közösségi média által hajtott, túlmediatizált világunkban a politikai döntéshozók gyakran érzik úgy, hogy minden új jelenségre reagálniuk kell, lépéskényszerbe kerültek, aminek eredménye sokszor jogalkotói kapkodás, átgondolatlan állami beavatkozás a piaci folyamatokba. Az ilyen bátor kutatói vállalkozások lehetőséget teremtenek arra, hogy ezt a „lépéskényszert” relativizálják, és mederbe tereljék a társadalmi diskurzust az életünket befolyásoló új jelenségekről.

BARTÓKI-GÖNCZY BALÁZS

Török Bernát: Szabadon szólni, demokráciában. A szólásszabadság magyar doktrínája az amerikai jogirodalom tükrében

(Budapest, HVG-ORAC, 2018, 184. oldal,
ISBN 978 963 258 412 6)

A kötet a szerző sikerrel megvédett doktori disszertációjára épül, amely már eredeti állapotában is messze meghaladta a doktori disszertációktól szokásosan elvárt minőséget, tartalmában, stílusában, eredetiségében egyaránt; kiforrott munka, a szerző sokéves elméleti kutakodásának és gyakorlati tevékenységének foglalata. A kötet tehát teljes értékű monográfia, nem pedig első bátrabb szárnypróbálgatás. Török a szólásszabadság kutatója és gyakorlati művelője volt, amerre csak megfordult, legyen az a médiahatóság, az Alkotmánybíróság vagy az egyetemi szféra. Saját víziója van a szólásszabadság mibenlétéről, és azt – a magyarországi jogtudományban egyáltalán nem magától értetődő módon – alapos, körültekintő, elmélyült indokolással támasztja alá, sáncolja el a vele szemben felvethető esetleges kritikáktól.

A kötet tárgyának dogmatikai elemzése a magyar jogtudományban, mondhatni, hiánypótló – e hiány persze részben szükségszerű volt (eddig), hiszen a szólásszabadság fogalmi alapjainak értékeléséhez elengedhetetlen a kellő mennyiségű eltelt idő, amely a szükséges feldolgozható materiáról, elégséges tapasztalatról és a távolságtartó áttekintés lehetőségéről gondoskodik. A könyv a legfontosabb, sokszor emlegetett, de kevésszer elemzett fogalmi alapvetések tisztázására vállalkozik, és világítja meg unásig használt kategóriák valódi, a gyakorlatban alkalmazható jelentését: különösen fontos ezek közül a „közügy” és a „tartalomsemlegesség” mibenlétének pontos elemzése és rögzítése.

Erősen hatott a kötetre az amerikai szólásszabadságjogi irodalom, és nem csupán elméleti megalapozását, illetve forrásait tekintve: nyelvezete, struktúrája, logikai rendszere, vitázó érvelése is mind-mind a *First Amendment* elemzésének meghatározó szakirodalmi eredményeit idézik fel. A szerző kutatási módszere elegáns, távolságtartó, emelkedett, mégsem szenttelen; a magyar szerzők által írt elméleti művekre az amerikaiaknál kevésbé fókuszál, de ezt tekinthetjük tudatos – és védhető – értékválasztásnak is. A kötet ugyanakkor nem viszonyul kritikátlanul az amerikai jogi dogmatikához sem, amely egyrészt nem mentes az ellentmondásoktól, másrészt nem alkalmazható egyszerű jogátvétellel a magyar, illetve az európai viszonyokra: más emberképpel dolgozik, más hangsúlyú értékrendet állít fel, és eltérő történelmi és társadalmi viszonyok között jött létre. Ez ad magyarázatot arra, hogy miért lett kissé félresikerült az Alkotmánybíróság azon két magyarországi kísérlete, amelyek amerikai szólásszabadság-doktrínát kívántak a kellő gyökérzet nélkül a magyar jogrendszerben megtelepíteni a gyűlöletbeszéd szabadsága és a közügyek vitáinak amerikai típusú védelme tekintetében.

Az amerikai jogrendszer azonban csak tükörként szolgál a kötetben a szerző számára, amelyben magunkat: a magyar szólásszabadságjogi dogmatikát nézegethetjük. A kötet élvezetes stílusa, olykor szenvedélyes érvelései a szerző elkötelezettségéből fakadnak, amellyel a szabad szólás ügye felé fordul, és amely elégséges erőt ad számára, hogy megbocsátón és kellő megértéssel elemezze az elmúlt száz három évtized olykor szükségszerűen tekervényes útjait, amelyeket a magyar szólásszabadság ügye bejárt.

Helyesen tesszük, ha erre az útra – a szólásszabadság fejlődésére – a folyamatosan változó technológiától függetlenül folyamatként tekintünk, amelyben újra és újra ugyanazon vagy nagyban hasonló kérdésekkel szembesülünk, s e kérdések helyes megválaszolása egy jól működő, szabad, és az emberek egyenlő méltóságának elvére épülő társadalomhoz visz közelebb minket. Jelen kötet ugyan egy pillanatfelvételt tár elénk – mely kellően részletgazdag, mint egy Bruegel-kép, amely csak az aprólékos szemlélőnek tárulkozik ki minden elemében, és amely rögzített kép hónapról hónapra szükségszerűen változik –, de mögöttes kérdései nem avulnak el. A pillanatfelvételek mögött pedig mindenkor ott vannak az elmúlt évtizedek küzdelmei, vitái, jó és kevésbé szerencsés közpolitikai, alkotmánybíróági vagy bírósági döntései, így összességében hiteles képet festenek e Magyarország számára túlzás nélkül történelmi időszak, az elmúlt közel három évtizedünk egy igen fontos eleméről, a szólás- és a sajtószabadság formálódásáról.

Az talán még mindig kérdés, hogy egyáltalán teljes pompájában létezik-e, avagy még mindig csak a formálódás állapotában van a vonatkozó magyar jogi doktrína; a Török Bernátéhoz hasonló művek – melyek nem állnak nagy számban rendelkezésre – valójában nem is leírják, hanem maguk teremtik azt. Mint a nagyotmondásáról híres báró, aki a saját hajánál fogva húzta ki magát a mocsárból, úgy nyeri ki a dolgozat a szólásszabadság magyar dogmatikáját a számos, sokszor egymásnak is ellentmondó, olykor a lényeges tartalmat elrejtő, sőt máskor talán tévesnek is tekinthető alkotmánybíróági döntés halmazából. A dolgozat szinte kész receptet ad a jövő (legalábbis a közeljövő) alkotmányossági vizsgálataihoz, és csak remélni lehet, hogy kellő figyelem háruul majd rá e téren is.

KOLTAY ANDRÁS

TÁJÉKOZTATÓ

Az „In Medias Res” médiatudományi folyóirat szerkesztésére vonatkozó elvek, szabályok

A Wolters Kluwer Hungary Kft. által megjelentetett médiatudományi folyóirat 2012 tavaszán indult, és évente két alkalommal jelenik meg. A folyóirat várja a tudományos igényű, a szólás- és sajtószabadság, valamint a médiaszabályozás tárgyában született kéziratokat. A folyóirat tudományos gyűjtőhellyé és nyílt szakmai fórummá vált az alapítás óta eltelt időben, ahol minden, a sajtószabadság és a médiaszabályozás iránt érdeklődő olvasó kielégítheti kíváncsiságát.

A folyóirat rovatainak felosztása a következő:

- *Tanulmányok* (elméleti elemzést tartalmazó írások),
- *Fórum* (a gyakorlat bemutatásának igényével írt cikkek),
- *Könyvismertetés* (a médiatudomány területén megjelent újabb publikációk bemutatása).

A tanulmányokat a szerkesztésre vonatkozó előírásoknak (l. a folyóirat honlapján) megfelelően kell eljuttatni a szerkesztőséghez a koltay.andras@jak.ppke.hu e-mail címen.

A szerkesztőség fenntartja a jogot arra, hogy az írásokat ne feltétlenül beérkezési sorrendben jelentesse meg.

Az egyes számok lapzártája a következő:

- első szám: április 30.
- második szám: szeptember 30.

A folyóirat az interneten is hozzáférhető, a www.media-tudomany.hu honlapcímen. A nyomtatott kiadás előfizethető a kiadónál.

